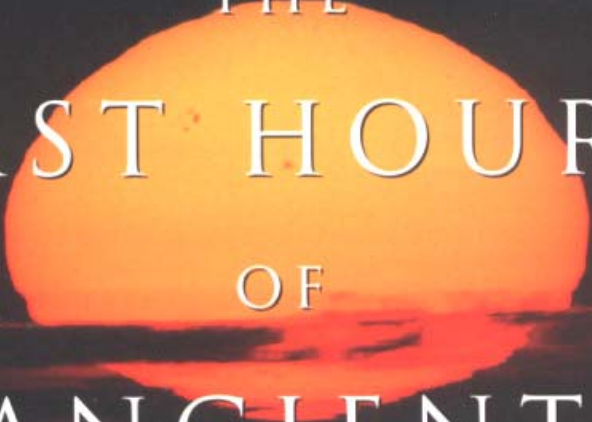

Thom Hartmann

**POSLEDNJI ŽAR
PRADAVNOG SUNCA**

Copyrighted Material
"A wake-up call, loud and clear, that must literally be heard round the world."

—Daniel Quinn, author of *Ishmael*

THE
LAST HOURS
OF
ANCIENT
SUNLIGHT

THE FATE OF THE WORLD AND
WHAT WE CAN DO BEFORE IT'S TOO LATE

THOM HARTMANN

Foreword by JOSEPH CHILTON PEARCE, author of *The Crack in the Cosmic Egg*

Afterword by NEALE DONALD WALSCH, author of *Conversations with God*

REVIS^{ed} AND UP^{dated}

\$14.95/CURRENT AFFAIRS
(CANADA: \$22.95)

Copyrighted Material

HOPE FOR THE FUTURE

"Must reading for anyone who expects to be around in the year 2040, when the last of the earth's oil reserves will be exhausted—or whose descendants may witness that fateful event."

—DAVID C. KORTEN,

AUTHOR OF *WHEN CORPORATIONS RULE THE WORLD*

"The more of us who heed Thom Hartmann's passionate message, the more likely it is that our highest hopes, rather than our darkest fears, will come to pass."

—JOHN ROBBINS, FOUNDER OF

EARTHSAVE AND AUTHOR OF *DIET FOR A NEW AMERICA*

While everything appears to be collapsing around us—ecodamage, genetic engineering, virulent diseases, the end of cheap oil, water shortages, global famine, wars—we *can* still do something about it and create a world that will work for us and for our children's children. The inspiration for Leonardo DiCaprio's web movie *Global Warning*, *The Last Hours of Ancient Sunlight* details what is happening to our planet, the reasons for our culture's blind behavior, and how we can fix the problem. Thom Hartmann's comprehensive book, originally published in 1998, has become one of the fundamental handbooks of the environmental activist movement. Now, with fresh, updated material and a focus on political activism and its effect on corporate behavior, *The Last Hours of Ancient Sunlight* helps us understand—and heal—our relationship to the world, to each other, and to our natural resources.

THOM HARTMANN'S books have been featured in *Time* and on NPR's *All Things Considered*, CNN, and the front page of the *Wall Street Journal* (twice). Over the past two decades he has spoken to more than 100,000 people on five continents and is heard daily by people from coast to coast in the U.S. and around the world on *The Thom Hartmann Radio Program*. He lives in central Vermont. Visit him at www.thomhartmann.com.

Cover design: SANDRA SCHMEIL
Cover photograph: ©CORBIS

THREE RIVERS PRESS
New York
www.crownpublishing.com

Politics/Current Affairs

ISBN 1-4000-5157-6

Copyrighted Material

THOM HARTMANN

**POSLJEDNJI ŽAR
PRADAVNOG SUNCA**

Uvod

Zašto ova knjiga?

U protekla 24 sata od jučer u ovo vrijeme, na našem je svijetu uništeno 80.000 hektara prašuma. U okoliš je ispušteno 13 milijuna tona otrovnih kemikalija. Više od 45.000 ljudi umrlo je od gladi, a 38.000 od njih bila su djeca. Više od 130 biljnih ili životinjskih vrsta dovedeno je do izumiranja. (Zadnji tako brz gubitak vrsta odvijao se u vrijeme nestanka dinosaura.) Sve se to zbilo samo od jučer.

Mi, u modernome svijetu, najčešće idemo kroz život baveći se svakodnevnim stvarima koje nam omogućuju zaradu i stil života na koji smo navikli. Ipak, povremeno ćemo osluhnuti malo pozornije, pogledati malo dublje i pronaći, često bez previše truda, kakofoniju glasova koji govore o sumornoj budućnosti, od razumnih do onih ne previše vjerojatnih.

Svakoga dana u medijima gledamo, slušamo ili čitamo o novoj smrtonosnoj bakteriji ili virusima, o sve oštrijim vremenskim prilikama i ubojitim olujama, o raširenosti kancerogenih onečišćivača okoliša, o uzbunjujućim prijetnjama izvorima hrane, a i priče koje kažu da su privredni kolaps i svjetska depresija — ili možda konačna bitka kod Armageddona — udaljeni tek nekoliko dana ili godina.

Ima i onih koji će vam reći da je sve u najboljem redu, hvala na pitanju, i nema nikakvih problema: cjelokupno svjetsko stanovništvo stalo bi na područje veličine Floride (premda ta zamisao baš nije popularna među Floridanima) i da će tehnologija jednoga dana dati rješenje svih naših problema.

Među tim oprečnim stavovima o tome što jest ili nije krivo sa svijetom su i kontroverzna mišljenja o tome što bi se trebalo ili ne trebalo učiniti u vezi s tim. Problem s većinom tih argumenata i stavova jest to što previđaju četiri osnovne činjenice:

1. Unatoč značaju moderne tehnologije, dileme i opasnosti današnjega svijeta nisu nesretni slučajevi izazvani nedavnim promjenama. One su predvidljiv rezultat načina na koji čovječanstvo živi od vreme na utemeljenja prvih gradova/država starih Sumerana prije oko 7000 godina. Nadalje, one su odjek ponovljenih ciklusa kroz koje su ti gradovi/države prošli otkad su neki ljudi odlučili napraviti odmak od života u plemenima prema životu u gradovima/državama.

2. Mi smo (i sve druge žive stvari) napravljeni od hrane koju jedemo, a ta hrana kao izvor energije ima isključivo sunčevo svjetlo. Akonema sunca, nema ni života; obilne količine sunčeva svjetla i dovoljnovode znače bogatstvo oblika života. Sazdani srno od sunčevog svjetla. Kako se postavljamo prema tom najtemeljnijem izvoru odražava kakovidimo sebe u odnosu na ostatak prirodnoga svijeta.

3. Naši problemi ne izniču iz naše tehnologije, naših prehrambenih navika, nasilja u medijima ili bilo koje druge stvari koju činimo. Oni izniču iz naše kulture — našeg pogleda na svijet. Razlog zašto je većina ponuđenih rješenja svjetske krize nepraktična jest to što izvire iz istog gledišta koje je uzrokom problema. Kao što ćete vidjeti u ovoj knjizi, recikliranje neće spasiti svijet, kontracepcija neće spasiti svijet, spašavanje ovo malo što nam je ostalo od prašuma

neće spasiti svijet. Čak i da se sve te dobre stvari u potpunosti primjenjuju, naš će temeljni problem i dalje ostati — i neizbježno se ponoviti. Čak ni hladna fuzija i ukidanje potrebe za naftom te besplatna električna energija za sve ljude na svijetu neće 'spasiti svijet'. Jedino promjena načina na koji gledamo i shvaćamo svijet može biti pokretač stvarne, značajne i trajne promjene... a ta će nas promjena gledišta na prirodan način dovesti do toga da počnemo smanjivati prirast stanovništva, da spasimo šume, da ponovno stvorimo zajednicu i da smanjimo potrošnju koja se temelji na uništavanju.

4. Rješenja koja predlažem u ovoj knjizi nisu ni nova ni radikalna u cjelokupnoj povijesti ljudske rase. Zapravo, predstavljaju pogled na svijet koji je održavao i hranio ljudsku rasu desetina, čak i stotina ma tisuća godina. Starosjedilačka plemena Južne Amerike, Sjeverne Amerike, Afrike, Australije i rane Azije nisu prenaseljavala ni uništavala svoj svijet, premda im je u većini slučajeva bilo dostupno mnogo više izvora nego što su koristili. Ni fosilni ni povijesni zapisi ne pokazuju da su ta plemena vodila sirove i očajničke živote, kako se to često prikazuje u medijima i kako si to zamišlja prosječan čovjek. Živjeli su održivim načinom života, shvaćajući svetost svijeta i prisutnost Stvoritelja i božanskoga u svim stvarima, i općenito živjeli ispunjene živote s daleko više slobodnog vremena nego što će ga ikoji pripadnik radničke klase industrijaliziranoga svijeta ikad imati. Njihova svjesnost i način života održali su na životu njihovu kulturu i njihove narode stotinu puta duže od ukupnog vijeka postojanja Sjedinjenih Država, a na isti način na životu i dan danas održavaju milijune njih širom svijeta. Oni nas uče vrlo važnu lekciju — premda ih, kao što ova knjiga pokazuje, mi 'civilizirani' narodi doslovno istrebljujemo, uzimamo im zemlju, jezik i živote, a time se suočavamo sa strašnim rizikom da to njihovo znanje izgubimo.

Kad dovoljan broj ljudi promijeni način gledanja na stvari, rješenja će postati očita, često na načine koje si prije no što su nam se oči otvorile nismo mogli ni zamisliti. Velik smo dio svijeta uništili zbog naše kulture; velik dio možemo i spasiti ako tu našu kulturu promijenimo. Čitajući ovu knjigu vidjet ćete da u kulturološkim potpornjima naših predaka možemo pronaći prдавne ključeve znanja koje može očuvati ljudsku rasu i planet, a da se *ne moramo* vratiti životu u špiljama i kolibama. Sigurniji put za čovječanstvo i planet leži u vrlo namjernom i dragovoljnom smanjenju potrošnje. Ova će vam knjiga pokazati kako postići dublju kvalitetu u vlastitom životu dok istodobno sudjelujete u spašavanju čovječanstva i našeg svijeta.

Ova knjiga govori o tome kamo svijet ide i što možemo učiniti u pogledu toga. Kraj je optimističan, ali dok do njega ne dođete nailazit ćete na mjesta na kojima ono što ćete saznati ili naučiti neće biti dobre vijesti... osim u smislu da razumijevanjem kakve stvari jesu i kako su takvima postale otkrivamo *oruđa* posvuda oko sebe — većinom u načinu života i pogledu na svijet — koja su pozitivna i preobražajna. U tome kontekstu čak su i 'loše vijesti' zapravo dobre vijesti. Cilj ove knjige nije izazivanje osjećaja krivnje ili depresije; pišem je u nadi da će izazvati pozitivnu i trajnu promjenu.

Knjiga počinje s opisom stanja u kojem se svijet nalazi danas: rast broja stanovnika, iscrpljivanje izvora i kako smo 'uneredili gnijezdo'. U toj je fazi od izuzetne važnosti novi uvid u čimbenik kojega shvaća malo ljudi: izvor energije koju koristimo za hranu i gorivo i dokazi da zaista jesmo u postupku iscrpljivanja tog izvora. Pokazat ćemo kako smo dospjeli do te točke i saznati zašto tako velik broj ljudi danas drži da sve izgleda sasvim u redu, premda nije tako.

Ljudi koji su surađivali sa mnom na ovoj knjizi rekli su mi da se njihovo cjelokupno shvaćanje života promijenilo nakon što su pročitali prvu trećinu knjige, da sad imaju novo,

uznemirujuće, ali neizbježno razumijevanje zašto stvari jesu kakve jesu i što će to značiti za našu budućnost ako nešto ne poduzmemo — i to brzo. Na tom će mjestu neki čitatelji možda odustati, odabirući ne nastaviti putem za koji su otkrili da vodi ravno iz naše prošlosti u budućnost koja izgleda uznemirujuće. Ali *ima* nade za budućnost, unatoč problemima koje sad vidimo.

Drugi dio ove knjige objašnjava ono 'zašto' prvoga dijela, koji opisuje kako smo se doveli u ovakvo stanje. Vjerujem da je razumijevanje toga 'zašto' ključno za spas naše budućnosti i da otvara vrata novim rješenjima koja su — kako ispada — već dokazana kao učinkovita i pouzdana.

U posljednjem dijelu knjige razmotrit ćemo naša nova shvaćanja i vidjeti što možemo učiniti s njima. Ako ne odustanete prije kraja, po završetku knjige ostat ćete s osjećajem istinskog i stvarnog uvjerenja utemeljenog na činjenicama da *zaista možemo uspjeti*, ako sve učinimo kako treba.

Molim vas ostanite s nama. Kako moja prijateljica Gwynne Fisher kaže: "Nada je temelj našeg sazrijevanja." Ova je knjiga prije svega o nadi, a — jednom kad shvatimo kako stvari stoje i kako je došlo do toga da bude ovako kako jest — nudi nam konkretna rješenja za svijetliju, smisleniju i radosniju budućnost.

Thom Hartmann

Roxbury, Vermont

I DIO

Ponestaje nam pradavnog sunčevog svjetla

*O tome gdje je izvor naše energije,
kako 'živimo iznad naših mogućnosti'
i što će se dogoditi našoj djeci
kad nam te energije ponestane*

Sve počinje sa sunčevim svjetlom.

Sunčevo svjetlo *izljuje* energiju na zemlju, a energija biva pretvorena iz jednoga oblika u drugi u beskrajnom ciklusu života, smrti i obnove. Jedan dio te energije bio je pohranjen ispod zemlje, što nanije ostavilo ogromnu 'ušteđevinu' energije u koju možemo zgrabiti kad god nam treba. Napravivši milijarde i milijarde strojeva, velikih i malih, koji za rad koriste gorivo i električnu energiju, naša je civilizacija razvila golemu žeđ za tom pohranjenom zalihom.

Ali ušteđevina nam se stanjila, što će najvjerojatnije značiti da su pred nama vrlo teška vremena.

U prvom dijelu knjige izložit ćemo opseg situacije u kojoj se nalazimo, kao temelj za planiranje naše reakcije. Teme u prvom dijelu uključuju:

Povijest sunčeva svjetla u ljudskoj povijesti

Kako je moguće da stvari izgledaju dobro, a zapravo stoje tako loše?

Važnost drveća — njihove tri životno važne uloge u obnovljivom okolišu, kao i alarmantni statistički podaci koji govore što će se dogoditi kad posiječemo šume

Sve brže izumiranje vrsta uslijed našeg mijenjanja svijeta i njegove klime

Počnimo na početku, s izvorom goriva koji je prije mnogo milijuna godina dao život ovome planetu. Taj izvor je sunčevo svjetlo.

Sazdani smo od sunčeva svjetla

Sunce, ognjište topline i života, lije svoju plamteću ljubav na očaranu zemlju.

Arthur Rimbaud (1854-1891)

Svi smo mi, u pravom smislu riječi, sazdana od sunčeva svjetla.

Sunce koje isijava toplinu, vidljivu svjetlost i ultraljubičasto svjetlo izvor je gotovo sveg života na Zemlji. Sve živo što vidite oko sebe ovdje je zato što je negdje neka biljka bila sposobna zarobiti sunčevo svjetlo i pohraniti ga.

Sve životinje žive od tih biljaka, izravno (biljojedi) ili neizravno (mesojedi, koji jedu biljojede). To vrijedi za sisavce, kukce, ptice, vodozemce, gmazove, bakterije... sve živuće. Svaki oblik života na ovom planetu ovdje je zato što je negdje neka biljka bila sposobna prikupiti sunčevo svjetlo i pohraniti ga, a nešto drugo je bilo sposobno pojesti tu biljku i iskoristiti to sunčevo svjetlo/energiju kao pogonsko gorivo svoga tijela (*izuzetak su bakterije i živi organizmi na dnu oceana, kilometrima ispod površine, koji žive na toplini, podmorskih vulkanskih ispuha. Ali čak i oni žive od sunčeve energije: vulkanska toplina jezgre bila je tamo pohranjena kad se Zemlja prvobitno formirala iz eksplodirajuće jezgre zvijezde/sunca*).

Na taj je način obilje ili nedostatak izvora hrane za ljudska bića sve do prije nekoliko stotina godina najvećim dijelom bivalo određeno količinom sunčeva svjetla koje bi doprlo do tla. Za sve ne-ljudske oblike života na planetu to je još tako — vidite kako područja oko ekvatora, koja se kupaju u sunčevu svjetlu, bujaju biljnim i životinjskim oblicima života, dok na polarnim područjima, relativno gladnim sunčeva svjetla, ima manje živih bića i manje raznolikosti među njima.

Metoda pohrane sunčeva svjetla koju koristi biljno carstvo vrlo je izravna. Naša atmosfera sadrži milijarde tona ugljika, većinu u obliku plina ugljičnog dioksida ili CO₂. Biljke 'udišu' taj CO₂ i koriste energiju sunčeva svjetla za pogon kemijskoj reakciji u svome lišću, koju nazivamo fotosintezom, a koja oslobađa dva atoma kisika od jednog atoma ugljika, proizvodeći slobodan ugljik (C) i kisik (O₂). Biljka tada koristi ugljik za proizvodnju ugljikohidrata te gotovo svih ostalih biljnih tvari — korijena, stabljike, lišća, plodova, orašastih plodova — a kisik 'izdiše' kao otpadni plin.

Mnogi ljudi koje poznajem vjeruju da su biljke sazdana od zemlje — da je stablo ispred kuće, na primjer, većinom sazdana od tla na kojem je izraslo. To je česta pogreška — mišljenje da se stablo sastoji većinom od jednog plina iz naše atmosfere (ugljičnog dioksida) i vode (vodika i kisika). Stabla su zapravo očvrnuti zrak i sunčevo svjetlo!

Lišće biljaka hvata sunčevo svjetlo i koristi tu energiju da bi iz zraka izdvojilo ugljik, u obliku ugljičnog dioksida, da bi ga zatim pomiješalo s kisikom i vodikom iz vode, oblikujući šećere i druge složene ugljikohidrate (ugljikohidrati su također sastavljeni od ugljika, vodika i kisika) poput celuloze, koja čini osnovni sastojak korijenja, lišća i debla.

Kad palite drvo za ogrjev, 'energija sunčeva svjetla' biva otpuštena u obliku svjetlosti i topline (od vatre). Većina ugljika u drvima obrće postupak fotosinteze.

Hrpica pepela koja ostane su svi minerali koje je to golemo stablo uzelo iz tla. Sve ostalo bili su plinovi iz zraka: ugljik, vodik i kisik.

Životinje, uključujući i ljudska bića, ne mogu stvarati tkiva izravno iz sunčeva svjetla, vode i zraka na način kako to mogu biljke. Zato je ljudsko stanovništvo ovoga planeta od samih početaka naše povijesti bilo ograničeno na količinu 'već pripremljenih' biljaka (i životinja koje se njima hrane). Uslijed toga, od zore čovječanstva (prema procjenama: prije 200.000 godina) sve do prije otprilike 40.000 godina, na cijelome svijetu najvjerojatnije nikad nije bilo više od pet milijuna stanovnika. To je manje ljudi na cijelome planetu nego što ih danas živi samo u Detroitu.

Pretpostavljam da je razlog tako malom broju stanovnika bilo to što su u to vrijeme ljudi jeli samo divlje, to jest samonikle biljke. Ako je sunčevo svjetlo palo na 40 hektara proizvedeći dovoljno hrane za deset ljudi, u obliku jestivog voća, povrća, sjemenaka i divljih životinja koje se hrane tim biljem, onda bi se broj stanovnika te šume stabilizirao na toj razini. Proučavanja vrsta životinjskog svijeta pokazuju da sisavci — uključujući ljudska bića — postaju manje plodni, a smrtnost raste kad nema dovoljno hrane da bi se prehranilo lokalno stanovništvo. To je prirodni sustav kontrole prirasta populacije za sve životinjske vrste: broj stanovnika ograničava se na brojku koja se može prehraniti dostupnim izvorima hrane.

Slično tome, u to su se vrijeme odjeća ljudi i skloništa izrađivali iz biljaka i životinjskih koža, čiji je sam život potekao iz 'nedavnog' sunčeva svjetla, odnosno svjetla koje je palo na tlo tijekom tih nekoliko godina njihova postojanja. Koristili smo životinjske kože i kore stabala (stvari koje su upile sunčevo svjetlo u zadnjih nekoliko godina) da bismo napravili odjeću i kuće. Dakle, sve je to bilo napravljeno od relativno nedavnog sunčeva svjetla.

Dobivanje više energije — od drugih životinja

Prije otprilike 40000 godina dogodilo se nešto važno: ljudi su smislili način kako promijeniti prirodne uzorke da bismo mi mogli dobiti više sunčeva svjetla/hrane nego druge vrste. Naš je izvor hrane bio ograničen na one životinje i biljke koje su prirodno rasle oko nas. Izvor hrane za ljude bio je određen time koliko srna ili zečeva može othraniti obližnja šuma ili brojem jestivih biljaka koje izrastu, samonikle ili posađene, na plodnome tlu.

Ali u područjima gdje je tlo bilo presiromašno za ratarstvo ili rast šurna, dovoljno plodno tek za grmlje i travu, ljudi su otkrili da životinje koje pasu — poput koza, ovaca i krava — mogu jesti biljke koje mi ne možemo, a time i pretvoriti svakodnevno sunčevo svjetlo, uhvaćeno u grmlju i divljem bilju na 'beskorisnom' tlu, u životinjske meso koje mi možemo jesti. Znači, kad bismo uzgojem ili pripitomljavanjem mogli povećati broj životinja koje pasu, mogli bismo jesti više nedavnog sunčeva svjetla koje oni unose u sebe preko trava i biljaka koje su ljudima prije bile beskorisne.

To je našim precima dalo izvor uporabljivije energije, u obliku radnih životinja i životinja za hranu. I tako su rođeni stočarstvo i pripitomljavanje, za koje arheološki nalazi pokazuju da sežu više od 40000 godina u povijest. Ta se praksa razvila i proširila zato što nam je, preko

životinja kao posrednika, omogućila jesti više 'nedavnog' sunčeva svjetla iz određenog područja.

Crpljenje više sunčeva svjetla — iz tla

Otprilike u isto vrijeme u povijesti, shvatili smo da nejestive šume možemo zamijeniti jestivim nasadima.

Umjesto da komad zemlje daje samo toliko hrane da se prehrani desetero ljudi, isti se komad može obrađivati i na taj način nahraniti stotinu ljudi. Početak ratarstva naziva se 'ratarskom revolucijom', a počela je uzimati maha prije otprilike 10.000 godina.

Usljed toga što smo otkrili te dvije metode (stočarstvo i ratarstvo) i počeli ih koristiti da bismo učinkovitije pretvorili sunčevu energiju u hranu za ljude, naši su izvori hrane rasli. Slijedeći temeljne zakone prirode, više hrane značilo je da može biti i više ljudi pa se broj ljudi počeo sve brže povećavati.

Unutar nekoliko tisuća godina od tog perioda otkrili smo i kako vaditi mineralne rude iz tla, kako iz njih izdvojiti čiste metale te kako od tih metala načiniti oruđa. Ta oruđa, poput pluga i srpova, od nas su učinila produktivnije ratare pa je u periodu od 8000. godine pr. Kr. do vremena Kristova rođenja ljudska populacija narasla s 5 milijuna ljudi na 250 milijuna ljudi, što je brojka tek malo manja od sadašnjeg broja stanovnika u Sjedinjenim Državama.

Ali u to smo vrijeme svake godine još uvijek koristili tek jednogodišnju zalihu sunčeva svjetla; i premda smo istrebljivali neke vrste koje su nam bile suparnici u hranidbenom lancu, naš utjecaj na planet i u najgorem je slučaju bio minimalan. Nismo 'posezali u ušteđevinu' da bismo podmirili svoje potrebe. Još nismo.

Ali tada je u Srednjem vijeku otkriven novi izvor sunčeva svjetla (koje su uhvatile i pohranile biljke prije gotovo 400 milijuna godina), koji se lijepo uklopio u našu novu teoriju da je prihvatljivo da ljudi unište svoje suparnike u borbi za hranu i da sve izvore ovoga planeta potroše u proizvodnji hrane za sebe. Otkriće ugljena, koji je mogao zamijeniti šume kao izvor topline, značilo je da se šumsko tlo može osloboditi za ratarstvo i time omogućiti veću proizvodnju hrane.

Kad je pradžavno sunčevo svjetlo pohranjeno u unutrašnjosti Zemlje

Prije nekih 400 milijuna godina trajala je era koju su znanstvenici nazvali Kreda. Njezino ime izvedeno je iz činjenice da su na početku toga perioda u atmosferi bile goleme količine ugljika, u obliku ugljičnog dioksida. (*U većini jezika Kreda se naziva Karbon - nap. prev.*)

Ugljični dioksid je 'staklenički plin', koji zadržava toplinu sunca oko Zemlje kao što to čini staklo u stakleniku i ne dopušta joj da pobjegne natrag u svemir. Tijekom ere Karbona, koja je trajala 70 milijuna godina — od prije 410 milijuna godina do prije 340 milijuna godina, u Zemljinoj je atmosferi bilo toliko ugljičnog dioksida da je temperatura na površini bila mnogo viša nego danas.

Zemlju sačinjava oko 29% kopna i 71% oceana, a u to se vrijeme cijela planetarna kopnena masa satojala od jednog golemog kontinenta, koji geolozi nazivaju Pangea.

Pangea je postojala dugo prije pojave ptica i sisavaca, čak i prije dinosaura, a jedini oblici života na planetu bijahu biljke, ribe, kukci i mali gmazovi. Visoka razina ugljičnog dioksida u zraku zarobljavala je sunčevo svjetlo u obliku topline, a istodobno i bila izvorom ugljika koji biljke koriste kao građevni materijal pa su bujale. Pangea je gotovo u potpunosti bila prekrivena gustim pokrovom vegetacije, koji se uzdizao više desetina metara uvis, stvarajući na tlu debeo sloj trulećih i mrtvih biljnih tvari — sloj koji je s vremenom na mjestima postao debeo desetine, čak i stotine metara. Kako se ta faza nastavljala kroz 70 milijuna godina, pokrov živuće i mrtve vegetacije postajao je sve deblji i deblji.

Kako je bilje postajalo sve gušće, zarobljavalo je sve više i više ugljika iz atmosfere (pretvarajući ga u celulozu, lišće, stabljike i korijenje), snižavajući razinu atmosferskog ugljičnog dioksida i istovremeno zadržavajući taj ugljik kao biljnu građu u debelom sloju koji je pokrivaio kontinent Pangeu.

U isto vrijeme su i oceani, koji su prekrivali tri četvrtine Zemljine površine, bili izvorom golemih količina biljnih tvari, premda je većina toga bila jednostavnijeg oblika, poput jednostaničnih alga i ostalih mikroskopskih biljaka. I one su zarobljavale sunčevu energiju blizu površine oceana. Tu su energiju koristile za pretvorbu atmosferskog ugljičnog dioksida u ugljik za biljni građevni materijal, da bi kasnije umrle i staložile se na dno oceana.

Prije otprilike 300 milijuna godina došlo je do velike katastrofe, koja je dovela do jednog od pet povijesnih izumiranja na našem planetu. Nitko ne zna pouzdano zašto (sumnja se na sudar s kometom ili astero-idom), ali golema eksplozija tektonske aktivnosti rastavila je kontinent

Pangeu i nepovratno promijenila planetarni okoliš. Zemljina je kora na nekoliko mjesta pukla, eruptirali su vulkani, a kontinenti su se mrvili i selili. Na mjestima gdje su se kopnene mase, jednom dijelovi Pangeje, sudarale s drugim dijelovima bivšeg kontinenta, stotine i stotine tisuća hektara zemljišta bijahu prekriveni planinama ili drugim tlom. Debeo pokrov vegetacije potonuo je pod zemlju, odnoseći sa sobom 70 milijuna godina pohranjene energije sunčeva svjetla, zaključane u ugljiku.

Pedeset milijuna godina kasnije pojavili su se dinosauri i zavladao je još jedan period relativne stabilnosti na Zemlji i njezina dva glavna kontinenta, koje geolozi nazivaju Laurazija i Gondvana.

Trijas i Jura završili su prije 205 milijuna godina kad je, prema najraširenijem znanstvenom gledištu, još jedan meteor ili asteroid udario u Zemlju, otpočevši sljedeće veliko izumiranje vrsta, koje je značilo kraj dinosaura. Planet je ušao u još jedan period geološke nestabilnosti, a kontinenti Laurazija i Gondvana raspali su se u manje komade, stvarajući ono što danas nazivamo Azija, Sjeverna Amerika, Južna Amerika, Europa, Australija, Afrika i Antarktika. Kako su kontinenti udarali jedni u druge, nastajale su planine, a jedan dio biljnih tvari, sad star milijune godina, koji se nalazio desetina metara ispod površine, otputovao je još dublje pod zemlju, gdje je bio izložen velikom tlaku.

Korištenje pradavnog sunčeva svjetla

Prije nekih 900 godina, ljudi u Europi i Aziji otkrili su ugljen ispod površine zemlje i počeli ga koristiti za ogrjev. Taj je ugljen bio sloj pradavnog biljnog pokrova — tog pohranjenog sunčeva svjetla starog 300 milijuna godina — najbliži površini, a ljudi su, paleći ga, prvi put postali sposobni koristiti sunčevu energiju pohranjenu u dalekoj prošlosti.

Prije no što je ugljen ušao u široku uporabu, naši preci morali su održavati određen broj šuma, jer im je trebao ogrjev da bi mogli pre živjeti hladne zime u sjevernim klimatskim predjelima. Sume su zarobljavale energiju sunčeva svjetla, a ljudi su je mogli oslobađati paljenjem drva u kaminima i pećima i na taj način zagrijati kuću, špilju ili *tipi* za vrijeme dugih i mračnih zimskih dana.

Iskapanje ugljena smanjilo je potrebu za osloncem na nedavno sunčevo svjetlo, omogućujući im da raskrče više šuma i pretvore ta zemljišta u njive, jer više nisu ovisili o drveću kao jedinom izvoru ogrjeva. Stvaranjem više plodnih površina postali su sposobni proizvoditi više hrane za više ljudi pa je broj stanovnika svijeta skočio s 500 milijuna ljudi oko 1000. godine do prve milijarde živućih ljudi oko 1800. godine.

To predstavlja ključan trenutak u ljudskoj povijesti, jer to je bilo vrijeme kad su naši preci počeli živjeti na planetarnoj ušteđevini sunčeva svjetla.

Uslijed toga što su mogli koristiti energiju koju su biljke pohranile prije milijuna godina, naši su preci počeli trošiti više izvora — hrane, topline i ostalih materijala — nego što im je to dotad omogućavala dnevna količina sunčeve energije. Ljudska je populacija narasla iznad razine koju bi Zemlja mogla održavati na životu da su ljudi kao energiju i izvor hrane koristili samo količinu sunčeve energije koja bi svakodnevno pala na njihovo područje.

To je značilo da bi naši preci, da su potrošili sav ugljen, bili suočeni sa strašnim izborom: odreći se njiva (time riskirajući glad) da bi mogli ponovno posaditi Šume za ogrjev ili imati dovoljno hrane, ali umrijeti od hladnoće kad dođe zima. (Ili bi, naravno, mogli napustiti područja s hladnom klimom i preseliti se bliže ekvatoru. Ali povijest pokazuje da su se ljudi selili dalje od ekvatora, što bijaše trend ohrabren dostupno-šću goriva.) I danas vidimo isti trend: dostupnost goriva dovela je do porasta broja stanovnika, koji ovise o tom gorivu i koji će trpjeti ako toga goriva nestane.

Da je našim precima ponestalo ugljena, priroda bi uzela stvar u svoje ruke i ograničila broj stanovnika.

Umjesto toga naši su preci otkrili još jednu 'oročenu štednju' u koju su mogli zagrabit, još jednu pričuvu pradavnog sunčeva svjetla: biljnu tvar koja je prije stotine milijuna godina potonula na dno oceana, bila zarobljena ispod tla i stlačena u ono što danas nazivamo naftom.

Naftu, još jedan izvor zarobljena sunčevog svjetla, počeli su u šire svrhe koristiti oko 1850. u Rumunjskoj. Ali veliki proboj dogodio se tek 1859. kad je nafta otkrivena u Titusvilleu, u državi Pennsvlaniji u Sjedinjenim Državama. U to je vrijeme na svijetu bilo nešto više od milijardu ljudi, a ljudska je rasa živjela od 'dnevnog' sunčeva svjetla u uzgojnim kulturama i ispaši stoke, ali i na određenoj količini pradavnog sunčeva svjetla u obliku ugljena iskopanog u Europi, Aziji i Sjevernoj Americi.

Otkriće bogatih izvora nafte s treskom je širom otvorilo vrata istinski golemog skladišta pradavnog sunčeva svjetla.

Koristeći to pradavno sunčevo svjetlo zaključano ugljikom za izvor topline i energije, ali i kao način da vučne životinje zamijene traktorima, naši su si preci dramatično povećali sposobnost proizvodnje hrane. (Teretna stoka poput konja i volova živi od 'dnevnog' sunčeva svjetla, odnosno trave koju jede, a koja je izrasla koristeći nedavno sunčevo svjetlo. Zato je količina posla koji mogu obaviti ograničena na ono koliko mogu pojesti u jednome danu i potom to pretvoriti u energiju, što je bliždo u usporedbi s traktorom koji u jednome danu može sagorjeti onoliko sunčeva svjetla koliko bi nahranilo stotinu konja.)*

* Dok je jasno daje ugljen prastara vegetacija, još uvijek se raspravlja oko podrijetla nafte. Ustaljeno je mišljenje da je i nafta po prirodi biljnog podrijetla, vjerojatno nastala iz morske vegetacije, ali postoje i druge teorije. Thomas Gold, profesor astronomije pri sveučilištu Cornell drži da su naftu proizvele hipertermofilne bakterije (to jest bakterije koje žive na visokim temperaturama) na dubini koja se kreće od 8 do 100 kilometara ispod površine. Premda bi Goldova teorija — koju podupiru intrigantni dokazi, kao na primjer prisutnost helija u prirodnom plinu — značila da nafta nije 'pradavno sunčevo svjetlo', to ne mijenja središnju postavku ove knjige, jer bi i za postupak bakterijske proizvodnje današnje nafte također bilo potrebno mnogo milijuna godina. Na koji god način da je nafta nastala, kad se sadašnje zalihe potroše, svejedno će trebati stotine milijuna godina da se obnove. (Vidi "The Deep, Hot Biosphere" od T. Golda, Proceedings of the National Academy of Sciences, 89:6045-6049)

Još nekoliko načina uporabe pradavnog sunčeva svjetla

Pokazalo se da ljudi mogu koristiti naftu i za druge stvari, a ne samo za gorivo pa smo ulaskom u 20. stoljeće počeli 'trošiti' sve više te uštedevine sunčevog svjetla.

Nafta može biti prerađena u sintetičke tkanine (najlon, rajon, poli-ester), smole za izradu skloništa i plastike (za izradu gotovo svega, uključujući i tipkovnicu na kojoj se ovo tipka). Budući da smo iz nafte mogli napraviti i odjeću, trebalo nam je sve manje tla za ispašu ovaca i sadnju pamuka, što nam je omogućilo da još više zemljišta s nejestivim biljem pretvorimo u obradivo tlo.

Golem porast količine izvora hrane, koji je počeo odmah nakon Građanskog rata u Americi, za posljedicu je imao nagli rast broja stanovnika našega planeta (vidi sliku 1) s nešto više od milijardu ljudi u vrijeme otkrića nafte do dvije milijarde 1930. godine.

Tridesetih godina 20. stoljeća već smo intenzivno koristili poljoprivredne strojeve, a uporaba nafte kao načina povećanja poljoprivredne proizvodnje — od pogona za traktore do prerade ulja u gnojiva do proizvodnje pesticida — izazvala je pravu eksploziju proizvodnje hrane. Dok nam je za prvu milijardu ljudi trebalo 200.000 godina, a 130 godina za drugu, za treću je bilo dovoljno samo 30 godina. 1960. ljudsko je stanovništvo doseglo brojku od 3 milijarde. Ali nije se na tome zaustavilo. Postali smo sve učinkovitiji u izdvajanju pohranjenog sunčeva svjetla iz nafte, u njezinoj destilaciji i izradi sve učinkovitijih strojeva koji će je trošiti pa je proizvodnja hrane opet skočila u neslućene visine. Kao i broj stanovnika.

Za sljedeću milijardu trebalo nam je samo 14 godina, od 1960. do 1974. Brojku od 5 milijarda prešli smo već za sljedećih 13 godina, 1987, a 1999. broj stanovnika dosegao je 6 milijarda. Još kod 5 milijarda, 1987. godine, ljudi su — u smislu ukupne biomase — postali najbrojnija vrsta na Zemlji. Oko 1990. postali smo najbrojniji sisavci na planetu, brojniji čak i od štakora. U sadašnje je vrijeme na Zemlji više ljudskog mesa nego ijedne druge žive vrste. Trošimo više od 40% svjetske ukupne 'neto primarne proizvodnje' (NPP), što je ukupna količina hrane i energije dostupna svim vrstama na Zemlji. Mi trošimo više od 50% dostupne pitke vode. To znači da se sad sve ostale biljne i životinjske vrste na planetu moraju natjecati jedne protiv drugih za ono malo što smo im ostavili.

Kao što je tako dobro dokumentirano u knjizi Michaela Tobiasa *World War III (Treći svjetski rat)*, svakih tri tjedna svjetskom stanovništvu dodajemo toliko ljudi koliko ih živi u Los Angelesu. Za manje od desetinke postotka ukupne povijesti čovječanstva, doživjeli smo više od devedeset posto ukupnog prirasta ljudske populacije.

Uz sadašnju stopu rasta dosegnut ćemo 10 milijarda ljudi 2030, 20 milijarda do 2070. i 80 milijarda do 2150. Ali nitko ne očekuje da se takva stopa rasta nastavi: jednostavno se ne može proizvesti dovoljno hrane. Sto će zaustaviti takav rast — glad, bolest, prirodne katastrofe ili 'dobra znanost' (kao iznenadna široka dostupnost i uporaba kontracepcije) — još uvijek je predmet rasprava. Ali svi se slažu oko jedne stvari: sadašnja stopa rasta ne može se nastaviti.

Ovakav prenaseljen svijet porezno opterećenih izvora stvorili smo potrošnjom pradavnog sunčeva svjetla i njegovom pretvorbom u hranu, kojom smo stvorili još više ljudskoga mesa.

Bez tog pradavnog sunčeva svjetla naš bi planet na životu mogao održavati između 250.000 i milijardu ljudi — što je broj ljudi od prije otkrića ugljena i nafte. Bez ugljena i nafte ostalih bi 5 milijarda umrlo od gladi.

Pa koliko će nam još dugo trajati ušteđevina? Koliko nam je fosilnih goriva ostalo?

I tako ulazimo u 21. stoljeće, stojeći na rubu uskog izboja preživljavanja. Velikim smo dijelom ovisni o kontinuiranoj dostupnosti sunčeva svjetla pohranjenog u obliku fosiliziranih oceanskih biljaka, fosilnog goriva koje nazivamo naftom. A činjenica je da je te nafte sve manje.

Od vremena pronalaska nafte u Titusvilleu, PA, gdje je podignuta prva bušotina 1859, ljudi su iz Zemlje iscrpili 742 milijarde barela nafte. Trenutno se svjetske rezerve nafte procjenjuju na otprilike 1.000 milijarda barela, što bi nam trajalo (prema najoptimističnijim procjenama naftne industrije) "otprilike 45 godina, pri sadašnjoj stopi potrošnje".

Nama koji namjeravamo poživjeti još nekoliko desetljeća ili se nadamo budućnosti naše djece ili unuka, te brojke zvuče vrlo sumorno. To je ono što nam sama naftna industrija predviđa kao neizbježan događaj unutar životnoga vijeka naše djece.

Ali čini se da direktori naftnih kompanija to ne smatraju problemom. U poticajnom i optimističnom govoru članovima Privrednog kluba u Columbusu, država Ohio, 1966. godine, direktor tvrtke *Ashland Chemical* istaknuo je da izvori energije koji bi bili alternative nafti jednostavno nisu "isplativi", ali da će svjetske rezerve nafte trajati još "gotovo 45 godina", pod pretpostavkom da se potrošnja ne poveća. Ističući to kao dobre vijesti, govor je završio

rekavši da su pametnjakovići proricali presušivanje svjetskih izvora nafte takoreći otkad je pukovnik Drake podigao prvu bušotinu davne 1859. Ali uvijek su dosad bili u krivu. Završio je u veselom tonu, rekavši da "vjerojatno imamo još par desetljeća prije nego vrug uzme šalu".

Drugi su stručnjaci u naftnoj industriji manje optimistični glede takozvanih dobrih vijesti da nam je ostala "gotovo" 45-godišnja zaliha nafte. Zapravo, međunarodna tvrtka *Petroconsultants*, savjetnici petrolejske industrije, sa sjedištem u Genevi, u svojoj studiji "*The World Oil Supply 1930-2050*" (*Svjetski izvori nafte 1930-2050*), ističu da je sjevernoamerička proizvodnja nafte dosegla vrhunac 1974 .

(Usput, "proizvodnja" je lijep Orwellovski 'novogovor': mi zapravo ne proizvodimo naftu, ništa više nego što rudari proizvode srebro. Samo je crpimo iz tla. Proizvele su je biljke iz sunčeva svjetla prije 300 milijuna godina.) Očekuje se da će svjetska 'proizvodnja' dosegnuti vrhunac 2002, a do tog ćemo trenutka već potrošiti više od pola ukupne svjetske količine nafte.

Negdje oko toga datuma, kažu, početak će se na svjetskoj razini događati destabilizirajuće eksplozije rasta cijena proizvoda na bazi nafte.

Studija tvrtke *Petroconsultants* ističe da će čak i uz potrošnju smanjenu svjetskim redukcijama uporabe nafte zbog previsoke cijene (i vjerojatne svjetske depresije koju bi to izazvalo) sve suši izvori značiti 'proizvodnju' nafte u 2050. godini na razini sličnoj onoj iz 1960, kad su na planetu živjele samo 3 milijarde ljudi. Ali većina demografa očekuje da će 2050. godine svjetsko stanovništvo premašiti 10 milijarda.

Zamislite: 10 milijarda ljudi, a goriva za samo 3 milijarde. To bi ostavilo 7 milijarda ljudi — što je više od današnje sveukupne svjetske populacije — na rubu gladi.

Nadalje, neki drugi stručnjaci izišli su s pretpostavkom da je procjena naftne industrije o još 45 godina napuhana, što znači da je situacija gora no što smo maloprije opisali.

Znanstvenik M. King Hubert prvi je put to istaknuo 1965, kad je razvio poznati 'Hubertov vrhunac', kojim se definira trenutak kad su izvori nafte dosegli vrhunac i krenuli silaznom putanjom. 1956. godine predvidio je da će Hubertov vrhunac za SAD biti dosegnut 1970. (promašio je za samo 4 godine: naftna se kriza dogodila 1974), a 1975. je godine predvidio svjetski Hubertov vrhunac za 1999. ili 2000. Premda je Hubert umro 1999, njegov je rad nastavio J. Colin Campbell, autor *The Golden Century of Oil: 1950-2050: the depletion of a resource* (*Zlatno stoljeće nafte: 1950-2050: iscrpljenje prirodnih bogatstava*), knjige koja je izvorno počela kao dio proučavanja svjetskih izvora nafte i svjetske potrošnje, po narudžbi norveške vlade 1989. U toj knjizi, kao i u drugim izvorima, Campbell i ostali znanstvenici ističu da države *koji proizvode* (crpe) naftu često napušu svoje procjene naftnih rezerva da bi se kvalificirale za više OPEC-ove proizvodne kvote i na temelju toga mogle posuditi novac od Svjetske Banke, koristeći svoje navodne naftne rezerve kao kolateralno jamstvo. On i drugi stručnjaci drže da smo već prošli Hubertov vrhunac i da je moguće da se pod zemljom nalazi daleko manje od 700 milijarda barela nafte.

Vrijedi primijetiti da je vrlo nevjerojatno da ćemo uskoro pronaći lako dostupne nove izvore nafte. Većina planeta već je digitalno 'ska-nirana' pomoću satelita, seizmičkih podataka i računala, u postupku lociranja 41.000 naftnih polja. Izbušeno je 641.000 istraživačkih bušo-

tina i gotovo sva polja koja imalo obećavaju već su dobro poznata i uračunata u procjene naftnih kompanija o 1.000 milijarda barela svjetskih naftnih rezervi.

I, na kraju, 'optimistične' brojke naftne industrije kažu da nam je ostalo 45 godina *pri sadašnjoj stopi potrošnje*. Ali prema podacima koje su prikupili *Petroconsultants* (između ostalih) svjetska stopa potrošnje svake godine raste za 2.8%. Ako to projiciramo u budućnost, naših 45 godina pada na nešto više od 30.

Istovremeno uzmimo u obzir da će se u sljedećih dvanaestak godina svjetsko stanovništvo povećati za još milijardu ljudi i da se Kina, Indija, Meksiko i ostatak Trećega svijeta industrijaliziraju — grade se tvornice, automobili, autoputi i elektrane pogonjene naftom — brže nego SAD i Europa zajedno tijekom proteklog stoljeća. Što znači da se svjetska potrošnja povećava daleko brže od "prosječne stope rasta potrošnje" te da naše rezerve neće trajati onoliko dugo koliko predviđaju optimisti. Prema iscrpnoj znanstvenoj studiji koju je provela i objavila britanska energetska tvrtka *PovverGen*, a koju je *Associated Press* prenio u svim svjetskim medijima u rujnu 1997, "predviđa se da će se 2020. godine globalne potrebe za energijom *udvostručiti*", većinom zbog rapidnog rasta azijskih zemalja u razvoju, a pogotovu Kine. Očito nas čeka nesklad između rastućeg broja stanovnika — i time sve veće potrošnje sve suših izvora pradaune sunčeva svjetla — i naših mogućnosti uzdržavanja tolkog broja ljudi. Čak i da se iznenada pronađu golemi novi izvori nafte (u naftnoj se industriji sve češće čuju takve izjave) ili da nam postanu dostupni alternativni izvori energije, poput hladne fuzije ili vodikovih ćelija, koji bi se odmah počeli koristiti posvuda u svijetu, njihova bi ubrzana raširena uporaba možda samo ubrzala uništenje planeta i smrt milijarda ljudi, na način koji će uskoro postati očit. (S druge strane, postoje rješenja, kao što ćemo vidjeti kasnije u knjizi, ali ta rješenja imaju više veze s našom kulturom nego s tehnologijom). Kako su stvari došle u ovakvo stanje? I što nam povijest kazuje o mogućim rješenjima?

O tim ćemo temama podrobnije raspravljati u kasnijim poglavljima. Ali prvo zakoračimo korak unatrag i suočimo se s važnim pitanjem: ako srljamo u nevolje, zašto nam to nije očito?

Kako stvari mogu izgledati tako dobro, a stajati tako loše?

Postoje dva načina kako stvari mogu izgledati sasvim dobro čak i u situaciji kad cijela civilizacija srlja u nevolje.

Ne plaćajte dugove odmah — živite na "početnom kapitalu"

U ranim 1980-tim, nakratko sam se zaposlio kao marketinški savjetnik u novoosnovanoj tvrtki koja se bavila računalnim programima. Četvorica mladića zajednički su uložili 170.000 dolara, koje su zaradili, uštedjeli ili su im dali roditelji. Planirali su razviti novi program za obradu teksta, koji bi bio bolji od tada vrlo popularnog WordStara, plasirati ga na tržište i na taj se način obogatiti.

Iz tog početnog kapitala od 170.000 dolara unajmili su drugi kat male poslovne zgrade: imali su pet privatnih ureda, sobu za sastanke i prijemni ured sa sekretaricom. Unajmili su dizajnerski studio neka im osmisle vizualni identitet tvrtke. Kupili su četiri službena automobila. Od mjesne cvjećarnice naručili su goleme biljke u cvjetnim posudama i platili

njihovo redovito održavanje, a obližnja prodavaonica kućnih ljubimaca postavila im je velik morski akvarij i potpisala ugovor za daljnje održavanja. Sebi su dodijelili godišnje plaće od \$30.000. Unajmili su i mene, na nekoliko dana, i dobro me za to platili.

Ti su ljudi bili pametni programeri i znali su sve o računalnim kodovima. U mom umu nije bilo ni trunke sumnje u njihovu sposobnost da napisu izvrstan program za obradu podataka, lak i jednostavan za uporabu te primamljiv tržištu. Kad sam prvi put ušao u njihovu tvrtku, vrlo me se dojmilo kako sve izgleda — odavali su sliku uspješne, dobrostojeće tvrtke. Mlada žena za prijemnim stolom bila je učinkovita, četvorica osnivača vrlo dobro odjeveni u skupa odijela, na tepihu su se vidjele uredne crte koje ostavlja svakonoćna uporaba stroja za čišćenje. Kvalitetni strojevi za fotokopiranje, rezanje papira, računala — sve je to govorilo o uspješnom poslu. Al, prva klasa.

Sjeli smo u sobu za sastanke, za hrastov stol, u udobne kožnate naslonjače, a oni su mi povjerljivim tonom ispričali kako će postati multimilijunaši. Baš kao i svi koji ulože u njih, rekoše. Postavili su si rok od dvanaest mjeseci za izbacivanje novog programa na tržište,

Odbio sam daljnju suradnju s njima, jer sam taj nesretni scenarij već vidio i bio sam posve siguran da znam kako će završiti.

Šest mjeseci kasnije ponovno sam ih posjetio, na njihov zahtjev. Tad su već imali dvadesetero zaposlenih i sve je zujalo aktivnošću. Njihov je proizvod bio zamalo gotov i već su otisnuli brošuru za nadolazeći sajam informatike. Omogućili su porast stope zapošljavanja u mjesnoj zajednici, prihod od najamnine iznajmljivaču poslovnog prostora, povećali vozni park za još dva automobila i namakli dovoljno investicijskog kapitala da su u banci imali četvrt milijuna dolara. Još uvijek nisu proizveli ni prodali ništa, ali pucali su na veliko. Stvari su izgledale super, život bijaše dobar.

Šest mjeseci nakon tog drugog posjeta, od jednog sam njihovog ulagača čuo da su zatvorili tvrtku. Četvorica osnivača učestverostručili su si plaće i tvrtka je ostala bez sredstava prije nego što su stigli plasirati svoj proizvod na tržište. Uredski prostor izgledao je divno i krasno, odajući dojam stabilne poslovne politike sve do samoga kraja — do dana kad su svi zaposleni dobili 24-satni otkazni rok. Ulagači su izgubili sve uloženo zato što su osnivači tvrtke iscrpili kapital prije nego su se počeli uzdržavati vlastitom zaradom.

Ponzijeva shema

Ponzijeva shema je još jedan način kako stvari mogu ići krasno za sve uključene, sve dok jednoga dana ti ljudi više nemaju od čega živjeti. Tad dolazi do iznenadnog i katastrofalnog kolapsa. Priča o tom tipičnom američkom poduzetniku istodobno je fascinantna i poučna.

1917. godine Charles A. Ponzi bio je putujući soboslikar na Floridi. Prvi svjetski rat bio je pri kraju, a financijski sustavi u Europi u rasulu. Uočivši priliku za zaradu na poslijeratnoj financijskoj zbrci, Ponzi je došao na zamisao koja će ga pretvoriti u milijunaša, dok će istodobno uništiti živote tisuća drugih.

Kasne 1919. Ponzi se preselio u Boston i unajmio ured u Pie Alley, gdje je otvorio tvrtku pod nazivom The Security Exchange Company (SEC). Tvrdio je da je njegova tvrtka osnovana sa svrhom da otkupljuje međunarodne poštanske kupone u Francuskoj i Njemačkoj (zemljama

čije su valute bile uvelike obezvrijeđene) i naplaćuje ih u njihovoj dolarskoj vrijednosti u Sjedinjenim Državama, na taj način ostvarujući dobit u vidu razlike između devalvirane francuske i njemačke valute i američkog dolara.

Takva je shema zapravo bila nemoguća, ali Ponzi je zaradio pravo bogatstvo, baš kao i njegovi najraniji ulagači.

Ponzi je nudio 50-postotni povrat uloženog već za 45 dana pa mu je više od 40.000 Bostonaca rado povjerilo svoje uštedevine. Prvih nekoliko tisuća ulagača bili su bogato isplaćeni, zajedno s obećanom kamatom: Ponzi je koristio novac novih ulagača za isplatu starih. Prvi su ulagači ispričali prijateljima o svojoj lakoj zaradi i cijela se stvar brzo proširila. U jednom je trenutku Ponzi imao osoblje od nekoliko desetina službenika u uredima u Pie Alley, koji su radili do kasno u noć, brojeći goleme snopove prikupljene gotovine: više od 15 milijuna dolara u manje od šest mjeseci.

Tijekom najboljih dana njegova uspješnog poduzetništva, novine su Charlesa Ponzija nazivale najvećim Talijanom svih vremena.

"Imate krivo," odvrćao bi on s nekarakterističnom skromnošću. "Tu su Kolumbo, koji je otkrio Ameriku i Marconi, izumitelj radija."

Kasnije su loši napisi u bostonskim novinama doveli do presušivanja Ponzijeva izvora novih ulagača. Bez priljeva novog kapitala, Ponzi nije mogao isplatiti 'zaradu' svojim ranijim ulagačima pa je zatvorio tvrtku, sa sobom u propast odnoseći životne uštedevine tisuća ulagača koji do tog trenutka nisu ništa slutili.

Slična se shema — takozvani financijski inženjering — dogodila u Albaniji 1996, zamalo izazvavši pad albanske vlade. Više od četvrtine ukupnog stanovništva Albanije uložilo je životne uštedevine u jednu od nekoliko golemih Ponzijevih shema kojima je rukovodio mjesni organizirani kriminal. Albanski predsjednik Sali Berisha rekao je da vlada nije učinila ništa da bi spriječila te Ponzijeve sheme zato što su mislili da su takve stvari uobičajene na slobodnom tržištu pa se nisu htjeli miješati u kapitalističke postupke. Albanci su demonstrirali i bunili se, ali uzalud. Novac im nikad neće biti vraćen.

Naši izvori fosilnog goriva: početni kapital ili Ponzijeva shema?

Svijet trenutačno živi (i raste) na uštedevini energije 'sunčeva svjetla' pohranjenog u fosilnim gorivima (nafta, ugljen, plin). Posluje li svijet po principu Ponzijeve sheme ili kao ona nadobudna programska tvrtka? Mislim daje više nalik ovom drugom, ali postoje elementi oba slučaja.

Zemlja sadrži ograničenu količinu fosilnih goriva. Premda su u opticaju različite brojke za točnu granicu, nitko ne osporava da ta granica postoji, a zapravo imamo prilično dobar osjećaj o čemu se radi. Ta smo goriva koristili da bismo omogućili i poduprli prirast stanovništva, od otprilike pola milijarde ljudi prije otkrića nafte i ugljena, do današnje brojke od preko 6 milijarda. Ta su goriva širom svijeta pogonsko sredstvo uurbanim naoko svrhovitim i važnim aktivnostima, koje kao posljedicu imaju trajne i nereverzibilne promjene u planetarnom okolišu i ljudskoj obitelji.

A što kad goriva nestane?

Oni koji su u nedavnim vremenima blagostanja zaradili velike svote mogu slobodno pretpostaviti da imaju dobre izgleda za preživljavanje — ako ne bude globalne epidemije ili nuklearnog rata, vjerojatno imaju pravo. Možda će sa sobom povući i malen postotak ostatka stanovništva, na način kako se to događa u svijetu privrede koja ima oblik lijevka. Oni manje sretni mogli bi se naći u situaciji gdje će im u pogledu hrane i energije ostati ono što su na kraju dobili ulagači u Ponzijevu shemu i u programsku tvrtku: malo ili ništa.

Kad je programerima ponestalo manevarskog prostora, jednostavno su se izvukli i našli si drugi posao kojim će se uzdržavati. Ali kad svjetskoj privredi ponestane nafte, mi nećemo moći jednostavno zatvoriti vrata i 'pronaći si drugi izvor energije'.

Nekoliko je razloga. Prvo, kroz tisuće godina povijesti vidimo da kadgod ponestane goriva, izbijaju ratovi (više o tome u kasnijim poglavljima).

Drugo, naši alternativni energetske izvori još nisu dovoljno razvijeni. Ali ima i jedna dobra vijest: postoje nefosilni energetske izvori, a njihova uporaba raste. Nažalost, Ross Gelbspan, dobitnik Pufitzerove nagrade, u svojoj knjizi *The Heath On (Gori nam pod petama)* iz 1997, pokazuje da američka naftna i ugljena industrija aktivno blokiraju razvoj novih tehnologija.

Kao što Gelbspan jasno pokazuje, moramo proširiti razvoj alternativnih izvora energije, da bi se — kad nafte nestane — naša djeca imala kamo okrenuti.

Možemo li si 'izrasti' izlaz iz te situacije?

U međuvremenu nas stručnjaci i ekonomisti ohrabruju neka si 'izraste-mo' put iz problema. To je rješenje prvi put spomenuto u Engleskoj 1954, kad je R.A. Butler, britanski ministar financija, predložio da bi se vlada umjesto da postavlja određene razvojne ciljeve, poput izgradnje određenog broja kuća ili novih pruga, trebala jednostavno usre-dotočiti na stalnu stopu rasta od tri posto. Preračunao je da bi uz takvu stopu rasta do 1980. svaki Britanac bio dvaput bogatiji.

Zapravo, taj se scenarij obistinio točno kako je Butler predvidio, kažu istraživanja koja je 1989. proveo irski ekonomist Richard Douth-vvaithe. Ali problem je u tome što su se i svi ostali indeksi podvostručili. Količina bogatstva koja je otišla ljudima na vrhu piramide zarade udvostručila se. Baš kao i količina novca koja je otišla najsiromašnijima, što je značilo da osoba koja je zarađivala deset milijuna engleskih funta na godinu sad primala dvadeset milijuna, a osoba s godišnjom zaradom od tisuću funta sad je zarađivala dvije tisuće... i još uvijek bila ispod crte siromaštva, premda joj se standard malo popravio. Usput je došlo do "društvene i ekološke katastrofe". Stopa zločina postala je 8 puta veća, porastao je broj kroničnih i mentalnih bolesti, a broj razvoda naglo je skočio. Sve su to posljedice koje je Douthwaithe prvi predvidio, a kasnije i dokumentirao.

Na sličan se način život promijenio na gore i u Sjedinjenim Državama. U prosječnom danu 100.000 američke djece u školu nosi oružje, a 40 ih biva ranjeno ili ubijeno pištoljem, premda najviše nesretnim slučajem. (Novija naljepnica za auto kaže: "Samo naoružano društvo je uljudno društvo".) A san o stabilnoj obitelji zamijenjen je stvarnošću mase samohranih roditelja: više od 50 posto djece odrasta uz samo jednog roditelja.

Širom svijeta otkrivamo da ubrzani rast ostavlja posljedice na gotovo sve narode, a da najteže bivaju pogođeni pojedinci i obitelji koje nemaju udjela u ekstremnoj moći i bogatstvu vladajuće društvene elite (bila ona privredna, politička ili vojna).

Tehnologije ja samo ubrzala taj proces. Na primjer, dok je na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće 90% ukupnog broja ratnih žrtava bilo među vojnim osobljem, na kraju 20. stoljeća nalazimo da su visoko-tehnolo-ško oružje s daljinskim upravljanjem (koje ubija učinkovitije i štiti vojnike od izravne borbe) te njegova raširenost i dostupnost, obrnuli te omjere: 90% ratnih žrtava sad je civilno stanovništvo. Od vremena II svjetskog rata u ratovima je umrlo više od 20 milijuna ljudi, a od ta 82 rata (koji se tako mogu nazvati), 79 su bili unutrašnji ratovi koji najteže pogađaju civilno stanovništvo.

Većina se tih ratova vodila oko nadzora prirodnih izvora poput šuma, plodnoga tla, nafte, ugljena i minerala.

Na sastanku svjetskih središnjih banaka u Hong Kongu 25. rujna 1997, predsjednik Svjetske banke James D. Wolfensohn istaknuo je da se više od tri milijarde ljudi — polovice sadašnje svjetske populacije i tri puta više od ukupnog broja ljudi na planetu 1800. godine — svim silama trudi preživjeti s manje od 2 dolara na dan. "Živimo u tempiranoj bombi i ako ne djelujemo sad, mogla bi eksplodirati našoj djeci u lice," rekao je Wolfensohn.

Oprilike u isto vrijeme, Populacijski institut iz Washingtona objavio je izvješće u kojem dokumentira da su 82 nacije (više od pola svjetskih država) dosegle kritičnu točku, to jest da više ne mogu ni same uzgojiti dovoljno hrane ni platiti uvoz dovoljnih količina da adekvatno prehrane svoje stanovništvo.

Pradavne se bolesti ponovno pojavljuju

Ali naš gusto naseljen svijet nije pogođen samo ratovima, siromaštvom i glađu. Mnogi su znanstvenici uzburjani mogućnošću izbijanja epidemije, čije bi širenje bilo potpomognuto velikim brojem stanovnika i čovjekovom povećanom mobilnošću. 21. kolovoza 1997. agencija Associated Press izvijestila je da je tjedan dana ranije u Hong Kongu umro trogodišnji dječak — od oblika gripe koji je dotad bio nezabilježen među ljudima. Smrtonosna gripa je očigledno preskočila barijeru između vrsta, s ptice na čovjeka (kao što se dogodilo i s gripom koja je 1918. ubila 20 milijuna ljudi širom svijeta), a identificirali su je u laboratorijima u Sjedinjenim Državama i Nizozemskoj kao H4N1 tip-A, za koju ne postoji cjepivo.

Sljedećeg je dana AP izvijestio da je u Michiganu nedavno pronađen čovjek zaražen novim sojem inače vrlo rasprostranjene bakterije *Staphylococcus aureus*, otpornim na sve poznate antibiotike, uključujući i najnoviji i najjači antibiotik svih vremena, vancomycin. Epidemiolog iz Ureda za nadzor bolesti u Atlanti, Dr. Wiliam Jarvis, to je otkriće ubojite stafilokokne tempirane bombe u Sjedinjenim Državama prokomentirao riječima "odbrojavanje je započelo". Tri dana kasnije je Wall Street Journal objavio drugi slučaj stafilokoka otpornog na van-comycin, u bolnici u New Jersevu. Otada se ta bakterija već pojavila posvuda u Sjedinjenim Državama.

U Bibliji, u Deuteronomiju (28:22) spominje se 'sušica', ime kojim se sve do prije pedesetak godina najčešće nazivala tuberkuloza (TB). Tekst kaže: "Gospod će vas pokositi sušicom, i groznicom i upalom... koje tištit će vas sve dok ne umrete."

Sušica ? Premda će neki to odbaciti kao pretjerano — na kraju krajeva, u današnje se vrijeme ne čuje i ne čita mnogo o tuberkulozi, razmotrite ove činjenice koje odražavaju začuđujuću novu stvarnost TB-a u svijetu.

Nedavno izvješće koje je izdala vlada Sjedinjenih Država kaže:

"Prema istraživanjima Svjetske zdravstvene organizacije (WHO), tuberkuloza je, od zaraznih bolesti, na prvom mjestu po broju smrtnih slučajeva među odraslim stanovništvom u svijetu i time predstavlja ozbiljan izazov svjetskom zdravstvu. Tolika je zabrinutost za mogućnost svjetske epidemije da je u travnju 1993. godine WHO tuberkulozu proglasila 'globalnom opasnošću', što je prva takva objava u povijesti WHO-a."

Izvješće se nastavlja detaljnim prikazom razmjera situacije:

"Svake sekunde jedna osoba u svijetu biva zaražena tuberkulozom. Dosad je već jedna trećina svjetskog stanovništva zaražena bacilom tuberkuloze. (Imajte na umu da samo 5-10 % 'zaraženih' ljudi postanu 'aktivno bolesni' i 'zarazni'— nap. autora) ... U sadašnje vrijeme TB ubija više odraslih svake godine nego AIDS, malarija i sve tropske groznice zajedno..."

Jedan od problema s TB jest to što se tako lako prenosi. Kao što ističe Američki odjel za zdravstvo: "Poput obične prehlade, a za razliku od AIDS-a, tuberkuloza se prenosi zrakom i relativno neizravnim kontaktom. Kad nositelji zaraze kašlju, kišu, govore ili iskašljavaju, bacili tuberkuloze iz njihovih pluća bivaju izbačeni u zrak, gdje mogu ostati satima i odakle ih drugi ljudi mogu udahnuti.

"Ako se ne liječi, osoba s aktivnom tuberkulozom u prosjeku će u samo godinu dana zaraziti deset do petnaest ljudi."

Ali zar nas neće spasiti znanost? Nažalost, ispada da je moderna medicina uzrok većeg dijela problema. Dok se TB tako brzo širi, pogotovo u zemljama u razvoju gdje je veća gustoća naseljenosti (jer si ljudi pokušavaju 'izrasti' put u bolji život), pojavio se nov i gotovo neizlječiv oblik TB-a kao izravna posljedica zlorabe anti-TB lijekova od strane liječnika i bolnica.

Sojevi bacila tuberkuloze otporni na većinu lijekova gotovo uvijek završe bolnom i agonizirajućom smrću: u većini slučajeva nema lijeka za taj oblik TB-a. Američki odjel za zdravstvo kaže: "Nema lijeka za neke od otpornih sojeva TB-a i vlada golema zabrinutost glede mogućnosti njihova brzog širenja u ostatak svijeta. Premda još uvijek imamo vrlo malo podataka, istraživači procjenjuju da je već 50 milijuna ljudi zaraženo sojevima TB-a koji su otporni na barem jedan od uobičajenih lijekova protiv tuberkuloze."

Mislite li da je to problem samo trećega svijeta?

Članak u prestižnom znanstvenom žurnalu Nature (9/1992, "Drug-resistant TB may bring epidemic", Barbare J. Culition) ističe daje ta bolest "posebno opasna" u New York Cityu i Los

Angelesu i da se širi Sjedinjenim Državama. TB putuje jednakom brzinom kao i osoba koja kašlje u zrakoplovu, autobusu ili u vlaku.

U medicinskom žurnalu Chest (1/1994, "The third epidemic: multi-drug resistant tuberculosis") za kirurge koji se bave torakalnom kirurgijom, autori ističu "uzbunjuće povećanje broja oboljelih od TB-a" u Sjedinjenim Državama, koje je započelo oko 1984. Otvoreno izjavljuju: "Tijekom proteklog desetljeća, broj slučajeva zaraze virusom HIV-a i bacilom TB-a u dosegli su razmjere epidemije u nekoliko američkih gradova. U kliničkom centru Bellevue na Manhattanu broj slučajeva tuberkuloze otporne na većinu poznatih lijekova 1991. godine je sedam puta veći nego ikad u proteklih 20 godina."

A to je, naravno, tek jedna od bolesti. Zabrinjavaju i ostale, poput hantavirusa, encefalitisa, ponovne pojave smrtonosne gripe iz 1918. (virus koji su istraživači "oprezno" ekshumirali kako bi ga mogli "proučavati" — pronašli su žrtve gripe smrznute ispod slojeva permafrosta u sjevernoj Europi), *Pfisteria piscicida* koja desetkuje estuarije na istočnoj obali SAD-a, i još deseci drugih.

Problema imaju i mesojedi, u "zaraznim" bjelančevinama poznatijim kao **prioni** (*knjiga Deadly Feasts, 1997, Richarda Rhodesa, dobitnika Pulitzerove nagrade, izvrsno se bavi tom temom*), čije je otkriće jednom znanstveniku priskrbilo Nobelovu nagradu za 1997. godinu. I premda je njihovo otkriće u Britaniji 1980-tih, u obliku kravljeg ludila, privuklo pozornost cijeloga svijeta na tu određenu manifestaciju priona, postoje još mnogi drugi i brzo se šire među stokom i ljudima širom svijeta.

Čak i u svjetlu tih i drugih dokaza o mogućim opasnostima i sadašnjim teškim posljedicama izazvanim eksplozivnim rastom svjetskog stanovništva, oni koji predlažu razmatranje novih puteva sporog rasta bivaju ušutkani i prozivani kao luditi ili ekološki ekstremisti ili izvrijeđani kao neznalice i nepoznavatelji osnova ekonomije... ili čak i kao "protivnici politike rasta", kao da je daljnji rast broja stanovnika ono što nam je potrebno.

Ali primijetite da su među tima koji najglasnije ušutkuju baš oni s vrha piramide bogatstva koja prijete gušenjem cijeloga planeta.

Stvari možda izgledaju dobro jednostavno zato što ne vidimo ili ne čujemo što se stvarno događa

Još jedan razlog zašto stvari u cjelini možda izgledaju kao da je sve u redu jest to što su Amerikanci iznenađujuće neobaviješteni o stanju ostatka svijeta. Američki Svjetski almanah i knjiga činjenica čak ne navodi glad ili izgladnjelost kao kategorije, ali sadrži iscrpne popise američkih oglašivača, predsjednika sveučilišta, filmskih zvijezda, Članova kongresa i američkih sportaša.

Kako je moguće da najbogatija nacija na Zemlji, s najvećim medijskim postrojenjima, bude tako neobaviještena? To je vrlo važno pitanje. Američke TV vijesti rijetko detaljnije izvještavaju o međunarodnim događajima, usmjeravajući se radije na 'vruće' priče tipa suđenja O.J. Simpsonu, koje privlače gledatelje, a time i donose veću zaradu od reklama. Na kraju krajeva, komercijalna televizija je posao, a to uključuje i vijesti. Plaće svih zaposlenih na televiziji pokrivaju se prihodima od reklama, a ako nema gledatelja nema ni reklama. Kao sto je rekao Calvin Coolidge: "Posao kojim se Amerika bavi je posao."

Nažalost, u današnjim bi vijestima često trebale biti velike, međunarodne korporacije koje su glavni počinitelji planetarnog uništavanja okoliša, ali uzmite u obzir da se među 100 najvećih korporacija u Americi nalaze i četiri koje su vlasnici TV mreža koje nam isporučuju večernje vijesti, što je velik dio razloga zašto su Amerikanci tako loše obaviješteni.

Za takve organizacije, izvještavanje o događajima je jednostavno još jedan 'biznis'. A većina 'potrošača vijesti' zaboravlja da novine i televizijske postaje objavljuju priče za koje pretpostavljaju da će privući gledatelje ili čitatelje, jer to povećava broj reklama, a time i dobit. Ono što se stvarno događa često bude zanemareno u korist poslovnih pobuda, jer posao je to što plaća račune (*zanimljiv primjer toga jest nedavno pismo koje je jedan od najvećih američkih proizvođača automobila razaslao časopisima i novinama, zahtijevajući neka im se unaprijed pošalju svi članci na ogled i odobrenje, kako bi mogli donijeti odluku hoće li povući svoje oglase u slučaju da tema članka bude, po njihovu mišljenju, previše kontroverzna. Kao rezultat toga, Esquire je povukao jedan članak u strahu da bi mogao povrijediti osjetljive dušice u toj korporaciji, premda je tema članka bila homoseksualnost i nije imala apsolutno nikakve veze s automobilima ili njihovim proizvođačima*).

Možda plaća račune, ali nije požudan način da mi saznamo što se događa.

U svojoj proizvodnji ne-vijesti, mediji nam pokazuju idealiziranu stvarnost, a ne istinu života na svijetu. Na primjer, rijetko ćete u polu-satnim komičnim serijalima i drugim emisijama vidjeti beskućnike. A stvarnost je da polako, ali primjetno, dijelovi Sjedinjenih Država počinju nalikovati Bombavu istočkanom siromaštvom.

Ropstvo i sloboda

Ropstvo je prvi korak prema civilizaciji. Da bi se razvilo, neophodno je da stvari stoje jako dobro za neke i jako loše za druge, pa da se potom oni kojima je bolje mogu razvijati na štetu ovih drugih.

- Alexander Herzen (1812-1872)

U ranijim smo poglavljima razmotrili kako smo svi mi 'sazdani od sunčevog svjetla' i kako je naša sposobnost da si povećamo količinu dostupne sunčeve svjetlosti (kroz fosilna goriva) omogućila nevjerovatan prirast svjetskog stanovništva tijekom proteklih stoljeća.

Ropstvo je još jedno oruđe moderne civilizacije, a neki povjesničari tvrde da bez ropstva Mezopotamija, Egipat, Kina, Grčka, Rim, Oto-mansko Carstvo, Europa i Amerika ne bi imali ni približno toliko bogatstva koliko su imali. (Časopis *Znanstvene novosti* od 20. 9. 1997. spominje "utjecajnu teoriju da su veliki graditeljski projekti i drugi aspekti složene kulture iznikli samo u poljoprivrednim društvima koja su imala strogu hijerarhijsku podjelu i obilje robovske radne snage.")

Ropstvo je još jedan način uzimanja sunčeva svjetla pohranjenog u nekom drugom i "zauzdavanja" istog u korist izrabljivača.

Najranija povijest ropstva datira do same kolijevke zapadne civilizacije: u doba sumeranske carevine Mezopotamije, prije 5 do 6 tisuća godina, na području plodnog polumjeseca oko današnjeg Iraka. Postoje pisani zapisi o robovima koji su bili od izuzetne važnosti za kulture Egipta, Perzije, Babilona i Asirije, kao i često spominjanje (i odobravanje) ropstva u Bibliji (u Starom i Novom zavjetu).

U tim društvima, većinu fizičkih poslova obavljali su robovi. Kako su se društva razvijala i kako je rasla trgovačka mreža, tako se povećavala potražnja za robovima, što je dovelo do toga da su Grčko i Rimsko carstvo robove koristili u toj mjeri da su na vrhuncu svoje vladavine čak i obične pučke obitelji imale barem jednoga roba, a popis stanovnika u Grčkoj 400. pr. Kr. navodi da su cijelu trećinu stanovnika Atene sačinjavali robovi.

Raspravljajući o upravljanju kućanstvom i o važnoj ulozi koju robovi imaju doprinoseći tomu da svako moderno kućanstvo vodi dobar život, Aristotel je napisao:

Počnimo razmatranjem odnosa između gospodara i roba...

Jer neki mislioci funkciju gospodara drže određenom znanošću... Budući daje imovina dio kućanstva, a vještina njezina stjecanja dio upravljanja kućanstvom (jer bez neophodnih stvari svaki je život, a ne samo dobar život, nemoguć) i budući da je, kao i za svaku drugu vještinu, potrebno imati oruđa ili sredstva koja omogućuju njezino provođenje, tako i upravitelj kućanstva mora imati svoja oruđa — neka su od njih živa, neka neživa — pa time dio imovine postaje oruđe za omogućenje života, a imovina je općenito zbirka oruđa, iz čega slijedi da je rob živa imovina.

Pokušavajući opravdati držanje robova kao držanje oruđa, Aristotel je zanemario bit doprinosa robova civilizacijama Mladih kultura: robovi nisu bili oruđe, bili su izvori energije: kinetičke energije, pohranjene energije, potrošne energije.

Od najranijih civilizacija pa do sadašnjeg vremena, robovi su činili mnogo više od toga da svojim gospodarima osiguraju ono što Aristotel naziva dobrim životom. Od afričkih robova koji su brali pamuk na američkom jugu, do ruskih robova (Slavena) koje su Rimljani i Portugalci uvezli oko 1000. godine za rad na plantažama šećerne repe na otocima u Sredozemlju, pa sve do Aristotelovih kućnih robova i još ranije, robovi su bili više nego 'oruđa'. Bili su izvor snage, u smislu u kojem govorimo o 'konjskoj snazi' ili energiji.

Od robova u Rimskom carstvu pa sve do zamaskiranih oblika ropstva, poput slugu u srednjovjekovnoj Europi ili nevjerojatno siromašnih radnika u viktorskoj Engleskoj, besplatna ili vrlo jeftina *leđna snaga* i *nožna snaga* i *ručna snaga* bile su vitalno gorivo za rast onoga što nazivamo civilizacijom i industrijom. Jedna od najvećih vrijednosti koje je Kolumbo pronašao kad je nabasao na ono što danas nazivamo Dominikanskom Republikom bili su tamošnji domoroci — kroz period od dvadeset godina tisuće je robova poslao brodovima u Europu, pritom postavši vrlo imućan čovjek.

Zanimljivo je primijetiti da se kraj ropstva u Sjedinjenim Državama poklopio s pojavom široko dostupne nafte.

Američki su robovi pretvarali nedavnu sunčevu energiju (hranu) u rad, koji je pak poganjao stroj američke nacije. Kad su ugljen i nafta postali jeftini i široko dostupni, robovi su postali manje važni, jer sad smo imali stojeve koji ih mogu zamijeniti, a koji bijahu daleko učin-

kovitiji potrošači pradavnog izvora sunčeva svjetla — nafte, koje je bilo znatno više nego nedavne sunčeve svjetlosti.

Primarni izvor robova za Rimljane bili su ratovi: sve su pokorene neprijatelje pretvarali u robove. To je samo još povećalo privlačnost odlaska u rat u udaljene krajeve: ne samo da su natrag mogli donijeti prirodne izvore poput drva i minerala, nego i robove. Europljani su u periodu između 1500. i 1800. poslali više od 12 milijuna afričkih robova u Sjevernu i Južnu Ameriku, većinom u Brazil i na otoke između Floride i Venezuele.

Većina ljudi si američke nizinske Indijance zamišlja kao ratnike na konjima. Ali sjevernoamerički starosjedioci iz nizinskih država deset su tisuća godina bili pješaci, sve dok im konje nisu 'uveli' Španjolci nakon propale pobune tewanskog šamana Popea 1698. "Sveti psi", kako su američki domoroci nazivali konje, postali su teretne životinje i glavni izbor prijevoznog sredstva među plemenima koja su dotad išla pješice i koristila pse za pomoć u lovu. To je, među tim plemenima, dovelo do stogodišnjeg zlatnog doba dotad neviđena blagostanja i prirasta stanovništva... koje je došlo do strašnog i krvavog kraja kad su Europljani s istoka odlučili da tu zemlju žele za sebe.

Svejedno, svako uvođenje novog izvora snage, lakšeg i učinkovitijeg načina da se nedavno sunčevo svjetlo pretvori u rad — bili to robovi, konji ili strojevi s pogonom na ugljen ili naftu — uvijek je dovodilo do dramatične preobrazbe civilizacije.

Letimičan pogled na moguću budućnost na Haitiju i drugim 'vrućim točkama'

Budućnost je sastavljena od istih stvari kao i sadašnjost.

-SimoneWeil (1909-1943)

Christopher Columbus ne samo da je otvorio vrata u Novi Svijet, nego nam je i svima dao primjer.

- George Bush, u govoru 1989

Ako preletite preko države Haiti na otoku Hispaniola, otoku na koji se iskrcao Kolumbo, vidjet ćete da izgleda kao da je netko uzeo bacač plamena i spalio sve zeleno. Čak je i ocean oko lučkoga glavnog grada Port au Princea kilometrima naokolo zagušen smeđim ljudske kanalizacije i erodiranog gornjeg sloja tla. Iz zraka to izgleda kao lava koja se izljujeva u more.

Povijest tog malog otoka je, na mnogo načina, slika u malome onoga što se događa u cijelome svijetu.

Kad je Kolumbo 1492. zakoračio na Hispaniolu, gotovo cijeli otok bio je prekriven bujnom šumom. Taino 'Indijanci' koji su tamo živjeli prije Kolumbova dolaska vodili su naoko idiličan život, ako je suditi prema izvješćima pismenih članova Kolumbove posade, kao što je bio Miguel Cuneo.

Kad su Kolumbo i njegova posada stigli u drugi posjet Hispanioli, zarobili su oko dvije tisuće seljana koji su ih došli pozdraviti. Cuneo je zapisao: "Kad su se naši brodovi spremali za povratak u Španjolsku, skupili smo tisuću i šest stotina muških i ženskih osoba Indijanaca i s njima smo isplovili našim brodovima, 17. veljače 1495. Španjolcima koji su ostali kao osoblje otočne tvrđave dali smo na znanje da si svi koji to žele mogu za robove uzeti koliko im je Indijanaca volja, a tako je i bilo učinjeno."

Cuneo dalje piše da je on od Kolumba dobio prekrasnu karipsku djevojčicu za osobnu robinju, ali kad je pokušao spolno općiti s njom, ona se "žestoko opirala", pa ju je — prema vlastitim riječima — "nemilosrdno prebio i silovao".

I premda je Kolumbo u jednom izvoru naveo Taino Indijance kao ljudoždere, ni tada ni danas još uvijek nema dokaza za to: očigledno se radilo o Kolumbovoj izmišljotini — koju i dan danas uče u nekim američkim školama — pomoću koje je želio opravdati pokolj i porobljavanje toga naroda. Španjolskim je vladarima 1493. napisao: "Moguće je, s imenom Svetoga Trojstva, prodati sve robove koje se može prodati... Ovdje ima toliko robova, a i brazilskog drva, da su te stvari — premda žive — vrijedne kao suho zlato..."

Kolumbo i njegovi ljudi Taine su koristili i kao seksualne robove; to je bila uobičajena nagrada za Kolumbovu posadu i osoblje — davao im je neka siluju seljanke. Kako je počeo Taine izvoziti u druge dijelove svijeta, seksualno je roblje postalo važan dio njegove trgovine. Kolumbo je 1500. pisao prijatelju: "Lako je dobiti stotinu kasrelana (španjolskih novčića) za ženu, a ima sva sila preprodavača koji naručuju te djevojke. Sad je najveća potražnja za onima starosti od devet do deset godina ." (*Kolumbovo pismo citirano u knjizi Documents of West Indian History (1963) i zapisima Petra Mučenika De Orbe Novo - 1516*).

Ipak, Taini se nisu pokazali kao posebno dobri radnici na plantažama koje su na Hispanioli osnovali prvo Španjolci, a kasnije Francuzi: bili su ljutiti što im se uzima zemlja i djeca i pokušali su se boriti protiv osvajača. Kako su Taini očigledno stajali na putu španjolskoga 'napretka', Kolumbo ih je pokušao disciplinirati. Za najmanji prekršaj rezao im je nos ili uho, a onda bi jadnika poslao natrag u selo neka suseljanima bude pokazatelj brutalnosti za koju su Španjolci sposobni. Kolumbo ih je napadao psima, nabijao ih na kolce kroz anus do usta, strijeljao ih. Na kraju je život za Taine postao tako nepodnošljiv da su, napisao je Pedro Cordoba kralju Ferdinandu u pismu iz 1517, "kao rezultat patnja i teškog prisilnog rada Indijanci odabrali samoubojstvo. Povremeno i masovno — ubile bi se stotine odjednom. Žene, iscrpljene radom, prestale su zanositi i rađati... Kad bi ipak zanijele, mnoge su uzele nekakvo sredstvo za pobačaj i pobacile. Druge su vlastitim rukama ubile djecu odmah nakon poroda, da ih ne bi zapala sudbina robova."

Kasnije su Kolumbo i njegov brat Bartolomeo, koga je Kolumbo ostavio neka vlada otokom, prešli na jednostavnije metode i sustavno su ubijali sve Taine. Većina se povjesničara slaže u mišljenjima da se prije Kolumbova dolaska stanovništvo Haitija/Hispaniole kretalo oko 3 milijuna ljudi. Do 1496. već je bilo smanjeno na 1.100.000, prema popisu stanovništva koji je proveo Bartolomeo Kolumbo. Do 1516. broj domorodaca pao je na 12.000, a prema Las Cacasu (koji je bio tamo) 1542. godine bilo je živo tek dvjestotinjak domorodaca. 1555. nije više bilo niti jednoga. (Danas više nigdje na svijetu ne postoji niti jedan jedini Taino: njihova kultura, ljudi i geni zbrisani su s planeta.)

Kako je na Haitiju rasao broj 'transplantiranog' stanovništva, robova dovedenih iz Afrike, ljudi su počeli sjeći šume kako bi dobili obradivo tlo i drva za ogrjev i kuhanje, što je kao

posljedicu imalo to da danas drveće pokriva manje od 1 % površine Haitija. Ogoljeno tlo izloženo kiši i klizanju, zbog brežuljkastog krajolika, tako je potpuno erodiralo da se pomiješalo s kanalizacijom i 'odvuklo' smeđu mrlju u more punih šest kilometara od Port au Princea. Milijski ljudi natrpani su u gradove, gdje predstavljaju ultrajeftinu radnu snagu za multinacionalne korporacije, jeftinu ispomoć u kući te jednako jeftinu odraslu i dječju prostituciju za europske i američke poslovne ljude iz tih korporacija, kao i za rijetke turiste.

Kolumbova je ostavština Haitiju život koji nije samo siromašan nego očajan. Prosječni stanovnik sela provodi do 16 sati na dan u potrazi za hranom ili ogrjevom, a isto toliko vremena stanovnici gradova provode u potrazi za novcem ili jestivim smećem. Među prebrojnim stanovništvom vladaju mnoge bolesti, od kolere do AIDS-a.

Premda je Haiti jedna od najsiromašnijih država na zapadnoj polu-kugli, nije jedinstven slučaj. Dominikanska Republika, s kojom dijeli otok, ide u istom smjeru, kao i većina ostatka Srednje i Južne Amerike.

Filipini: djeca u lovu na jestive otpatke

Kad sam 1985. bio na Filipinima, otac Ben Carreon, autor popularne kolumne u *The Manila Timesu* i svećenik aktivist, poveo me na jedno od gradskih odlagališta otpada. Zadah bijaše užasan, zrak gust od kukaca, a planine trulog smeća protezale su se u daljinu.

Stajali smo na vrućem poslijepodnevnom suncu, a pater Ben je rekao: "Pozorno pogledajte gomile smeća."

Zaškiljio sam na jarkoj svjetlosti, gledajući prema udaljenim hrpama, a onda primijetili nešto. "Miču se!" rekao sam.

"Ne, to se *djeca* na njima miču," rekao je. "Tisuće njih. Njihove obitelji žive u blizini, a djeca provode dane u potrazi za smećem koje bi njihove obitelji mogle jesti."

U odgovor na otkriće da postoje vojske djece koja žive oko smetlišta, otac Ben započeo je program školovanja malih 'smetlara'. Zahvaljujući njegovom trudu, stotine djece završilo je srednju školu, a deseci fakultete. "A ipak, to je samo kap u moru," rekao mi je nekoliko godina nakon što smo se upoznali. "Ta je zadaća golema."

Nepal: četiri sata hoda da bi se pronašao ogrjev za taj dan

Na iste priče nailazimo svugdje u zemljama u razvoju. Nepal je samo u posljednjih nekoliko desetljeća izgubio 30% svog šumskog pokrova u korist ogrjeva i ratarstva. Tisućama godina, koliko su ta plemena tamo živjela, terasaste njive na padinama brežuljaka osiguravale su predvidljivu količinu hrane za stanovništvo te države. Danas većina tih terasastih njiva biva odronjena pod silinom kiša što se slijevaju niz brežuljke Nepala, jer više nema šuma koje bi ih usporavale.

Kao i u većini zemalja u razvoju, i u Nepal su za prikupljanje ogrjeva te pripremu hrane zadužene žene. Proučavanja Dr. Sharon L. Camp iz *Komiteta za populacijsku krizu* pokazuju da su zbog brzog rašumljavanja Nepala, nepalske žene u posljednje vrijeme morale dodati

između pola sata i četiri sata svom uobičajenim 10-satnom radnom danu zato što svakoga dana moraju odlaziti sve dalje i dalje po ogrjev, kojega je sve manje. U bliskoj budućnosti ti će se izvori ogrjeva potpuno iscrpiti, a Nepal će najvjerojatnije krenuti istim putem kao Haiti.

Zapadna Afrika: drvo je potrošeno, erozija je uzela maha, sad je pustinja

Zapadnoafrička država Burkina Faso (prije poznata kao Gornja Volta) još je jedan zanimljiv primjer. Unatoč tome što 18% BDP dobiva iz inozemne pomoći, Burkina Faso i dalje prolazi kroz eksplozivan rast broja stanovnika: prosječna žena ima sedmero djece. Država koja se sama uzdržavala desecima tisuća godina, u današnje je vrijeme sposobna proizvesti samo 40% potrebne hrane. Drva za ogrjev troše se gotovo pet puta brže nego što stignu izrasti, a žene provode pola dana u potrazi za vodom. Kako se erozija ubrzava, a tlo iscrpljuje, ratari iz Burkinke Faso postali su dobri kupci umjetnih gnojiva međunarodnih proizvođača, koji u svojim rukama drže ugovore vrijedne više milijarda dolara godišnje. Ali to je kratkotrajno rješenje, čak i u najboljem slučaju, pa je u posljednjih 40 godina pustinja zaposjela velik dio površine države.

1984. u Africi je od gladi umrlo više od milijun ljudi, a Burkina Faso bila je jedna od najteže pogođenih zemalja. U govoru održanom 1992. godine Dr. Camp je citirala burkinskog ratara Johna Mariea Za-wadogha, kojemu je pustinja oduzela pola zemljišta. Rekao je: "U vrijeme moga oca žitnice su bile pune, a plodna je zemlja bila tako duboka da si trebao ići dva metra pod nju da bi naišao na kamen. Sad samo u najkišovitijim razdobljima ne moramo kupovati hranu, a plodno je tlo duboko tek pedalj... Kad smo bili mali, posvuda naokolo bila je gusta šuma. Postupno su je sve više i više raskršivali i sjekli, stvarajući čistine, sve dok se te čistine nisu jednoga dana spojile u veliku Čistinu koju sad vidite oko sebe."

Ni Sjedinjene Države nisu drukčije; izgubile su trećinu debljine površinskog sloja tla od 1950. A ipak je većina ljudi nesvjesna da taj problem postoji, kako u Americi tako i drugdje u svijetu.

Brze promjene primjećujemo, ali spore ne

Moja žena i ja smo 1976. kupili farmu s 35 hektara zemljišta u sjevernom Michiganu, držeći da bi moglo doći vrijeme kad ćemo biti prisiljeni sami uzgajati hranu koju jedemo. Kad se 1973. dogodio arapski naftni embargo, nakon Čega je uslijedio sindikalni štrajk zbog poskupljenja plina i ekonomskih mjera koje je Nixon uveo u pokušaju izbjegavanja privredne katastrofe, tijekom nešto više od tjedan dana na policama trgovina u Detroitu bilo je vrlo malo ili nimalo hrane i sjećam se da sam puna četiri sata čekao u redu da bih kupio dopuštenih 10 litara benzina. Čak nam je i tada bilo jasno da je sustav krhke prirode i da bi u slučaju privredne katastrofe gradovi bili smrtonosne klopke.

Stvari su se poboljšale kad su Arapi opet 'otvorili slavinu'. Kad smo 1978. Louise i ja osnovali dječje selo u New Hampshireu, prodali smo farmu u Michiganu da bismo se mogli uzdržavati. Ali stalno sam se prisjećao pogleda iz reda u Detroitu, te užasavajuće pomisli na to kakav bi grad bio već u prvih nekoliko dana nakon što bi benzinske crpke presušile.

Jedan moj prijatelj koji je ljubitelj morskih specijaliteta jednom mi je rekao da je jastoge moguće kuhati i polako. "Ako ih staviš u lonac s hladnom vodom na laganu vatru, kad se

voda počne zagrijavati oni jednostavno zaspu, a onda se tek počnu kuhati," rekao je. "Tako dobiješ puno manje bacakanja po loncu, kakvo vidiš kad spustiš živog jastoga u kipuću vodu." Ali pravi ljubitelji jastoga više vole ovu drugu metodu, jer kažu da brzo kuhanje daje ukusnije meso.

Slično jastozima, ni mi ljudi ne primijećujemo promjene u našoj 'vodi' ako se događaju postupno i polako. Amerikancu bacanje u 'kipuću vodu' Burkine Faso izaziva šokantno shvaćanje da je cijeli svijet u istome loncu i da se unatoč tome što postoje neke točke vruće od drugih, naš 'lonac' zagrijava po cijelome svijetu.

Smrt drveća

Razvoj civilizacije i industrije općenito uvijek se pokazao tako aktivnim čimbenikom u razaranju šuma da je sve što se čini za njihovo očuvanje potpuno beznačajno u usporedbi s tim.

- Karl Marx (1818-1883), Das Capital (1867)

Već smo i za trajanja naših života nanijeli nepopravljivu štetu tlu, vodama, zraku i životu na Zemlji.

Više od 75% površinskog sloja tla koje je postojalo u vrijeme kad su Europljani kolonizirali Ameriku sad je već nestalo, a sjećom šuma nanesena je velika šteta ciklusu kruženja vode. U ovom ćemo poglavlju istražiti tu temu i vidjeti što to znači za našu budućnost.

Sagorijevanjem drva, ugljena i nafte svake godine u atmosferu izbacimo preko 6 milijarda tona ugljika, što je prava eksplozija u usporedbi s 1.6 milijarda koje smo ispuštali 1950. Taj ugljik (većinom u obliku ugljičnog dioksida) stvara staklenički štit koji Ujedinjeni narodi i znanstvenici drže uzrokom ekstremnih klimatskih promjena širom svijeta.

Proizvodnja žitarica i hrane u svijetu dosegla je vrhunac tijekom 1980-tih (i u stalnom je padu 1990-tih), što je dovelo do rekordne zarade poljoprivrednih magnata te najveće i najraširenije gladi u povijesti planeta.

Kako je moguće da naša znanstvena saznanja, koja su stvarna i donose očevidnu korist, također vode ometanju naše egzistencije? Odgovor je da se jasno vidljivi rezultati pojavljuju u izoliranim specifičnim područjima, a da se do njih dolazi dizanjem hipoteke na našu budućnost, iskorištavajući jedan dio sustava da bi se donijela korist drugome.

Drveće

Kad sam bio u osnovnoj školi, učili su nas da su oceani i šume glavni izvori kisika za naš planet. Ispada da je ta tvrdnja, barem za životinje koje udišu zrak, samo djelomično točna. Oceani daju samo 8 posto kisika u atmosferi, a taj se postotak brzo smanjuje: sad već postoje milijuni kvadratnih kilometara oceana koji umiru uslijed trovanja otpadom ili promjena u toplini vode pa su stoga postali *potrošači* kisika.

Na primjer, u siječnju 1999. na simpoziju *Američke udruge za promicanje znanosti* istraživači su izvijestili da se u razdoblju od 1992. "mrtva zona" površine gotovo 20.000 kvadratnih kilometara u Meksičkom zaljevu udvostručila po veličini, ostavši bez svih oblika života osim određene vrste bakterija kojima odgovara okoliš s malo kisika. Prema Ottu Doeringu, profesoru sa sveučilišta Purdue, uzrok tome je 6.5 milijuna tona dušika koji se u obliku umjetnih gnojiva svake godine rabi na američkim njivama. Taj se dušik probije u tisuće kanala koji se izlijevaju u rijeku Mississippi, a time i u Zaljev.

Dok je mrtva zona u Meksičkom zaljevu dobro proučena, jer se nalazi blizu obale SAD-a, slične oceanske mrtve zone pojavljuju se širom svijeta, prijeteci uništenjem ribarstva i ugrožavajući cjelokupni ekosustav planetarnih oceana. I značajno smanjuju već ionako smanjen "doprinos kisika" koji je u atmosferu dolazio zahvaljujući oceanima.

I tako ispada da je drveće najveći izvor recikliranog kisika. Stabla su pluća našeg planeta.

Odrasla jela ili bjelogorično drvo imaju površinu listova koja se kreće od 0.1 hektara do preko 1.2 hektara, ovisno o vrsti stabla. Prašu-msko drveće ima lisnatu površinu koja ponekad doseže i 16 hektara po stablu. Na toj golemoj površini sunčevo se svjetlo koristi kao izvor energije koja poganja pretvorbu ugljičnog dioksida u kisik i biljne tvari (koristeći ugljik). Nakon što ga mi izdahnemo kao biološki otpad, stabla kroz svoju lisnatu površinu doslovno udišu CO₂ a izdišu kisik kao svoj biološki otpad. Bez drveća naša bi atmosfera najvjerojatnije postala otrovna za nas, a budući da prašumska stabla imaju toliko veće površine listova nego obična stabla, prašume svijeta daju velik dio kisika koji udišete dok čitate ovu knjigu.

Premda je to općepoznata stvar, zaista spada u najnevažnije funkcije koje drveće ima: druge su pojedinosti o ulozi drveća u našem opstanku mnogo manje poznate.

"Vodena crpka" korjenskog sustava

Tijekom svoga života prašumsko stablo kroz svoje će korijenje "uvući" 12 milijuna litara vode i otpustiti je u atmosferu u obliku vodene pare. Premda vam se može učiniti da bi to osiromašilo tlo vodom, zapravo je baš suprotno: stabla privlače vodu u tlo, što je prvi korak u složenom ciklusu koji sprječava da tlo postane pustinjom.

Bez šuma koje izbacuju tone vode u atmosferu, u zrak se otpušta vrlo malo vodene pare koja bi iz oblaka ponovno mogla pasti na tlo kao kiša. Posljedica toga jest da nizvjetarno od mjesta gdje je nekoć bila šuma, a koje sad više nema, kiše više ne padaju i započinje postupak dezertifikacije. To se dogodilo u velikom dijelu sjeverne i istočne Afrike, što je dovelo do goleme gladi, a s prestankom kiša došlo je do otpuhivanja površinskog sloja tla — ostala je pustinja.

(Većina padalina na područjima bez šuma ili se upija u tlo i postaje površinska voda ili kroz razne kanaliće, potoke, rječice, kanalizaciju i ostalo na kraju oteče u ocean. Na našim kontinentalnim masama samo drveće učinkovito ciklira velike količine vode natrag u atmosferu. Na primjer, razmotrite isparavanje iz jezera površine 16 hektara. To vam se može učiniti kao mnogo vode koja se vraća u atmosferu, ali istu toliku površinu ima *lišće jednog jedinog velikog stabla.*)

U vrijeme dok pišem ovu knjigu, svakoga sata negdje u svijetu 600 hektara zemlje postaje pustinjom, većinom zbog uništavanja uzvjetar-nih šuma. Ukupna količina prašuma preostalih na planetu otprilike je veličine kontinentalnog dijela SAD, a svake se godine posiječe i uništi područje veličine Floride.

Posađene mladice na mogu zadržati vodu

Promidžbene poruke drvne industrije koje pokazuju kako drvosječe — nakon što su posjekli stabla — u šumi sade mladice samo su zamazivanje očiju, jer to nema nikakav pozitivan učinak na ciklus kruženja vode. Da, nadomještaju posječena stabla, ali stvaraju višedesetljetni prekid toka kruženja vode (*drugi problem jest činjenica da postavljaju pozornicu za ekološku katastrofu, jer sade mladice samo jedne vrste. Kad se šuma sastoji od stabala iste vrste i iste starosti, postaje neodoljiva poslastica za gusjenice, kukce i gljivice... kao što se dogodilo u šumama u Sjevernoj Americi i Europi. Šume s mnogo različitih vrsta i stabala različite starosti vrlo su otporne na takve epidemije*).

Uzimajući iz šume tisuće tona biomase (odraslih stabala i staništa) i zamjenjujući ih mladicama teškim jedva 10 dkg, nimalo ne pomažu nizvjetarnim područjima koja trebaju atmosfersku vlagu da bi dobila kišu. Do vremena kad se stabla napokon regeneriraju, ekološka raznolikost i prirodna fauna i flora toga područja već su odavno desetkovane kad su brojne različite biljne vrste zamijenjene istovrsnim mladicama što su ih posadili drvosječe.

Ali nisu samo drvne industrije odgovorne za uništavanje planetarnih šuma.

Drveće za govedinu: sječa prašuma da bi Amerikanci imali hamburgere po 99 centa

Prema izvješću *Savjetodavne skupine za međunarodna poljoprivredna istraživanja* iz 1996, koju financiraju Svjetska banka i Ujedinjeni narodi, svake minute biva uništeno 30 hektara prašume, većinom od strane siromašnih koji sijeku i spaljuju šume da bi stvorili njive za sjetvu žitarica za ishranu stoke ili pašnjake za goveda Čije se meso izvozi u SAD.

Ako se to nastavi istom brzinom, sve će svjetske prašume nestati još za životnoga vijeka naše djece. Sto znači da kraj zaista nije daleko.

Glasnogovornik Svjetske banke rekao je da istraživanja pokazuju da su siromaštvo i prenapučenost glavni čimbenici koji vode prema uništenju prašuma o kojima ovisi opstanak ljudske rase na našem planetu. Pritom je 'zaboravio' spomenuti ulogu koju u tome imaju goleme poljoprivredne korporacije.

Nedavno mi je prijatelj moga sina rekao da je jedan od najvećih lanaca restorana brze hrane odgovoran za uništenje mnogih prašuma u Južnoj Americi. Nisam shvaćao na što misli. Uvijek sam mislio da su najveći krivci drvna industrija i kompanije koje sijeku rijetka stabla da bi ih skupo prodavali u Japan ili Skandinaviju za izradu namještaja i ostalih predmeta od drveta. Ako restorani brze hrane uništavaju prašume, mislio sam tad, to mora biti zato što kupuju drvo za proizvodnju papira za ambalažu u koju zamataju i pakiraju hamburgere ili da njihove plastične kutije i čaše na neki način pridonose uništenju prašuma.

Ispada da sam bio u zabludi u kojoj je velik broj ljudi, a koju se američka prehrambena industrija nimalo ne trudi razjasniti.

Premda se te prašume koje su rasle stoljećima često sijeku za prodaju drvene građe, jednako ih se često jednostavno spaljuje — bez ponovne sadnje — pogotovo u područjima gdje bi odvoz drva na tržnice bio nepraktičan. Besplatni ogrjev ili drvena građa siromašnim je poljoprivrednicima najčešće samo 'bonus' koji će prodati i za taj novac kupiti još par rasplodnih grla stoke.

Najčešći razlog zašto ljudi uništavaju većinu prašuma Južne i Središnje Amerike jest pohlepa: američke mesno-prehrambene navike omogućile su ekonomski procvat multinacionalnih rančera i to je primarni razlog razaranja tropskih prašuma u Americi. Siromašni farmeri bave se ratarstvom tipa sjeci-i-pali, sjekući pradavne šume da bi na njihovu mjestu posijali jednu vrst usjeva: travu za stoku.

SAD svake godine uvoze gotovo sto tisuća tona govedine iz El Sal-vadora, Guatemale, Nikaragve, Hondurasa, Kostarike i Paname — dok prosječni stanovnik tih zemalja godišnje pojede manje mesa nego prosječna američka domaća mačka.

Deforestacija Latinske Amerike zbog hamburgera posebno je uznemirujuća pomisao kad uzmete u obzir da to vrlo krhko područje sadrži 58% svih svjetskih prašuma. (19% su u Africi, a 23% u Oceaniji i Jugoistočnoj Aziji).

Deforestacija odstranjuje korijenje, utječući na zemne vode i ciklus kruženja vode

Još jedan problem povezan s deforestacijom jest gubitak pitke zemne vode. Pitka voda pada s neba u obliku kiše i natapa tlo.

Na dubljim razinama voda je često upila visoke koncentracije otopljenih minerala, pogotovu soli. Drveće posize duboko dolje u zemlju i izvlači vlagu iz sloja tik iznad te slane vode, a zatim je otpušta u atmosferu, iskorištavajući minerale za jačanje stabla. To odstranjenje vode iz tla stvara "usisavanje" vode u dubinu, u zemlju, crpeći je iz svježje kišnice. Ta cirkulacija čini tlo zdravim.

Kad se šume posijeku, slanije podzemne vode počnu se polako dizati gore, natapajući sve više i više slojeve tla.

Kad slana voda dosegne razinu od otprilike metar ispod površine, preostalim stablima padne imunitet, baš kao u oboljelih od AIDS-a, te postanu neotporna na parazitne infekcije. Rezultat toga vidimo u najezdama kukaca ili gljivičnim infekcijama poput "hrđe" koje ubijaju stabla širom svijeta.

Ljudi često misle da su najezde kukaca, gusjenica, moljaca ili gljivične infekcije vanjski uzroci umiranja šuma pa na njih reagiraju uporabom insekticida ili fungicida ili sliježući ramenima i govoreći da se ništa ne može učiniti. Ali u zdravim su šumama takve najezde i infekcije rijetka pojava, baš kao što su galopirajuće infekcije rijetke u zdravih ljudi. Razlog zašto čak i viševrsne stare šume u Europi i Americi umiru od takvih stvari jest činjenica da su

oslabljene nakon što su ljudi iz tla iscrpili većinu vode, uzrokovali kisele kiše i uništili okolne šume.

U Europi je postotak pošumljena tla pao na 27%. U Aziji je 19%. U Sjevernoj Americi (brojeći i goleme šume u Kanadi) iznosi 25%.

(Sječa šuma da bi se dobili pašnjaci za stoku postala je tako raširena pojava da Engleska, siromašna drvom, za filtriranje gradske pitke vode umjesto drvenog ugljena sad već koristi ugljen dobiven spaljivanjem kravljih kostiju. Reagirajući na proteste vegetarijanaca u Yorkshiru, jorkširska je vodoprivreda istaknula da su kosti uvezene iz Indije zbog toga što si kompanija nije mogla priuštiti kupnju drvenog ugljena, a *Associated Press* je prenio izjavu jednoga od upravitelja: "...pa ne možemo na sebe preuzeti obvezu isporuke vode koja bi zadovoljavala svačije potrebe i prehrambene navike." (*AP*, 25. kolovoza 1997, članak *Dirka Beveridgea*) Od 1997. godine se ugljen iz spaljenih kravljih kostiju koristi u čak deset postrojenja za opskrbu pitkom vodom, a u sljedećih nekoliko mjeseci namjeravaju ga početi koristiti u još najmanje šest, jer je čak i uz troškove dopreme iz Indije još uvijek znatno jeftiniji od drvenog ugljena.)

Kad slana voda nastavi uspon i dosegne dubinu od pola metra ispod površine, usjevi počinju umirati. A kad dospije na površinu, tlo postaje neplodno i započinje dezertifikacija, pretvaranje u pustinju.

Boreći se protiv salinizacije, farmeri u cijelome svijetu, od Europe do Kalifornije ili Australije, počeli su ugrađivati crpke podzemnih voda, u pokušaju odstranjenja slane vode koju su stabla ranije potiskivala duboko pod zemlju. I premda to kratkoročno jest djelotvorno, dugoročno samo pogoršava problem, jer ta neželjena voda ne biva ciklirana natrag u atmosferu (kao što to čine stabla) nego se izliva u potoke, rječice i kanale koje truje na svom putu do mora. Rezultat toga je daljnja nizvjetarna deforestacija, ali i trovanje rijeka i jezera.

To zagađenje zemnih voda solju i mineralima donosi krizu žednom čovječastvu. U mnogim su dijelovima svijeta izvori gradske pitke vode tako zagađeni da su opasni. Većina sjevernoameričkih i europskih gradova ima vodu koja je u najmanju ruku neukusna. Razina otopljene soli od 1300 ppm (dijelova po milijunu) točka je u kojoj ljudi počnu osjećati vrtoglavicu i mučninu od pitke vode, a u mnogim je gradovima već prijeđeno 1000 ppm.

Gubitak drveća ne znači samo gubitak sadašnjeg površinskog sloja zbog salinizacije i dezertifikacije, nego i gubitak tla u budućnosti. Korijenje većine biljaka samo se usidruje u površinski sloj, koristeći ga za mehaničku potporu i kao medij iz kojega izvlače hranjive tvari i vodu. S druge strane, stabla imaju duboko korijenje koje razbija dublje kamenite slojeve tla i polako ih dovodi na površinu, ali i plitko korijenje koje drobi površinsko kamenje. Također upija minerale iz tla u samo stablo, za pomoćno sredstvo u proizvodnji biljnih gradivnih tvari. Kad lišće otpadne s grana, stvara nužni sastojak tla.

Rezultat tog djelovanja korijenja stabala jest stvaranje novog površinskog sloja. U prosjeku je potrebno 400 godina da šuma stvori tridesetak centimetara plodnog površinskog sloja. Ako nema šuma, gotovo da nema ni proizvodnje površinskog sloja tla. (Nešto se pijeska stvara zračnom i vodenom erozijom stijena, ali to nije plodno tlo.). Ovo također pokazuje kratkovidnost ratarstva tipa "sjeci-i-pali", gdje se nakon spaljivanja dobije nekoliko desetaka centimetara površinskog sloja koji se iscrpi i potroši u samo nekoliko kratkih godina ratarstva na tom zemljištu.

Uzimajući u obzir da bez plodnoga tla nema ni usjeva, bilo bi za očekivati da smo zabrinuti ne samo zbog gubitka površinskog sloja nego i zbog gubitka stabala koja ga stvaraju. Umjesto toga, svake je minute u svijetu izgubljeno 300 tona površinskog sloja, dok vlade i poljoprivredne korporacije koje proizvode većinu američkih usjeva okreću glavu na drugu stranu.

Uslijed porasta temperature zbog globalnog zatopljenja, životni ciklus kukca koji se hrani korom stabala na Aljaski smanjen je s dvije godine na jednu potrebnu za razmnožavanje. To je dovelo do gotovo podvostručenja broja tih kukaca, koji su uništili par milijuna hektara aljaskanskih šuma. Šume su u opasnosti širom svijeta.

Jedva da postoji išta što pokazuje bogatu, složenu međuzavisnost našeg okoliša u toj mjeri koliko to pokazuju stabla, ali i dalje ih siječe-mo i spaljujemo. Posljedica toga je pogoršanje situacije u kojoj se nalazimo u ovim posljednjim satima pradavnog sunčeva svjetla: imamo sve manje listatih površina koje otpuštaju kisik, manje cirkulacije u ciklusu kruženja vode te povećanu dezertifikaciju, dok istovremeno spaljivanje šuma povećava količinu ugljika u atmosferi.

Na temelju tih činjenica čini se da ljudi (ili barem oni koji nadziru te stvari) ne shvaćaju svoju ulogu u ekosustavu.

Ali dominacija sad slabi i na druge načine: isti istrebljivački mentalitet koji je pobio Taine (i sve ostale narode koji su ometali dominaciju) ubija jednu vrstu brže nego ikad prije u povijesti čovječanstva, što za posljedicu ima još jednu promjenu koju ne možemo brzo popraviti: gubitak raznolikosti.

Izumiranja: raznolikost podupire opstanak

Nacija koja uništava tlo, uništava sebe samu.

- Franklin D. Roosevelt (1882-1945)

Moderni su se ljudi prvi put pojavili prije otprilike 200000 godina. (Neke procjene idu od 400000 do 70000 godina, ali najprihvaćenija je brojka 200000 godina, a temelji se na fosilnim iskopinama.) Do Kristova rođenja — dakle prvih 198000 godina — svjetsko je stanovništvo naraslo na 250000 ljudi.

Ali čak je i tih prvih četvrt milijuna imalo značajan učinak na vrste u svijetu. Na primjer, u Sjevernoj Americi više ne nalazimo životinje koje su bile dijelom ekosustava prije 20000 godina (osim ako ne pogledamo u katranske jame La Brea ili fosilne iskopine). Nema više divovskog vunastog mamuta, sabljozubih tigrova, slonova, golemih medvjeda i velikih gliptodona (ogromnih životinja nalik armadilu), divljih predaka konja, deva i ostalih.

Prije otprilike deset ili dvanaest tisuća godina, te su životinje zajedno s pedeset i sedam drugih glavnih vrsta velikih sisavaca nestale iz Amerika: bilo je to izumiranje koje se, na planetarnoj vremenskoj ljestvici, dogodilo u treptaj oka.

Ali zašto?

Popularna teorija koja objašnjava naglo izumiranje tih golemih sisavaca iz obje Amerike kaže da su umrli uslijed klimatske promjene izazvane krajem ledenog doba prije 12000 godina. Ali nedavna istraživanja o kojima je podrobno izvijestio Richard Leakey pokazuju značajne rupe u toj teoriji.

Na primjer, slična su se masovna izumiranja dogodila na pacifičkim otocima (uključujući Havaje), u Australiji i Novom Zelandu. U tisuću godina ili manje, do ruba izumiranja dovedene su stotine velikih zemnih životinja, uključujući ptice neletačice, tapire, životinje slične noso-rogu, goleme gušteri veće od varana i sisavce veličine slona.

Ali izumiranja u Australiji, na Novom Zelandu i drugim pacifičkim otocima dogodila su se u periodima različitim od onih u Americama, premda je ledeno doba završilo u isto vrijeme na cijeloj Zemlji. Zašto?

Paleontolog Paul Martin sa sveučilišta u Arizoni ističe da premda se promjena klime na tim različitim mjestima nije poklopila s masovnim izumiranjem velikih kopnenih životinja, jedan se drugi događaj jest poklopio s tim — iznenadno pojavljivanje na sceni najsmrtonosnijeg grabežljivca kojega je Zemlja ikad poznavala: čovjeka.

"Klovižani" — tako paleontolozi i arheolozi nazivaju ljude koji su prešli Beringov tjesnac iz Azije i prije 11.500 godina stigli u Ameriku. Prema Martinu, unutar samo 350 godina Klovižani su došli sve do Meksičkog zaljeva, a njihov se broj povećao na malo više od pola milijuna. Do prije 10.500 godina došli su do samoga ruba Južne Amerike.

Za sobom su putem ostavljali suvenire za naše današnje paleontologe: vrhove strijela i kopalja među fosiliziranim ostacima mnogih sad izumrlih životinja. (Ti su vrhovi kopalja prvi put pronađeni i identificirani u Clovisu, New Mexico, otuda naziv "Klovižani".)

Kao što Leakey zorno ističe u knjizi "Šesto izumiranje: uzorci života i budućnost čovječanstva" (*The Sixth Extinction: Patterns of Life and the Future of Humankind, 1996*), izumiranje životinja u Australiji (prije oko 10.000 godina), na Madagaskaru i Novom Zelandu (prije oko 1000 godina) savršeno se poklapa ne s klimatskim promjenama nego s dolaskom ljudi na ta područja.

Ljudi koji su u prošlosti iznosili tu postavku bili su dočekivani pitanjem: "Pa, ako su sve te životinje ubili ljudi, kako su onda preživjeli bizon i bivol, četiri vrste klokana, medvjedi i ostale vrste?"

Leakey daje elegantan odgovor koji bi i Darwinu lijepo 'sjeo': on iznosi mogućnost da su životinje koje su lovom dovedene do izumiranja bile one koje su imale malo prirodnih neprijatelja pa se stoga nisu bojale kad se na sceni pojavio taj mali, bezdlaki grabežljivac. Nisu imali pojma da bi se čovjek mogao pokazati tako opasnim, a bili su istrijebljeni prije nego što su imali priliku na svijet donijeti naraštaje potomstva s urođenim strahom od čovjeka. Životinje koje su preživjele dolazak čovjeka bile su one koje su nagonski na oprezu pred svim u svojoj okolini — uključujući i čovjeka. I tako vidimo da je čak i ta rana i relativno malobrojna ljudska populacija imala značajan učinak na planet, a koji je najvjerojatnije završio izumiranjem pojedinih vrsta. Ali sad, uz dodanu moć uporabe fosilnih

goriva, naša populacija i naš učinak povećani su do te mjere da ugrožavamo kontinentalne i planetarne eko sustave.

Raznovrsnost podupire opstanak, a gubimo je

Suočeni smo s implozijom u obliku gubitka raznovrsnosti, od ekoloških do ekonomskih sustava.

Sredinom 1996. mnoge su zapadne države bile pogođene nestašicom električne energije, a milijuni domova ostali su bez struje gotovo cijeli dan. Bolnice su morale prijeći na pomoćne sustave i generatore, ljudi su ostali zarobljeni u dizalima, znojili se bez klima-uređaja na temperaturi koja je prelazila 37 stupnjeva Celzija. Pokazalo se da je kolaps zapadne energetske mreže bio uzrokovan neodgovarajućim kresanjem grana nekih stabala u Oregonu. Tog posebno toplog dana neke su se žice dalekovoda istegnule i objesile na stabla te je došlo do kratkog spoja, što je uzrokovalo lančani kvar dijela sjeverozapadne energetske mreže.

Kako je ta mreža opskrbljivala i područje Kalifornije i Nevade, nedostatak njezina udjela u opskrbi uzrokovao je preopterećenje sustava i dovelo do njegovog 'pada'. Svaki put kad su ga pokušali vratiti u pogon, opet bi se rušio, sve dok tehničari nisu pronašli spaljena stabla i popravili sustav u Oregonu.

Taj učinak domina pokazuje kako mala promjena u jednom dijelu složenog sustava može uzrokovati goleme promjene negdje drugdje. Odavno je to već poznato strojarima i električarima: jer na taj način tranzistori mogu pojačati mali naboj iz igle gramofona u gromoglasan zvuk iz zvučnika od kojega pucaju bubnjići. Ali većina ljudi ne shvaća da ista stvar krhkim čini i ljudski i eko-sustav.

Kad su sustavi mali i raštrkani, relativno su imuni na padove

Kad su se ljudi grijali na drva, a za osvjetljenje koristili sunčevo svjetlo i svijeće, i dok su uzgajali i lovili hranu u neposrednoj okolini, problem u jednom dijelu zemlje imao je vrlo malen učinak na ostatak zemlje.

Slično, kad su ljudi uzgajali i jeli raznovrsnu hranu, nije ih pogađalo uništenje jedne vrste. Ali kad su u Irskoj dopustili da krumpir postane glavna kultura, podbacivanje uroda 1846. dovelo je do opće gladi.

Amerika (i većina ostatka svijeta) već dugo je u pohodu centralizacije usluga i proizvoda. Premda u Americi raste više od 15.000 poznatih jestivih biljaka, većina Amerikanaca u prosjeku jede 30 različitih vrsta biljaka godišnje, a 50 ukupno za života. Goleme su površine svake godine zasijane istim (često hibridnim) usjevima, što je poput goleme Petrijevke koja samo Čeka uzročnika zaraze.

Većinu hrane proizvodi vrlo malen broj golemih kompanija (riječ 'golemih' nije pretjerana: prehrambena industrija je daleko veći posao nego što većina ljudi misli, strogo se nadzire i ima malo konkurencije. Na primjer, dvije kompanije, Cargill i Continental, 1994. su nadzirale 50% sveukupnog izvoza žitarica, a bila je to godina kad su američki urodi tvorili 36%

ukupnog svjetskog izvoza pšenice, 64% svjetskog izvoza kukuruza, ječma, zobi i raži te 40% izvoza soje); te tvrtke drže naš opstanak u svojim rukama. Doista, toga su tako svjesne da se mnoge žitarice mijenjaju da bi davale jalove sjemenke, kako bi farmeri svake godine morali kupovati novo sjeme. (Ako vam je teško u to vjerovati, razmotrite ovo: u proteklih deset godina neke su od sje-menara podigle tužbe za krađu sjemena protiv nekolicine farmera zato što su zadržali sjemenke vlastitih uroda za sjetvu sljedeće godine.)

Prema Richardu Leakeyu, normalna ili tzv. pozadinska stopa nestanka vrsta jest 'jedna vrsta svake četiri godine'. Ta se pozadinska stopa nije mijenjala više od 300 milijuna godina — planet je u prosjeku gubio 25 vrsta svakoga stoljeća, ili 250 vrsta u tisućljeću — sve do ovoga stoljeća.

Uz sadašnju stopu ljudskog uništavanja planetarnog eko-sustava, Zemlja je sad već izgubila gotovo jednu četvrtinu svih svojih biljnih i životinjskih vrsta koje su postojale u doba pojave čovjeka. Većina njih izgubljena je u proteklih stotinu godina.

Usljed činjenice da na Zemlji živi gotovo 6 milijarda ljudi, vrste gubimo brzinom od 17.000 do 100.000 godišnje (ovisi čijim se brojkama služite), što je svjetska implozija biljnog i životinjskog svijeta kakva se dosad dogodila samo pet puta u proteklih pet milijarda godina (a posljednja je bila u doba nestanka dinosaura).

To se, kaže Leakev, smatra masovnim izumiranjem i poremetilo je cjelokupnu prirodnu ravnotežu.

Nadalje, on otvoreno ističe: životinja na vrhu piramide — koja je izazvala izumiranje vrsta koje su je hranile i pomagale joj — i sama će uskoro biti pred izumiranjem, ukoliko se stvari ne promijene brzo i radikalno.

Na udaru je i društvena raznovrsnost

Grabežljivački način na koji istrebljujemo druge vrste odražava se u opsjednutosti naše kulture gomilanjem bogatstva, često ne uzimajući u obzir posljedice koje to ima na ekosustav i ostale ljude, a istodobno je i uzrokovan njome. Ako je uzimanje izvora drugim vrstama prihvatljivo, zašto ne bismo uzeli izvore i drugim ljudima? Ako je iskorištavanje drugih vrsta dobra stvar, zašto ne iskorištavati i druge ljude? Razmotrite ove statističke podatke iz Razvojnog programa Ujedinjenih naroda:

Tijekom prve dvije trećine dvadesetog stoljeća razlika u bogatstvu najimućnijih i najsiromašnijih ljudi na svijetu rasla je polako, ali 1960. počela je eksplozija rasta: do 1989. se 'udaljenost' između bogatih i siromašnih podvostručila.

Od 1989. godine najbogatijih 20% svjetskog stanovništva nadzire 82% svjetske imovine, dok najsiromašnijih 20% ima pristup samo 1.4% svjetske imovine. To je nesrazmjer *šezdeset prema jedan*. Takvoj smo se neravnoteži približili tik prije sloma burze 1929. godine (omjer je tada bio 40:1), ali ako izuzmemo taj period, nikad dosad nije viđen takav omjer u nekoj "demokratskoj" privredi koja je preživjela, premda je uobičajen u onima koje su skočile iz demokracije u diktatorstvo ili anarhiju — poput brojnih afričkih nacija, predratne Njemačke, Francuske prije revolucije, itd.

U državama sjeverne hemisfere (Sjeverne Amerike, Europe, Sjeverne Azije) živi samo 25% svjetskoga stanovništva, ali oni troše 70% ukupnih svjetskih energetske izvora, jedu više od 60% hrane i troše više od 85% drva. Dok gomilamo bogatstvo i trošimo izvore, oboje nevjerojatnom brzinom, svakoga sata u svijetu od gladi umru tisuće ljudi.

Usredotočenje moći i imutka u rukama samo nekoliko bogatih pojedinaca i multinacionalnih korporacija neke je poslovne ljude i političare učinila bogatima, ali također uništava svjetske izvore: izravno se natječemo sa svim drugim oblicima života na planetu. Rast je moguć sve dok "tamo vani ima još". Sad kad se približavamo zatvorenim granicama mogućnosti našega planeta da nas prehrani i preradi naš otpad, "održiv rast" treba sagledati kao ono što jest — proturječe. (To je briljantno izloženo u knjizi *Beyond Growth* (Dalje od rasta, 1997), profesora Hermana Dalva, ekonomista Svjetske banke.)

Čak i ako nas priroda ne ubije, čini se da smo to nakanili učiniti sami. Uporaba pesticida od II svjetskog rata porasla je 3000 posto, a ipak — više pesticida nije značilo manje kukaca. Naprotiv, danas nam kukci unište 20% više usjeva nego 1945, ali zbog rastuće otpornosti kukaca na pesticide i mehaniziranih tehnika ratarstva, proizvođači pesticida učinili su poljoprivrednike ekonomski ovisnima o svojim proizvodima. Bezopasne vrste kukaca izumiru, ali *niti jedna štetna vrsta* nije istrijebljena.

Ali dok kukci — koji mogu evoluirati kroz stotine do milijuna naraštaja za trajanja samo jednog ljudskog naraštaja — postaju imuni na naše pesticide, isto se ne može reći za nas. To nas ostavlja ranjivima na otrove koje smo proizveli za ubijanje drugih vrsta.

Na primjer, u rujnu 1997. u New York Timesu izašao je članak reportera Johna H. Cushmana, pod naslovom "Sve je više malignih bolesti kod djece: sumnja se na nove otrove". Članak pokazuje da je broj oboljelih od raka među djecom strahovito skočio od 1970-tih (kad smo koristili mnogo manje od 50% poljoprivrednih kemikalija koje rabimo danas), do te mjere da će jedno od 600 djece rođene u današnje vrijeme oboljeti od raka prije navršene 10. godine.

Rak u dječjoj dobi postao je druga najčešća smrtonosna dječja bolest, a odnosi 10% dječjih života. Od 1973. godine postotak oboljelih od akutne limfoblastične leukemije porastao je 27% u dječaka i djevojčica, a maligni tumori mozga za 40%.

Danas devedeset i devet % uzoraka testiranog majčinog mlijeka u SAD sadrži tragove DDT-a.

Istraživanja iz 1950. pokazala su da je 0.5% američkih muških studenata neplodno. 1978. godine taj je postotak iznosio 25%, a u proteklih 32 godine prosječna proizvodnja sperme u muškaraca smanjila se za 30%. Neki istraživači to pripisuju nakupljanju kloriranih hidro-ugljičnih pesticida (koji se često koriste u svrhu postizanja neplodnosti u kukaca), dok drugi nagađaju da neki oblici plastike koji se koriste u pakiranju hrane oponašaju ženski hormon estrogen i moguće pridonose demaskulinizaciji muškaraca i povećanju rizika oboljenja od raka dojke i maternice kod žena.

Ali to je samo početak problema.

1960. godine je rutinsko dodavanje antibiotika u hranu stoke bilo praktički nepoznata pojava. Otada se davanje antibiotika tovljenoj stoci toliko povećalo da se u današnje vrijeme 55% sveukupne količine antibiotika proizvedenih u SAD daje stoci, bilo izravno ili putem hrane. To je stoku pretvorilo u golemo uzgajalište mikroorganizama otpornih na antibiotike.

Američka farmaceutska i mesna industrija ne smatraju to problemom (kao ni političari kojima svake godine daju milijune dolara) te nastavljaju podupirati rutinsko davanje antibiotika stoci koju se uzgaja za meso i mlijeko. Ali takav stav ne podupire niti jedna 'općepoznata' znanstvena činjenica. Europska zajednica zabranila je uvoz američkih mesnih prerađevina koje sadrže antibiotike.

Zašto? Istraživanja koja su toliko zabrinula Europljane pokazuju da je 1960. samo 13% stafilokoka bilo otporno na penicilin. Do 1988. je u Americi broj stafilokoknih infekcija koje ne reagiraju na penicilin 'eksplodirao' na 90%. ('Otac' Muppeta, Jim Henson, podlegao je jednoj takvoj infekciji, unatoč golemu imutku i dostupnosti najbolje i najskuplje zdravstvene skrbi na svijetu.)

A nije tako samo na kopnu. Istraživanja oceanologa Jamesa W. Por-tera sa Sveučilišta Georgia pokazuju strahovit porast broja ljudskih virusa i bakterija u oceanima našega planeta, a koji ubijaju koraljne grebene i šire zarazu i među ljudima. Predviđa da je u opasnosti 20-30% koraljnih grebena, a od 1996. zabilježen je porast broja zaraza koraljnih grebena pri obali Floride za čak 446%. Joan B. Rose, sa Sveučilišta South Florida ističe da je između 20-24% ljudi koji se kupaju na plažama južne Floride zaraženo virusima koji mogu izazvati srčana oboljenja, infekcije grla ili oči, meningitis, gastrointestinalne smetnje, hepatitis i dijabetes. Oko 1% postanu kronično bolesni.

Slično, uzorak račića iz voda oko New Yorka pokazao je da ih je više od 40% zaraženo ljudskim patogenima, dok je u uzorku uzetom s Waikiki Beacha na Havajima nađeno više od 33% zaraženih ljudskim virusima. Istovremeno jedan proizvođač sladoleda iz Vermonta tuži vladu. Tvrtka želi na etiketu pakiranja svojih proizvoda staviti obavijest da u proizvodnji koriste isključivo mlijeko krava kojima u ishranu *nisu* do-davani hormoni rasta ili nepotrebni antibiotici. AH vlada tu informaciju smatra tako nevažnom za potrošače — na prijedlog lobista farmaceutske industrije, naravno — da je donesen zakon koji zabranjuje takve podatke

na etiketama mliječnih proizvoda, bez obzira jesu li krave hranjene hormonima i antibioticima ili nisu.

Sad barem u Vermontu još uvijek ima dovoljno kiše, a klima je relativno dobra da krave mogu davati visoko-kvalitetno mlijeko za sladoled *Ben & Jerry*. Rani znaci upozorenja koje uočavaju znanstvenici koji se bave klimatskim promjenama pokazuju da se "dobro vrijeme" od proteklih nekoliko tisuća godina mijenja, opet kao posljedica ljudskog djelovanja.

Klimatske promjene

Jedna od nevjerovatnih stvari vezanih uz ljudska djela jest to da nezamislivo postane zamislivo.

- Salman Rushdie (r. 1948.)

Jednog srpanjskog poslijepodneva 1997. ovdje u središnjem Vermontu imali smo električnu oluju koja je bila tako jaka da je spržila dva moja računala i izbacila osigurače po cijeloj kući. Naša kuda nije bila osamljen slučaj: mnoge su obitelji izgubile većinu ili čak sve kućanske aparate.

Tjedan dana nakon oluje, Larry (čovjek koga smo unajmili za popravak prilaza kući dugog 800-tinjak metara) i ja stajali smo na vrhu brežuljka i on mi je ispričao kako je za vrijeme oluje strujni udar odbacio njegovu ženu preko cijele sobe kad je dotaknula vrata. "To nije uobičajeno vrijeme za ovo područje," rekao je. "Vrijeme u Vermontu jest bilo poznato po svojoj promjenjivosti, ali nikad ovako kao u posljednjih nekoliko godina."

Osiguravajuća društva slažu se s Larryjem.

Desetljeće između 1980-1989. za osiguravajuća je društva bilo najskuplje u povijesti, kad se radi o zahtjevima za odštetu uslijed 'više sile', s isplaćenih gotovo 50 milijarda dolara. Ali već je prvih pet godina devedesetih, do 1995, donijelo isplate daljnjih 162 milijarde dolara, što je dovelo do presedana — osiguravajuća su društva uputila apel za smanjenje količine ugljičnog dioksida koji industrija ispušta u atmosferu.

11. srpnja 1996. agencija *Associated Press* širom svijeta objavila je izvješće da se sezona rasta na sjevernoj polukugli u periodu od 1976. do 1996. produžila za otprilike tjedan dana. Citirali su istraživača Charlesa Keelinga, iz *Scrippsovog zavoda za oceanografiju* iz La Jolle u Kaliforniji, na temelju njegova članka objavljenog u žurnalu *Nature* i izjave da je to najvjerojatnije posljedica globalnog zatopljenja.

Globalno zatopljenje jedna je od onih stvari o kojima svi imaju neko svoje mišljenje, ali koju malo ljudi razumije. Zemljina se atmosfera sastoji od plinova i vodene pare, a osnovni su plinovi dušik (78%) i kisik (21%). Slijedeći je najčešći plin argon, ali zajedno sa svim ostalim plinovima on sačinjava tek 1% ukupne atmosfere, pa možete vidjeti da je zloglasni ugljični dioksid u atmosferi prisutan u vrlo malim količinama.

Kisik i dušik dopuštaju da svjetlost i toplina prođu kroz njih prilično lako. S druge strane, ugljični dioksid (koji je mali dio preostalog jednog postotka suhe atmosfere), ponaša se

potpuno drukčije. Djeluje poput omotača ili pokrivača oko Zemlje, zarobljavajući toplinu ispod atmosfere. Plinove koji se tako ponašaju najčešće nazivamo "stakleničkim" plinovima, jer djeluju kao staklo na staklenicima, koje zarobljava sunčevu toplinu unutar staklenika i na taj način osigurava toplinu potrebnu biljkama koje rastu. (Metan, koji također sadrži ugljik, još je jedan od stakleničkih plinova.)

Na primjer, premda je planet Venera samo 27% bliže Suncu nego što je to Zemlja, temperatura na površini Venere je preko 350 °C. S obzirom na Venerinu udaljenost od Sunca, njezina bi površina trebala biti prilično hladnija, ali Venera ima atmosferu koja je bogata ugljičnim dioksidom — stakleničkim plinom. Stoga je na površini toga planeta znatno toplije no što bi bilo da je njegova atmosfera sačinjena od istih 99% dušika i kisika, kao što je atmosfera našega planeta.

Jedna od primarnih uloga koju ugljični dioksid ima u našoj atmosferi jest regulacija temperature površine planeta. Kad bi bilo znatno manje ugljičnog dioksida, Zemljina bi površina postala prekrivena ledom. Kad bi ga bilo više nego što ga ima danas, površina bi se zagrijala (kao što se zagrijava od otprilike 1890), uslijed povećanja količine ugljika ispuštenog u atmosferu kroz izgaranje fosilnih goriva.

U prijašnja vremena u Zemljinoj povijesti u atmosferi je bilo mnogo više ugljičnog dioksida nego danas. Tijekom primjereno nazvanog karbonskog perioda, prije više od 300 milijuna godina, naš je planet gotovo posvuda bio topao, zamalo vruć, a biljni je život bujao u toplom okolišu bogatom ugljičnim dioksidom.

Kombinacija topline i ugljičnog dioksida dovela je do takve eksplozije biljnog života da su velike količine ugljika bivale iscrpljene iz atmosfere i pretvarane u vegetaciju. To je, zauzvrat, dovelo do smanjenja razine ugljičnog dioksida u zraku, što je izazvalo postepeno hlađenje planeta uslijed stanjivanja ugljično-dioksidnog 'omotača'.

Dva osnovna načina kako ugljik biva odstranjen iz atmosfere su rast drveća i koraljnih grebena. Ta dva 'ugljična odljeva' djeluju kao golem spremnik ugljika, držeći ga izvan atmosfere. I premda su koralji trajniji, nedvojbeno je da šume zadržavaju ugljik stoljećima. Kad šume postanu fosilizirane i pretvorene u ugljen ili naftu, taj će nekoć atmosferski ugljik zadržavati milijunima godina.

Stablina su trebali milijuni godina — od pradavnih do današnjih šuma — da izvuku milijarde tona ugljičnog dioksida iz Zemljine atmosfere i da ga pohrane u tlu (*čini se da su jedan dio ugljičnog dioksida odstranile Himalaje, koje izlažu gornji sloj atmosferskog zraka stijenama i stvaraju ugljične oblike nekih minerala*).

Smanjenje razine ugljičnog dioksida u zraku, koje je izravna posljedica toga, zajedno s ostalim čimbenicima dalo je klimu koju imamo danas, a koja se uvelike razlikuje od klime u prošlosti. Današnje šume najveći su moderni sustavi pohrane ugljika. Znanstvenici ističu (u članku u časopisu *Nature*, koji smo maloprije spomenuli) da postoje mjerljiva godišnja odstupanja u atmosferskim razinama ugljičnog dioksida koja imaju veze s činjenicom da biljke rastu ljeti (i izvlače ugljik iz zraka), a odbacuju lišće u jesen i u zimi (i time otpuštaju ugljik natrag u zrak, kad to lišće truli ili se spaljuje). Prema znanstveniku Keelingu, u posljednjih su se 30 godina odstupanja u tom ciklusu povećala čak 40%, vjerojatno uslijed sedmodnevnog produžetka sezone rasta na sjevernoj hemisferi.

Brzina ispuštanja 'pohranjenog' ugljika povećava se nevjerojatnom stopom. Znanstvenici procjenjuju da je samo tijekom desetogodišnjeg perioda — osamdesetih godina 20. stoljeća — u atmosferu bilo ispušteno punih 15% novog ugljičnog dioksida, kao posljedica jedne jedine ljudske aktivnosti: spaljivanja tropskih prašuma u obje Amerike, većinom zato da bi se dobili pašnjaci za stoku.

To je u znanstvenoj zajednici izazvalo određene nesuglasice glede učinka rašumljavanja, jer stopa gubitka drveća ne odgovara stopostotno stopi porasta količine ugljičnog dioksida u atmosferi. Količina ugljičnog dioksida nije se povećala tako brzo kao što bi se očekivalo prema predviđenoj količini ugljika ispuštenog u atmosferu spaljivanjem prašuma, što je navelo neke skeptike i nevjernike u teoriju globalnog zatopljenja da ismiju postavku da rašumljavanje može dovesti do porasta količine stakleničkih plinova. Oni ističu da se čini da je punih 25% ugljičnog dioksida oslobođenog spaljivanjem drveća nestalo iz atmosfere, što dovodi u pitanje izvorne proračune o ispuštanju CO₂ ili mehanizama koji ga stabiliziraju.

Ali nova istraživanja koja je proveo znanstvenik Jeffrey Andrews s *Duke University-ja* i koja je iznio 1996. na simpoziju *Američkog ekološkog društva*, objašnjavaju to i pokazuju da je drveće od čak još veće važnosti u održavanju stalnih razina atmosferskog ugljika nego što je itko prije mislio.

Andrews je proučavao vodu u tlu i u neposrednoj blizini drveća i daleko od drveća, otkrivši da voda u blizini stabala sadrži veće razine ugljičnog dioksida. Čini se drveće izvlači velike količine ugljičnog dioksida iz atmosfere i 'tjera' ga dolje u tlo. Odatle on 'sipi' u podzemne vode, što ga sprječava da ne pobjegne natrag u atmosferu. U nekim slučajevima voda otkapa u dublje slojeve i biva zarobljena u tlu dese-cima tisuća godina, zadržavajući uhvaćeni CO₂ (Kad je stoljećima kasnije oslobođe, nazivaju je prirodno gaziranom; za taj su postupak zaslužna stabla.)

Da bi demonstrirao ta svoja opažanja, Andrews je drveće u šumskom rezervatu u Sjevernoj Karolini poškropio ugljičnim dioksidom, povećavši količinu CO₂ kojoj je njihovo lišće izloženo za 50% u odnosu na uobičajene uvjete. Zatim je testirao tlo na dubini od metra ispod tih stabala. Koncentracija ugljičnog dioksida porasla je za 25%.

Andrews je rekao da živa stabla, 'hvatajući' višak ugljičnog dioksida nastao spaljivanjem posječenih stabala, zarobljavaju i pohranjuju 20% ugljičnog dioksida koji 'fali' u proračunima te da taj CO₂, zarobljen u vodi može ostati stabilan tisućama godina.

Premda se to na prvi pogled može činiti kao dobre vijesti, jer znači da sječa suma nema tako brze posljedice na atmosferu, dugoročne implikacije su zlokobne. Dokle god postoji određen (zasad nepoznat) postotak živih stabala, ona će uspjeti pohraniti suvišni ugljični dioksid u podzemne vode.

Ali kad gubitak šuma padne do točke gdje preostala živa stabla ne mogu apsorbirati višak ugljičnog dioksida, rezultat toga mogao bi biti zastrašujuć domino efekt s vrlo naglim porastom količine atmosferskog CO₂. Razina će rasti polako ali stalno, sve dok se ne posječe tih ključnih nekoliko hektara, a onda će doći do iznenadnog povećanja, kakvo dosad još nije zabilježeno, što će dovesti do velikih promjena u globalnoj klimi, možda čak u samo nekoliko godina.

Ujedinjeni narodi osnovali su tijelo sastavljeno od 2500 vodećih svjetskih znanstvenika iz meteorologije, ekologije, geologije i ostalih zemaljskih znanosti, a koji se već godinama bave istraživanjima na tim poljima. To je tijelo (IPCC) zaključilo da smo zaista suočeni s krizom koja bi lako mogla biti biblijskih razmjera, a koja je rezultat globalnog zatopljenja izazvanog povećanjem količine stakleničkih plinova u atmosferi.

Kad pogledamo u nebo, lako je misliti da je beskrajno, da se nastavlja zauvijek i da bi bilo gotovo nemoguće oštetiti to golemo plavetnilo. A ipak, kao što Bill McKibben tako artikulirano ističe u knjizi *The End of Nature (Kraj prirode)*, iz 1990, udaljenost između tla (na razini mora) i gornjeg ruba troposfere, dijela atmosfere koji podržava gotovo sav život na Zemlji, jest samo otprilike devet kilometara. To je sve što imamo iznad i oko nas, samo tih uskih devet kilometara zraka, a skućeni pod njim su svi oblici života na Zemlji.

Prije stotinu godina, tanki sloj zraka iznad nas sadržao je, u prosjeku, 315 milijuntinka ugljičnog dioksida u ukupnoj količini plinova.

Gledajući godove 120-godišnjih stabala u planinama Vermona, stručnjaci na polju šumarstva pronašli su pravilne uzorke rasta svake godine za prvih tridesetak godina. Potom su 1920. godine na industrijskom srednjem zapadu, u riječnim dolinama Tennesseeja i Ohia, proradile tvornice na ugljen ili naftu. A godovi su se počeli mijenjati.

Otkrili su da je drveće prvo počelo rasti brže, kao rezultat viška ugljičnog dioksida, koji je 'hrana' drveću. Ali taj je ubrzani rast povećao stopu kojom drveće 'izdiše' vodenu paru, povećavajući tome i njihovu potrebu za kišom... koje, uz povećanu razinu CO₂, nije bilo.

Dodatno, kiše su postale kisele, što je promijenilo prirodu mineralne ravnoteže u tlu, izlužujući lužnate minerale poput kalcija, te oslobađajući visoko otrovan aluminij. Posljedica bijaše odumiranje korje-naste strukture uslijed djelovanja otrovnih metala i slabljenje stabala uslijed nedostatka kalcija i ostalih lužnatih minerala.

Otrovnih je metala bilo i u oblacima koji su dolazili iz tvornica i elektrana. Tvari poput vanadija, cinka, žive, olova i drugih otrovnih ili teških metala — prethodno potpuno neprisutne u postupku rasta drveća — počele su se očitovati u godovima izraslima tijekom godina nakon industrijalizacije Amerike. Količina se postupno povećavala od početka stoljeća do pedesetih, a onda je stopa akumulacije tih otrova jednostavno eksplodirala.

Pa su stabla počela umirati.

Prema istraživanjima koja je proveo Dr. Hubert Vogelmann sa sveučilišta u Vermontu, a koja je Charles E. Little objavio u svojoj briljantnoj knjizi *The Dying of the Trees (Umiranje stabala, 1995)*, brzina umiranja stabala na području Vermona tako se povećala da je samo u 14 godina između 1965. i 1979. umrlo više od 40% crvene smreke, 73% planinskog javora, 49% prugastog javora i 35% šećernog javora, stabla koje većina ljudi izravno povezuje s državom Vermont. Svake godine, uslijed naše potrošnje nafte, plina i ugljena, u taj tanak sloj atmosfere izbacujemo više od šest milijarda tona stakleničkog ugljičnog dioksida, toliko da se samo u proteklih dvadeset godina koncentracija CO₂ u atmosferi povećala od 315 dijelova u milijun na preko 360 dijelova u milijun. Unutar sljedeća dva desetljeća predviđa se da će premašiti 500 dijelova u milijun, time dramatično zagrijavajući planet.

Ali za koliko? Prema znanstvenicima iz UN-ovog IPCC-a, najmanje 3-4 stupnja Celzija, a moguće je čak i do 7 stupnjeva.

"Što je u tome tako loše?" pitaju mnogi. "Tri stupnja nisu ništa, a ako to zagrije klimu u Michiganu ili u Maine, neće li to biti dobro za sezonu rasta, rekreaciju i sve ostalo?"

Nažalost, nije tako jednostavno.

To povećanje temperature, čini se, već izaziva goleme promjene vremenskih uvjeta posvuda na planetu, jer toplina je energija, a povećana količina topline u atmosferi znači i veću količinu energije u atmosferi. To povećanje količine energije znači manje stabilno i silovitije vrijeme širom svijeta.

Projicirano povećanje srednje temperature na Zemlji za 3-4 °C iznenađujuće je nalik planetarnoj promjeni između posljednjeg ledenog doba i sad (ledeno doba je završilo, a razina oceana se povisila za 170 metara zato što je temperatura na planetu porasla za 7 stupnjeva Celzija prije 10.000 godina).

Naftna industrija to niječe, ali ne mogu zavarati kukce i divlje životinje: oni se sele, jer se klima mijenja.

Seoba kukaca

Kad se moja obitelj 1983. preselila u Atlantu, jedva da smo vidjeli kojeg komarca. Kad bi se i pojavili, bili bi relativno veliki i nespretni, letjeli su polako i bili gnjavaža samo rano uvečer. Ali negdje oko 1990. stvari su se promijenile. Komarci su nas počeli zaista uznemiravati, a bili su manji i brži, od one vrste koji se hrane danju. Bilo ih je kroz većinu godine i pokazivali su žilavost koju nikad prije nisam vidio kod američkih komaraca.

Ispalo je da se radilo o migraciji prema sjeveru komarca *Aedes ae-gypti*, koji inače nastanjuje tropsku klimu, a koji se prvi put pojavio na Floridi, stigavši s brodom punim automobilskih guma uvezenih iz Azije. Entomolog s jednog od sveučilišta u Atlanti rekao mi je: "Hrani se danju, razmnožava se brzo, leti brzo, a manji je i pametniji od našeg lokalnog komarca. Za razliku od naših, ovaj prenosi žutu groznicu, dengue hemoralgičnu groznicu, japanski encefalitis i malariju."

Sljedećeg smo proljeća u novinama pročitali izvješće o prvom slučaju malarije u Južnoj Karolini, a kako se klima Sjeverne Amerike zagrijava, vidjet ćemo daljnje seobe te vrste komarca na sjever, kao što se već događa u mnogim dijelovima svijeta.

Slično, prema istraživanjima iz 1995. provedenima u Nizozemskoj i Velikoj Britaniji, globalno zatopljenje koje predviđa UN-ovo glavno znanstveno istraživačko tijelo, međunarodna udruga koja proučava klimatske promjene, ICCP, dovest će do podvostručenja broja komaraca nositelja malarije u tropskim predjelima. Ali opasnost je mnogo veća za područja umjerene klime, ističu znanstvenici: u Sjedinjenim Državama, Europi, Rusiji i Kini rizik će se povećati *stotinu puta*. Dodatnih 50 do 80 milijuna slučajeva malarije bit će posebno razorna pojava u tim područjima, kao što su Sjedinjene Države, gdje stanovništvo već nekoliko naraštaja nije bilo izloženo toj bolesti pa nije steklo nikakvu otpornost.

Dengue groznicu prenose isti komarci. Često je nazivaju i kostolo-mnom groznicom, jer izaziva izuzetno jake bolove u kostima i zglobovima, kao i jake glavobolje. Dosad se već 'pomaknula' na sjever sve do Puerto Rica, gdje je u nedavnoj epidemiji zaraženo 15.000 ljudi. Dengue groznica silno oslabljuje organizam i jedna je od najbolnijih ne-smrtonosnih bolesti, a nedavno je mutirala u daleko smrtonosniji oblik pod nazivom dengue hemoragična groznica ili DHF (*dengue he-morrhagic fever*). DHF počinje crvenim osipom, groznicom i bolovima kao i kod dengue groznice, ali tad počinje razarati unutrašnji sustav kapilara u tijelu, što dovodi do velikih krvarenja u mozgu, plućima i crijevima. Krv teče iz nosa i rektuma, a bolesnik umire od unutrašnjeg krvarenja. Između 1981. i 1985. godišnje je u prosjeku bilo 100.000 slučajeva DHF, ali tijekom 'vrućih' godina između 1986. do 1990. taj se broj više nego učetverostručio, do preko 450.000 slučajeva godišnje.

Još jedna bolest koju prenose komarci, a koja je u zadnje vrijeme u velikom porastu, pogotovu u područjima New Jersey, Massachusettsa i New Yorka, jest istočnjački konjski encefalitis. Nekoć je to bila bolest rijetka među ljudima, a sad taj virus ubija oko 60% zaraženih putem uboda komarca, a nedavne pojave te bolesti dovele su do odluke o zračnom zaprašivanju insekticidima u srednje atlantskim državama.

Na drugoj obali, morske ptice od Kalifornije do Oregona pogođene su prosječnim povećanjem temperature mora za samo dva stupnja Fa-renheita (oko jedan stupanj Celzija) u odnosu na vrijednosti iz 1950, a koje je preusmjerilo tokove hladne oceanske vode bogate hranom dalje od obale. To je pak dovelo do 40%-tnog smanjenja zooplanktona, koji je izvor hrane račićima i ostalim malim morskim stvorenjima. Ribe i lignje hrane se tim račićima, a ptice pak ribom. Samo u periodu između 1987. i 1994. duž te obale uginulo je 4 milijuna ptica, smanjivši broj te vrste za cijelih 90%.

U ledenjačkom nacionalnom parku u Montani, ledenjak star 30.000 godina otapa se tako brzo da znanstvenici predviđaju da će za trideset godina posve nestati. U sjevernom Michiganu, ptice selice crvenokrili kos, kanadska guska, širokokrili sokoli i kolibrić dolaze tri tjedna ranije nego 1965.

U kolovozu 1997. *Science News* donosi članak u kojem citira znanstvenike iz Velike Britanije, koji su proučili 74.258 zapisa o 65 ptičjih vrsta i otkrili da sve osim jedne vrste nesu jaja devet dana ranije nego 1971, što jasno pokazuje posljedice globalnog zatopljenja. Istraživači izražavaju zabrinutost da će to poremetiti normalan hranidbeni i životni ciklus ptica, premda će se pune posljedice vidjeti tek nakon nekog vremena.

Unatoč pokušajima američke naftne i ugljene industrije da zataška znanstvene činjenice, ljudi se bude.

Eddenski vrt i potop

Naravno, ovo nije prvi put da promjene u klimi planeta prijete ljudskoj rasi. U Bibliji nalazimo dvije priče koje možda govore baš o tome.

Eddenski vrt, prema Knjizi Postanka, nalazio se u utoku četiri rijeke: Pisona, Eufrata, Gihona i Hiddekela. Za Pison mnogi arheolozi drže da je današnji Wadi Batin, suho riječno korito. Hiddekel je staro ime za Tigris, A Eufrat se još uvijek zove Eufrat. Za Gihon se vjeruje da je

današnja rijeka Karun, koja je — prije no što su sagrađene brane — tekla od predgorja Irana da bi oblikovala deltu u današnjem Perzijskom zaljevu.

Ako pratite tokove tih četiriju rijeka, otkrit ćete da se mjesto na kojem se susreću nalazi nekoliko kilometara unutar današnjeg Perzijskog zaljeva. Premda je to područje danas pod vodom, prije 10000 godina, tik prije no što je završilo zadnje ledeno doba, bilo je to plodno i bujno šumsko tlo. U to je vrijeme toliko vode iz oceana bilo 'zaključano' u ledenjacima da je razina svjetskih oceana bila 150-tak metara niža nego danas. U to su vrijeme, koliko danas možemo reći, većina ljudi na Zemlji bili skupljači i lovci, a živjeli su 'lagodnim životom' Kung/Sana, Hotentota, Šošona i drugih koje ćemo upoznati kasnije u knjizi.

Tad se klima promijenila, a ljudi koji su živjeli u tom području bili su prisiljeni odseliti se da bi izbjegli vodu koja je nadirala. U novim su područjima promijenili način života lovaca/skupljača u način života ratara, Što bijahu zanimanja prve dvojice sinova Adama i Eve. U Knjizi postanka to se opisuje kao izgon Adama i Eve iz Rajskog vrta, uz Što su bili i "prokleti" neka obrađuju njive u znoju lica svoga.

Drugi pak nisu mogli jednostavno pobjeći od vode. Ep o Gilgamešu, napisan nekoliko tisuća godina prije Biblije, sadrži priču o Upnatiš-timu, pravednom čovjeku koji je u snu dobio uputu neka sagradi brod. Tako je i učinio, skupivši svoju obitelj i po dvoje od svake vrste životinja tik prije no što su kiše počele. Njegova je arka odnijela njega, njegovu obitelj i sve životinje u sigurnost, da bi se na kraju nasukala na vrh planine. Kao što Colin Tudge ističe u knjizi *Time Before History (Vrijeme prije povijesti, 1996)*, priča je identična priči o Noinoj arci u Bibliji.

U Bibliji se u Knjizi postanka navodi da je Abraham okupio svoju obitelj i iz područja Ura, koje se prema Tudgeu nalazi u blizini područja na kojem je Gilgameš vladao Urukom mnogo godina ranije, krenuo na putovanje prema onome što će kasnije postati poznato kao Izrael.

To je najvjerojatnije i izvor te priče o biblijskom potopu, ali moguće je da su i dvije usporedne priče. Kako bilo, moguće je da priče o arkama iz Epa o Gilgamešu i iz Biblije ukazuju na povijesni događaj koji se odvijao na kraju zadnjeg ledenog doba. Temperatura na planetu porasla je punih 7 stupnjeva Celzija, izazvavši otapanje toliko ledenjaka da se razina oceana podigla za 150 metara, a atmosfera je neko vrijeme vjerojatno bila zasićena vlagom, što je izazvalo monsunske kiše koje su trajale možda i godinama. (Tudge navodi izvore koji imaju dokaze da se ta radikalna klimatska promjena dogodila u periodu od samo 20 godina). Vlasnici brodova bili su u prednosti, a vjerojatno je da je netko od njih preživio i prenio priču dalje.

Drugi dan siječnja 1999. značio je prekretnicu u naporima da se očuvaju brazilske prašume, područje tek upola manje od SAD koje sadrži dvije trećine planetarne nezaleđene pitke vode. Toga su dana izvijestili da je brazilska vlada, popustivši pred intenzivnim pritiskom Međunarodnog monetarnog fonda neka smanji potrošnju, srezala proračun za zaštitu prašuma.

U brazilskim šumama žive stotine urođeničkih plemena, a prioritet programa zaštite prašuma, vrijednog 250 milijuna dolara, bilo je označavanje područja od 10 milijuna hektara koje bi se, u teoriji, zaštitilo i zauvijek sačuvalo samo za ta plemena. Srezavši proračun od \$250 milijuna na samo \$6 milijuna, program jedva preživljava i više se ne poduzima ništa konkretno da bi se zaštitile šume ili narodi koji u njima žive. U međuvremenu su prašume preplavile horde

drvosječa, rančera, rudara, ratara i propovjednika koji žele pod svaku cijenu "spasiti neznabožna" plemena, a stabla se sijeku i spaljuju brzinom od više od 80.000 hektara na dan.

Ta šuma, s 20% svjetske svježe vode, jedan je od najvažnijih izvora atmosfere vodene pare - jedino su oceani veći - pa stoga ima nevjerojatno velik utjecaj na klimatske uzorke našega planeta. Također je i jedan od najvažnijih odljeva ugljika na Zemlji, jer drži ga stabilnim u drveću.

Kako golema područja nekoć pokrivena prašumom postaju prašum-Ijena rudarska nalazišta ili goli pašnjaci za stoku, u atmosferu umjesto vodene pare biva otpuštan ugljik, pridonoseći globalnom zatopljenju i izazivajući promjene u klimatskim uzorcima Europe, Srednjeg istoka i sjeverne Afrike. Južno od Brazila, 70% svjetske pitke vode zaključano je u Antarktici, gdje je pohranjena u obliku leda već stotinama tisuća godina. Prekrivena ledenim pokrovom koji je ponegdje visok preko pet kilometara, kontinent Antarktika ima površinu veću od Kine i Indije zajedno. Kad bi se led s Antarktike otopio i skliznuo s te kontinentalne mase u more, razina oceana bi se znatno podigla. *Kao što se, čini se, događa.*

U travnju 1999. objavljeno je da su istraživači iz *British Atlantic Survey-a* u Cambridgeu i sa sveučilišta u Coloradu analizirali podatke dobivene na terenu i iz satelitskih snimaka. Našli su dokaze da je globalno zatopljenje produžilo godišnju sezonu otapanja na Antarktici za cijela tri tjedna, što je rezultiralo drastičnim promjenama u ledenim naslagama toga kontinenta. Wilkinsove i Larsenove B ledene naslage su — da citiramo znanstvenike — u "potpunom povlačenju". U samo četiri mjeseca od studenog 1998. do veljače 1999. odronilo se i otopilo 168.000 hektara Larsenove B ledene naslage, koja ukupno sadrži 680.000 hektara. Samo u mjesecu ožujku 1999. Wilkinsov je ledeni pokrov izgubio 100.000 od svojih 1.200.000 hektara.

Associated Press citirao je Davida Vaughana, istraživača iz *British Antarctic Surveja*, i naveo da će za samo nekoliko godina "veći dio Wilkinsova ledenjaka nestati".

Razlog? Prosječna temperatura na Antarktici — relativno stabilna od doba pojave ljudske rase — od 1950. godine do danas porasla je za nešto više od dva stupnja Celzija, podigavši ljetne temperature na tom području iznad prijelomnih 0°C, što je ledište vode.

Razmotrite gdje se nalazimo u ovome trenutku

Svi smo mi načinjeni od sunčeve svjetlosti, a sve o čemu ovisimo koristi sunčevu svjetlost za pogon.

Stotinama tisuća godina živjeli smo od svakodnevne lokalne sunčeve svjetlosti.

Potom smo otkrili pradavnu sunčevu svjetlost zakopan u tlu i počeli je trošiti, za grijanje i kao sirovinu koja zamjenjuje tkanine napravljene od biljnih materijala.

To nam je povećalo produktivnost, ali je također povećalo našu glad za još. Štoviše, omogućilo je sve brži i brži rast populacije.

Dovelo je i do klimatskih promjena, koje destabiliziraju populaciju ostalih oblika života.

Sad su nam posljednji sati prastarog sunčevog svjetla bliska budućnost, udaljeni tek možda pola životnoga vijeka. Čak i da budu razvijeni alternativni izvori energije, to bi zapravo moglo samo pogoršati problem (dodajući još ljudi), ako se naša kultura ne promijeni. Sve dok koristimo pradavnu sunčevu svjetlost ili bilo koji drugi "resurs" da bismo podjarmili prirodu i pretvorili prirodna područja u ljudska obitavališta, svojom brojnošću, iscrpljivanjem prirodnih izvora i natjecanjem s ostalim vrstama u borbi za prostor, vodu i hranu, u opasnost dovodimo i sebe i ostatak svijeta...

Ako se ne pojavi odmah dostupna zamjena za naftu i ako više ne budemo mogli proizvoditi (i dostavljati) hranu za sav višak ljudi koje imamo, što će se dogoditi?

Pogledajmo sad kako se jedna golema zemlja bavi tim pitanjem.

Zemlja koja planira kako preživjeti: Kina

Na području života, čovjek ne izmišlja ništa novo; ali na području smrti nadmašuje Prirodu samu, kemijom i strojevima proizvodi pokolj kuge, pošasti i gladi.

- George Bernard Shaw (1856-1950)

Kinezi planiraju preživjeti budućnost. Prije nekoliko godina otkrio sam da su daleko zabrinutiji i svjesniji budućnosti nego većina drugih zemalja. Gledaju dugoročno, sagledavajući izvore hrane i energije za deset godina ili čak u drugom naraštaju, radije nego u smislu jednogodišnjih ili čak tromjesečnih planova koji vladaju američkim poslovnim svijetom.

Sivi, tmasti oblaci pritiskali su Peking kao golema ruka, samo stotinjak metara iznad Narodne vijećnice. Stajao sam na trgu Tiananmen, u smeđoj kabanici uzdignutog okovratnika i sa šubarom kao zaštitom od ledene izmaglice. Bilo je to u studenom 1986, a prethodna tri tjedna dijelio sam sobu s tri doktora iz Kolumbije i Japana, u najvećoj svjetskoj bolnici/školi akupunkture, provodeći jutro u pokušajima da zapamtim kineske riječi, akupunkturne točke i meridijane, a poslijepodneva zabadajući igle u pacijente na odjelima, a večeri u istraživanju grada. Toga je dana bio moj prvi slobodan dan u tjednu pa sam namjeravao posjetiti mjesta koja su navečer zatvorena.

Izmaglica iz oblaka tek je malo očistila zrak od teškog zadaha milijuna sićušnih ugljenih vatra: većina stanovnika grada mogla je s tjednom količinom od nekoliko komada ugljena grijati samo jednu sobu. Dim se rastezao kroz zrak, tako da bijaše bolno disati.

Pokraj mene je stajao dr. Wu, mršav, visok i napet muškarac u kasnim dvadesetim godinama, koji mi se bio ponudio za vodiča po gradu, u zamjenu za priliku da vježba svoj engleski. Studen iz vlažnoga zraka prodirala je u kosti, već mi je danima bilo stalno hladno.

Tiananmen je velik, otvoren betonski trg, okružen važnim zgradama. Velika vijećnica, Maova grobnica, Narodni muzej.

"Imate li djece?" upitah ga. Nekoliko smo minuta bili hodali u tišini, jer je on mislio da nas prate. Sad nije bilo nikoga u krugu od desetak metara.

"Da," reče i uzdahne, kao da se prisjeća nečeg dalekog i slatko-go-rkog. "Moja žena i ja imamo kćer. Njih dvije žive dan vožnje odavde."

"Jedno dijete?"

Na trenutak je pogledao u tlo, prelazeći pogledom po betonu kao netko tko se boji da bi mogao stati na nešto krhko. "Da. Jedno dijete."

"Sto mislite o toj politici samo jednog djeteta?" upitah.

Uputio mi je brz pogled pun krivnje, a onda se ogledao oko nas. "Mudro je to," reče. "Neophodno za budućnost Kine."

"Želite li sina?"

Slegnuo je ramenima. "Svi žele sinove. Izgledi su 50:50."

"A ipak ima više muške nego ženske djece." Preko puta bolnice nalazilo se dječje igralište obližnjeg vrtića: dvije trećine djece bili su dječaci.

Zatresao je glavom, trzavim pokretima. "O tome ne razgovaramo. Pogotovo ne u mojoj profesiji."

Ogledao sam želeći vidjeti prate li nas opet, ali činilo se da ne.

Posvuda oko nas ljudi su se kretali svrhovito. Stotine ljudi u bezbojnim jaknama i širokim hlačama vozile su stotine identičnih bicikla glavnom ulicom oko trga; svakih par minuta prošao bi automobil ili autobus. Bijaše to velik kontrast gradovima u Njemačkoj, gdje sam tada živio — tamo su bicikli bili rijetkost u rijeci automobila.

To me navelo da opet pomislim na razlike između Istoka i Zapada. Zapitao sam se jesu li taj mladi otac i njegova supruga, kao mnogi drugi Kinezi, razmišljali o čedomorstvu kad im se rodila kćer. Zapitao sam se kako bih se ja osjećao da mi moja vlada kaže da smijem imati samo jedno dijete. Znao sam da bih se bunio, ali u Kini to znači prisilni rad ili slanje u popravne logore, surova mjesta gdje se često smrt čini privlačnijom opcijom.

"Mislite li da vlada treba imati moć određivanja koliko djece obitelj smije imati?" upitao sam, želeći u svome umu staviti točku na to.

Dr. Wu je gurnuo ruke dublje u džepove svoje zelene jakne i glasno uzdahnuo, kao da osjeća bol duboko u želucu. "Možda se ne sjedate 1960," reče nakon nekoliko koraka. "Vladala je užasna glad i mnogi su umrli."

Nejasno sam se sjećao gladi u Kini 1959-1961, kad je punih 30 milijuna ljudi umrlo od gladi. U to sam vrijeme imao 10 godina i bili su mi apstrakcija. Nikad nisam čuo pojedinosti, niti sam upoznao ikoga tko je preživio to doba. "Čuo sam za to," rekoh.

"Kina sad ima više od milijardu ljudi," reče on, a koraci su mu teško odzvanjali na vlažnom cementu. "To je petina svjetske populacije, samo u našoj zemlji, a dvaput više nego što nas je bilo u doba gladi. Danas, sad, jedva prehranjujemo svojih milijardu ljudi. Nešto se mora učiniti. Shvaćate?"

"Da," rekoh. "Ali kako bi bilo da jednostavno povećate prinos iz ratarstva? Većina ljudi u ovoj zemlji ore pomoću volova ili im plug vuku žene, a sjedite na rezervama nafte i ugljena. Na svim putovanjima po Kini vidio sam na poljima stotine ljudi, ali tek jedan ili dva traktora."

"Ne," reče on. "To bi samo pogoršalo stvari. Ako proizvedemo više hrane, bit će i više ljudi. I sad je već previše ljudi u Kini, zato i jesmo tako siromašni."

"Ali imate goleme prirodne izvore..."

"Imamo sudbinu," reče on, uspravivši se do pune visine. U glas mu se uvukao nov prizvuk, zapovjedan i autoritativan, kao da razgovara s manje inteligentnim bićem ili kao da izdaje

upute bolničarki u bolnici. "Kina neće napraviti pogrešku koju je napravio Zapad. Mi smo naučili nešto iz vlastite povijesti."

"Pogrešku?"

"Ako dolazi zima, a vi ste spremili dovoljno hrane za sebe i svoju obitelj, biste li svojoj djeci dopustili da svu tu hranu pojedu već u prvom mjesecu zime?"

"Ne, naravno da ne bih."

"Kina neće napraviti takvu pogrešku s naftom," reče on bezizražajnim glasom. "Sagradit ćemo hidroelektrane, iskoristiti nešto šuma i ugljena, ali zalihe ćemo čuvati za zimu."

"A kad dolazi zima?"

"Kad Amerika i Europa i Srednji istok potroše svoju naftu. Mi ćemo preživjeti. Neki čak kažu da ćemo dominirati svijetom i da će to biti početak Trećeg kineskog carstva."

"Kao Treći Reich?" upitah, požalivši istog trenutka.

Pogledao me kao da procjenjuje neprijatelja na prvoj crti bojišnice. "U svakoj državi postoje nacionalisti, pa tako i u Kini."

Osjećao sam se neugodno pod tim njegovim ostrim tonom pa sam pokušao skrenuti s teme.

"Jesu li vam poznata američka istraživanja na polju učinka redoslijeda djece u obitelji na psihologiju?"

Kimnuo je dok smo prilazili muzeju, golemom zdanju koje u sebi čuva najstariju čovjeku poznatu tehnologiju. "Da, poznata su mi ta istraživanja."

"Imate li braće?" upitah ga.

"Imam dva starija brata i mladu sestru," reče oprezno, pogledavajući me. "A vi?"

"Imam tri mlađa brata," rekoh.

"Rođeni ste u položaj vođe."

"Molim?"

"Najstarije dijete u tako velikoj obitelji rođeno je u položaj vođe," reče on. "To kažu vaša istraživanja. Najstarije dijete nauči upravljati onima mlađima od sebe."

Slegnuh ramenima, ne želeći krenuti s psihoanalizom ijednoga od nas. "Ali obojica imamo braću," rekoh. "Znate da jedinci imaju jedinstvenu psihologiju?"

"Da," reče on. "Ovisno o tome kako su odgajani, naravno. Ali često su vrlo dominantni, budući da su cijeli život bili u središtu pozornosti svojih obitelji. Imaju jedinstven psihološki profil."

Uspeli smo se stubama i ušli u muzej. Golemo zdanje od cigle i mramora nije bilo grijano, a naši su se glasovi miješali sa stotinama odjeka glasova drugih ljudi koji su hodali hladnim kamenim podom, gledajući izložke i tiho razgovarajući. Zastali smo pred satom na vodeni pogon starim pet tisuća godina. Načinjen od mjedi i kamena, bijaše visok nešto više od metra i gotovo isto toliko širok. Kroz njega je kapala voda, pokrećući polugice i puneći spremnike, a njezina razina pokazivala je koje je vrijeme dana.

"Kakva će Kina biti kad će svi vođe, svi poslovni ljudi, svi stanovnici biti jedinci?" upitah tiho.

Dugo je gledao u sat. "Bit će zima, a mi ćemo još imati jesenske zalihe, premda će ostatak svijeta već potrošiti svoju zimmnicu."

Okrenuo je svoje tamne oči prema meni, dok nam se pogledi nisu sreli. "Bit će to vrijeme naše sudbine."

Tko će prehraniti Kinu?

To je bilo 1986, dvije godine prije nego što je suosnivač *Worldwatch Institute*-a i pisac, Lester R. Brown, počeo govoriti i pisati o međusobnom približavanju Kininih rastućih potreba za hranom s nerastućim mogućnostima proizvodnje. 1994. godine, kad je napisao članak *Tko će prehraniti Kinu?*, ističući da će trend industrijalizacije u Kini neizbježno dovesti do toga da Kina postane zemlja koja uvozi hranu, napala ga je sama kineska vlada, nazivajući ga alarmistom.

Ipak, kako se nastavio neizbježan industrijalizacijski trend zamjene poljoprivrednih dobara tvornicama i cestama i kako se populacija povećavala, Kina je 1995. promijenila ploču. Te je godine najbrojnija nacija na zemlji morala uvesti hranu da bi se prehranila, što je izazvalo šok na svjetskom tržištu žita.

Tijekom sljedećih dvadeset godina, predviđa Brown, Kinine potrebe za uvezenim žitaricama porast će s nekoliko milijuna tona na preko 200 milijuna, čak možda i 300 milijuna tona. A ipak, prema američkom Ministarstvu poljoprivrede, *ukupna količina izvoza žitarica svih zemalja na svijetu* 1994. bila je manja od 230 milijuna tona. A taj je izvoz pomagao prehraniti više od stotinu nacija koje su postale uvoznicama hrane. Tek desetak zemalja izvozi hranu, a samo Kanada i SAD u značajnim količinama.

Nadalje, mogućnosti Kanade i SAD-a da uzgoje dovoljno hrane za izvoz uvelike ovisi o hirovima klime. 1988. godine, koja je u to vrijeme bila najtoplija godina u povijesti, suša na američkom srednjem zapadu srezala je kanadsku proizvodnju žitarica za 37%, a američku za 30%. Te su godine SAD prvi put u više od tristo godina potrošile više žitarica nego što su proizvele.

Brown i drugi stručnjaci kažu: kad Kina ogladni tijekom sljedećih nekoliko godina, njezina potreba za hranom potrest će svjetske cijene. Kad cijene hrane skoče, države koje si to neće moći priuštiti bit će zahvaćene glađu, dok će Kina, sad zemlja-izvoznik, moći na taj način platiti za svoju hranu.

Hrane bi nam moglo ponestati čak i prije nego nafte. Nažalost, to shvaća vrlo malen broj ljudi koji imaju financijsku i političku moć i priliku da učine nešto učinkovito u pogledu toga.

U rujnu 1997, u časopisu *National Geographic* izišao je članak o još jednom aspektu toga kako će daleko Kina ići da bi preživjela: *Projekt Trostruke brane na rijeci Yangtze*. Ta će brana visoka dvjestotinjak metara stvoriti bazen dugačak preko 620 kilometara (veličine jezera Superior), sa serijom ustava koje će voditi trgovački promet s oceana daleko u unutrašnjost. Unutar brane nalazit će se 26 najvećih turbina na svijetu. Svaka od njih bit će teška 400 tona, a generirat će 18200 megavata električne energije, što je ekvivalent proizvodnji 18 nuklearnih elektrana. A sve to jednom branom.

To je također ekvivalent 90 milijuna barela nafte godišnje. I solarne ploče površine 28900 kvadratnih kilometara koja radi sa 100% učinkovitosti. Kritičari navode katastrofičan učinak koji će imati pokušaji da se branom pregradi tako golema i silovita rijeka. Neki kažu da će taj spremnik od 620 kilometara postati najveća svjetska kanalizacija: sad kroz klance teče voda, ali voda stajaćica je ustajala voda. A *National Geographic* ističe da "kanadska skupina ekologa tvrdi da će doći do otrovanja okoliša uslijed otrova iz potopljenih tvornica — arsena, cijanida, metil-žive". Ali projekt se i dalje nastavlja.

Jasno je da su Kinezi spremni platiti gotovo svaku cijenu samo da u nadolazećim desetljećima ne budu ovisni ni o kome.

Rašumljavanje, borba za gorivo te uspon i pad carevina

'Kamo idemo danas' je nastavak stare, stare priče

Carevina je golem egoizam.

- Ralph Waldo Emerson (1803-1882)

Jedno od najvećih carstava u povijest bilo je Sumersko. Jedan moj prijatelj iz Atlante zna ispričati sve o toj civilizaciji. U svojoj zbirci rječnika ima dio kamene ploče isklesane prije 6-8 tisuća godina u sumer-skoj kraljevini Uruk, u Mezopotamiji, koja je danas poznata kao Sirija, Irak i Libanon.

"Većina se ljudi ni ne sjeća starih Sumerana," rekao mi je Tom, kad mi je s ljubavlju pružio svoj komad sumerskog rječnika. "Ali on i su bili najraniji oči današnjeg načina života, onoga što zovemo zapadnom civilizacijom."

Prema Epu o Gilgamešu, najstarijoj pisanoj priči na svijetu, jedan od prvih kraljeva najranije sumeranske civilizacije (Uruka) bio je čovjek po imenu Gilgameš. Bio je prvi smrtnik koji se usprotivio šum-skome bogu Humbabi, kome je vrhovni sumeranski bog Enlil u zadaću dao neka štiti cedrove šume Libanona od ljudi.

Kralj Gilgameš htio je sagraditi veliki grad, Uruk, da bi svoj doprinos sumerskoj civilizaciji učinio besmrtnim. Pa su se on i njegovi drvosječe pobunili protiv Humbabe i počeli sjeći šume, koje su se tad protezale od Jordana do mora u Libanonu. Priča završava tako da Gil-

gameš odrubljuje glavu Humbabi, razjarivši tim činom vrhovnog boga Enlila. Enlil tad osvećuje Humbabinu smrt učinivši vodu u njegovu kraljevstvu nepitkom, a njive potpuno jalovima — ubivši na taj način Gilgameša i njegove ljude.

Uz ostale jasne kvalitete, Ep o Gilgamešu je najraniji zapis nizvo-dnog siltiranja i dezertifikacije izazvane razaranjem šuma. Libanon je u periodu od 1500 godina od 90%-tne pokrivenosti šumama (čuveni libanonski cedrovi) došao na manje od 7%, što je uzrokom smanjenja nizvjetarskih padalina za 80%. Drveće i njihovo korijenje važan su dio ciklusa kruženja vode. Kao rezultat toga, stotine i stotine tisuća hektara tla u području Plodnog polumjeseca pretvorili su se u pustinju ili gu-štaru, kakvima su većinom i danas — neplodni.

Osnovna hrana Mezopotamaca bio je ječam, ali nakon perioda od nekoliko stotina godina stalnog uzgoja ječma na navodnjavanom tlu, zemlja se iscrpila i postigla takvu razinu soli (donesene vodom za navodnjavanje) da više nije mogla davati urod. U isto vrijeme, a uslijed brzog razaranja šuma, drvo je postalo tako dragocjeno da je vrijedilo jednako koliko i neki dragulji ili rude: zbog šuma i plodnoga tla na kojemu bi se mogao uzgajati ječam osvajale su se susjedne zemlje. Opet su sječene šume, stvarajući goleme ogoljele površine duž Eufrata i Tigrisa, povećavajući siltiranje njihovih kanala za navodnjavanje i plodnoga tla te dodatno smanjujući količinu padalina.

Posljedica te lokalne klimatske promjene prije više od 5000 godina bila je raširena velika glad. Pad posljednje mezopotamske carevine dogodio se prije otprilike Četiri tisuće godina, a zapisi koje su ostavili za sobom pokazuju da su tek na kraju carstva shvatili da su svoj dragocjeni izvor hrane i goriva uništili baš sječom šuma i zagađenjem ostatka okoliša. Tisućama godina "znali su" da je njihov način života dobar. I premda su stvari izgledale dobro, nisu shvaćali da je takav način života neodrživ: da će se moći nastaviti samo dok bude susjednih zemalja za osvajati. Kad im je ponestalo susjeda, njihov je pad bio iznenađan i razoran, baš kao u Ponzijevoj shemi.

Pad Mezopotamskog carstva popločio je put za uspon Grčke kao 'svjetske' carevine u kasnom brončanom dobu. Između 2000. pr. Kr. i 1500 pr. Kr. Grci su prihvatili ratarstvo slično mezopotamskom sustavu. Do 13 stoljeća prije Krista to je povećanje količine hrane dovelo do toga da Grci počnu raščićavati golemo pošumljena područja ne bi li osigurali životni prostor, gorivo i obradive površine za stalno rastuću populaciju. Također, desetine tisuća hektara šuma posjekli su za pogon svojih brončanih peći po kojima su bili poznati.

Raspad njihove civilizacije povezan je s povijesno zapisanom činjenicom da su došli do točke gdje je bilo previše ljudi, a premalo dostupnog goriva: drva. Do 600. pr. Kr, Grčka je već bila ekološka pustoš, s ogoljelim padinama koje su erodirale u rijeke s previše kamenca i s navodnjavanjem njivama koje su propadale pod sve većim razinama akumulirane soli i uslijed iscrpljenja hranjivih sastojaka. Kad su očajni Grci shvatili da na krhkim, strmim padinama mogu rasti i držati se za njih samo masline, ratarima su nudili nagrade neka na obroncima sade masline.

Ali bilo je prekasno. Kao što je Platon napisao u Critias:

U osporedbi s onim što je bilo, ovo što je ostalo nalik je kosturu bolesna čovjeka, svo je meso meke zemlje otišlo i samo goli kostur tla ostaje.

Zaista, već se to i ranije događalo.

Nakon pada Grčke uslijedio je uspon Rimskoga carstva.

Rim je imao vlastite potrebe za drvom: do 200. pr. Kr. šume onoga što danas nazivamo Italijom bile su gotovo nestale, ne bi li se zadovoljile potrebe za gorivom i skloništem, za zagrijavanje javnih kupališta i za taljenje metala. Bile su potrebne goleme količine drva za taljenje srebra, za rafiniranje metala i kovanje istoga u kovanice koje su bile temelj rimskog novčanog sustava. Kad su u prvom stoljeću n. Kr. šume u Italiji bile potrošene, podvostručenje cijene drva u troškovima taljenja srebra izazvalo je novčanu krizu, prvu veliku napuklinu u Rimskome carstvu.

Otprilike u isto vrijeme, produktivnost rimskih obradivih površina počela je rapidno padati zbog siltiranja, salinizacije, iscrpljenja tla i sve manje padalina uslijed gubitka uzvjetarnih šuma. Nestašica hrane zaprijetila je stabilnosti Rimskoga carstva. To je navelo rimske vladare da sagrađe flotu od šezdeset drvenih brodova i da se zapute u osvajanje obližnjih sredozemnih država, u potrazi za mineralima, hranom i drvom, povećavajući carstvo u njegovim posljednjim danima. Na kraju je to rašumljavanje, osiromašenje tla i sve veći broj stanovnika za posljedicu imalo propast Rimskoga carstva.

Čak ni moćni Rim nije mogao održati takav način života, jer nije živio u okviru svojih mogućnosti — čak ni nakon osvajanja pola poznatog svijeta. I naravno da je to tek malen primjer: stotine drugih eksperimenata Mlađih Kultura završile su tako da su im eksplodirale u lice — od Egipćana do stanovnika Ura, od kineskih dinastija do nestalih civilizacija pretkolumbovske Južne Amerike.

Kad se Amerika zaputila cestom koja vodi k tome da postane najmoćnija sila na svijetu, glavno gorivo bilo joj je drvo. To je bilo i gorivo i ogrjev vojske Georgea Washingtona, a ostalo je primarnim izvorom goriva, topline i građevnog materijala sve do vremena građanskog rata, kad je otpočela raširena uporaba ugljena.

Kao što smo ranije spomenuli, otkriće lako dostupne sunčeve svjetlosti u obliku nafte u Pennsilvaniji, tik nakon građanskog rata, dramatično je povećalo mogućnosti rasta broja pripadnika ljudske rase i sposobnosti da se prehrane.

A to nas dovodi do situacije koja je neugodno slična Mezopotamiji, Grčkoj i Rimu: sad kad imamo sve te ljude koji su ovisni o određenoj vrsti goriva, što će se dogoditi kad ga ponestane?

Možemo li s alternativama nafte spasiti našu civilizaciju?

Godinama se već ističe da ćemo na kraju — i to relativno brzo — potrošiti svu naftu. Predloženi su razni 'alternativni' ili 'obnovivi' izvori energije kao zamjena za naftu. Kako je cilj svega toga smanjenje naše ovisnosti o nafti — a time i izbjegavanje raspada naše civilizacije uslijed nedostatka energije, kao što se dogodilo Sumeranima — vrijedi sagledati cijelu stvar.

Velika privredna zapreka: umjetno niske cijene nafte obeshrabljuju ulaganja

Kad razmatramo bilo što od toga, moramo imati na umu zašto su vlade stavljale tako mali naglasak na razvoj alternativa nafte i zašto to ne smatraju 'hitnom' nužnošću. Glavni je razlog sljedeći: budući da širom svijeta naftu crpimo vrlo agresivno, nafta koju sad imamo jeftinija je nego ikad prije u povijesti svijeta. *Litra flaširane* pitke vode u nekim je prodavaonicama skuplja od litre benzina — premda je taj benzin izvađen iz tla 12.000 kilometara odavde u obliku nafte, dopremljen brodom, rafiniran i potom prevezen cisternama do vaše benzinske crpke.

Gotovo sve zemlje bogate naftom, uz malo izuzetaka, vade je iz tla što brže mogu da bi uspjele nahraniti sve veću glad nacija širom svijeta. Svaka država koja razmatra mogućnost zadržavanja vlastitih zaliha ili prigrabljivanja susjedovih treba samo pogledati silinu američkog odgovora na Irakovo zauzeće Kuvajtovih naftnih polja (koja, prema CIA-i sadrže 10% svjetskih poznatih naftnih rezerva.) Dvapat će razmisliti i vjerojatno odlučiti ne poremetiti *status quo* (neki će ljudi, kad ovo pročitaju, reći: "Nismo išli u rat zbog nafte, nego zato što su zločesti dečki napali našeg saveznika, Kuvajt. "Ali svakoga dana negdje u svijetu napadaju ili osvajaju naše saveznike. Krajem 20. stoljeća Amerika je tako žestoko odgovarala samo u slučajevima kad se radilo o nafti).

Naftna industrija povodi se za kratkoročnom dobiti, čak i na štetu dugoročnog preživljavanja. Savršeno su voljni zaraditi milijarde dolara prodajom — u najkraćem mogućem roku — izvora koji nije nadomjestiv (*u svijetu međunarodnog biznisa, mjesečno ili kvartalno izvješće o dobiti ili gubicima postalo je daleko važnije od dugoročnih prognoza o 40-godišnjim zalihama. A korporacije su, u mnogo slučajeva, zamijenile nacije kao središta bogatstva i moći, postavši "novim gospodarima". Premda je privreda Indonezije 23. po veličini na svijetu, manja je od Mitsubishija, koji je 22. Danska i Tajland u sjeni su broja 26, General Motorsa. U prvih 50 najvećih na svijetu nalaze se i Exxon, Hitachi, Toyota, AT&T i Shell. Sve češće, korporacije imaju moć manipulacije javnim mišljenjem i prisiljavaju izabrane dužnosnike neka pokleknu pod njihovom voljom, u svim zemljama na svijetu).*

Usljed toga, cijena nafte je niska, zasad, što obeshrabljuje razvoj alternativnih izvora energije.

Još jedna prepreka: za proizvodnju ne-naftnih tehnologija potrebna je nafta

Pri razvoju alternativa nafte postoji jedan problem — velik, pritom. Razmotrite, na primjer, solarnu energiju. Solarne ćelije zarobljuju nedavnu sunčevu svjetlost pa energiju možemo uporabiti odmah. Ali postoji kvaka: sve što nam je potrebno da bi solarne ćelije radile ovisi o nafti, to jest prastaraj sunčevoj svjetlosti. Solarne ćelije izrađuju se od nekoliko rijetkih mineralnih ruda: potrebno je iskopati stotine tona zemlje da bi se dobio kilogram ili dva tih minerala. To iskopanje izvode golemi strojevi — strojevi pogonjeni na naftu.

Ti su strojevi napravljeni od materijala (čelika, stakla itd.) koji se iskapaju, tale i preraduju u pećima pogonjenima na naftu i uz pomoć strojeva na isti pogon.

Za taljenje i pročišćavanje rijetkih minerala potrebne su visoke peći, koje za gorivo koriste naftu.

Takva je visoka temperatura također potrebna za proizvodnju stakla koje pokriva solarne ćelije, premda je pijesak, koji je sirovina za staklo, relativno jeftin i lako dostupan. (Alternativa bi mogla biti uporaba plastike umjesto stakla, ali plastika se također dobiva iz nafte.)

A cijeli taj postupak izvode ljudi koji se voze u automobilima pogo-njenim na naftu ili njene derivate, a žive u kućama većinom grijanim na naftu.

Što će se dogoditi kad nafte nestane — kad više ne bude zalihe prastare sunčeve svjetlosti?

Odakle će doći nove solarne ćelije?

Ne možemo uporabiti današnje solarne ćelije za proizvodnju novih, jer današnje jedva daju dovoljno energije za pogon automobila; zasigurno ne mogu 'uhvatiti' dovoljno sunčeve svjetlosti da bi stvorile dovoljno električne energije za pogon buldožera ili visoke peći ili za rad tvornice stakla. To je problem koji bi ekolozi trebali istražiti i pažljivo razmotriti.

Na slične probleme nailazimo i kod energije vjetra: i premda u nekim planinskim prijevojima i drugim djelovima države postoje gotovo neiscrpne količine snage vjetra, da bi je se učinkovito 'zarobilo' potrebne su visoko-tehnološke turbine, napravljene od visoko kvalitetnog čelika i ostalih materijala koje danas možemo proizvesti samo pomoću energije dobivene iz fosilnih goriva. Kad se ti mehanički dijelovi istroše, ostaju nam samo klasične nisko-tehnološke drvene vjetrenjače, koje mogu zarobiti tek toliko energije vjetra da mogu poganjati crpke za navodnjavanje njive od hektara.

Trenutno je proizvodnja električne energije jedan od najvećih potrošača nafte. Uslijed toga je proizvodnja električne energije u SAD, prema podacima *Agencije za zaštitu okoliša*, odgovorna za 66% ukupne količine ispuštenog sumpornog dioksida, 29% sveg dušičnog oksida, 21% zagađenja zraka živom i 36% ukupne količine ugljičnog dioksida ispuštenog u atmosferu.

"Zelena" energija

Uslijed zagađenja izazvanog uporabom nafte da bi se dobila električna energija i zato što je nafta neobnoviv prirodni izvor, u Sjedinjenim je državama u zadnje vrijeme ojačao pokret za promicanje "zelene električne energije" — koja se dobiva iz obnovivih izvora koji koriste nedavnu sunčevu svjetlost, poput drva, hidroelektrične i solarne energije te energije vjetra (*sunčeva svjetlost po ganja kruženje vode isparavanjem, izazivajući ponovno kišenje u planinske rezervoare. Također daje i toplinsku energiju koja stvara vjetrene tokove za dobivanje energije vjetra*).

Ali potražnja za električnom energijom u SAD je prevelika da bi je se moglo proizvesti iz nedavne sunčeve svjetlosti. Možda bismo to mogli promijeniti, ali većina električne energije proizvedene uz pomoć nafte tako je jeftina da to 'reže' nove tehnologije u samom začetku.

Što uvelike otežava položaj postojećim tvrtkama koje proizvode "zelenu električnu energiju" i gotovo im onemogućuje opstanak u današnjim privrednim uvjetima koji kažu "zaradi brzo ili propadni". Uz ograničen ulagački kapital zbog privremeno niske cijene nafte, "zelene"

kompanije ponekad moraju zakoračiti preko crte, što nas vodi do energije koju bismo mogli nazvati "pseudo-zelenom" — zvuči slično kao 'zelena' (obnoviva, "čista"), ali nije.

Prodaja pseudo-zelenog

Postalo je to očito na konferenciji u Bostonu u svibnju 1997, gdje je nekoliko 'zelenih' postrojenja sudjelovalo u pilot-programu u Massa-chusettsu i New Hampshireu u kojemu su nudili svoju robu (električnu energiju u vaše domove) s paradom golemih balona i s besplatnim sadnicama stabala. Kompanije su obećavale da će, ukoliko se odlučite za njihovu energiju, ta energija doći iz 'zelenog izvora', što je trebalo značiti obnovovog i koji ne zagađuje okoliš. Slijedila je žestoka promidžbena kampanja u kojoj se od potrošača tražilo neka pristanu platiti malo višu cijenu u zamjenu za spoznaju da ne štete svome okolišu.

Pokazalo se da stvari zapravo stoje malo drukčije, kao što su sudionici konferencije otkrili kad je ustao glasnogovornik *Udruge zabrinutih znanstvenika* i iznio neke činjenice o 'carevom novom energetsom ruhu': "Mislimo da su oglasili u New Hampshireu... potpuno neistiniti," rekao je.

Ispalo je da je jedna kompanija prodavala 'hidro' energiju iz Hy-dro-Quebeca, golemog postrojenja koje je nedavno poplavilo ogromno područje u vlasništvu domorodaca. Druga je pak prodavala 'crpljenu' hidro-energiju, što znači da su koristili masivne uobičajene električne crpke (s pogonom na ugljen, nuklearnu ili električnu energiju dobivenu uz pomoć nafte) za dovodenje vode u spremnike iz kojih bi je tad ispuštali u turbine/generatore za proizvodnju navodno 'zelene' električne energije. To je u najboljem slučaju samo sustav pohrane 'prljave' energije, a u najgorem sramotna obmana potrošača. U drugim državama, proizvođači energije tvrdili su da se nuklearna energija može označiti kao "zelena", budući da, kako kažu, ne zagađuje zrak.

Takve su zakulisne igre u ovom trenutku još potrebne, budući da je proizvodnja istinski zelene energije vrlo skupa. Zapravo, bez jeftine nafte, vrlo je moguće da industrije koje proizvode solarne ćelije i turbine neće biti sposobne proizvesti zelenu energiju u količinama koje su potrebne Americi i Europi. Ali kad bismo već sad počeli koristiti naftu za proizvodnju sustava koji uklanjaju potrebu za naftom, situacija bi se mogla promijeniti na bolje.

Kad ponestane goriva, počinju ratovi

Danas svaka kompanija u industrijaliziranom svijetu, bavila se proizvodnom ili uslužnom djelatnošću, na neki način prodaje robu stvorenu uporabom nafte, u drugom pakiranju. Koriste naftu za proizvodnju električne energije koju troše, za grijanje zgrada u kojima se nalaze uredi i postojenja, za pogon automobila i buseva kojima njihovi zaposlenici dolaze na posao, i tako dalje... sve do naoko najbeznačajnijih sitnica kao što su vlakna iz kojih su napravljeni tepisi u uredima.

Bez nafte, vratili bismo se na proizvodnu razinu kakvu smo imali 1800, kad je na Zemlji živjela tek jedna šestina današnjeg stanovništva i kad su nam pogonska goriva bili biljno ulje, kitovo ulje, ugljen i drvo. A kad proizvodnja padne, izvora postane sve manje.

Čak i mala promjena u dostupnosti primarnog izvora goriva može izazvati kaos u cijeloj državi. Mnogi se povjesničari slažu da bi Hitler, da je imao neograničenu količinu nafte unutar Njemačke, možda uspio osvojiti i pokoriti Europu. Povijesni zapisi pokazuju da je Japan bombardirao Pearl Harbor većinom zato što je američka flota blokirala vode zapadno od Japana, odrezavši im rutu kojom su dopremali naftu iz država u Indijskom oceanu. I japanski i američki stratezi znali su da bi to za samo nekoliko mjeseci srušilo Carevinu izlazećeg sunca na koljena, premda su američki stratezi očito podcijenili žestinu kojom će Japan uzvratiti na taj potez.

Kad u sljedećih nekoliko desetljeća nafte bude sve manje, cijena će skočiti, baš kao što se dogodilo s drvom u Sumerskom, Grčkom i Rimskom carstvu. Kad cijena goriva skoči do neba, mali postotak stanovništva koji upravlja bogatstvom i vojskama moći će neko vrijeme štititi svoje interese, ali ostatak ljudi je u gadnim nevoljama. To vidimo i danas, na mjestima kao što je Haiti, gdje se sve veći broj stanovnika našao u srazu s ograničenim izvorima goriva i doveo do sveopćeg siromaštva i gladi.

Kako smo na vrhu energetske piramide, mi na zapadu vjerojatno ćemo posljednji osjetiti nestašicu. (Pod pretpostavkom da su naše vojske još uvijek netaknute pa ćemo moći prisiliti arapske i južnoameričke države da nam nastave prodavati svoju naftu, kad je počne nestajati — kad je Mezopotamcima, Grcima i Rimljanima nestalo drva, i oni su pošli u rat. Doduše, iskače pitanje čime ćemo poganjati zrakoplove i tenkove ako ponestane nafte...)

Ali čak i ako Prvi svijet bude u stanju koristiti vojnu silu kao jamstvo dostupnosti nafte Trećega svijeta, smanjenje izvora goriva širom svijeta imat će razorne posljedice. Sve "moderne" civilizacije u proteklih sedam tisuća godina bile su obogaćene i na kraju uništene kad je presušio primarni izvor goriva. Naša će civilizacija možda izbjeći tu sudbinu, možda neće, ali praktički je sigurno da će nadolazeća neravnoteža u pogledu dostupnosti izvora goriva uzdrmati temelje demokracije, možda je čak i srušiti.

Ali zašto se čini da stvari uvijek završavaju na taj način? I što možemo učiniti da tako ne bude?

II DIO

Mlađe i Starije Kulture: ili kako smo došli do ove točke?

U prvome dijelu pokrili smo područje dokaza da se već nalazimo u ozbiljnim nevoljama: svi smo napravljeni od energije sučevog svjetla; energiju dobivamo živeći na 'početnom kapitalu' (pradavnom sunčevu svjetlu koje je pohranjeno u podzemnim 'ušteđevinama' koje su pri kraju); ubijamo drveće koje održava ciklus kruženja vode, drži površinski sloj tla na mjestu, a ugljični dioksid pod nadzorom; sve više vrsta živućih organizama izumire, a klimatske promjene vode nas prema dosad neviđenom nestabilnom vremenu, koje ugrožava usjeve i ljude.

Kako smo se doveli u tu situaciju?

Kako smo u samo pola stoljeća došli od nedvojbeno optimističnih izgleda do sadašnjeg stanja stvari gdje nam je ostalo još samo 30-tak godina prije nego što industrijalizirani svijet zahvati katastrofa, koja se već odvija u Trećem svijetu, u obliku gladi i bolesti?

Do kraja ove knjige razmotrit ćemo što možemo učiniti. Postoji razlog za nadu, ako napravimo odgovarajuće promjene. Ali prvo moramo razumjeti *zašto* je tako kako jest, a to je ono o čemu se radi u drugom dijelu.

Govorit ćemo o sljedećemu:

Povijesna perspektiva

Koncept 'mlađih kultura' i 'starijih kultura': važne razlike između toga kako živimo sad i kako smo živjeli nekad

Izuzetna kulturna promjena zvana *wetiko*: nakon 100.000 godina života u suradnji jedni s drugima (i s prirodom), ljudi su počeli do minirati i porobljavati jedni druge (i prirodu)

Društvena psihologija

Uvid u važnost 'priča': kako tumačimo ono što vidimo oko sebe. Naše priče o životu mogu nas odvesti na krivi put ili nas mogu dovesti do rješenja.

Pradavne mudrosti koje smo nekoć znali, ali sad su zaboravljene

Je li Darwin imao pravo? Je li pobjednik u borbi najprimjereniji za opstanak u budućnosti?

Što je drukčije u današnjim društvenim strukturama u odnosu na nekadašnji način života?

Da bismo razumjeli životnu važnost našeg pradavnog sunčeva svjetla, prvo moramo pogledati unatrag i sagledati važnu ulogu koju je u prošlim i sadašnjim civilizacijama imala kultura.

Moć našeg gledišta: Starije i Mlađe Kulture

Lanac je čvrst koliko i njegova najslabija karika, a život je — na kraju krajeva — samo lanac.

-William James (1842-1910)

Čini se da je zbog našeg djelovanja — i nedjelovanja — ovaj planet na putu u propast.

Davno smo već prešli broj ljudi koji bi mogli preživjeti bez intenzivne uporabe benzina i nafte, pa stoga koristimo izvore fosiliziranog goriva stare 300 milijuna godina (koje će, ako se stvari ne promjene, presušiti još za života naše djece) da bismo prehranili sadašnjih preko 6 milijarda putnika na svemirskom brodu Zemlja. Mnogo će ih biti gladno, mnogo više no što ih već gladaže danas.

A vlade ne čine gotovo ništa da izbjegnemo tu vrlo stvarnu mogućnost.

Ali što možemo učiniti? Recikliramo, jedemo vegetarijansku hranu, vozimo štedljive aute i osjećamo se kao da činimo nešto korisno, ali ostaje činjenica da pijanac beskućnik u New York Cityju u 30 dana kroz ruke propusti više novca nego većina stanovnika Zemlje u godinu dana. A čak je i ta 'stopa potrošnje' koja znači potpuno siromaštvo nešto što si ovaj planet ne može priuštiti, a da pritom ne potroši svoje izvore goriva.

Većina ljudi vjerojatno misli da ne postoji ništa što bi mogli učiniti da smanje taj teret.

Ali imaju krivo, jer postoje značajne i moćne stvari koje možemo učiniti.

Možda jest prekasno (najmanje 40 godina, prema mnogim stručnjacima) da bismo izbjegli sve nevolje koje nas čekaju: smrt milijarda ljudskih bića i daljnje razaranje velikog dijela okoliša kroz rat, iscrpljenje prirodnih izvora i industrijsko zagađenje. Zemlja plamti ratovima, dok čitate ove riječi na mnogim mjestima izbija glad, a prenapučenost je skočila do te mjere da u mnogim većim gradovima Trećega svijeta djecu na cesti love puškama i lovačkim toljagama — čine to policajci izvan dužnosti i mladi muškarci srednje i visoke klase (*osobno sam to vidio u Bogoti, a vidio sam rezultate toga u Mexico Cityju i Limi*). Neki nagađaju da smo svjedoci posljednjim danima Američko/Europskoga carstva, slično kao što su Rimljani gledali propast svoga carstva prije 1600 godina.

Ali istina je i to da u ovome trenutku možemo posijati sjeme pozitivnoga svijeta nade u kojem će živjeti budući naraštaji, naša djeca i djeca naše djece — početak sljedeće civilizacije, post-naftne ere.

Njihova budućnost u našim je rukama.

Način kako mislimo o stvarima vrlo je moćan

Kad hodate ili vozite niz gradsku ulicu, sve što vidite oko sebe su manifestacije misli. Svaka je zgrada započela kao misao u nečijem umu. Netko je pribavio zemljište. Netko je napravio nacrt. Netko je smislio kako organizirati ljude u izgradnji te kuće, bilo za druge, bilo za vlastite potrebe stanovanja. Drveće koje vidite posađeno je za sjenu, duž pločnika uz ulice. Nogostup koji prihvaćamo kao "prirodan" dio našeg krajolika bio je osmišljen, dizajniran, projektiran, položen i održavan .— mišlju.

Misli stvaraju našu fizičku stvarnost, a također i našu veću stvarnost. Tijekom pradavnih vremena, za vrijeme električne oluje, ljudi su munje i gromove doživljavali kao glas moćnih božanstava. Kad bi nekoga pogodio grom, ostalima je to bio dokaz da je ta osoba počinila nekakav zločin ili je na neki drugi način razljutila božanstvo. Kad bi negdje u blizini zagrmilo, ljudi bi klekli i počeli moliti. Kad bi na nebu vidjeli munje, znali su da su to prsti bogova što ispisuju poruke ili izražavaju svoje mišljenje. Danas munje i grmljavinu doživljavamo kao pražnjenje električne energije između iona u zraku i suprotno nabijenog tla. Ako nekoga pogodi grom, ili je u pitanju glupost (recimo, stoji na igralištu za golf s podignutom metalnom palicom) ili peh. Ako je oluja jaka, sklonit ćemo se, ali ne iz straha pred osvetoljubivim bogom, nego od opasnog prirodnog fenomena. Isti događaj sad u nama izaziva posve drukčiji osjećaj i ponašanje nego nekoć. Bit je u tome da je iskustvo stvarnosti drukčije, a ono što ga takvim čini jest misao.

Prije nekoliko godina pozvali su me neka održim govor na konferenciji čiji je pokrovitelj bilo Hebrejsko sveučilište u Jeruzalemu. Nakon prezentacije, moja žena Louise i ja pošli smo prošetati kroz stari grad, dolje kroz arapsku četvrt gdje se nalazi većina trgovina. Bio je petak, islamski sabat, ali kako nismo Muslimani vjerovali smo da to ne utječe na naše planove. Bio je vrlo topao svibanjski dan, a Louise je na sebi imala udobne kratke hlače. Dok smo hodali ulicom, vlasnik jednoga dućana izašao je iz svoje trgovine i počeo vikati na Louise, nazivajući je "zapadnjačkom svinjom", "kurvom" i "bogohulnicom".

"Zar ne znaš da je sveti dan, kujo?" vrištao je. "Nemaš pravo pokazivati noge!"

Spominjem taj kulturni sraz zato što je njegova stvarnost bila to da žena (koja, u Islamu, ima drukčiji društveni status nego žene u većini judeo-kršćanskih ili zapadnih kultura) bezobzirno krši zakon. Louiseina stvarnost bijaše vruć dan u turističkom središtu, ona je bila odjevena u udobne, prema zapadnjačkim standardima konzervativne bermude, a sad je netko napada zbog toga.

Moja mi je stvarnost rekla daje taj čovjek vrlo neuljudan i da vikom i vrijeđanjem pokazuje nepoštovanje moje kulture i vjere, žena općenito, a posebno drugog ljudskog bića, jer mogao nam je jednostavno prići i tiho izložiti svoju primjedbu.

Svi smo imali pravo.

Tako je sad i čovječanstvo suočeno s vrtoglavom skupinom konfliktnih stvarnosti. To koji ćemo smjer djelovanja odabrati, odlučit će kakva će biti sudbina nas kao vrste. Razmotrite ove različite misli koje različiti ljudi možda imaju o životu:

"Trebamo struju za udoban život, da bismo živjeli kako smo navikli."

Ili:

"Proizvodnja električne struje ispušta milijarde tona ugljičnog dioksida u atmosferu, što vodi globalnom zatopljenju i ekstremno razornim klimatskim promjenama."

"Moći se jeftino odvesti kamo želim i kad to želim znači slobodu."

Ili:

"Vozačke navike Amerikanaca ubrzavaju uništenje planeta."

"Priroda je tu da bi služila čovjeku, "

Ili:

"Za ovaj planet ljudi nisu ni više ni manje važni od ijednog drugog oblika života."

Te su misli ukorijenjene u pričama — mitovima naše kulture, u paradigmatima, našim vjеровanjima — koje oblikuju jezgru onoga što nazivamo svojom stvarnošću. U tom kontekstu, priče su sve što dodajemo svom izvornom iskustvu, a što mijenja naše mišljenje o tome što se događa ili kako se događa.

Budući da je toliki dio onoga što zovemo stvarnošću vrlo subjektivan, postoji malo priča o 'ispravnom' i 'krivom'; umjesto njih su priče o 'korisnom' i 'nekorisnom', ovisi kojoj kulturi pripadate i kakav je vaš položaj u toj kulturi. Ovisno o vašem odnosu s prirodnim svijetom i vašoj viziji budućnosti.

Sve više vidimo kako se priče koje si već stoljećima pričamo polako kreću iz kategorije korisnih u kategoriju nekorisnih.

Primjer takve priče jest biblijska zapovijed neka imamo što je moguće više djece. U vrijeme Noe i Abrahama, pleme s najviše mladića pogodnih za vojsku obično je bilo pleme koje je preživjelo. "Budite plodni i množite se," bila je formula za opstanak kulture, premda je u gotovo svim slučajevima dovela do "a kad vam ponestane izvora i životnog prostora, ubijte svoje susjede i uzmite njihovo." (*Katolička je crkva nedavno izdala objavu iz Vatikana, ponosno dajući na znanje da su 1998. prešli prag od milijun katolika širom svijeta*).

To smo godinama opravdavali govoreći si da nam je osvajački i dominirajući stil života donio toliko 'dobrih' stvari: televiziju, slijetanje na Mjesec, modernu bijelu tehniku, lijek za mnoge bolesti. Sjećam se kad nam je u srednju školu došao službenik za novačenje i održao govor učenicima drugog razreda. "Za većinu zaista važnih napredaka naše civilizacije, od raketa do ranih otkrića, zaslužan je rat," rekao nam je, dajući još jedno osjećam-se-dobro opravdanje za povremena masovna umorstva ljudi. Rat je dobar, vodi napretku i poboljšanju života.

U doba kad je na planetu živjelo samo nekoliko milijuna ljudi, možda bi se moglo smisljeno opravdati goleme obtelji, rast populacije i osvajanje blizih (ili dalekih) zemalja. Možda bi

moralnost toga bila upitna, ali dalo se to obraniti normama kulture kojoj su primarni ciljevi rast i opstanak.

Ali sad takve priče ugrožavaju samu kulturu iz koje su iznikle.

Stari Grci promijenili su svijet i postavili temelje zapadne civilizacije sa svojom zamisli o integraciji demokracije i robovlasništva. Zapravo, svaki put kad je neka kultura bila preobražena, prije tog vremena ili nakon njega, na bolje ili na gore, bilo je to uslijed neke zamisli, uvida, novog shvaćanja toga kako stvari stoje i što je moguće. Zamisao je prethodnica svake revolucije, svakoga rata, svake preobrazbe i svakoga izuma.

Stoga je dobra vijest da će se — ako ponovno definiramo naše kulturne norme i prepričamo priče koje sačinjavaju stvarnost koju slijedimo — ponašanje čovječanstva promijeniti da bi odgovaralo tim novim pričama.

Ali da bismo mogli stvoriti priče koje će biti učinkovite, prvo moramo razumjeti i sadašnje i prošle.

Droga koja upravlja Mlađim Kulturama

Nije heroin ili kokain ono što čovjeka čini ovisnikom, nego potreba za bijegom od okrutne stvarnosti. Ima više ovisnika o televiziji, košarci, nogometu i filmovima, a zasigurno daleko više ovisnika o alkoholu nego o narkoticima.

— Shirley Chisholm (rođ. 1924.)

Kao rezultat rata, na prijestolje su zasjela korporacije i slijedit će era korupcije na visokim položajima... sve dok sva bogatstva ne budu u šakama nekolicine, a Republika uništena.

~ Abraham Lincoln

Političari i pisci često ovo naše vrijeme nazivaju informacijskom erom. Prosječna osoba koja živi u današnje vrijeme, kažu nam, zna više nego itko ikad prije u povijesti. Putem Interneta, enciklopedija na CD-ROM-ovima, pristupa 200-kanalnim televizijama, skupno znanje na planetu u svakom je trenutku dostupno čak i najobičnijem stanovniku. To je divna stvar i nevjerojatno smo dobro informirani.

Ali je li *zaista* tako?

Ako smo tako dobro informirani, zašto kad većini Amerikanaca postavite jednostavno pitanje o povijesti svijeta dobijete prazan pogled? Koliko je naše djece pročitalo makar samo jedno Shakespeareovo djelo? Koliko ljudi zna reći, detaljnije od 15-sekundnih crtica koje nam serviraju u večernjim vijestima, značenje i uzrok ratova u — na primjer — Bosni ili u Kongu? Ili, koliko ljudi zna da vlada SAD još uvijek, danas, krade 'indijansku' zemlju u Nevadi, Minnesoti, Wyomingu, Arizoni, New Mexico, Aljasci i desetak drugih država?

Da, Internet je golem izvor informacija. (i sam ga koristim za istraživanja, a imam i web site za svoje knjige). Ali ljudi u tom poslu reći će vam da su najveći dio profitabilnih i

najposjećenijih siteova baš oni koji prodaju seks ili pornografiju. Najučestalija riječ u svim pretra-živačima jest 'seks', uz ostale riječi koje opisuju golotinju ili razne seksualne činove. Sljedeći na listi su nazivi sportskih i zabavnih TV-kanafa, sapunica i 'foršpani' za najnovije filmove i TV serije. Činjenica je da Internet zapravo nije imao nikakav učinak na to koliko Amerikanci jesu ili nisu informirani.

A što je s televizijom? Povremeno, kad u govoru spomenem da sam već prije nekoliko godina isključio TV u svojoj kući — ne zbog sadržaja, nego stoga što sam taj medij s vremenom može uzrokovati sve kraći raspon pažnje u djece, netko iz publike dat će sve od sebe da mi objasni koliko je naučio o, na primjer, afričkoj divljini gledajući PBS-ove dokumentarce. Ne kažem da na TV nema zanimljivih i poučnih emisija, ali kažem da ih je vrlo malo i da sadrže tek trunku znanja o istoj temi koju možete naći u knjigama, a nedavna istraživanja pokazuju da je samo sićušan postotak Amerikanaca u zadnjih mjesec dana pročitao makar jednu jedinu knjigu. Kad je Newton Minnow opisao TV kao 'golemu pustoš', bio je blag u procjeni. U tri za zaradom od reklamnih poruka, TV emisije postaju sve bogatije zabavom, a sve siromašnije informacijama (a to uključuje i dnevnik i vijesti). A čak su i 'informacije' na TV često u službi određenih poslovnih interesa *Ako želite iscrpan i šokantan uvid u taj problem, pročitajte 'The Media mo-nopoly' Bena Bagdikiana i 'The FAIR Reader' od Naureckasa i Jacksona).*

Možda i živimo u 'informacijskoj eri', ako se gleda sa stajališta gotovo predoziranja informacijama, u nekim slučajevima. Ali što se tiče onoga što uđe ljudima u glavu, živimo u eri 'siromaštva znanjem'.

Ljudi više ne znaju informacije koje su od životnog značaja za održavanje života — ne znaju kako uzgojiti vlastitu hranu, kako pronaći pitku vodu, što im je u hrani, kako zapaliti vatru, kako preživjeti u prirodi, što znači što na nebu i kako to protumačiti, kad počinje i završava sezona rasta, koje je šumsko bilje jestivo, kako pratiti i ubiti i oderali i jesti i pohraniti divljač, kako obrađivati zemlju bez kemikalija i traktora (ili čak i s njima), kako postupiti kod prijeloma kostiju i ostalih čestih medicinskih problema ili kako poroditi dijete.

Zbog tog 'informacijskog deficita' nismo u dodiru sa stvarnošću i stojimo na opasnome rubu gladi izazvane ovisnošću o nafti. Tridesetih godina 20. stoljeća, za vrijeme Velike depresije, daleko više je ljudi živjelo u ruralnim područjima nego u gradovima. Informacije o tome kako uzgojiti i pohraniti hranu, kako preživjeti teška vremena, kako od malo napraviti mnogo bile su općepoznata stvar. Danas znamo imena najpopularnijih filmskih zvijezda i koliko su njihovi filmovi zaradili, kako stoje dionice određene tvrtke, ali tek bi nekolicina nas mogla preživjeti samo dva mjeseca u slučaju da se iznenada zatvore sve trgovine.

Nadalje, prema izvješću *Zaklade Barbare Bush za pismenost u obitelji* punih 27% svih odraslih Amerikanaca su "funkcionalno nepismeni"... premda manje od 1% domaćinstava nema TV prijemnik.

To ide u prilog svima koji ostvaruju dobit putem naše ovisnosti o njihovim sustavima, informacijama, gorivu i hrani. Tako je lako upravljati nama i držati nas pod kontrolom. Glasat ćemo za onoga koji je imao najboljih 10 sekunda na večernjim vijestima ili najskuplju i najmoćniju reklamnu kampanju.

Kompanije koje prodaju ili kao otpad imaju otrovne ili kancerogene kemikalije u stanju su tako učinkovito zamazati oči javnosti ili potisnuti vijesti da većina stanovnika Vermonta, na

primjer, ne zna da se više od 25.000 kilograma kemikalije zabranjene u Njemačkoj, Italiji, Nizozemskoj, Švedskoj, Austriji i drugim zemljama svake godine prska na njihove usjeve kukuruza. Tu su kemikaliju, u znanstvenim istraživanjima, povezali s nastankom raka dojke, leukemije, limfoma, urođenih mana i tumora. Istoga dana kad je objavljena ta priča, u istim je novinama na drugome mjestu spomenuto da su znanstvenici primili brojne dojave o deformiranim žabama u jezeru Champlain u Vermon-tu. Deformiteti su uključivali "nedostatak ili prekobrojnost udova", "žabe s očima na leđima" i s "prianjajućim papučicama koje im rastu iz slabina".

Ali čak i uza sve aktiviste koji pokušavaju obavijestiti svijet o takvim stvarima, čini se da bi isti učinak postigli i da svi mi spavamo. Ali bojim se da ne spavamo, nego da postoji način da budemo budni, a ipak nesvjesni svoga okruženja.

Ne samo da spavamo nego smo omamljeni

Kao tinejdžer koji je odrastao u šezdesetima u sveučilišnim gradovima i u San Franciscu, upoznao sam nekoliko ovisnika o heroinu. U globalu su to bili dobri ljudi — ne stereotip koji vidimo na TV i na koji nailazimo u literaturi, nego relativno normalni klinci iz srednje klase, koji su zaglibili s drogom za koju se pokazalo da je jača no što su očekivali ili vjerovali. Kasnije, u dvadesetim i tridesetim, upoznao sam dosta alkoholičara. Slično narkomanima, većina su ih bili dobri u srcu, ali našli su se u vlasti droge koja im je izjedala život. Tijekom godina upoznao sam i mnogo ovisnika o nikotinu, slično dobronamjernih, koji su uvijek vjerovali kako će jednoga bez problema jednostavno reći 'ne' cigaretama, a onda su otkrili da je to nevjerojatno teško.

Jedna od stvari koje sam primijetio kod narkomana jest to da im je stalan priljev droge najvažnija stvar na svijetu. Bila je sam temelj njihova postojanja. Budili bi se s mišlju kako će toga dana nabaviti drogu. Cijeli bi dan prošao natopljen drogom. Zaspali bi uz svoju drogu.

Još jedna stvar koju čovjek primijeti kod narkomana jest da su za drogu voljni žrtvovati stvari koje su im inače važne. Možda su imali velike planove za karijeru, naobrazbu ili ljubavne veze, ali nekako su sve te stvari pale u sjenu užitka droge. Dugo nakon što je droga prestala davati onaj prvobitni 'high', nego ih sad samo održava na rubu pada u bolno stanje bez nje, oni još uvijek provode sate svakoga dana u potrazi za njom i uronjeni u nju.

S točke gledišta onih koji upravljaju našom kulturom, nije jasno da se to povijesno smatra lošim — zapravo, postoje dokazi da su ljudi na vlasti u Mlađim Kulturama držali da je poželjno da ljudi postanu ovisnicima.

Na primjer, uzmite u obzir da vlada SAD nastavlja davati milijune dolara u subvencijama (lijep eufemizam za darove) proizvođačima duhana. U malo daljoj prošlosti, 30 godina nakon što su izgubili američki revolucionarni rat, Britanci su ratovali s Kinom da bi zaštitili svoje 'pravo' da prodaju opijum onih 12 milijuna ovisnika koje su bili stvorili u Kini. Pobjedili su, uzeli si Hong Kong kao dio ratnog plijena, a kraljevina je na trgovini opijumom i na porezima zaradila milijarde. Mnogi povjesničari vjeruju da je velik dio razloga zašto su Britanci pobijedili u Opijumskom ratu bila činjenica da su mnogi pripadnici kineske kraljevske obitelji i birokracije i sami bili ovisnici o opijumu. To je umanjilo njihovu učinkovitost kao protivnika, ali također je i smanjilo želju da Britanci — i njihov opijum — odu.

U 'vladarskim' Mlađim Kulturama, prvi cilj same kulture, kao što to najčešće čine kulturne institucije vlade i vjere, jest učiniti građanstvo nevoljkim za otpor. Ranije smo već vidjeli što se tipično događa ljudima koji se ne žele "prilagoditi": bivaju istrijebljeni. Takvu sudbinu doživjeli su mnogi starosjedoci; rezultat je da jedini ljudi koji preživeosvajanje imaju tendenciju biti mirni i podložni. (Ako vam to zvuči kao da osvajači tretiraju osvojene poput životinja koje valja pripitomiti, točno ste me shvatili.) Kao što zna svaki diler heroína, prodavač duhana ili alkohola, ako imaš ljude čiji osjećaj dobrobiti i dobrog raspoloženja ovise o dnevnoj dozi tvog proizvoda, imaš ljude koji ti neće izazivati previše nevolja. (Možda će stvarati nevolje drugima, ali dilere u pravilu ostavljaju na miru.)

Slično tome, naša tehnološka kultura pronašla je tehnološku drogu kojom osigurava podložnost.

Naša mjerila mogućnosti koju neka droga ima za izazivanje ovisnosti jest koliki je se postotak ljudi može odreći bez imalo muke. To se ponašanje zove "chipping" — povremeno koristiti, ali biti sposoban odmaknuti se od toga na nekoliko mjeseci ili čak i godina, bez ikakvih simptoma ovisničke krize. Istraživanja o kojima su izvijestili u *Science Newsu* kažu da premda velik broj ljudi može povremeno koristiti marihuanu, a srednji postotak ljudi alkohol, kokain pa čak i heroin, vrlo, vrlo malo ljudi (manje od 5%) može samo povremeno koristiti duhan. AH zamislite si drogu bez koje još manje ljudi ne bi moglo mjesec dana. Takva bi droga, po definiciji, bila najsnažnija droga ikad razvijena. Ta droga ne samo da bi obeshrabrivala povremeno korištenje nego bi također trebala stabilizirati ljudska raspoloženja. Trebala bi ih staviti u takvo stanje uma da za sobom ostave dosadu ili bol ili nezadovoljstva svakodnevice. Trebala bi im promijeniti moždane valove, neurokemiju i stalno ih uvjeravati da njihova ovisnost nije ovisnost nego, zapravo, izbor. Kao što alkoholičar tvrdi da pije samo u društvu, tako bi i korisnik te droge javno tvrdio da može bez toga... ali zapravo tu mogućnost ne bi ni uzeo u razmatranje.

Takva droga postoji.

Daleko zavodljivija od opijuma, beskrajno učinkovitija u oblikovanju ponašanja i očekivanja nego što je to alkohol, najraširenija i najpodmuklija droga naše kulture jest televizija.

Na kraju krajeva, većina droga su u osnovi destilirani koncentrat prirodne supstance. Penicilin (*u engleskom jeziku riječ 'drug' ne znači samo droga, nego i lijek*) se dobija iz plijesni; opijum iz maka. Slično tome, televizija je destilirani ekstrakt — super koncentriran, kao najsnažnije droge koje imamo — 'stvarnoga života'.

Ljudi stavljaju na stranu goleme dijelove svojih života da bi gledali u treperavu kutiju po nekoliko sati svakoga dana. Na nju se oslanjaju kao na izvor većine informacija o tome kako je sa svijetom, kako se ponašaju njihovi političari i što je stvarnost, premda sadržaj onoga što se prikazuje nadzire šačica korporacija, od kojih se mnoge bave proizvodnjom i prodajom duhana ili oružja ili alkohola (*to nije tema ove knjige, a i trebalo bi previše stranica da se dokumentira povezanost upravljačkih odbora medijskih divova i najvećih korporacija, ali detaljnu analizu pronaći ćete u knjizi Bena Bagdikiana: The Media Monopoly*). Naši se građani bude uz tu drogu, konzumiraju je kad god stignu tijekom dana, a njome se i uspavljaju. Mnogi je čak uzimaju uz obroke.

Kad ih pitate, većina ljudi ne žali za stvarima koje jesu učinili, nego za onima koje nisu, za ciljevima koje nikad nisu postigli, za tim što nisu bili roditelji ili prijatelji ili partneri kakvi su

mogli biti. A ipak nas naša kultura ohrabruje neka sjedimo pred treperavom kutijom desetak (najmanje) sati tjedno, stotine do tisuću sati godišnje — na taj način gledajući, kao iz daljine, kako nam životi proljeću kroz prste kao suh pijesak.

Bolest 'života u kutijama

Psiholozi se slažu da je odvojenost od drugih ljudi obično štetna po naše mentalno zdravlje i dobrobit. Da bismo bili dobro, moramo biti u vezi s drugim ljudima.

Moja žena i ja živimo s mačkom po imenu Flicker, prekrasnom steriliziranom crnom ženkom s gustom sivom grivom zbog koje izgleda kao minijaturni lav. Flicker je luda. Osoba od koje smo je dobili rekla nam je da je Flicker potpuno sigurna da joj svaki čovjek na ovome planetu radi o glavi. Otkrili smo da je zaista tako. Ta je mačka paranoična, u kliničkom smislu te riječi.

Jučer sam, idući preko kuhinje u dnevnu sobu, naišao na Flicker u hodniku. Pogledala me svojim razrogačenim užasom, okrenula se i zbrisala prema kuhinji. Išao sam u istome smjeru pa sam nastavio hodati: sad je bila *sigurna* da je dolazim srediti. Na trenutak je zastala u kuhinji, ali ja sam nastavio dolaziti (jer se u dnevnu sobu ulazi preko kuhinje). Ogledala se s panikom u očima i potrčala prema dnevnoj sobi: ja sam još uvijek išao za njom. Pokušao sam prestići, ispuštati meke zvuke, zvati je, ali ništa ne može smiriti paranoičnu mačku: ona je apsolutno *znala* da je dolazim ozlijediti. U dnevnoj sam sobi opet naišao na nju, što ju je natjeralo da skoči u zrak i van u sigurnost drugog hodnika koji vodi prema ulaznim vratima.

Flickerin je svijet neprijateljski raspoloženo mjesto ispunjeno zlonamjnim divovima. U nekoliko mjeseci koliko je imamo, uspjeli smo joj se povremeno približiti, ali u njoj je uvijek prisutna ta divljina, to ukorijenjeno uvjerenje da jedino sebi može vjerovati.

Prije nekoliko tjedana gostovao sam u radio emisiji, razgovarali smo o nekim stvarima o kojima pišem u ovoj knjizi, i nazvao je neki slušatelj iz Kansasa.

"Mislite li reći," upitao je, "da biljke i životinje *imaju pravo* živjeti na ovome planetu?"

"Da," rekoh. "Baš to mislim reći."

"Znate da je to stav onih *zadrutih ekologa*, zar ne?" reče on. "Onih radikalnih grlitelja drveća?"

"Je, čuo sam," rekoh. "Koji je vaš stav?"

"Da moramo stvarima pripisati vrijednosti, uz pomoć znanosti i ekonomije. Neke je šume vrijedno sačuvati, neke nije. Neke vrste mogu preživjeti zajedno s nama, na primjer krave i psi i jeleni, a druge ne mogu pa se oko njih ne bismo trebali zabrinjavati."

"A gdje povlačite crtu?" upitah. "Kako znate koje vrste trebamo održati, a koje bismo trebali istrijebiti da napravimo više mjesta za one koje želimo zadržati ili za ljude?"

"Zadržimo one koje su korisne!" reče on, kao da je odgovor očit. "Kome treba pjegava sova ili puž golać, za ime svijeta? Trebaju nam poslovi, ekonomska sigurnost, čiste ulice i sigurni gradovi. *To* su važne stvari."

Istaknuo sam mu da bi čak i u slučaju da je njegova pretpostavka točna (da je svijet ovdje samo za ljude) takva golema stvar kao što je istrebljenje stotina tisuća vrsta i mijenjanje kemije atmosfere svejedno moglo imati neželjene posljedice koje će ovaj planet učiniti neprikladnim za život naše 'gospodarske' rase. Zapravo, mnogo je dokaza da se baš to i događa, a dokumentirani su ne samo u ovoj knjizi nego i u mnogim drugim knjigama.

Ako odbacimo postavku o našoj nadmoći i umjesto toga prihvatimo gledište Starijih Kultura koje nam kaže da sve stvari imaju vrijednost i sveto pravo života na ovome planetu, onda se izgledi da ćemo nesmotreno uništiti svoj okoliš drastično smanjuju.

Poput Flicker, taj slušatelj vidi samo jedan svijet. Slušateljev svijet je mjesto nastanjeno jasnim i živopisnim i "stvarnim" ljudima, a svi ostali oblici života prisutni su na marginama. Svaka je "stvar" tu samo zato da bi nam služila, a nama je dano znanje i moć odlučivanja što će živjeti, a što umrijeti. Ako je za našu dobrobit da ogolimo svijet sve do posljednje vrste drveća, žitarica, bilja ili riba, neka tako i bude. Mi smo odlučili da je to ispravno, jer mi shvaćamo i vidimo svijet onakvim kakav jest. A za one koji ne vjeruju da je to moguće, imamo dokaze u obliku riječi nekolicine naših bogova, koje su zapisali ljudi nesposobni pogriješiti.

To je logika mentalno nezdravih ili bolesnih.

Baš kao što je Flicker uvjerena da je shvatila kakav je svijet i da je moj hod od spavaće sobe do dnevne sobe preko kuhinje — ma što *ja* mislio o svojim motivima — siguran dokaz zlonamjernih nakana cijele ljudske rase, tako je i taj slušatelj siguran da je sve što vidi oko sebe na ovaj svijet stavljeno zbog njega, a ako ja tvrdim da taj svijet ima pravo na vlastito postojanje, onda ga ja pokušavam oduzeti njemu, to jest kradem njegovo vlasništvo. Paranoici si poslože detaljan i vrlo dobro organiziran svijet gdje sve ima smisla i sve podupire jedno drugo. Onaj čovjek što stoji na uglu ulice je CIA-in špijun koji vam je stavio odašiljač u mozak. Skrenuo je pogled jer ne želi da znate da je špijun. Pogledao vas je ne zato što vi buljite u njega nego zato što se pita jeste li možda shvatili da je on odgovoran za ugradnju odašiljača. Ulazi u autobus ne da bi išao na posao nego prati vas. I tako dalje i dalje.

Slično tome, ma kakav nam bio pogled na svijet, i mi skupljamo dokaze da imamo pravo. Flicker vjeruje da je ljudi proganjaju i posvuda vidi dokaze toga. Na isti način, ako vjerujete da je sve izvor nečega za nas, posvuda ćete vidjeti dokaze da je baš tako.

Sigmund Freud, otac psihoanalize i Čovjek u čijim učenjima mnogi danas traže definiciju onoga što je "bolesno" i što je "zdravo", u mentalnom smislu, zabilježio je neka vrlo zanimljiva zapažanja tijekom nekoliko godina prije svoje smrti. Istaknuo je da vjeruje da je ono što naša civilizacija naziva 'zdravim egom' zapravo samo "skvrčeni zaostatak" onoga što smo imali priliku iskusiti rano u životu kad je ego imao "mnogo uključiviju" i "intimniju povezanost" sa svijetom oko sebe (*'Civilization and Its Discontents' - Civilizacija i njezina nezadovoljstva, Sigmund Freud*). Mnogi psiholozi kažu da je jedan rezultat tog 'procesu skupljanja' činjenica da je treći najčešći uzrok smrti Amerikanaca između 15 i 27 godina, prema podacima Državnog instituta za mentalno zdravlje, samoubojstvo.

To 'skupljanje' u razdvojenost, taj prekid intimne povezanosti sa svijetom oko nas, to odvajanje sebe u izolirane kutije, bilo je većimdjelom potpuno nepoznata pojava u prvih 100 ili više tisuća godina ljudskog postojanja. I danas je još uvijek nepoznato među mnogim plemenima u svijetu, koji imaju vrlo malo dodira s Mladim Kulturama, a stopa samoubojstva im je tako niska da je često nemjerljiva.

Profesor Theodore Roszak, s kalifornijskog sveučilišta u Haywardu, koristi riječ *ekopsihologija* da bi definirao proučavanje veze između ljudi i prirodnog okoliša. U svojim knjigama *The Voice of the Earth (Glas Zemlje)* i *Ecopsychology (Ekopsihologija)*, Roszak elokventno pokazuje da je fizička, mentalna i duhovna odvojenost modernih ljudi možda odgovorna za cijela područja osobnih i kulturoloških mentalnih oboljenja i da ponovno uspostavljanje povezanosti s prirodom može biti snažan terapijski postupak i za pojedinca i za cijelo društvo.

Ali ta odvojenost od prirode nalazi su u jezgri 'civiliziranog' ljudskog iskustva od vremena nastanka prvih takvih "civilizacija" prije sedam tisuća godina. Slavio ju je Aristotel u svojim zapisima o tome kako su univerzum i prirodni svijet samo zbirke jednostavnih čestica (atoma) kojima ljudi mogu manipulirati, jednom kad ih shvate; rafinirao Descartes koji je tvrdio da je cijeli svemir divovski stroj, a ta stro-jolika priroda odjekuje sve do najmanje razine. Kad bismo samo mogli proniknuti gdje su poluge i prekidači, mogli bismo smisliti način kako upravljati strojem. Povukli smo se iz prirodnog svijeta i oko sebe stvorili umjetni svijet, u gradovima i mjestima, što je potpuno strano onome iz čega smo izvorno potekli. Kako je vrijeme prolazilo, donosili smo zaključke koje su stvari s planetom 'u redu', a koje su 'krive', pa smo se primili posla organizacije stvari 'tamo vani', kako bi odgovarale onome 'ovdjeunutra'.

Naš smo planet stavili u središte svemira, a sebe na vrh hijerarhije u svijetu. Naše religije Mladih Kultura i naši filozofi tvrdili su, izravno i neizravno, daje sve što je stvoreno stvoreno samo za čovjeka. Berkeley je čak otišao tako daleko da je iznio postavku koja kaže da kad ne bi bilo ljudi da ga promatraju, svijet bi prestao postojati. Kad je napokon prihvaćeno da naš planet nije središte svega stvorenoga, jednostavno smo promijenili jezik da bismo prilagodili u osnovi nepromijenjeno gledanje na svijet: sad gotovo svaki vjernik bilo kojeg "civiliziranog društva" jednostavno drži da smo mi *duhovno* središte svemira.

Iz te priče, iz tog pogleda na svijet — da su naši umjetni gradovi civilizirani, a da je prirodni svijet divlji i ljudi koji u njemu žive primitivni ili necivilizirani divljaci — razvili smo psihologiju koja priznaje i veliča samo sebe i svoju kulturu, a izgubila je dodir sa stvarnim fizičkim svijetom i njegovim izvanrednim moćima i tajnama.

Kad su rani europski/američki kolonisti krenuli preko prerija ubijajući svakog bizona na kojega su naišli, američki su domoroci bili šokirani i zgroženi onime što su smatrali bezumnim činom ludila. Kako su doseljenici mogli uzimati život prerije? Kako su mogli parcelirati tijelo Majke Zemlje? Kako su mogli biti tako ludi da posijeku sva stabla oko sebe?

Doseljenici su gledali 'Indijance' i mislili da su ludi što ne ubijaju i ne jedu sve bizone koje bi mogli. Kako su mogli sjediti na tom vrijednom izvoru deset tisuća godina i ne koristiti ga? Zacijelo su divljaci, necivilizirani polu-ljudi koji nemaju dovoljno zdravog razuma da bi shvatili kako iskoristiti prirodno obilje za dobrobit ljudske rase.

Neko je vrijeme to funkcioniralo za osvajače "Amerikance". Baš kao što je Gilgameš mogao posjeći libanonske cedrove, baš kao što su Grci mogli posjeći vlastite šume, baš kao što su Amerikanci mogli ogoljeti pola površinskog sloja, brzo trošenje 'onoga vani' da bi se zadovoljile potrebe nas 'ovdje unutra' funkcioniralo je naraštajima.

Ali više ne, kao što možemo vidjeti u 'sustavu za rano uzbunjivanje' Trećega svijeta. Kao u slučaju tvrtke koja je trošila početni kapital, činilo se da naša potrošnja okoliša sasvim dobro funkcionira, sve dok se izvori nisu potrošili.

U našim gradovima, gdje se ljudi boje voziti nezaključanih vrata i prozora automobila, na našim farmama gdje se usjevi prskaju i 'gnoje' dioksinom i otrovnim otpadnim tvarima, u našim bolnicama gdje se primarni otpad pri proizvodnji nuklearnih oružja (itrij) promovira kao ekperimentalni lijek za razne vrste raka (veliki broj kojih izazivaju hrana i zrak i lijekovi naše civilizacije) — na svim tim mjestima vidimo da ovaj svijet koji smo stvorili može funkcionirati samo za nekolicinu. Hijerarhijski, vladarski sustavi uvijek završe na takav način.

Starije Kulture su starije zato što su preživjele deset ili više tisuća godina. U usporedbi s njima, Mlade Kulture su još uvijek eksperimenti, a svaki put kad je jedna od njih bila pokušana (Sumer, Rim, Grčka), ma kako veličanstvena bila, uvijek je uništila samu sebe, dok su plemena preživjela tisuće godina.

Mlade Kulture sagrađene su na temeljima koji su psihološki i duhovno bolesni. Freudovi "skvrčeni ostaci" istinske i povijesne ljepote ljudskoga života proživljenog u bliskoj povezanosti s prirodnim svijetom. Sve više živimo u izolaciji, u "kutijama" — i patimo zbog toga.

Drugo gledište predstavlja nam Terence McKenna u *'Food of the Gods' (Hrana bogova)*, McKenna vjeruje da unos određenih biljnih supstancija omogućuje ponovno povezivanje dvokomornoga uma. Mnoge kulture koriste halucinogene biljke za otvaranje vrata svijeta bogova, ističe McKenna. Čak ide tako daleko da iznosi pretpostavku da su krutost, bol i sterilnost modernog života velikim dijelom rezultat toga što smo izgubili pristup tim svjetovima, zbog ograničavanja tih supstancija koje su nekoć rasle u okolini ljudskih staništa. McKenna nadalje sugerira da je uporaba tih biljaka pomogla katalizirati rođenje ljudske svjesnosti u ranih primata.

To je, zauzvrat, dovelo do razvoja misaonog i mističnog mozga/uma te je ljudskoj rasi dalo mentalnu moć potrebnu da počnu — većinom silom zakona koji promiče organizirana vjera — te biljke zamjenjivati vlastitim načinima upravljanja mističnim odnosno božanskim iskustvima.

I McKenna i Jaynes značajno su doprinijeli našem razumijevanju povijesti svjesnosti. McKenna je živio među plemenima koja je proučavao, plemenima koja i danas koriste te biljke da bi se susreli i razgovarali s duhovima svoga svijeta, a Jaynes je potanko proučavao zapise prošlih civilizacija i naroda koji su tvrdili da čuju glas boga ili bogova u svojim glavama (*nedavno sam saznao da premda su neka domorodačka američka plemena tisućama godina imala pisani jezik, druga su kategorički odbijala pisati svoj jezik. Na primjer, apaški je jezik prvi put zapisan prije tri desetljeća, a učinio je to metodistički misionar. Jedan mije Apaš rekao: "To je bila velika pogreška: naš je jezik presvet da bi bio zapisan. " Bilo bi zanimljivo istražiti sve razlike u prirodi osobnih vjerskih iskustava između naroda koji imaju pisani jezik i naroda koji nemaju. Koliko znam, nitko još nije proveo takva istraživanja*).

Bez obzira na tehniku ili metodu, obojica se slažu — a s njima i drugi stručnjaci na tom polju — da prastari i "moderni primitivni" narodi dijele tu sposobnost da vide, osjete i čuju nešto što najveći dio nas u modernom zapadnom društvu ne može.

Kad je Šošon tragao za hranom, slušao je što mu zemlja kaže — glasove biljaka i životinja i same Zemlje. Oni su mu pokazali i rekli gdje se nalazi njegova hrana za taj dan, ali i koji bi obredi bili primjereni u znak zahvale za taj dar .

Usporedite to s načinom života europskih kraljeva u Srednjem vijeku i time kako nas je 'vladalački' način razmišljanja doveo u ironično nesvjesnu "pseudo-informacijku eru", a možda nesmotreno i u ono što australski Aboridžini nazivaju "velikim zaboravom".

Naši umovi i naše kulture stvorili su situaciju u kojoj se nalazimo. Kad to shvatimo doći ćemo do velikog uvida, a jednako je tolika moć u razumijevanju činjenice koliko ulogu možemo imati u redefiniranju budućnosti planeta za sebe i za našu djecu.

Priče Mlađih Kultura o tome kako stvari stoje

Mislite o Zemlji kao o živućem organizmu kojega napadaju milijarde bakterija, čiji se broj udvostručuje svakih Četrdeset godina. Ili će umrijeti organizam-domaćin, ili paraziti — ili oboje.

— Gore Vidal

Sjećam se 1960. godine. John F. Kennedy izabran je za predsjednika SAD i obećao je da će našu državu skrenuti s puta eksploatacije i segregacije, kojim je išla za vrijeme prethodne vlade. Kennedy nam je postavio izazov — mislimo o budućnosti svoje djece umjesto o svojoj, stvorimo trajne promjene, izgradimo novi svijet koji bi se mogao održavati na životu bez uništavanja vrijednih prirodnih izvora.

Prema statističkim podacima 1960. je na Zemlji živjelo 3 038 930 391 ljudsko biće. Te smo godine zabilježili povećanje broja stanovnika za 40 622 370 ljudi — a svaki od njih trebao je tri obroka dnevno, desetak litara vode na dan (za piće i pranje) i krov nad glavom. Dok su se zemaljske vlade svim silama trudile održavati korak s prirastom stanovnika i zadovoljiti potrebe tih dodatnih 40 plus milijuna stanovnika, u 1961. na svijetu se rodilo 56 007 855 ljudi više no što ih je umrlo. Dok smo se još trudili naći mjesta za njih, već sljedeće godine povećali smo broj stanovnika za još 69 393 370, 1963. za još 70 987 231 ljudskih bića koja su se natjecala za hranu, vodu i sklonište na našem planetu.

U tri godine između trenutka kad je Kennedy izabran za predsjednika i trenutka njegove smrti u studenom 1963. svjetskoj je populaciji dodano više ljudi od ukupnog broja stanovnika SAD.

Bio je to početak eksplozije čiji će rezultat uskoro biti to da će gotovo svaki nastanjiv kvadratni metar površine ove male plave lopte koja plovi svemirom biti ispunjen ljudskim mesom.

Lako je nostalgичno žuditi za dobrim starim vremenim, to su činili svi naraštaju u zapisanoj povijest. Ali činjenica jest da ste 1960. mogli otputovati gotovo bilo kamo na planetu i

osjećati se sigurnim: mogli ste autostopirati Sjevernom, Južnom i Srednjom Amerikom i preživjeti, a glad bijaše lokaliziran i neobičan fenomen.

Danas ništa od toga više nije istina. A danas na Zemlji ima gotovo dvaput više ljudi nego 1960. godine. A sad smo, ako si to možete zamisliti, na pragu toga da sve to ponovimo. Za 30-tak godina svjetskoj ćemo populaciji dodati još toliko ljudi koliko ih je ukupno živjelo 1960. A kako se izvori smanjuju, oni koji se bore za svoj dio kolača postaju sve očajniji. Sve nasilniji. Sve ubojitiji.

Stajalište današnje Mlade Kulture

Naša je kultura mlada: nakon stotina tisuća godina ljudskog postojanja, naša kultura sad nosi zamisao, priču, koja nam dolazi iz proteklih samo sedam tisuća godina. Ta se zamisao 'zgušnjavala' tijekom tih godina, upijajući u sebe nekoliko različitih vrijednosti i na kraju postavši ono što nazivamo našom kulturom. Naša kultura je izraz skupnih misli, gledišta i tumačenja toga kakve su stvari bile, kakve jesu i kakve će biti. To je naša zajednička priča o tome kako su stvari nastale i kako će se nastaviti ili završiti.

Modernu svijest oblikovao je skup vrlo specifičnih mitova, vjerovanja i paradigma (koje ja nazivam *pričama*) i baš su nam te priče donijele obilje i utjehu, a ipak — paradoksalno — ubrzavaju propast naše kulture. Može ih se sumarizirati na sljedeći način:

Nismo sastavni dio svijeta; odvojeni smo od njega. Zemlja (i sav biljni i životinjski svijet na njoj) je nešto odvojeno od nas. Tu drukčiju stvar nazivamo "priroda" i "divljina", a sebe nazivamo "čovječanstvo", "ljudska rasa" i "civilizacija". Vrlo smo jasni u pogledu razlika između nas i svega ostaloga na planetu — odvojeni smo od toga, nadmoćni mu i sami stvaramo zakone. Kad nešto želimo, možemo to slobodno uzeti, a račune ne moramo polagati nikome.

Naša je sudbina podrediti sebi sve što postoji i vladati nad time. Od biblijskog ukaza neka 'zagospodarimo' svemu na Zemlji, do doktrine američke vlade, do naših znanstveno-fantastičnih priča o kolonizaciji svemira, pričamo si mnoge priče koje izražavaju da mi zaslužujemo biti isključivi vladari nad svime što vidimo, od oceana do mora i natrag. Neki to ljudi pokušavaju 'smekšati' pa kažu da je Čovjek, kad mu je rečeno neka vlada Zemljom, dobio i odgovornost neka se za nju brine, ali vrlo se malo ljudi u našoj kulturi ponaša kao da u to vjeruju.

Mlade Kulture sebe vide kao gospodare, osvajače. Ne zadovoljavaju se time da žive na svome, da se uzdržavaju i brane od napadača; oni traže protivnike (životinjske ili ljudske) i zarobljavaju, porobljavaju i istrebljuju ih. Njihova poljoprivreda iz tla crpi što je moguće više hranjivih sastojaka, makar to značilo da će ga potpuno osiromašiti. Taje stvari jedni od drugih, imaju policije i vojske koje bogatima pomažu zadržati bogatstvo.

Te se zamisli odražavaju u pisanoj riječi temeljnih i poticajnih mislilaca naše kulture. Aristotel je u svom eseju naslovljenom 'Politike' opisao klasični grčki pogled na svijet: "Bilje postoji za životinje, a životinje za čovjeka — domaće zato da bi mu služile, a divlje (većina njih) za hranu i druge potrebe, poput oruđa i odjeće."

Rimsko je stajalište sumarizirao Ciceron, kad je napisao: "Mi smo apsolutni gospodari svega što nam zemlja daje. Planine i doline nama su za zabavu. Rijeke nama pripadaju. Mi sijemo sjeme i sadimo mladice drveća. Mi prihranjujemo plodno tlo. Mi zaustavljamo, usmjeravamo i skrećemo rijeke; ukratko, svojim rukama i raznim djelima mi stvaramo svijet i činimo ga drukčijim."

Do 1600. godine tu je zamisao u svom *Novum Organum* Francis Bacon već iznosio izravno, napisavši: "Dolazim u istini i vodim vam Prirodu sa svom njezinom djecom neka vam služi i robuje."

U 19. stoljeću Karl Marx je napisao da je cilj socijalizma "razumno regulirati materijalnu međurazmjenu ljudi s prirodom i staviti jedno i drugo pod zajednički nadzor..." Engels je ljude opisivao kao "istinske gospodare prirode".

Isprva smo ta vladarska vjerovanja primjenjivali samo na prirodu, umjesto da se jednostavno natječemo s drugim životinjama za hranu, počeli smo njima vladati. Budući da smo im gospodarili, uzeli smo si za pravo otići korak dalje od natjecanja pa smo ih jednostavno počeli uništavati, a to smo učinili svakoj vrsti koja nam je bila suparnik u borbi za hranu ili za plodno tlo. Od vukova do kukaca do korova, smišljali smo nove i bolje načine istrjebljenja naših suparnika.

Čak ni danas ne vidimo mnogo dokaza takvoga stava među plemenima koja žive na način kako su živjeli ljudi prije 50.000 godina. U 1990-tim, na primjer, narod Dani iz Indonezije bio je suočen s krizom jer njihova kultura uči da je krivo da ljudi posjeduju zemljište (ili gotovo sve ostalo; Dani žive plemenskim načinom života već najmanje 12.000 godina). S obzirom da su bili nevoljki zatražiti vlasništvo nad zemljom na kojoj žive od doba prije pisane povijesti, jer takav čin drže nemoralnim i krivim, došli su ljudi izvana i zatražili pravno vlasništvo nad danijskom zemljom te su počeli sjeći prašumu u kojoj Dani žive.

Slično tome, 1997. proveo sam tri dana s nekoliko stotina američkih starosjedilaca iz plemena Oneida, Choctaw, Cherokee, Ho-Chunk, Navajo, Poma, Ojibwe, Otoe, Cree, Lac Couste Oneilles, Mescalero Apache, Tohono O'odham i Cheyenne River Sioux (između ostalih). Opetovano sam čuo ljude kako govore o potrebnosti poštovanja "naše Majke" Zemlje, o potrebnosti iskustva povezanosti s prirodom i duhovnošću koja dolazi kroz tu povezanost. To su narodi koje kasnije u knjizi svrstavam među Starije Kulture, koji i danas vide Zemlju kao sveto mjesto i poštuju osnovno pravilo prirode koje kaže da svatko mora živjeti u skladu sa svojim okolišem, a ne gospodariti njime i uništavati ga. Nakon 100.000 godina života u skladu s prirodom, došlo je do nekoliko kulturnih erupcija: na nekoliko mjesta u svijetu neka su plemena počela gospodariti nad prirodom, miješati se u restrukturiranje svoga okoliša, pretvarati goleme pošumljene površine u pašnjake ili njive, time proizvodeći više hrane za ljude.

Dok je takvo 'mlađe kulturalno' ponašanje ostavilo manje hrane za druge životinje i smanjilo ukupan broj živih vrsta jer smo raščistili površine obrasle "nejestivim" biljkama (većinom drvećem, time izbrisavši i njihove mnogovrsne ekosustave) da bismo ih zamijenili s biljkama jedne vrste, pogodnim za ishranu stoke ili ljudi, omogućilo je više hrane za ljudska bića.

Zamisao da je nama "naravno" suđeno biti gospodarima svega oko nas, imalo je dalekosežne implikacije. Ta priča o tome "kako stvari stoje" doslovno je promijenila svijet, često na vrlo surove načine. Bili su to temelji filozofije kojom se nalazilo razumno opravdanje za britansko

osvajanje kolonija, za američki *Manifest Destiny* u kojem Kongres zaključuje da je njihova verzija boga nama namjerila osvajanje kontinenta pa smo ubili sve koji su nam stajali na putu, što je za posljedicu imalo masovno umorstvo desetina milijuna američkih starosjedilaca.

Nije se to dogodilo samo njima — isto su prošli i mnogi drugi starosjedilački narodi širom svijeta. Ropstvo, apartheid i cijeli koncept darvinijanske ekonomije upotrijebljeni su kao opravdanje za kontinuiranu patnju masa ljudskih bića.

"Postoje vladari i postoje oni kojima se vlada", primijetili smo. To je prirodni zakon, vjerovali smo. Zacijelo su stvari tako organizirane od samog početka pa zapravo samo postupamo onako kako bismo i trebali. Ako to ne učinimo mi, učinit će netko drugi.

Naše priče zaista postanu naša stvarnost. Budući da su priče samouništavajuće, što nije zdravo, mislim da ih slobodno mogu nazvati suludima. A takva su suluda vjerovanja pomogla stvoriti svijet u kakvom danas živimo.

Dr. Jack Forbes, profesor koji predaje autohtonu kulturu američkih starosjedilaca pri kalifornijskom sveučilištu u Davisu i autor briljantne knjige *Columbus and Other Canibals* (*Kolumbo i drugi ljudožderi*, 1992), koristi starosjedilačku riječ *wétiko* da bi opisao tu zbirku vjerovanja. *Wétiko* doslovno znači 'ljudožder', a Forbes je koristi potpuno namjerno u opisima europskih standarda kulture: mi "jedemo" druge ljude uništavajući njih, njihovu zemlju i uzimajući im životnu energiju kroz porobljavanje, bilo fizičko, bilo privredno. Priča o Kolumbu i Taino Indijancima samo je jedan primjer.

Temelj naše kulture

Živimo u kulturi koja uključuje princip: ako netko ima ono što mi trebamo, a ne želi nam to dati, a mi imamo način kako ga ubiti i to mu uzeti, nije nerazumno tako i postupiti te pritom koristiti sva sredstva i svu potrebnu silu. U nekim slučajevima to ne da nije nerazumno, nego nam je to i dužnost.

"Dužnost" vam se možda čini kao prejaka riječ, ali često se baš na nju pozivala američka vlada kad je slala pionire i vojnike ubijati američke starosjedioce tijekom prvih stoljeća povijesti SAD. Naglašavao ju je i Hitler ne bi li motivirao svoje vojnike tijekom II svjetskog rata, pogotovo kad se radilo o oduzimanju tuđe zemlje za "stambeni prostor njemačkoj rasi". Julije Cezar izvikivao je istu riječ kao razlog za pokolj Kelta, Druida i Pikta, između ostalih. Pol Pot pozivao se na istu riječ kad su njegovi Crveni Kmeri poubijali više od dva milijuna svojih sunarodnjaka. Tijekom vlade Georgea Washingtona, punih 80% američkog državnog proračuna bilo je posvećeno 'Indijanskim ratovima'.

Popis se nastavlja: za boga, za domovinu, za obitelj, za mamu i njezino pravo da peče *vašu* pitu od *njihovih jabuka*.

U Sjedinjenim Državama, prvi "Indijanski rat" u Novoj Engleskoj bio je Pequotski rat iz 1663, u kojem su kolonisti okružili najveće pequoško selo, zapalili ga čim je svanuo dan, a onda su izvršili svoju 'dužnost': pucali su u sve — muškarce, žene, djecu i starce — koji su pokušali pobjeći. Kao što je puritanski kolonist William Bradford opisao: "Bilo je strašno

gledati ih kako se prže na vatri koju gase potoci krvi, a stravičan bijaše zadah, ali pobjeda se činila kao slatka žrtva pa kolonisti odaše zahvalu Bogu koji ih je tako divno nagradio..."

Narrangasetti, koji su do tog dana bili "prijatelji" kolonista, bili su tako šokirani tim primjerom europskoga stila ratovanja da su odbili daljnju suradnju s bijelcima. Kapetan John Underhill ismijavao je Narrangasette i njihovo odbijanje sudjelovanja u genocidu, govoreći da su narrangasettski ratovi s drugim plemenima više za razonodu nego u svrhu osvajanja i pokoravanja.

U tome je Underhill imao pravo: narrangasettski oblik rata, kao i 'ratovi' većine naroda Starije Kulture i gotovo svih starosjedilačkih američkih plemena, nema za cilj istrebljenje protivnika. Na kraju krajeva, susjedi su potrebni da bi se s njima trgovalo, da bi se kroz izmeđuplemenska vjenčanja donijeli novi geni i da se osigura kuturološka različitost. Većina plemena ne bi ni željela zemlju svojih susjeda, jer bi ih brinulo skrnavljenje svetoga tla drugog naroda. Plemenski ratovi često za cilj nisu imali ni ubijanje protivnika: obično bi se borili do neke unaprijed dogovorene 'pobjede', na primjer: pobjednik je tko prvi prijeđe određenu crtu ili tko se prvi dočepa svetog štapa ili kad poteče prva krv.

Europsko genocidno ratovanje ima relativno kratku povijest i seže unatrag samo do doba Gilgameša. Prakticirao ga je Hitler protiv ne-Arijevacu, Pol Pot protiv građana Kambodže, Kolumbo protiv sad izumrlih Taina i Arawaka na Hispanioli, kao i dobro naoružani britanski, francuski, portugalski, belgijski, nizozemski i španjolski osvajači protiv južno- i sjeverno-američkih starosjedilaca. Prakticirali su ga Hutu protiv Tutsija u Ruandi i Tutsi protiv Hutua u Zairu kad je postao Kongo (u središtu tih bitaka, obje su skupine ubijale i ubile gotovo svih 3000 preostalih Pigmeja, posljednje plemenske lovce-skupljače u središnjoj istočnoj Africi koji su tad živjeli u prašumama Zaira i Ruande). U Bibliji ima takvih priča (pogledajte Jošuu), a i u povijesti gotovo svih civilizacija koje vuku korijene iz prvih gradova/država Srednjeg istoka ili koje su bile u dodiru s njima ili od njih osvojene. Taj tip ratovanja svakoga dana provode farmeri i rančeri širom svijeta protiv vukova, kojota, kukaca, životinja i drveća u prašumi, te protiv autohtonih plemena koja žive u džunglama i prašumama.

To je naš način života. Potječe iz naših temeljnih kulturoloških postavka. Stoga nas ne treba čuditi što je tijekom proteklih 37 godina uz udvostručenje svjetske populacije došla i eksplozija nasilja i surovosti.

Američka vlada i danas još uvijek uzima zemlju od desetina plemena i prenosi prava za rudarenje korporacijama koje daju velikodušne priloge raznim političkim tijelima; strasosjedilački narodi na svim kontinentima bivaju s vlastite zemlje prognani na jednak način, surovo i nemilosrdno.

Ali zašto?

Evo nekih priča iz naše kulture o tome "kako su stvari postale ovakve":

1. "Žene su krive za to."

Jedna priča, koju nam prenose muškarci koji su pomogli izgraditi temelje naše moderne kulture, jest to da su za sve krive žene.

Jedna od priča kaže da je prva žena Eva bila glupa i neiskrena, da je pala na zmijin 'štos' pa je Bog kaznio sve žene poslije nje. Druga pak kaže da Pandora nije mogla obuzdati svoju znatiželju. Budući da su žene uzrok svih naših problema, ima smisla — a i vjerska nam je dužnost — potlačiti ih i kazniti ih i izdvojiti ih iz društva. Imena žena, s nekoliko izuzetaka, maknuta su iz tekstova modernih religija; samo su imena muškaraca vrijedna da ih se čuva kao rodoslovne zapise.

2. "Stvoritelj nas je stvorio griješne i zle." (zamisao isključivo Mladih Kultura)

Druga priča kaže da smo svi mi rođeni zli ili glupi. Zbog Evinog izvornoga grijeha svaka osoba — muškarac ili žena — koja je otad izišla iz ženske utrobe, rađa se okaljano zlom i s lošom moći prosudbe.

To je bila priča koju su, nakon susreta s kršćanima, mnoge kulture najteže shvaćale i prihvaćale. Jonathan Edwards je 1822. napisao knjigu *Memoirs of Rev. David Brainerd: Missionary to the Indians (Memoari svećenika Davida Brainerda: Misionara Indijancima)*, koju Jack Forbes citira u svojoj knjizi *Kolumbo i drugi ljudožderi*. U tim memoarima Edwards navodi Brainerda:

"Gotovo je nemoguće dovesti Indijance do razumnog uvjerenja da su po prirodi griješnici i da su im srca pokvarena i puna grijeha... Da im pokažem da su svi skloni grijehu i pokvarenosti, kažem im da možda jest tako, ali da oni toga nisu svjesni uslijed sljepoće svoga uma i da nema dokaza da nisu griješni..."

Kao i mnoge Starije Kulture, američki starosjedioci "Indijanci" cijeli su koncept izvornoga grijeha i čovjekove griješne prirode primili s ogromnim čuđenjem. Mnogi su bili jednako zbunjeni pred europskom gnostičkom postavkom o bogu koji je pun mržnje, osvetoljubiv i uživa dovoditi ljude u iskušenje, a onda ih, kad popuste, surovo kažnjava.

3. "Stvoritelj je zaboravni knjigovođa"

Slično, mnogi američki starosjedioci držali su strašno čudnom činjenicu da osoba može navesti svoga boga da "zaboravi" njegov počinjeni grijeh — umorstvo, krađu, silovanje — ako izvede određeni obred prema uputama vjerskih vođa. "*Zar to ne bi omogućilo loše ponašanje?*" - pitali su. Cijela zamisao o bogu čija je primarna funkcija položaj knjigovođe, i to vrlo zaboravnog (ako se izgovore prave riječi ili se izvede pravi obred), bila im je neshvatljiva.

Ali zamisao da su svi rođeni griješni, da nam je u prirodi lagati, varati, krasti, iskorištavati druge i nanositi im bol mnogima je poslužila kao korisno opravdanje za njihovo ponašanje i kao mamac za uvjeravanje drugih u svoje gledište.

Dane su nam i dodatne rute za bijeg: možete cijeloga života raditi loše stvari, a onda se pokajati, dati veliku donaciju u dobrotvorne svrhe ili izreći određeni niz riječi prije nego što umrete i zajamčeno vam je mjesto u raj u zauvijek.

Ali je li takav pogled na svijet djelotvoran?

Posljedice priče da su "i svi drugi loši"

Za duhovne i moralne kockare među nama, ta je priča dozvola za krađu i sve drugo što im se prohtije.

Razmotrite američke izvore hrane. Biljke svoje hranjive sastojke dobivaju iz tla, a ako u tlu ima manjak cinka ili kalcija, bit će i u biljkama, ali i u životinjama i ljudima koji ih jedu. Slično tome, kao što su otkrili Europljani smješteni niz vjetar od Černobila, ako tlo pretrpi iznenadni 'napad' radioaktivnog cezija, povrće, voće i žitarice još će godinama nakon toga uključivati Geigerove brojače. Drugim riječima, što je u tlu, to nam je u hrani.

Pa biste očekivali da će gnojiva kojim se prskaju usjevi biti čista, zar ne?

Krivo.

Nekoć nije bilo pravila glede sadržaja asfalta ili ulja kojim se prskaju makadamske ceste da bi se spriječilo dizanje prašine. Prema izvješću prvi put puštenom u javnost u CBS-ovoj emisiji *60 Minutes*, Mafija u New Jerseyu domislila se lukavom triku. Kompanije koje imaju otrovni otpad — olovo, živu, PCB, dioksin, tekući radioaktivni otpad -dobile su ponudu tvrtke za "odlaganje otpada" kojom bi mogle uštedjeti cijelo bogatstvo: za saniranje pola kilograma otpada tražili su samo 200 dolara umjesto uobičajenih 3000 dolara. Zagađivačima je to bila nevjerojatno dobra prilika pa su je objeručke zgrabili, ne postavljajući nikakva suvišna pitanja. Tvrtke za "sanaciju otpada", registrirane u skladu sa zakonima i propisima, potom su uzele te otpadne tvari i pomiješale ih — razrijeđene — s uljem... te njima prskale zabite makadamske ceste u unutrašnjosti države New York i neke u Novoj Engleskoj. Dodavali su te tvari i u asfalt kojim su asfaltirane ceste. U nekim su ih slučajevima čak miješali s benzinom koji su prodavali crpkama. Istina je izišla na vidjelo kad se razboljele nekoliko obitelji čije su se kuće nalazile uz ceste prskane uljem i kad je nacionalna gledanost emisije *60 Minutes* stavila točku na najočigledniji dio operacije.

To je bilo u 70-tim godinama dvadesetog stoljeća. Pa, kamo je nestao taj otpad?

1997. godine gradonačelnica maloga grada u državi Washington pokrenula je istragu da bi se otkrilo zašto se jedan dio stoke razboljeva premda je se hrani žitaricama uzgojenim u okolici.

Bila je osupnuta onim što je otkrila.

Ispada da SAD nemaju zakon koji kaže da gnojivo ne smije sadržati otrovne otpadne ili radioaktivne tvari. Pa se, na primjer, postrojenje za proizvodnju urana u Goreu, u Oklahomi, svog nisko-radioaktivnog nuklearnog otpada rješavalo tako da su ga proglasili "gnojivom" (jer sadrži neke hranjive tvari koje su dobre za biljke) i njime prskali pašnjake. U Moxee Cityju, u Washingtonu, jedna tvrtka prihvaća otrovni otpad iz željezarija i preprodaje ga mjesnim poljoprivrednicima kao umjetno gnojivo. U Camasu, Washington, otpad s tragovima olova prska se na usjeve. A to je tek najsitniji vrh ledenjaka: takve su stvari zakonite u cijelim Sjedinjenim Državama.

Državna je vlada na gradonačelničine gnjevne optužbe odgovorila na dva načina. Prvo, u odgovor na " aferu oko jabučnih pesticida " od prije nekoliko godina, lobisti industrije pesticida uspjeli su u trinaest država (dosad) dovesti do izglasanja zakona prema kojemu je kažnjivo *snimiti ili napisati reportažu* koja bi mogla u javnosti izazvati zabrinutost oko sigurnosti

hrane koju ljudi jedu (*te zakone često nazivaju Veggie Libel Laws (Zakoni o vegetarijanskoj kleveti); Oprah Winfrey bila je optužena na osnovu njih kad je rekla da više neće jesti govedinu*).

Tako čak ni priča o otrovnim gnojivima nikad nije došla u neke novine. Drugo, *Seattle Times* otkrio je da vladine organizacije *ohrabruju* preprodavanje otrovnog otpada kao gnojiva, jer se time "štedi novac za industriju" i usporava punjenje ionako već gotovo punih podzemnih odlagališta otpada.

Na čijoj je strani vlada? Pa, kad je novinar *Settle Timesa*, Duff Wil-son, pitao zašto vlada dopušta da se otrovni otpad miješa s gnojivima i koristi na farmama i njivama širom zemlje, Rufus Chaney iz Ministarstva poljoprivrede rekao mu je: "Bilo bi neodgovorno stvoriti nepotrebna ograničenja koja stoje brdo novca."

Prema riječima njihova glasnogovornika, *Američko ministarstvo energetike* (eufemistično ime za agenciju koja nadgleda proizvodnju atomskih bomba i bojevih glava) ima krasan novi izvor za skladište nuklearnog otpada. "Imamo vjerojatno najveću zalihu stroncija-90 u Sjedinjenim Državama," rekao je on u članku objavljenom 19. srpnja 1997. u *Science Newsu*. "Naš itrij (90) je najčišći. Postupak kojim se on dobiva iz stroncija-90 nešto je što smo patentirali..." U istom je članku napisano da je itrij-90, jedan od najčešćih proizvoda deriviranih iz proizvodnje nuklearnih bomba, sad u postupku testiranja za uporabu u nuklearnoj medicini u borbi protiv tumora.

Naravno, postoji nekoliko problema pri uporabi nuklearnog otpada u medicini. Kao što je istaknuo istraživač sa sveučilišta Emory, kad se radi s izotopom iridija-192 "njegovo zračenje je toliko prodorno da biste se morali odmaknuti od kreveta bolesnika...". Unatoč tome, vlada se nada da nuklearni otpad iz proizvodnje atomskih bomba može biti recikliran tako da ga se ubrizgava u vene ljudi koji su rak dobili možda baš zato što su jeli hranu prskanu drugim otpadnim tvarima.

Kako je tužno da smo šokirani kad naiđemo na ovakve situacije, ali ne i iznenađeni.

Sa šest milijarda ljudi na Zemlji, koji se natječu za malo preostalih prirodnih izvora, postavke tipa "svi to rade, svi su griješnici, ako mi to ne učinimo, netko drugi će, a ionako nije protuzakonito," smatraju se ispravnim. Na njih se gleda kao na razumne, kao na sredstvo preživljavanja. K vragu i naša djeca i njihov svijet: zgrabite što možete i zgrabite to sad! Nije li to način života naše kulture? Od Cezara koji je pljačkao Kelte, do Pizarra koji je orobio Inke, do Kolumba koji je po-robljavao Taine, do duhanske industrije koja stvara ovisnicima djecu iz Trećega svijeta, sve je to isto *wetiko* razmišljanje: oduzmi drugome čak i život, ako je to u tvom interesu.

Stvoreno kroz mentalno oboljenje koje stvara pohlepu, kulturološki zarazno, izuzetno smrtonosno, a potkrijepljeno izvrtnjem vjere i kulture u svrhu opravdanja dominacije, osvajačkih pohoda i krađe, takvo je razmišljanje (bez obzira na ime vjere ili države ili kulture) ono što ubija Zemlju i njezine stanovnike.

Ne ubija je čovječanstvo. Ubija je posljedica priča dijela čovječanstva koje sad dominira. Te priče, prisutne u našim životima od najranijih dana djetinjstva, a koje su postale leća kroz koju gledamo druge ljude, druga živa bića i sve što je stvoreno, uključujući sve zamisli, sačinjavaju ono što nazivamo kulturom i što bi nas moglo uništiti ako ih uskoro ne promijenimo.

Sadašnja priča: nismo povezani, odvojeni smo

Činjenice da nam ponestaje nafte, da nekih kritičnih minerala imamo za manje od dvadeset godina, da našu djecu možda čeka privredno katastrofična budućnost dobro su poznate onima koji su nadzirali silovanje Zemlje i prijenos bogatstva prirodnih izvora od autohtonih starosjedilaca na sebe. Kulturološke priče kojima su opravdavali takvo ponašanje većinom se mogu svrstati u dvije skupine:

Uzmi svoje prije nego što to stignu učiniti drugi. Ta je priča u opticaju od najranije pisane povijesti Mladih Kultura. Bila je pokretačkom snagom pljačkanja američkog Zapada između 1800. i 1920.

Tijekom 1980-tih ponovno je oživljena da bi postala temeljnim nacrtom za politiku federalne vlade. To je dovelo do masivne konsolidacije bogatstva, zamalo do bankrota državne blagajne tijekom potrošačkih orgija utemeljenih na dugovima i do kolapsa jednog sektora bankarske industrije, kao što je prikazano u uspješnici Donalda Bartle-tta *America: What Went Wrong (Amerika: Što je pošlo po zlu, 1992)*.

Priča 'uzmi svoje' nastavlja se i danas te oblikuje klasično razmišljanje Mladih Kultura u svim granama poslovanja, vlade i osobnog života.

Svijet će ionako otići k vragu pa zgrabi što možeš, dok još možeš. Tijekom njegova predsjedničkog mandata, Ronalda Reagana su upitali misli li da je biblijska priča o kraju svijeta i bitki na Armageddonu moguća. Iskreno je odgovorio da ne samo da misli da je moguća, nego da *očekuje* da se to dogodi još za njegova životnog vijeka.

Takvo razmišljanje ili "priča" opravdava silovanje Zemlje pod izgovorom da je ionako sve privremeno. Jednoga dana, uskoro, s neba će padati vatra, većina će svijeta biti uništena a Dobri Ljudi bit će trenutno uzdignuti u raj.

Primijetite da su to priče koje odražavaju dubok osjećaj nepovezanosti s drugim živim bićima (koje ljudi koji u njih vjeruju vide kao suparnike ili kao prilike), s prirodom (koju vide kao 'izvor' kojega se može pretvoriti u osobno bogatstvo), sa životom (na koji gledaju kao igru u kojoj postoje samo pobjednici i gubitnici: bogati ili oni koji idu u raj i oni koji su izgubili).

James Watt, ministar unutrašnjih poslova tijekom jednog dijela Reaganova mandata možda je dao najbolji primjer priče "ja svoje imam". Lobirao je za veće slobode rudarenja i sječe stabala na državnom zemljištu, jer će se — rekao je — Isus uskoro vratiti na Zemlju i obnoviti svu prirodu, kao što se najavljuje u Otkrivenju u Bibliji.

Slično, predsjednik Reagan, ministar obrane Caspar Weinberger i Jerry Falwell otvoreno su priznavali svoje mišljenje da će "ionako sve uskoro završiti pa zgrabi koliko možeš". Falwell je često u propovijedima govorio: "Vozit ćete se u automobilu. Možda ćete biti vozač. Kršćanin ste. U automobilu s vama bit će još ljudi, možda i netko tko nije Kršćanin. Kad truba sudnjega dana zatrubi, vi i ostali vjernici istoga ćete trenutka nestati, ostavljajući za sobom samo odjeću i stvari koje ne mogu u vječni život. Ta nespašena osoba ili osobe u automobilu iznenađeno će primijetiti da se automobil i dalje kreće, bez vozača, a onda se iznenada negdje razbija."

U veljači 1990. Reagan je posjetio Atlantu, gdje sam tada živio. U polusatnom govoru (za koji mu je plaćeno \$160.000) podružnicama motela Days Inn (koji su bili klijenti moje reklamne agencije), rekao je: "Važno je sjetiti se da će bitka sudnjega dana, prema proročanstvima, započeti negdje na području Izraela." 1983. godine Reagan je jednom izraelskom lobistu rekao:

"Znate, čitam vaša prastara proročanstva u Starome zavjetu i o znakovima koji navješćuju Armageddon i zateknem se kako se pitam nismo li mi naraštaj koji će vidjeti kako se to događa. Ne znam jeste li u zadnje vrijeme čitali ta proročanstva, ali vjerujte mi, svakako opisuju vremena u kojima živimo."

U kolovozu 1984. kad je bio guverner Kalifornije, Reagan je državnom predstavniku Jamesu Millsu rekao: "Sve odgovara. Nećemo još dugo čekati... Ezekiel kaže da će vatra i tamjan padati na neprijatelje Božjega naroda. To mora značiti da će biti uništeni nuklearnim oružjem. Sad takvo oružje postoji, nikad prije u povijesti nije..."

Drugi čovjek s prstom na američkom nuklearnom okidaču, ministar obrane Caspar Weinberger, bio je još određeniji, uprijevši prstom u brdo Megiddo u sjevernoj Palestini, otprilike 22 kilometra od Haife, kao mjesto gdje će započeti konačni sukob koji će donijeti uništenje svijeta.

Te priče o "nadolazećem smaku svijeta" nisu usamljene ni neobične, pogotovu ne među kršćanima u Američkom carstvu. Česte su čak i među nekršćanima: kad su bivšeg sovjetskog premijera Kruščeva (deklariranog ateistu) novinari pitali misli li da je moguće da su Zemlju posjetili svemirski brodovi s drugih planeta, rekao je da je to apsolutno nemoguće. Zato što bi svaka kultura koja je dovoljno razvijena da izgradi svemirski brod, rekao je, također razvila i oružja tako razorna da bi se uništila.

Uopće nije bitno hoće li se ostvariti proročanstvo o biblijskoj bitki na zaravni Armageddona, ne želim tvrditi ni da hoće ni da neće (ako si dovoljno velik broj ljudi kaže da će tako biti, 'polje' — kako to naziva Rupert Sheldrake — postaje tako snažno da će se to zaista i dogoditi). Ali s Armageddomom ili bez njega, krizu koja nam je pred vratima uzrokovali su ljudi koji već više od 4000 godina vode živote i poslove kao da je kraj iza ugla, što dovodi do zgrabišto-možeš-dok-možeš načina razmišljanja koje je uništilo naš planet i naš okoliš.

Naše shvaćanje "primitivnih" ljudi

Kad pomislimo na Francuze, na primjer, u mislima vidimo ljude koji žive relativno sretan život, a ukažu nam se specifične živopisne slike — vinogradi u unutrašnjosti, Eiffelov toranj u Parizu. Te slike obično poprate sjećanja ili zvukovi — ljudi koji govore francuskim jezikom, razgovarajući o pametnim temama. Najvjerojatnije sve to prate i osjećaji (ugodni, poput znatiželje, poznatosti itd.) te okusi i mirisi (francuska kuhinja i vina, na primjer).

Ali kad si pripadnik zapadne civilizacije pokuša vizualizirati i osjetiti primitivne narode poput Kayapa, naše mentalne slike obično nisu boji, nemaju zvuk, okus ni miris. Zato što smo imali tako malo podataka o njihovoj kulturi ili uslijed priča koje smo cijeloga života slušali, gledali, učili o jadnim, siromašnim primitivnim narodima, ono što nam prolazi kroz um obično su vizije ljudi koji su boležljivi, čuče polugoli, imaju pokvarene zube, pretražuju

džunglu u potrazi za strvinama, niski su, neishranjeni, vode očajnički život u neprijateljskom okolišu. Ako si zamišljamo zvukove, obično je to nerazumljivo blebetanje — takvi ljudi zacijelo ne bi mogli voditi smislene, duboke razgovore — a mirisi i okusi potpuno su izostavljeni iz slike.

Slične slike možda imamo i o ljudima koji su živjeli prije početka naše civilizacije. Kad pomislimo na špiljske ljude ili one iz kamenog doba, zamišljamo si likove iz crtića, nežive stvari koje nisu posve ljudske, a zasigurno nisu imale jezik, kulturu, civilizaciju, kuhinju, vjeru, obitelji, zajednice ili privredu.

Razlog zašto su naše slike tako sive i izobličene jest to što naša kultura ne prepoznaje te "druge ljude" kao potpuna ljudska bića. O vremenu prije rasta Mezopotamije prije sedam tisuća godina govorimo kao o "pretpovijesnom dobu", kao da nije imalo vlastitu povijest. Nije bilo stvarno. Postojalo je samo kao 'fusnota' životu na planetu, a ako je uopće imalo svrhu, onda je to bila priprema pozornice za naš dolazak.

Ali Kayapo i stotine drugih domorodačkih naroda dokaz su lažnosti naše kulturološke i vjerske mitologije. Tisućama godina prije nas, vjerojatno i mnogo prije sumerske "civilizacije", Kayapo su imali kulturu koja se proširila na dobar dio Brazila. Pronađeni kosturi stari tisućama godina pokazuju da su — kao i većina "primitivnih" naroda — imali zdravlje i kvalitetu života nadmoćnu našima, s manje degenerativnih bolesti, da su imali visoka i snažna tijela i dug život. Imali su složen govorni jezik koji je preživio do današnjeg dana, prastaru usmenu povijest, tradicije i vjere, te da su u Brazilu sagradili tisuće naselja s više od 4000 stanovnika u svakome od njih. Ta su naselja bila sagrađena na golemim zemljanim uzvisinama koje su ih štatile od sezonskih poplava i tvorile kanale koje su koristili za navodnjavanje i plovidbu. Imali su obitelji, ženili su se i brinuli za djecu, prakticirali svoju vjeru i bili blaženo nesvjesni samog koncepta ratovanja (imali su plemenske sukobe, ali oni nikad nisu za svrhu imali istrjebljenje ili uništenje druge skupine ljudskih bića. Koncept genocida, kakav naša kultura prakticira već sedam tisuća godina, bio im je posve stran).

Kayapo, kao i njima ravni širom svijeta, stotinama su tisuća godina prakticirali održive načine izdvajanja hranjivih sastojaka, skloništa i odjeće iz nedavne sunčeve svjetlosti, na način koji je osiguravao opstanak i kvalitetu života za njih, ali isto tako i za buduće naraštaje, u dalekoj budućnosti.

Onda je stigao Pizarro. Za samo stotinu godina više od 85% autohtonih naroda Južne Amerike bili su mrtvi, većinom od bolesti koje su Konkvistadori donijeli iz Europe (gripa, ospice, male boginje, kuga, itd.) Preživjeli Kayapi pobjegli su u najzabitija područja u unutrašnjosti brazilskih prašuma i nastavili su obrađivati zemlju svojim 'prijateljskim' ratarskim metodama još sljedećih četiristo godina.

Tad su na početku dvadesetog stoljeća stigli drvosječe i rančeri. Drva iz prašume, posebno mahagonij, zbog svoje su ljepote i rijetkosti na visokoj cijeni u našoj kulturi. A kad se prašuma posiječe, ranjena je zemlja pogodna za ispašu stoke.

Rančeri i drvosječe unajmljivali su plaćenike neka 'izbrišu' Kayape i ostala prašumska plemena, nudeći nagrade za skalpove i uši — baš kao što je američka vlada nudila za indijanske uši i skalpove u osamnaestom stoljeću. Ta je praksa zabranjena tek nedavno (premda mnogi rančeri i drvosječe to još uvijek rade, u Brazilu i u drugim zemljama (*na primjer, u Africi je zadnja takva nagrada isplaćena 1938. od strane južnoafričke vlade za par*

ušiju 'Kung Bušmena'. Dotad se lov na njih smatrao zabavom, a u lov su dolazili lovci čak iz sjeverne Europe i SAD).

Ta je zabrana donesena većinom zato što su otkrili da se Kayape može iskoristiti i na drugi način. Otkriveno je da je njihova zemlja bogata vrijednim drvetom i mineralima pa su neke tvrtke sklopile unosne pogodbne s 'voljnim elementom' unutar naroda Kayapo.

Upoznavanje Kayapa s gotovinom imalo je mnoge popratne pojave. "Zarazilo" ih je s našim mlađe-kulturnim zamislima o tome kako bi ljudi trebali živjeti, što je neka plemena navelo da odbace tradicionalno ratarstvo i da prijeđu na *sijeci-i-pali* poljoprivredu kako bi uzgojili što više onoga što se može prodati za gotovinu. I tako su sad, kao i mnogi starosjedioci drugih kultura prije njih, pokleknuli pred 'napretkom' i mnogi rade na korporacijskim plantažama ili u tvornicama — iskorištavani su postali oni koji iskorištavaju. Kayapo kultura brzo propada, a prašuma umire zajedno s njima.

Rast naše kulture sličan je raku

Kad smo nedavno razgovarali o tome, jedan je prijatelj spomenuo 'teoriju Gaia', koja kaže da je planet živi organizam i da smo mi samo jedna stanica u tom golemom tijelu. Mnogi, ljudi, pogotovu oni koji zagovaraju naftnu industriju, otišli su korak dalje pa kažu da je s obzirom da smo mi ljudi dio prirode, sve što radimo po definiciji prirodno. Na kraju krajeva, mi jesmo priroda. Ta izopačena logika je moderna inačica starog gledišta iz američkog *Manifest Destiny*.

Pogledajmo to kroz medicinsku analogiju. Stanice u tijelu stalno se rađaju, žive, umiru. Svakoga dana milijuni njih mutiraju na različite načine, gubeći ili dobivajući određene aminokiseline u svom DNK lancu, uslijed izlaganja kozmičkom zračenju, otrovima u hrani, metaboličkim otpadnim tvarima i pod utjecajem tisuću drugih prirodnih i neprirodnih procesa.

Većina tih imitiranih stanica jednostavno umre: njihov novi DNK kod nije sposoban za održavanje života. Ali povremeno neka stanica promijeni svoj genetički kod na takav način da prirodni prekidač koji nadzire njezin postupak razmnožavanja biva postavljen u položaj 'uključeno' i nije ga moguće isključiti. Stanica se počinje dijeliti — razmnožavati — opet i opet, rastući eksponencijalno u masu tkiva kojemu treba sve više i više hranjivih sastojaka. Preusmjerava krvne žilice i dovodi si više krvi, uzima prostor i tkivo obližnjih organa u svojoj orgiji rasta. Preuzima vlast. Zove se *rak*.

Možete sad reći da je rak prirodan. Neki su oblici raka nedvojbeno potekli iz bioloških procesa koji su nam u neko doba bili korisni, a dokazano je da postoje geni koji nas čine više ili manje podložnima raku.

Ali većina oblika raka nisu normalan dio prirodnog čovjekova života. Izazvani su nečim što je napalo tijelo, oštetilo ga, promijenilo mu djelovanje na posve neprirodan način.

'Rastegnimo' tu poredbu na čovjekov odnos s planetom, jer milijunima su godina genus *Homo* i stotinama tisuća godina vrsta *Homo sapiens sapiens* suživjeli s planetom. Naša nazočnost nije bila nezapažena: izbrisali smo desetine vrsta malih i velikih sisavaca putujući s jednog kontinenta na drugi, a gotovo svugdje kamo smo došli promijenili smo krajolik. Ali nikad nismo ugrožavali krhku mrežu života, zdravlje našeg planeta.

Naše je djelovanje bilo potpuno lokalno. U Londonu 3000. pr. Kr., kad su tamo živjeli Druidi, čovjek nije mogao učiniti ama baš ništa što bi imalo utjecaj na život ljudi na Andama na drugome kraju svijeta.

A čak i naše lokalno djelovanje, to jest pokušaji da se okoliš učini pogodnijim za obitavalište čovjeka, nije imalo negativan utjecaj na život u okolnim područjima. Tlo je i dalje bilo živo. Šume su rasle snažne i zdrave. Životinje i biljke i ribe rasle su i živjele uobilju.

Ljudi su po planetu hodali lakim koracima.

Prije nekoliko godina kad sam održavao predavanja po Engleskoj, moj me domaćin poveo u obilazak špilja blizu Chislehursta, malo izvan Londona. Jedan veliki dio špilja, koje su tijekom II svjetskog rata služile kao skloništa pred zračnim napadima, izdubili su u mekanim stijenama Druidi nekoliko tisuća godina ranije. Za jedno se područje vjeruje da je služilo za vjerske obrede, jer tamo se nalazi oltar uklesan u zid, a akustika je tako veličanstvena da bakanje ili pjevanje biva pojačano do te mjere da djeluje nezemaljski.

Na druidskom je oltaru udubljenje, veličine današnjih zdjela za miješanje, s uskim kanalom koji se proteže do ruba oltara. Britanci, koji su period od rimske vladavine pa sve do prije samo nekoliko stotina godina proveli u orgijama mučenja, tlačenja i dominacije nad ženama, nedavno su iznad tog oltara naslikali sliku koja prikazuje nekoliko žena naguranih u drveni kavez obješen iznad udubine na oltaru, koje bivaju žive spaljene. "Žrtvovanja ljudi!" vrištao je poster: "Druidski vjerski obredi!" (Julije Cezar je nakon svog pokušaja osvajanja britanskih otoka 54. prije Krista napisao da Druidi žrtvuju ljude, da svoje ratne zarobljenike žive spaljuju u golemim pletenim košarama. Premda je taj njegov zapis možda i istinit, mogao bi to biti i običaj preuzet od Rimljana ili jedan od načina kako je Cezar opravdavao svoje bezobzirno širenje carstva i ubijanje bilo koje rase ili naroda koji su mu stajali na putu).

Nitko zapravo ne zna zašto su Druidi koristili te udubine. Ali znamo da su ih istrijebili Rimljani, Saksoni i daljnji osvajači koji sad sačinjavaju većinu stanovništva Engleske. Ali naša je domaćica, gledajući oltar, istaknula da ono malo što se zna o Druidima ukazuje na to da su bili štovatelji života na Zemlji u ženskom liku. Njihovi kulturni zapisi pokazuju da im je Majka Zemlja bila svetinja, da su žene imale visok položaj, kao i u mnogim drugim "primitivnim" kulturama. Na primjer, na menstruaciju se nije gledalo kao na nešto grozno i nečisto, kao u kulturama gdje su dominirali muškarci koji su žene za vrijeme menstrualnog krvarenja smatrali 'manje korisnima', nego su je Druidi držali dijelom mjesečnog ciklusa plodnosti, života, prirode — i kao nešto što treba slaviti i poštovati.

Gledajući zdjelastu udubinu na oltaru, naša je domaćica pokazala prstom i rekla: "Kladim se da su iznad nje čučale žene i pustile da u nju teče menstrualna krv, koju su kasnije koristili u vjerskim obredima blagoslova usjeva. Možda je to bila menstrualna krv visoke svećenice, najsvetija žrtva koju je mogla ponuditi plemenu i zbog koje su se prema njoj i drugim ženama odnosili s poštovanjem koje su barbarski osvajači smatrali 'obožavanjem'."

To se čini potpuno mogućim. Riane Eisler, autorica knjige *The Chalice and the Blade (Kalež i bodež, 1987)*, i drugi istraživači i antropolozi pokazuju na brojne povijesne kulture u kojima su žene ili dominirale ili bile obožavane — neke od njih preživjele su tisućljeće duže od naše moderne civilizacije i uspjele su mirno suživjeti sa svojim susjedima tisućama godina, sve dok ih nisu uništili osvajači Mladih Kultura.

Vratimo se medicinskoj analogiji stanica u ljudskome tijelu i ljudima kao dijelu Zemlje; povijesno gledajući, genus *Homo* bio je dijelom prirode i utjecao je na svoj okoliš na način kako to neizbježno radi svaki drugi prirodni grabežljivac i 'mjenjač' okoliša, od tigrova do termita.

Napad Mlađih Kultura ostavlja ograničen izbor

Ali tad je, prije 7000 godina, rak počeo rasti. Gledajte to kao zarazan oblik civilizacije, oblik koji se i danas očituje u načinu na koji djeca provode u djelo priče i konvencije naše Mlade Kulture.

Na primjer, sjećam se šestog razreda i klinca po imenu Dennis. Bio je apsolutan užas i istinski je uživao mlateći sve koji bi ga se usudili izazvati. Dennis je bio neporecivi kralj igrališta, parka i svih puteva u školu i iz nje. Otimao je džeparac bespomoćnim učenicima na koje bi naišao, a ostale bi pretukao tek toliko da pokaže svoju snagu. U toj je maloj podkulturi otjelovljavao vladara Mlade Kulture. Znali smo da je takvo ponašanje naučio od svoga oca, koji ga je — prema njegovim riječima - tukao remenom s metalnom kopčom, i za kaznu i za zabavu.

Oni od nas koji smo živjeli blizu Dennisa i koji smo putem u školu morali proći pokraj njegove kuće, imali smo tri izbora: mogli smo ga izbjegavati što je više moguće, dopustiti mu da nas mlati ili krenuti na judo i nositi nešto za obranu od njega. Ta nam zadnja opcija nije bila dostupna do šestog razreda pa je većina nas odabrala izbjegavati Dennisa kad god smo mogli. Unatoč tome uspio sam od njega 'zaraditi' nekoliko modrica na oku, svaki put pred najbrojnijom mogućom publikom, u ponižavajućoj demonstraciji njegove snage.

To su u osnovi iste opcije koje imaju zdrave, razumne kulture kad se nađu suočene s nasilnim, dominantnim kulturama. Starosjedilački narodi Sjeverne Amerike prvo su pokušali pregovarati i sprijateljiti se s mlađe-kulturnim "posjetiteljima" iz Europe. Kad je postalo očigledno da su ti posjetitelji zapravo lupeži i ubojice i silovatelji, da krađu plemenima zemlju i životinje, da ubijaju njihove članove, neki su se autohtoni narodi pokušali obraniti. Ali da bi to učinili i sami su morali usvojiti iste načine bitke protiv napadača. U tom su postupku neki postali "zaraženi" mentalnom bolešću dominacije i agresije, pretvorivši se u nomadske ratnike i lovce na bijelce.

Kad jedna od dvije civilizacije koje su živjele jedna pokraj druge i koje su međusobno trgovale postane zaražena gledištem Mlade Kulture, druga kultura ima samo ovaj izbor: pobjeći, umrijeti ili postati roblje — ili i sama prihvatiti gledište Mlade Kulture.

To je jedan od razloga zašto je naša Mlada Kultura tako zarazna.

A ipak, ima nekoliko tračaka plamena pradavne mudrosti, nekoliko Starijih Kultura koje u svojem znanju, pogledu na svijet i povijesti sadrže načine kako ćemo preživjeti sljedeće tisućljeće.

Promijenimo priču

Ima nade. Još uvijek postoji mogućnost promjene priča koje naša kultura kazuje sama sebi. Ta se nada iskazuje u dubokoj čežnji koja je zajednička gotovo svima u svakom "modernom" društvu.

Tu čežnju za ponovnim spajanjem sa svijetom oko nas vidimo u raznim pokretima povratka prirodi, u idealizaciji ratarstva, u sve većoj popularnosti ekološkog turizma, čak i u sportu. Potreba za tom povezanošću 'ugrađena' nam je u um, kao rezultat milijuna godina koje su naši preci proveli u suživotu s prirodom.

Postoji temeljna ljudska potreba za povezanošću s okolišem našega podrijetla i možemo je iskoristiti kao otponac promjene priča koje si ljudi pričaju o svijetu.

Kultura nije ono što je apsolutno, stvarno ili istinito. Kultura je ono što dobijemo kad se okupi skupina ljudi i kad se slože u što će vjerovati. Kultura može biti zdrava ili otrovna, hranjiva ili ubojita. Kultura je sačinjena od priča, a te je priče — kao što ćemo vidjeti u sljedećem poglavlju — moguće promijeniti na bolje. Mijenjajući priče naše kulture, možda ćemo pronaći način kako riješiti neke od problema koje smo dosad opisali.

Čega se moramo sjetiti

Pljačkati, klati, krasti — te stvari krivo nazivaju carstvom, a tamo gdje naprave pustoš, nazovu to mirom.

- Tacit, rimski povjesničar

Zlato je izvrsno; zlato sačinjava blago, a onaj koji ga ima čini što ga je volja. Čak i duše može u Raj uzdići.

- Kolumbo, 1503. u pismu kralju i kraljici Španjolske

Izgubili smo vezu sa sjećanjima naših davnih predaka. Ne sjećamo se priča koje smo pričali prije dvjesto naraštaja, većina naših povijesnih knjiga o tom periodu govori kao da nije postojao, nazivajući ga pretpoviješću, a u tom vakuumu riječce "pret" *zamalo* smo izgubili ključ našeg opstanka u budućnosti.

Kako smo zaboravili? Jesu li druge civilizacije imale slične zaborave? I kako bismo opet mogli doći do sjećanja naših davnih predaka?

'Kolumbo je plovio na duge pruge, tisuću četiristo devedeset i druge', kaže dječja pjesmica. Djeca u školi uče da je to godina kad je otkrivena Amerika, a to zapravo znači da je tad Europa otkrila da Amerika postoji.

Sjeverna i Južna Amerika otkrivene su dugo prije toga. Naravno, sad znamo za dobro dokumentirane ekspedicije Leifa Ericsona i drugih Norvežana, a neki znanstvenici smještaju keltske posjetitelje na obale Nove Engleske u vrijeme između 100. pr. Kr. i 54. pr. Kr,

otprilike u vrijeme kad su Julije Cezar i Rimsko carstvo pošli u osvajački pohod na britanske otoke i počeli ubijati, porobljavati i protjerivati Kelte i njihovo svećenstvo, Druide.

Ali čak ni to moguće iskrcavanje na tlo Amerike prije gotovo dvije tisuće godina ne označava prvu pojavu ljudi u Americi: to se dogodilo prije najmanje deset tisuća godina, a možda čak i četrdeset tisuća.

Današnje je stajalište mnogih paleontologa da su postojala tri velika vala migracija preko područja Beringova mora, koje je prije 10.000 godina bilo iznad razine mora. Najranija od tih migracija dogodila se prije 35.000 do 40.000 godina i dovela je do naseljavanja arktičkog područja od strane naroda koji sebe naziva Inuiti, a koje Europljani nazivaju Eskimima. Druga je migracija odvela ljude južno, možda sve do Argentine, što je dovelo do naseljavanja Južne Amerike najvjerojatnije negdje u periodu prije 25.000 do 15.000 godina (u tijeku je rasprava na tu temu: neki vjeruju da su ti ljudi negdje u to vrijeme prešli Tihim oceanom brodovima). Treća se migracija odvijala prije nekih 10.000 godina i za rezultat je imala ljudsku kolonizaciju Sjeverne Amerike.

1492. godine, kad se Kolumbo iskrcao na otok Hispaniolu, o sebi je mislio kao o predstavniku velikoga carstva (europskih naroda općenito, a konkretno španjolskoga carstva) u posjetu jednoj drugoj velikoj carevini (Indiji). U stvarnosti i činjenično, dva najveća carstva poznata Europljanima u to vrijeme bila su Dinastija Ming u Kini i Otomansko carstvo. Između sebe nadzirali su više od polovine poznatoga svijeta i tako su 'zaključali' trgovinu i izvore Azije i dobrog dijela Europe da jedna priča kaže da je Kolumbovo putovanje zapravo bila potraga za trgovačkim rutama prema Indiji koje ne bi uključivale prolazak kroz vode pod nadzorom Turaka ili zemaljske puteve pod nadzorom Dinastije Ming. Da je uspio pronaći takvu rutu, Španjolci bi mogli izbjeći plaćanje poreza i naknada tim velikim carstvima, time uvelike povećavajući profitabilnost svoje trgovine (zamislite da su ljudi u njegovo doba mislili da je Zemlja ravna običan je mit: svaki je mornar znao da je svijet okrugao, jer mogli su vidjeti brodove kako nestaju iza obzora. To je već stotinama godina bila općepoznata stvar, u akademskim i nautičkim krugovima). Drugo nagađanje kaže da je Kolumbo zapravo i tražio Ameriku — ili točnije zlato i robove koje bi mogao dovesti iz Amerike — jer prije njegova polaska već su postojala mnoga izvješća o 'dalekoj i bogatoj zemlji na zapadu', uključujući i ona portugalske ekspedicije iz 1460, brojnih baskijskih putovanja između 1375-1491, britanske ekspedicije s polaskom iz Bristola u Engleskoj 1481 (koja je dosegla obalu Newfoundlanda 1491). Glas o tome već je kružio naokolo i niti jedna kraljica nije morala dati u залог svoj nakit da bi se podmirili troškovi Kolumbove opreme (*izvrstan izvor tih povijesnih zapisa i još mnogo 'povijesnih' zgoda iz američke povijesti je knjiga Lies My Teacher Told Me (Laži koje mi je rekao moj učitelj, 1996) Jamesa W. Loewena*).

Kako god da je bilo, ono što je Kolumbo otkrio na Hispanioli bilo je beskrajno unosnije od bezporezne trgovine s Indijom: našao je robove i zlato. Kolumbo se vratio kući kao basnoslovno bogat čovjek.

Otprilike u to vrijeme, jedan od španjolskih Konkvistadora našao je glasine o golemom carstvu daleko na jugu, o zemlji gdje su sama zdanja pozlaćena, a ljudi izuzetno imućni. 1532. godine Francisco Pizarro predvodio je silu od 260 plaćenika do obale onoga što se danas naziva Peru (*kad je španjolski osvajač Pizarro prvi put pristao na kontinent Južne Amerike 1514, starosjedioci koji su ga došli pozdraviti i donijeli mu darove u hrani i svetim predmetima, a koji nisu razumjeli niti riječ španjolskog, pročitao je (baš kao i svi ostali španjolski osvajači, uključujući Kolumba) slijedeću pripremljenu izjavu: "Zaklinjem vas da*

priznate Crkvu kao gospodaricu, a da u ime Pape priznate kralja za vladara ove zemlje te da poslušate sve njegove zapovijedi. Ako to ne učinite, uvjeravam vas da ću uz Božju pomoć započeti rat protiv vas, na svakome mjestu i sa svim sredstvima i na svaki mogući način. Podrvrgnut ću vas vlasti Crkve i njezinih svećenika. Uzet ću vam muškarce i žene i djecu i od napraviti roblje. Uzet ću vam blaga i nanijeti vam sva zla i štete koje mogu. Smrti i ozljede, od sada nadalje, bit će vaša krivnja, a ne krivnja njihovih veličanstava ili gospode u mojoj pratnji. "

Sa 62 konjanika i 198 pješaka, iskrcao se na obalu i zaputio se kroz Ande do inkanskog grada Cajamarca, gdje je zatražio da ga primi car Inka. Car je doputovao do Cajamarca na — kako je očekivao — miran sastanak sa stranim posjetiteljima, a Pizarro je zarobio i njega i njegovu pratnju te za njih zatražio otkupninu od dvije sobe pune srebra i jednu sobu punu zlata (otprilike 60 milijuna dolara, po današnjim cijenama srebra i zlata), što mu je dva tjedna kasnije bilo isplaćeno.

Ta isplata otkupnine uvjerila je Pizarra da ima istine u pričama koje je čuo o Inkama, pa je garotirao cara i njegove pomoćnike, spalio njihova tijela i krenuo na dugačak marš u Cuzco, glavni grad inkanskoga carstva Tahuantinsuyu, smješten na vrhu planine.

Našao je glavni grad najveće svjetske carevine u to vrijeme, nacije dotad nepoznate Europi i Aziji, a s više stanovnika nego Mingova Kina ili tursko Otomansko carstvo i daleko veće od Španjolske.

Carstvo Inka vladalo je nad područjem današnjeg Perua, Argentine, Čilea, Kolumbije, Bolivije i Ekvadora — gotovo cijele Južne Amerike osim džungla i prašuma današnjeg Brazila (koje su kasnije prisvojili Portugalci). Inke su kroz svoje carstvo sagradili preko 40.000 kilometara cesta (otpornih na sve vremenske uvjete), prometni sustav kojemu na svijetu nije bilo ravna sve do izuma automobila. Njihovo je carstvo bilo podijeljeno u 80 političkih provincija, a poput Rimljana i oni susvim različitim narodima nad kojima su vladali nametnuli *linguafran-ca*, a taj je jezik bio *Runa Simi*. (*linguafranca* — bilo koji hibridni jezik koji se koristi za komunikaciju između različitih naroda, nap. prev.)

Grad Cuzco zaista je bio krcat zlatom. Golema šetališta, blistave fontane, ogromna zdanja u kojima se nalazila vlada, veličanstveni hramovi — a posvuda je svjetlucalo zlato: nakit stanovnika, zlatni zidovi u hramovima i kraljevskim palačama, zlatni kipovi i figure raznih inkan-skih bogova (pogotovo Intija, zlatnog boga sunca) po cijelom gradu.

Poput Rimskoga carstva i europskih carevina koje su uslijedile nakon njega, inkanskim je carstvom vladala elitna obitelj. Bilo ih je manje od 40000, a bili su jedini Inke u cijelome carstvu — svi su ostali bili sluge ili robovi ili seljani. Inkanska je carska obitelj iznikla negdje između 600. i 1000. godine, otprilike u isto vrijeme kad i europske kraljevske obitelji, a poput njih i Inke su svoju vladavinu utvrdili i provodili sve do 1500.

Na činjenicu da je Pizarro uspio pročitati svoju čuvenu objavu, osvojiti najveće carstvo na svijetu sa samo 260 ljudi, a potom u Španjolsku brodovima otpremiti tone zlata, Španjolci su gledali kao na znak božje milosti.

Zapravo, razlog zašto je osvajanje prošlo tako lako bila je činjenica da je — u vrijeme kad je 1532. Pizarro stigao u Cuzco — već više od 60%, a možda čak i 90% stanovnika inkanskih zemalja bilo mrtvo.

Španjolski su Konkvistadori 1520. sa sobom u Mexico donijeli i male boginje, što je izazvalo pomor među starosjedilačkom populacijom (koja nije imala nikakvu otpornost na tu europsku bolest), epidemiju koja se proširila kroz Srednju i Južnu Ameriku kao šumski požar. Do 1524. male boginje ubile su gotovo cjelokupno stanovništvo Paname, a jednom kad su 'preskočile' kanal proširile su se po Južnoj Americi, ubijajući sve pred sobom (*premda će proći više od stotinu godina prije nego što će Jenner otkriti cjepivo za male boginje, Europljani su toj bolesti bili izloženi već stoljećima, možda tisućljećima. To im je dalo relativnu otpornost: oni s 'neotpornim' genima većinom su već davno prije umrli, tako da je u prosjeku samo 5% do 30% necijepljenih Španjolaca umiralo od malih boginja. Ali nakon prvog izlaganja toj bolesti 1520, inkanska populacija, koja nikad prije nije bila u dodiru s tom bolešću, imala je stopu smrtnosti između 60% i 95%.*).

Wayna Capac, poljednji car Inka, umro je od malih boginja 1525, zajedno sa sinom nasljednikom te većinom ostatka svoje obitelji. Vladarski vakuum i demografski kolaps bio je tako golem da je sedam godina kasnije Pizarra dočekaao samo jedan ostatak nekoć silne civilizacije koji mu se više nije mogao suprotstaviti.

Inke su za sobom ostavili toliko zlata, posebice pod zemljom u svojim zamršenim višenaraštajnim grobnicama, da je španjolska vlada inkansko zemljište u Južnoj Americi označila kao nalazišta ruda. Do 1537. zlatna je groznica bila u punom jeku: dolaskom desetina tisuća Španjolaca i Kastiljanaca, španjolski je kralj ustanovio službenu talionicu u dolini Moche. To nije bilo postrojenje koje se bavilo taljenjem zlata iz rude (što su Inke radili već gotovo tisuću godina), nego taljenjem stotina tisuća zlatnih predmeta opljačkanih iz mauzoleja Chan Chana i pozlate skinute sa zidova piramide Sunca. Te su neprocjenjive dragocjenosti rastalili u zlatne šipke kako bi ih lakše otpremili u Španjolsku, a kraljevi su ljudi nazirali cijelu operaciju kako bi mogli ubrati kraljevski porez od 20%. I dan danas je 'lov' na inkanske artefakte glavna (premda zapravo nezakonita) podzemna industrija među siromašnim slojevima koji žive u većini bivših inkanskih područja u Južnoj Americi.

"Veliki Zaborav"

Australac Geoff Page i umjetnik Bevan Hayward (čije je aboridžinsko ime Pooaraar) izdali su prekrasnu knjigu fotografija, pjesama i priča naslovljenu *Veliki Zaborav (The Great Forgetting)*, Naslov knjige je izreka koju Aboridžini iz Australije odavno koriste da bi opisali što se dogodilo njihovoj kulturi, kao posljedica dvjesto godina prisilne asimilacije u bijelu australsku kulturu europskih temelja. Još nedavnije, pisac Daniel Quinn upotrijebio je taj izraz u svojim knjigama *Ishmael* i *Priča o B (The Story of B)* da bi opisao fenomen kad osvajačka/asimilirajuća kultura istodobno uništava i zaboravlja ne samo kulturu koju asimilira nego i ostatke podrijetla vlastite kulture.

Prosječnog stanovnika Južne Amerike u današnje vrijeme, bez obzira kojega je podrijetla, ne zanimaju kultura i život naroda koji su na tom kontinentu živjeli prije Pizarrova dolaska, niti o njima išta zna. Vrijeme Inka je zaboravljeno, postalo je dijelom prapovijesti, o njemu se ne uči na satovima povijesti u peruanskim školama, nego je 'dodijeljeno' tajnovitim područjima arheologije i paleoantropologije.

Narod je izbrisan iz postojanja, većina je umrla od malih boginja, a kasnije pod mačem osvajača, a njihovo zlato i dragocjenosti bijahu opljačkane. A onda su zaboravljeni.

Ali to nije bio prvi Veliki Zaborav.

Kad su oko 1530. ispitivali preživjele nakon pokolja Inka, rekli su da su Inke prva civilizacija na kontinentu Južne Amerike. Bog sunca Inti stavio je tamo prvog muškarca i prvu ženu, rekoše, a od njih je potekao cijeli narod. Znalo se rodoslovlje svakoga, tko je čiji sin ili kćer, unatrag sve do prvog muškarca i prve žene.

Ali premda je to bilo vjerovanje prosječnog Inke 1530. godine, nije to bila prava povijest tog područja. U sjevernim planinskim predjelima Perua, na primjer, Inke su vladali od otprilike 800. do 1500. godine nakon Krista.

Ali od 400. do 800. područje je bilo pod nadzorom naroda Marcha-uamachua. Prije njih, oko 10. godine n. Kr., tim je područjem vladala carevina Recuay. Prije njih bile su, redom, carevine Chavin, Kotosh, Huacaloma i Galgada, koja se pojavila oko 2000. pr. Kr. Prije Galgade bili su Lauricocha (od 8000. pr. Kr. do 2000. pr. Kr.), a narod Guitarrero živio je tamo od otprilike 10000. pr. Kr. do 8000. pr. Kr.

Sve su te narode Inke zaboravili, baš kao što je većina modernih Peruanaca zaboravila Inke.

I premda su se Inke pojavili prije tisuću i petsto godina, prakticirali su tehnike i imali kulturu dominacije, tlačenja i genocida. Carstvo su sagradili osvajanjem susjednih naroda i pretvarajući ih u robove. Njihovu je carevinu sačinjavala mala vladajuća elita, otprilike 1% stanovništva, koja je nadzirala dvije trećine, a možda čak i 90% ukupne imovine cijele nacije. U tim aspektima nisu bili toliko različiti od Španjolaca koji su ih osvojili, ili od suvremenih zapadnoeuropskih/američkih kultura. Sve su to Mlade Kulture.

S druge strane, neke od Starijih Kultura koje su preživjele dolazak Inka, postoje još i danas. Na primjer, kolumbijski narod Kogi i danas na tlo, oceane, rijeke, šume i nebo gleda kao na žive i svete. S jednakim su užasom s kojim danas gledaju kako potomci europske kulture siluju ovaj planet prije tisuću i petsto godina gledali kako Inke osvajaju i potlačuju narode i zemlju. Znaju da su prije njih bili drugi, da je Zemljina povijest nevjerovatno stara i duga i da će planet nastaviti s nama ili bez nas.

Ljepota prisjećanja

Moja je majka opčinjena genealogijom. Pronašla nam je pretke unatrag sve do predsjednika Jamesa Madisona, a u 10. stoljeću do izvornog Princa od Walesa (prije no što je britanska kaljevska obitelj uzurpirala tu titulu, nakon što su osvojili Wales). Osjećam se povezan s Norveškom, zemljom iz koje su prije prvog svjetskog rata doselili roditelji mog oca. Kad čitam povijesti i obiteljska stabla koja, dobijem osjećaj pripadanja, osjećaj vlastite povijesti, osjećaj stalnosti i ukorijenjenosti. Zapitam se kako su ti ljudi preživjeli svoje živote, što su radili, kako njihova djela i njihove misli još uvijek odjekuju kroz moju DNK i kroz svijet. Proučavam, koliko mogu, njihove ciljeve i ideale, a to pomaže oblikovati ili ojačati moja uvjerenja ili me navede da ih preispitam.

Taj osjećaj povijesti izuzetno je važan za ljudska bića. Od kritične je važnosti za zdravu kulturu i baš zato je povijest obavezan predmet u školama. Osjećaj povijesti važan je za samopouzdanje — zato toliko američkih crnaca zahtijeva neeuropski pogled na Afriku i

povijest ropstva. To je razlog zašto je svaki vjerski ili politički vođa pokušao ili ponovno napisati povijest ili si urezati stranicu u njoj — ili oboje.

A ipak, naš je pogled na prošlost neobično kratkotrajan i uzak.

U kulturama koje su nastale na židovskim, kršćanskim i islamskim vjerskim temeljima, uči se da je izvorno hebrejsko pleme započelo s Adamom i Evom i njihovim preživjelim sinovima Kainom i Setom. Na Zemlju su stavljeni prije oko pet tisuća godina.

Biblijska priča Postanka spominje i druge ljude ("u zemlji Nod") s čijim su se kćerima sinovi Adama i Eve oženili i imali djecu, ali ti su ljudi bili članovi drugih plemena pa se njih spominje samo nakratko.

Način na koji je priča ispričana služi tomu da nas 'odsječe' od sjećanja na druge ljude koji su živjeli prije rođenja skupljača, Adama i Eve, njihova sina ratara Kaina ili njegova brata stočara Abela. Podiže zid zaborava ispred svega što je prethodilo tom vremenu.

Dominirajuće Mlađe Kulture najbolje funkcioniraju kad njihovi članovi vjeruju da su jedinstveni u ljudskoj povijesti, da su u rodu s prvim muškarcem i prvom ženom i da ih je stvoritelj svemira izabrao za vladare nad svim drugim kulturama (što je pretpostavka na koju ukazuju prve dvije pretpostavke).

Takve kulture će se boriti do smrti za očuvanje svojih pretpostavka i poduzet će "sve potrebne korake" da ubiju pripadnike drugih kultura koje bi im se mogle suprotstaviti ili da među njima izazovu veliki zaborav.

Kad je Pol Pot ubio između jedan i dva milijuna Kambođijaca — prvenstveno sve pismene — učinio je to da bi "novo društvo" počelo od nule. Prije 6-7 godina u Indoneziji sam upoznao osobnog liječnika Pola Pota, dr. Willa Krynena iz Crvenog križa; rekao mi je da je Pol Pot vjerovao da će izazivanjem potpunog zaborava povijesti među stanovništvom Kambodže — tako da ubije sve koji znaju čitati i pisati i one dovoljno stare da se sjećaju povijesti (*zato je Pol Pot prvo dao pogubiti ljude s naočalama i starije građane.*) — moći sagraditi novo društvo, odgajajući djecu s vjerovanjem u "novu povijest" koju je izmislio, postavljajući sebe kao oca njihove kulture i civilizacije. Iz tog je razloga naredio neka se godina nakon njegova velikog pokolja označi kao nulta godina. Svi su kalendari u Kambodži trebali počinjati od toga datuma, a vrijeme prije nulte godine povijesne knjige, napisane za mlade preživjele, nazivale su prapoviješću, razdobljem malog značaja i važnosti, koje nije vrijedno podrobnije proučavati ili opisivati.

Pol Pot je pažljivo proučavao povijest: znao je da su drugi prije njega učinili točno ono što si je i on zamislio — i znao je da su uspjeli (*razmislite zašto mi brojimo godine na ovakav način*). Zamalo je i on uspio, a vjerojatno i bi da se nisu umiješali Vijetnamci, koji su ušli u Kambodžu i zaustavili Potov pokolj vlastitoga naroda.

Kad sam prvi put posjetio jedno sjevernoameričko starosjedilačko pleme, bio sam zaprepašten otkrivši da je do prije samo dvadesetak godina američka vlada zatvarala starosjedioce koji su prakticirali vlastitu vjeru. Nije im bilo dopušteno izvoditi određene plesove, obrede u svetim kolibama, pjevati određene pjesme ili moliti na određen način, a oni koje bi uhvatili na djelu bivali su trpani u zatvore zajedno s ubojicama i lopovima (*rani Europljani osjećali su priličan strah od 'indijanskih' šamanskih moći, koje su uključivale mogućnost prizivanja kiše i drugih*

načina upravljanja prirodom. Prva engleska kolonija osnovana u Sjedinjenim Državama bila je ona na otoku Roanoke — tamo je od ruke bijelaca pao prvi starosjedilački poglavica i tamo se rodio prvo bijelo dijete na američkome tlu (Virginia Dare). Kad su se 1589. Britanci vratili u koloniju, donoseći potrepštine, otkrili su da je svih 400 kolonista netragom nestalo, pa je Roanoke postao 'izgubljena kolonija'. Drugi engleski pokušaj kolonizacije dogodio se u Jamestownu 1607. Samo je 38 od izvornih 104 doseljenika preživjelo prvu godinu, a još je 4800 kolonista umrlo od gladi u sljedećim pokušajima kolonizacije tijekom narednih sedam godina. Ali zašto? Matthew Therell, specijalist za tumačenje godova sa sveučilišta Arkansas, proučavao je godove nedavno posjećenog stabla ćelavog čempresa, starog 1000 godina. Otkrio je iznenađujuću anomaliju, a svoj je nalaz objavio u žurnalu Science (Znanost) od 24. travnja 1998. Između 1000. i 1997. bile su dvije — **i samo dvije** — suše duž Istočne obale... tijekom godina 1587-1588. i 1607-1614.).

Američka vlada još uvijek zatvara sjevernoameričke starosjedioce čiji vjerski obredi uključuju uzimanje šamanističkih biljaka koje izazivaju promijenjeno stanje uma, a koje prirodno rastu na njihovoj zemlji i koje su se u vjerskim obredima koristile tisućama godina prije dolaska Europljana na taj kontinent.

Slično, antropolozi koji proučavaju autohtone vjere i kulture iz doba prije dolaska Kolumba, posebice u Južnoj Americi gdje vlada veliko zanimanje za Maje, nailaze na goleme probleme. Katolička je crkva domoroce proglasila bezbožnicima pa su Španjolci krenuli na dobro isplanirane misije pronalaska i uništenja svih umjetnina, zapisa, hramova, hijeroglifa ili bilo čega drugoga što bi Majama i drugima moglo omogućiti sjećanje na njihovu povijest i nastavak kulture. Njihov je jezik zabranjen, njihove vjere osuđivane, a svi koje bi zatekli u vjerskim obredima bili su ubijani na licu mjesta (*isti je taj postupak slijedio Cezar u osvajačkom pohodu na Europu, kad je uništio mnoga plemena koja su u to doba tamo živjela*).

U Sjedinjenim Državama Španjolci nisu imali priliku biti tako temeljiti kao što su bili u Južnoj i Središnjoj Americi, pa su početkom 19. stoljeća, kad su vojnici i doseljenici krenuli na zapad, mnoga plemena bila netaknuta. Kad ubijanje starosjedilačkih naroda nije uspjelo (ili je bilo zaustavljeno), svejedno smo stoljećima nametali zakone čija je svrha bila izazvati amneziju među plemenima i na taj im način oduzeti identitet. Mnoge je takve 'postupke' predvodila Katolička crkva, koja i u današnje vrijeme vodi škole i druge programe u mnogim indijanskim rezervatima (*Crkva je imala i unutrašnje sukobe oko tih zemalja. 1997. godine Louise i ja posjetili smo indijansku zajednicu naroda Pima na rijeci Gila. Stari zemljovid iz 18. stoljeća pokazuje to područje kao 'franjevačko', a kasnije 'isusovačko', nakon što su najraniji Španjolci već otišli sa svim blagom*).

Tu praksu nisu provodili samo u Americi, naravno. Na primjer, u Australiji je tek u prošleme desetljeću vlada zabranila nasilno odvođenje aboridžinske djece od roditelja i njihovo udomljavanje u bijelim obiteljima kako bi zaboravili svoje korijene i aboridžinsku kulturu.

Uslijed načina na koji dominirajuće kulture obrazuju mase, prosječni građanin modernoga svijeta zna vrlo malo ili ništa o ovome. Prevladava mišljenje da su primitivni narodi... *pa, primitivni*. Čak se i ta riječ, koju su naši preci nekoliko stotina godina primjenjivali na starosjedilačke narode Sjeverne Amerike, otvoreno koristila na način koji implicira inferiornost, glad, gruba pravila društvenog ponašanja, djetinjasto jednostavnu tehnologiju i smiješno naivnu vjeru. Najpoznatiji sjevernoamerički starosjedilac je izmišljeni lik Tonto,

pomoćnik junačkog kauboja Lone Ranglera. Na jeziku jednog plemena Apaša "Tonto" znači "spor u glavi".

Tek kad je u II svjetskom ratu maloj odvojenoj skupini sjeverno-američkih starosjedilaca bilo dopušteno boriti se na strani Saveznika i tek kad su svi na kraju završili s odličjima, Amerikanci su počeli osjećati poštovanje, krivnju, strahopoštovanje, čak i divljenje kad bi naišli na straosjedilačke narode koji još uvijek žive na način svojih predaka iz Starijih Kultura.

Zapravo, kao što možete saznati čitajući literaturu iz antropologije ili posjetom plemenskim narodima, dubina ljudskog iskustva "primitivnih" naroda nimalo se ne razlikuje od one "modernih" ljudi. Jedni i drugi imaju identičan raspon izraza i osjećaja, kulture koje su jasno definirane — sa standardima i normama ponašanja, imaju obrede i vjere koje imaju duboko značenje njihovim stanovnicima. Osnovna je razlika to što "primitivni" ljudi općenito imaju lagodnije živote, manje siromaštva, gotovo nimalo zločina (oni koji nisu prihvatili naše načine svakako nemaju policiju ni zatvore), raznolikiju i zdraviju hranu, manje degenerativnih bolesti, bolje psihičko zdravlje i kulturu čija je primarna vrijednost suradnja (a ne suparništvo), međusobno poštovanje (a ne dominacija), dugoročna briga za izvore prirodnih bogatstva (a ne iskorištavanje za brzu zaradu) i jednakost (među ljudima, među spolovima, između ljudskih bića i prirode).

Antropolog Mark Nathan Cohen u svojoj knjizi *Health and the Rise of Civilization (Zdravlje i uspon civilizacije, Yale University Press, 1989)* ističe da tijekom posljednjih 30.000 godina dobro istraženih ljudskih fosilnih nalaza tek u zadnjih 100 ili nešto više godina ratarski narodi imaju životni vijek koji je duži od životnoga vijeka lovaca/skupljača.

Nalazi su, zapravo, iznenađujuće jasni: prije 30.000 prosječna visina odraslog muškarca bila je 180, a odrasle žene 168 cm. Muškarci u poljoprivrednim zajednicama, od prije 10.000 godina pa sve do prije samo 200 godina u prosjeku su bili visoki samo 168, a žene su se 'snizile' na samo 160 cm.

Prije 30.000 godina prosječni je odrastao čovjek umro bez samo 2.2 zuba; do prije 8000 godina u ratarskim društvima već mu je nedostajalo 3.5 zuba, a do rimskih vremena karijes je bio u takvom porastu da je prosječan čovjek umirao bez 6.6 zuba.

A to nije bilo *zato* što je čovjek živio duže: zapravo, prosječan životni vijek od 33.3 godine tijekom gornjeg paleolitika dostignut je među ratarskim društvima tek 1900. u Sjedinjenim Državama kad je prosječan životni vijek muškarca ne-bijelca dosegao 32.5 godina (od tog vremena, glavni 'produživač' životnoga vijeka u Prvome svijetu su antibiotici, sve otkad su tijekom I svjetskog rata otkriveni sulfonamidi i tijekom II svjetskog rata penicilin). Općenito gledajući, lovci i skupljači hranili su se zdravije, raznolikije i živjeli su manje stresne živote u većem skladu sa svojim okolišem i svojim susjedima.

Kako ističe Forbes, više je nego ironično da su ljudi koje nazivamo "primitivnima" i "neciviliziranima" razvili način života koji je tako dobro funkcionirao da im nisu bili potrebni policija i zatvori.

Otkad sam pročitao to njegovo zapažanje, otkrio sam da postoji siguran pokazatelj kako neko društvo nejednako dijeli svoja dobra: što je bogatstvo usredotočenije i što su nasilniji odrednici društva, to je više zatvora.

Čega se moramo sjetiti: gledišta Starijih Kultura

Forbes ističe da većina starosjedilačkih američkih kultura, uz nekoliko izuzetaka, nije imala te postavke kao dio svojih mitova. Umjesto priče koja kaže da smo "odvojeni od prirode i rođeni da bismo vladali nad njom", te kulture imaju drukčiji pogled na čovjekovo mjesto u stvaralačkom poretku:

Mi smo dio svijeta. Napravljeni smo od istog tkiva kao i druge životinje. Jedemo iste biljke. Dijelimo zrak, vodu, tlo i hranu sa svim ostalim oblicima života na Zemlji. Na svijet dolazimo na isti način kao i svi drugi sisavci, a kad umremo postajemo — baš kao i oni — dijelom tla koje će hraniti buduće naraštaje.

Naša je sudbina surađivati s ostatkom prirode. Svaki oblik života ima posebnu svrhu u velikom eko-sustavu i sve ih treba poštovati. Svaka životinja i svaka biljka ima vlastitu jedinstvenu inteligenciju i duh. Dopušteno nam je natjecati se s drugim biljkama i životinjama, ali ne bezobzirno ih uništavati. Sav je život jednako svet (*čak je teško uporabiti riječ 'sveto', jer to implicira da nešto drugo 'nije sveto'.* U tim Starijim Kulturama takve razlike ne postoje. *Život JEST, a to je nešto od izvanredne važnosti, u samoj jezgri postojanja svega*) kao što je ljudski život. Premda su lov i ubijanje za hranu dijelom prirodnoga poretka, kad to činimo moramo to raditi s poštovanjem i zahvalnošću.

Starije su kulture najčešće za suradnju, a ne dominaciju.

Postoje ljudske kulture koje nemaju udjela u razaranju svijeta. One pokazuju i dokazuju da razaranje i dominacija nisu neizbježan dio ljudske prirode.

Antropološki nalazi pokazuju da prije pojave Mlađih Kultura prije otprilike sedam tisuća godina niti jedna kultura nije vjerovala da je odvojena od prirode ili da joj je nadmoćna. Ostatke tih Starih Kultura nalazimo u plemenskim narodima širom svijeta, kao što su San, Kogi, Ik iz Ugande, Navajo, Hopi, Cree i Ojibwa, koji žive u skladu sa svijetom i s ljudima oko sebe, gledajući sav život kao svetinju. Bušmeni San ne mogu se kategorizirati čak ni kao kultura kamenog doba, jer nikad nisu koristili kameno oruđe, samo ono napravljeno iz drveta, a ipak su uspješno živjeli svojim načinom života 10.000 (a možda čak i 100.000) godina prije Aristotela.

Za sobom su ostavili vrlo malo tragova, jer bili su tako vješti u obnovivoj uporabi ("reciklaži") svih izvora.

To je bio održiv i — baš suprotno od onoga što naša kultura o tome misli — često sretan i ugodan život.

Kad smo prije mnogo tisuća godina živjeli na taj način, imali smo sigurnost od kolijevke pa do groba. Pleme se brinulo za sebe, mi smo se brinuli jedni za druge. Ako je jedan imao hranu, svi su je imali; ako je jedan imao bolesno dijete ili nemoćnog starca u obitelji, svi su imali bolesno dijete i nemoćnog starca. Bogatstvo se mjerilo sigurnošću. Sredstva razmjene, poput novca, nisu bila potrebna, zamisao o gomilanju hrane bila je nezamisliva, jer svi su bili odgovorni za sve druge. Naši davni preci živjeli su na način svih drugih surađivačkih zajednica u prirodi, bili to čopori vukova ili čimpanza ili prerijskih pasa: brinuli su se jedni za druge.

Naši preci — ljudi poput vas i mene, svih rasa i na svim kontinentima — živjeli su na takav način, posvuda na svijetu, najmanje 40 .000, a moguće i 200.000 godina, ovisi čiju arheološku postavku prihvatite.

A onda je došlo do erupcija među tradicionalnim kulturama. U nekim dijelovima svijeta ljudi su napravili odmak od lova i skupljanja plodova i počeli eksperimentirati s poljoprivredom. To je omogućilo učinkovitiju proizvodnju hrane, time i povećanje broja stanovnika, a nekim je ljudima omogućilo gomilanje hrane: bio je to početak *imućno sti*.

Danas tu sigurnost od kolijevke do groba, koju su naši plemenski preci uživali kao pravo po rođenju, pokušavamo kupiti novcem, ali to uspije tek nekolicini nas.

Potom je podskupina ratara počela eksperimentirati s novom kulturološkom idejom prisilnog propovijedanja (evangelizma) to jest privlačenja drugih u svoju kulturu na način na koji to nikad prije nije bilo učinjeno. A njihovi su im bogovi rekli da one koje ne uspiju preobratiti moraju potpuno uništiti. Od desetina tisuća plemena koliko ih je živjelo na planetu, izdvojilo se nekoliko njih (vjerojatno ne više od desetak) i taj je sićušan broj počeo 'brisati' i sustavno uništavati tisuće drugih plemena koja su živjela održivim, mirnim načinom života bliskim prirodi.

Izišli su iz Vrta i počeli stvarati gradove/države, a kasnije i carstva koja su se temeljila na kulturi dominacije.

Rođenje klasnih razlika i vladajućih struktura

Bili su to prvi ljudi zaraženi *wétikom*, izvorište naše Mlade Kulture, a baš zbog takvog načina razmišljanja postali su učinkovitiji u povećanju broja svojih stanovnika (*premda su najranije evangelističke kulture izgubljene u povijesti, unutrašnje rasprave o tome nalazimo u zapisima starih Grka (koji nisu propovijedali svoju doktrinu) i Rimljana, Rimljani izvorno nisu propovijedali, kao što je vidljivo iz zapisa brojnih rimskih filozofa i vođa, uključujući i Julija Cezara — Rimsko je građanstvo bilo "ekskluzivan klub". Ali kad se u ranom četvrtom stoljeću carstvo počelo osipati, car Konstantin pokušao ga je spasiti službeno prihvativši Židovskog mesiju Isusa kao zamjenu za boga sunca kojega su Rimljani štovali i promijenivši židovski sabat (subotu), dan štovanja, u dan kad su Rimljani tradicionalno štovali svoga boga-sunce, nedjelju. Tim je potezom, stvorivši jednu ("katoličku") službenu rimsku crkvu, Konstantin u rimsku kulturu usvojio evangelistične (propovjedačke) koncepte koji su najočitiji u pisanjima Pavla. Premda to nije jedini primjer kako jedna kultura usvaja evangelizam, jedan je od najbolje dokumentiranih.*). Pod svojim su nadzorom imali više sunčeva svjetla. Kažem 'zaraženi', jer Mlada Kultura je zarazna: ljudi koje napadne imaju malo izbora, a oni koji prežive najčešće i sami postaju Mladom Kulturom.

Naravno, to je imalo svoju cijenu. Dok su San, Kogi, Ik i drugi starosjedilački narodi provodili manje od dva sata dnevno prikupljajući hranu i ispunjavajući životne potrebe (a tako rade i dan danas), u društvima Mladih Kultura ta je ravnoteža značajno poremećena pa "prosječni ljudi" moraju raditi duže i napornije da bi preživjeli. Dominantni pojedinci stoga mogu živjeti lagodno i raditi sve manje.

U društvima Mlađih Kultura za svaku osobu koja radi samo sat ili dva dnevno, druga osoba mora raditi četiri ili osam ili deset sati na dan ili čak i više. Bez masivnog iskorištavanja prirodnih izvora ili krađe od drugih, na svaku osobu koja ima deset puta više od prosjeka, deset drugih moraju imati samo desetinu. Rođene su društvene i gospodarske klase, a pojavile su se i prve *vlade* da bi *definirale, zapovijedale i nadzirale* društveno-privrednu strukturu i *pomogle* bogatima da održe i povećaju svoja bogatstva.

Bez obzira jesu li bile svjesne toga ili nisu, te vlade — većina kraljevina u ranim danima — širile su zarazu Mlađe Kulture svim svojim građanima, bogatima i siromašnima.

Vladajuće su klase "programirale" svijest svojih podanika, baš kao što naše vlade, obrazovne institucije i masovni mediji čine danas.

Kako se to dogodilo

Nitko ne zna što je izazvalo prvu erupciju *wétiko* kulturnog ludila, ali logika sugerira da se to najvjerojatnije dogodilo na mjestima gdje je postojalo ciklično obilje izvora hrane. Na primjer, starosjedilačka američka plemena Tlingit i Waida (koja su živjela na sjeveroistoku, na području današnjeg Vancouver Islanda) očito su bili trgovci i robovlasnici dugo prije dolaska Europljana (koji su također bili robovlasnici). Prema antropolozima (koji su možda 'zagađeni' zapadnjačkom pristranošću), u jednom je periodu moguće da je čak i 25% mjesnog stanovništva bilo roblje, a prosjek je bilo 7% do 15%. Zašto?

Neki antropolozi teoretiziraju da su — uslijed činjenice da se na tom području lososi mrijeste dvaput na godinu i tako daju obilan, ali kratkotrajan izvor hrane — ta plemena razvila način pohrane lososa (sušenje, soljenje itd.) da bi si osigurali hranu kroz cijelu godinu. To je izjednačavanje količine hrane neovisno o godišnjem dobu omogućilo prehranjivanje mnogo većeg broja stanovnika. Zapravo, prosječno pleme s toga područja imalo je stotine članova, dok su lovačko/skupljačka plemena u unutrašnjosti rijetko premašivala brojku od 50-100 članova. Čini se da je taj uzorak plemena s malo pripadnika prevladavao u Europi od prvog dolaska ljudi prije između 60.000 i 40.000 godina pa sve do pojave "civilizacije" prije između 5000 i 10.000 godina, a ostatke tog uzorka vidimo i danas među Laponcima u sjevernoj Švedskoj, koji su posljednji starosjedilački Europski narod.

Uz mogućnost prehranjivanja i uzdržavanja većeg broja ljudi, sposobnost skladištenja hrane stvorila je drugu kulturološki destruktivnu popratnu pojavu. Stvorila je prvu imućnost. Oni koji su bili jako dobri u skladištenju hrane ili u krađi zaliha hrane, završili su s najvećim bogatstvom u hrani. Tijekom nestašica hrane, pojedinci ili plemena morali su se pokoriti volji imućnih da bi dobili dovoljno hrane za preživljavanje.

To skladištenje hrane bilo je možda prvi odmak čovjeka od prirode (*uzmite Bibliju i pročitajte Mateja 6:26*). Stvorilo je prvo odvajanje ljudi od prirodnoga svijeta. To je bilo popraćeno onim što se kasnije pokazalo kao destruktivna arogancija i vjerovanje da se prirodom može vladati, što je na kraju dovelo do postavke da se druge ljude može pokoriti ili istrijebiti.

Ropstvo (gubitak slobode) civilizacije

1861. godine Mark Twain se vozio vlakom i kočijom preko većine Sjedinjenih Država, dokumentirajući svoje putovanje u knjizi *Roughing It*, objavljenoj 1871. Tijekom vožnje kočijom blizu Great Salt Lakea, naišao je na skupinu starosjedilaca zvanih Gošuti, koji su govorili šošonskim jezikom, a koje su bijelci često nazivali Indijancima-kopačima. Twain ih je doživio kao "najjadniju vrstu ljudi koje sam ikad vidio" i napisao je da "ništa ne proizvode, nemaju sela, niti se okupljaju u strogo određene plemenske zajednice — narod je to čiji je jedini zaklon krpa rastegnuta preko grma, koja zadržava malo snijega, a ipak oni žive u jednoj od najvjetrovitijih, najodbojnijih pustopoljina u ovoj zemlji. Bušmeni i Goušuti (*Twain je krivo pisao njihovo ime, umjesto Gosiute pisao je Goshoot, Što zapravo znači "idite i pucajte" (na njih), nap. prev.*) očigledno su potomci istoga gorile ili klokana ili norveškoga štakora, ili bilo koje druge živine-Adama do koje im darvinizam može utjerati trag."

I u današnje vrijeme mnogi ljudi koji si nisu dali truda proučiti Šošone ili druge narode lovce/skupljače, zamišljaju ih slično kao što ih je vidio Twain. Tijekom godina, knjige i filmovi dali su naslutiti da su njihovi životi morali biti stalan i mučan napor potrage za hranom iz dana u dan, a ljudi poput Bena Franklina rekli su da vjera i kultura takvih naroda jedva zaslužuju da ih se tako nazove.

Ali u tom vjerovanju Twain, Franklin i mnogi moderni ljudi imaju krivo. Ako je najviši cilj suvremenih civilizacija imati slobodnog vremena, osloboditi se zahtjeva priskrbavanja hrane i skloništa kako bi čovjek imao vremena razmišljati o velikim tajnama života, onda su Šošoni postigli baš to!

Naša kultura uči da civilizacije (gradovi/države) nastaju kao rezultat tehnoloških inovacija (poput ratarstva) koje ljudima daju više slobodnog vremena. U tom slobodnom vremenu, kaže naša priča, ljudi stvaraju umjetnost, književnost, vjeru i istražuju svemir. "Primitivne" kulture nemaju te stvari jer nemaju vremena za njih.

Zapravo, te priče predstavljaju dva naša najsmrtonosnija mita.

Slobodno vrijeme

Svako empirijsko proučavanje kako povijesnih tako i suvremenih kultura nalazi sljedeće: što je kultura složenija i hijerarhičnija, to teže moraju raditi njezini pripadnici i to su im užurbaniji životi. Pogledajte samo koliko sati tjedno radi prosječni menadžer (oko 60) i koliko obitelji ima dvoje radnika koji rade 40 sati na tjedan da bi otplatili kredit i nahranili obitelj.

"Lagodno" stanje "slobode" uživa vrlo malobrojna klasa ljudi unutar grada/države: privredni i politički vladari. A budući da vladajuća klasa ne proizvodi hranu, oni koji je proizvode moraju provesti dodatno vrijeme pribavljajući hranu *za* one koji ne rade.

Šošonima je dnevno potrebno 2000 kalorija, baš ako i svakom drugom ljudskom biću. Ali njima su prosjeku trebala samo dva sata na dan da si osiguraju potreban obrok, jer bili su nomadski narod koji se selio s jednoga mjesta na drugi, slijedeći svoj izvor hrane. Kako su se godišnja doba mijenjala i kad bi na jednome mjestu hrana postala oskudna, jednostavno su se

preselili na drugo mjesto. Ako im je jedna vrsta hrane postala nedostupna, znali su gdje pronaći drugu.

Richard Lee, profesor na sveučilištu u Torontu otkrio je da je slično strukturirana plemenska skupina naroda Kung iz pustinje Kalahari u Africi provodila manje od 15 sati tjedno (otprilike 2 sata na dan) prikupljajući hranu i ispunjavajući ostale životne potrebe. Ostatak vremena provodili su igrajući se, pričajući priče, svirajući. John Yellen iz *Državnog znanstvenog instituta* našao je da isto vrijedi za Hotentote, još jednu lovačko/skupljačku plemensku skupinu iz Afrike.

Dubina kulture

U suprotnosti s Twainovim zapažanjima, Šošoni su imali složenu i vrlo značajnu kulturu i vjeru. Općenito gledajući, nisu poznavali glad i pomor. Živjeli su udobno i sretno na svojoj zemlji najmanje nekoliko, a možda čak i deset tisuća godina, održavajući zemlju onoliko čistom i zdravom i plodnom koliko je to moguće u tom pustinjsko-planinskom kraju, a živjeli su u slozi sa svojim susjedima.

U vrijeme kad se Mark Twain vozio kroz njihovo područje, Šošoni su ostvarili — i uživali ga već tisuću godina — drugo dostignuće koje naši politički vođe vole isticati kao najviši cilj Čovječanstva. Eliminirali su ratove. U njihovom jeziku više nije postojala riječ za "rat".

Šošoni su vodili plemenski život u jednom od najpustijih područja Sjeverne Amerike, gdje se stopa naseljenosti kreće od jedne osobe na svakih 140 kvadratnih kilometara do jedne osobe na svakih 250 kvadratnih kilometara. Tipična plemenska jedinica sastojala se od jedne šire obitelji, koja je brojala između 5 i 20 osoba, a polako su se kretali tim velikim područjem. U rijetkim situacijama kad bi ih netko (uključujući i bijelce) došao napasti, jednostavno bi pobjegli i sakrili se. Prilike za napad bile su rijetke, jer nije bilo razloga za njih: Šošoni nisu imali nikakva bogatstva: nisu imali način stvaranja zaliha hrane, minerala ili drugih dragocjenosti. Imali su samo ono što su mogli nositi, ali nisu bili siromašni: njihovi s životi bili udobni, odnosi unutar obitelji duboki, a hrane je bilo dovoljno. Najuzvišeniji čin za Šošone bilo je dati drugome sve što imaš. Darežljivost je značila štovanje unutar plemena, za razliku od bijelaca koji su visok položaj u društvu postizali gomilanjem hrane i imutka.

Bijelci su ih nazivali Kopačima zato što su često kopali po zemlji u potrazi za korijenjem i hranom. Bijelci su pretpostavili da to pokazuje neku vrstu poljoprivredne gluposti, a istina je bila potpuno suprotno: Šošoni su imali duboko i bogato znanje o životu u svome okolišu, ispod zemlje i iznad nje. Za iskapanje hrane koristili su sveti štap za kopanje, a hranu se pripremalo i jelo uz obrede štovanja. Ako se morao maknuti neki kamen, nije se to radilo svetim štapom nego posve drugim. Kad je Šošon gledao prirodni svijet, vidio je krajolik bogat životom, vidljivim i skrivenim. Taj im je život bio poznat, govorio im je, zvao ih, a često ih i vodio.

Kultura Šošona bila je ispunjena obredima i pravilima koja su bila (da citiramo njihovog kroničara, pokojnog Petera Farba - *Man's Rise to Civilization: The cultural ascent of the Indians of North America*, Bantam Books, 1978 - *Čovjekov uspon u civilizaciju: kulturni uspon sjevernoameričkih Indijanaca*) "jednako složena kao pravila i obredi u Vatikanu ili na dvoru u Versaillesu".

Tijekom cijeloga života morali su biti svjesni duhova prirode i svjetova koji ih okružuju, paziti da njihovo međudjelovanje s ostalima bude prikladno i uljudno, u mislima voditi evidenciju o obvezama i prošlim susretima s obitelji i drugim klanovima, znati gdje su sveta, a gdje ne-sveta mjesta, kako bi prva mogli posjećivati, a druga izbjegavati. Posebno složena etiketa okruživala je njihove obrede, uključujući brak, rođenje, smrt i pubertet.

Život Sošona bio je najvećim dijelom život jednakih. Vodstvo je imalo savjetodavnu ulogu, a ovisilo je o sposobnostima. Najbolji je lovac predvodio lov, najmudrija osoba s najviše iskustva u liječenju bila je plemenski liječnik, najbolji skupljač hrane vodio je potrage za biljkama. Kako su se te razine znanja i iskustva mijenjale od osobe do osobe tijekom njihovih života, često su se mijenjale i vodeće uloge. Na vodstvo se gledalo kao na dužnost i obvezu, a ne kao na priliku za stjecanje moći ili imutka, kao u današnjim "civiliziranim" društvima. Položaj vođe sa sobom je nosio veliki teret odgovornosti, pa se taj položaj cijenio i često se odgovornost dijelila između nekoliko osoba. Nitko se nije trudio postati vođom niti je tome stremio, taj je položaj bio praktički nametnut najспособnijoj osobi u plemenu. Ta je karakteristika vladajućeg položaja bila jedna od stvari koje su najviše zbunjivale Europljane kad su se prvi put susreli sa Šošonima.

Dok današnji poljoprivrednik u Iowi mora svakoga dana proizvesti 12.000.000 kalorija hrane sa svojom potrošnjom "životne energije" od 2000 kalorija (a to je moguće samo uz pomoć tehnologije pogonjene naftom), Šošon je morao proizvesti samo 4000 kalorija hrane na dan. Antropolozi to nazivaju "kulturalne režije": što više energije neko društvo ulaže u stvaranje nejestivih stvari (bile to katedrale ili igračke ili kuće), to više moraju proizvesti oni koji proizvode hranu. Dok su naše kulturalne režije ogromne, šošonske su bile relativno skromne: dodatne kalorije koje su proizveli odrasli bile su većinom iskorištene za prehranu djece i staraca.

To je ujedno i razlog zašto su Šošoni rijetko imali periode gladi: nisu imali goleme nestabilne strukture proizvodnje i pohrane, koje je lako srušiti. Kad je hrane ponestalo u jednom području, jednostavno su se preselili na drugo.

U tome su smislu Šošoni (kao i drugi plemenski narodi koji žive u malim skupinama) bili izuzetno oslobođeni tereta bilo kojeg oblika ropstva. Niti jedna osoba nije "radila" za drugu, nitko nije bio ničiji "vlasnik", nitko nije provodio svoje vrijeme proizvodeći hranu ni za koga izvan svoje najuže obitelji. Posvećivali su sat ili dva dnevno pronalaženju hrane, a ostatak dana u slobodnim aktivnostima ili obredima (taj je omjer tipičan za plemenske narode širom svijeta).

Robovi modernog doba

Za razliku od onih koji žive plemenskim načinom života, u našem modernom društvu malen broj ljudi za sebe kaže da se osjećaju makar i samo približno "slobodnima": mi smo robovi modernog doba, u vlasništvu robovlasnika naše kulture. Robovlasnici koriste lance i okove hipoteke, kredita za auto, neplaćenih računa kreditnih kartica, poreza na imovinu i mnogih drugih suptilnih i manje suptilnih oblika privrednog i kulturnog pritiska pomoću kojega upravljaju većim dijelom našeg vremena i koriste ga u svoju korist.

Kao rezultat toga, svatko od nas poznaje nekoga tko je na lijekovima za smirenje ili je počeo posizati za alkoholom. Ovisnost o televiziji tako je raširena da uzrokuje raspad tradicionalnih društvenih skupina i klubova, a naša su djeca izgubljena u moru boli i konfuzije koja je u protekla tri desetljeća dovela do podvostručenja stope samoubojstva među adolescentima.

Robovi znaju kad su robovi, bez obzira na to kojom se rječju opisuje njihovo ropstvo. I tražit će bijeg iz ropstva, bilo u sve jačim drogama, sve intenzivnijoj "zabavi" ili u psihopatskom i nasilnom ponašanju.

Moramo početi našu djecu i naše građane učiti kako potražiti istinitiju povijest svijeta, moramo ih ohrabriti neka tragaju za istinom sadašnjosti. Tek tada možemo ponovno uspostaviti vezu s našom prošlošću i na taj način početi stvarati veći osobni identitet, skupni identitet i kolektivnu odgovornost.

Iz te nove spoznaje i osjećaja tko smo i koje je naše mjesto u svijetu, stvari koje moramo učiniti da bismo pomogli spasiti svijet postaju i očigledne i moguće: bez te perspektive doimaju se nemogućima i pretjerano zahtjevnima.

U vlastitim istraživanjima u tom polju, zaključio sam da nas narodi Starijih Kultura imaju mnogočemu važnom naučiti. Zaista, mogle bi to biti lekcije koje će spasiti naš svijet...

Moć protiv suradnje u društvenim strukturama: grad/država protiv plemena

Nedavno sam čuo samoproglašenog proroka kako propovijeda da će uskoro biti smak svijeta jer je bog njegove sekte vrlo ljut na ljude, pogotvo na članove jedne političke stranke. "Umrijet će dvije trećine svih ljudi!" vikao je. "Kuga i glad i vatra s neba sve će ih pobiti!"

Moja prva pomisao bila je da bi smrt dvije trećine čovječanstva bila posvemašnja kataklizma. Bilo bi teško naći dovoljno mjesta da ih se sve pokopa, a smrad i opasnost od zaraze bili bi nezamislivi. Ulice bi bile prepune leševa, kao što se dogodilo u Londonu za vrijeme epidemije kuge 1350. Samo bi New York i njegova predgrađa imali 13 milijuna mrtvih, Los Angeles bi pao s 15 na 5 milijuna ljudi, Chicago sa 7 na oko 3 milijuna. 95 milijuna ljudi u Mexicu postalo bi 30, Italija bi sa svojih 57 pala na 19, Kina s 1.2 milijarde na 400 milijuna. Svijet bi vrvio mrtvim i umirućim ljudima, a preživjele bi čekala noćna mora postojanja.

Moja druga pomisao bila je posve drukčija. Kad bi 2 od 3 čovjeka koja žive danas iznenada umrla, oni preostali još bi uvijek bili brojniji od ukupne populacije svijeta 1930. Čak i da umre četiri petine cjelokupnog čovječanstva, na Zemlji bi još uvijek bilo više ljudi nego 1800 — a tad nas je već bilo previše. Zamislite si da umru 23 od svakih 24 ljudi živih na planetu i još uvijek bi ih ostalo više no što ih je živjelo u vrijeme Krista, a ni tad svijet nije bio rijetko naseljen.

Ciklusi rasta-i-propasti, uspona i pada, pretjeranog iskorištavanja izvora i posljedične nestašice, čak i ciklusi gladi i kuge — sve je to normalno za gusto naseljene gradove/države utemeljene na rastu i potrošnji. Takve su se stvari uvijek događale, kroz cijelu ljudsku povijest, prvo na lokalnoj razini, zatim područno, pa nacionalno, kao što smo vidjeli na primjerima velikih carevina u prošlosti. Ako se počnu istovremeno događati u više naroda, mogle bi se proširiti globalno.

Ali takve se stvari rijetko događaju ljudima koji žive plemenski, održivim načinom Života, oslanjajući se na lokalne izvore. Razlog je usko povezan s načinom njihove organizacije.

Kulturološke strukture plemena i gradova/država

Postoje dvije temeljne društvene organizacije ljudi za koje znamo: gradovi/države i plemena.

Plemena postoje kroz čitavu ljudsku povijest. Najmanja plemenska jedinica je obitelj, a najveća je brojila 50 do 100 članova. Neke skupine koje su zapravo gradovi/države sebe nazivaju plemenima, kao na primjer suvremeni Zulu u Africi, ali organizirani su kao grad/država, a ne kao pleme, što ćete uskoro i vidjeti.

Plemena su povijesno bila visoko uspješni ljudski sustavi. Od zore čovječanstva do prije 7000 godina, plemena su bila jedini predstavnici ljudske rase na cijelome planetu.

Struktura plemenske skupine

Ljudi su bili plemenski organizirani više od 100.000 godina i išlo im je sasvim dobro: čak i u današnje vrijeme još uvijek postoje neka plemena. Dokazi proistekli iz proučavanja plemenskih naroda koji žive i bi palo na pamet proglasiti se Krijem, ništa više nego vukom ili planinom. Ta mu je zamisao nezamisliva. Njihova im etnocentričnost dobro služi, u tome što im jamči dugoročno preživljavanje plemenske jedinice, što je još jedan od razloga zašto su plemena postojala i uspješno preživjela stotinu tisuća godina. Slično, raznolikost među ljudskim društvima zajamčena postojanjem mnogih plemena doprinosi jačanju čovječanstva općenito: raznoliki ekosustavi su jaki i otporni, dok su jednovrsni (ili u ovom slučaju jednokulturni) sustavi krhki i skloni urušavanju pod stresom.

Poštovanje drugih plemena

Premda se plemena povremeno natječu ili dolaze u sukob, najčešće surađuju, kao što se vidi u obredima *potlacha/pow-wow*. Jedno pleme možda gleda na društvene ili vjerske obrede drugog plemena s prezirom, ali malo je povijesnih zapisa o plemenskim narodima koji bi počinili genocid. Možda će se sukobiti s tim drugim plemenom, ali nikad ga neće cijeloga istrijebiti. Na kraju krajeva, postojanje drugih plemena im je od koristi. Druga plemena proizvode različite proizvode, do kojih se dolazi razmjenom. Genetski se razlikuju, pa međusobna ženidba (obično tijekom obrednih svečanosti ili kao dio ekonomije razmjene) jamči snažan genetski bazen. A možda je najvažnije od svega to da samim svojim postojanjem kao "oni" osiguravaju mjesnom plemenu da zadrži svoj identitet "nas".

Premda međuplemenski sukobi ponekad završavaju smrću, rijetko pogiba veći broj ljudi, a većina antropoloških proučavanja pokazuje da najčešće nema mrtvih. Svrha i funkcija međuplemenskih sukoba jest sljedeća: pomažu očvrstnuti i održati granice i jedinstven karakter "nas" u jednom i u drugom plemenu. Kao takvi, plemenski su sukobi dobra stvar za opstanak oba plemena.

Struktura kulture gradova/država

Prije 7000 godina nastali su prvi politički organizirani gradovi/države. Otada su sustavno i metodički uništavali i uništili gotovo sve ostatke plemenskih kultura s kojima su došli u dodir.

Taj postupak istrebljenja sad je gotovo završen: ovo je stoljeće vidjelo istrebljenje više plemenskih naroda nego ijedno drugo u povijesti čovječanstva. Samo je Brazil između 1900. i 1950. istrijebio 87 plemena, a danas plemena tvore samo nešto više od 1% ukupnog stanovništva našeg planeta.

Priča koju si naša kultura priča o istrebljenju plemena kaže da primitivci moraju platiti neizbježnu cijenu napretka. Neodarvinisti poput Spencera implicitno sugeriraju da je izumiranje plemena bilo prirodan proces koji jasno pokazuje urođenu nadmoć gradova/država i njihovog oblika društvenog udruživanja nad onim plemenskim. Oni su bili "primitivni", a mi smo "napredni", pa moraju nestati prije ili kasnije da bi se postupak prirodnog odabira proveo kako treba. Ista se stvar u prošlosti dogodila tisućama biljnih i životinjskih vrsta: ako nisu mogle preživjeti, bile su uništene, a svijet je zbog toga bolji.

Ali sad ipak počinjemo sagledavati i shvaćati urođene mane hijerarhijske organizacije gradova/država.

Usljed toga što su organizirani hijerarhijski, u gradovima/državama neizbježno mora doći do koncentracije moći. U Mladoj Kulturi (koja sačinjava 99% svega što nam je ostalo) to za posljedicu ima usredotočenje bogatstva s jedne strane, a s druge neimaštinu.

Takva vrsta hijerarhijske organizacije vodi nas do pretpostavke da je i priroda organizirana hijerarhijski i da smo mi na vrhu hijerarhije. Stoga nam se čini posve razumnim činiti stvari koje onečišćuju i uništavaju ostatak svijeta kojemu smo mi, ljudska bića, nadmoćni.

Rezultat tih strukturalnih pretpostavki jest da smo se divlje razmnožili i odavno prešli brojku održivosti, da smo oštetili atmosferu, zagadili si hranu i izvore vode, te proizvodimo mikrobe koji su opasniji za našu rasu nego išta što su naši preci mogli makar samo zamisliti.

Gradovi/države imaju povijest uspona prema dominaciji koja traje kratko vrijeme, a nakon toga uvijek uslijedi kolaps.

Razlika između plemenskih karakteristika i strukture i prirode gradova/država:

politička dominacija

hijerarhija: jasne strukture vlasti

do izvora dolaze kroz trgovinu i osvajanja

apsorpcija drugih kultura u vlastiti identitet

genocidno ratovanje protiv drugih

Politička dominacija

I premda sam grad/država/nacija/kraljevstvo može proglasiti političku nezavisnost, na razini građana pojedinaca nema nezavisnosti. Lokalne jedinice obitelji i mjesne zajednice pod dominacijom su većih političkih entiteta grada/države. To stvara mentalitet dominacije i hijerarhije koji vidimo na djelu u poslovima, obiteljima, mjesnim zajednicama i organiziranim religijama koje gotovo uvijek izniču iz gradova/ država u obliku koji je na korist grada/države.

To je najočitiije zapadnjacima iz starih europskih kraljevina, gdje je kralj bio vlasnikom sveg zemljišta, svih životinja, stabala, čak i ljudi te je koristio političku dominaciju, vojsku, policiju, mučilišta i zatvore ne bi li svoje podanike prisilio neka mu daju dio svoje zarade ili života. (Poznato u Europi, a manje poznato u Americi, to se produžilo čak i u najintimnije trenutke života građana: "Obred prve noći" bio je uobičajen postupak u Europi punih 1600 godina, a sastojao se od toga da svaka udana žena prvu bračnu noć mora provesti s kraljem ili mjesnim velmožom, te s njim izgubiti djevičanstvo, da bi se tek sljedećega dana mogla pridružiti svome suprugu. Ta je praksa prvi put opisana u *Epu o Gilgamešu*.)

Premda su moderni oblici ugnjetavanja više ili manje otvoreni, ovisno o samoj državi, princip je svejedno ostao isti: građanin postoji da bi služio gospodarstvu/vladi i mora joj redovito davati dio svog života, vremena, imutka.

Hijerarhija, a ne društvo jednakih

Gradovi/države organizirani su na takav način da najmoćniji, najagresivniji ili najimućniji pojedinci dospiju na visoke položaje, dok oni s malo moći, novca ili sklonosti agresiji potonu na nizak položaj. Taj tip unutrašnje društvene organizacije jedan je od motora koji poganjaju gradove/države u stalno širenje, dok najmoćniji i najbogatiji pojedinci gomilaju i troše sve više i više izvora dostupnih gradu/državi. To progresivno ostavlja sve manje i manje za one na dnu, što povećava zahtjeve za rastom da bi se izbjegli nemiri i pobune.

Temelje se na trgovini i osvajanjima

Samoodrživi gradovi/države koji se oslanjaju na lokalne izvore vrlo su rijetki. Oni koji su bili samoodrživi bili su lak plijen onih koji to nisu bili; veliki trguju ili osvajaju da bi mogli održati stalno širenje, a takvi su pokreti mnogo puta promijenili zemljovid svijeta samo u posljednjih nekoliko naraštaja. Da bi održali svoj rast, gradovi/države moraju posegnuti za vanjskim izvorima. Kad iscrpe lokalne izvore, napadaju, osvajaju ili asimiliraju svoje susjede. Taj se proces nastavlja, sve dok na kraju nije 'potrošen' cijeli planet... a tad nastupa trenutak početka kolapsa, baš kao u Ponzijevoj shemi ili u onoj tvrtki koja je potrošila početni kapital.

Kultura koja ovisi o osvajanjima prestaje biti održiva kad se približi granicama svjetskih izvora.

Iskorištavalački evangelizam i "upijalački" identitet

Rast je glavna direktiva gradova/država. Kad dođe do zastoja u rastu, često dolazi i do političkog, društvenog i privrednog kolapsa ili grad/država biva osvojen ili dolazi do unutrašnjih prevrata. Uslijed važnosti rasta, takva su društva usvojila nekoliko metoda širenja.

Prva je apsorpcija drugih naroda i njihovih izvora. Robovi su dopremani iz Afrike u Europu i Ameriku; kako je jedan europski grad/država osvajao drugi, tako je preuzimao i sve gubitnikove podanike. Europski/američki gradovi/države osvojili su američke starosjedilačke narode i prisvojili njihove izvore. Rezultat toga bila je eksplozija populacije, povećana moć proizvodnje i potrošnje te još potrošača za proizvode grada/države.

Drugi način rasta je asimilacija: preobraćenje ljudi iz drugih plemenskih identiteta u vlastiti. Evanđelisti/propovjednici uvjeravaju plemenske narode da je njihov način života loš ili griješan te im zatim daju mogućnost i priliku da se "pridruže" (doduše ulaskom na samo dno hijerarhije) kulturi/vjeri grada/države.

Premda plemenski narodi nikad ne bi propovijedali (tražili da druga plemena postanu poput njih), to je kardinalna karakteristika većine gradova/država i kroz povijest se osiguravala prijetnjama (i ne samo prijetnjama) smrću, mučenjem, potpunim istrebljenjem (kao što srno vidjeli tijekom križarskih pohoda, inkvizicije, osvajanja američkog zapada, a sad vidimo u porobljavanju domorodačkih naroda Južne Amerike i Azije) ili vječnim prokletstvom.

Ratovanje s drugim gradovima/državama

Kako je rast nužno potreban za opstanak gradova/država, neizbježan je dolazak u sukob sa susjednim gradovima/državama koji imaju potrebne izvore. I premda grad/država može neko vrijeme održavati dinamičku ravnotežu, doimajući se stabilnim (poput, na primjer, SAD ili Kanade), povijest nam pokazuje da je ta stabilnost relativno kratka vijeka. Na kraju će stopa potrošnje premašiti stopu moguće proizvodnje iz lokalnih izvora i grad/država morat će početi trošiti izvore drugih. Za to će možda koristiti oružje u obliku novca ili hrane, kao što to zorno pokazuje činjanica da 70% voća u američke supermarkete stiže iz zemalja Trećega svijeta.

Možda će uporabiti i stvarno oružje ne bi li osigurali dostupnost izvora, kao što smo vidjeli u Zaljevskom ratu.

Jednom kad grad/država počne s ratovanjem, izbor se sužava, baš kao što smo vidjeli u kulturama koje dođu u dodir s *wetikom*. Opstanak obično zahtijeva da postanemo poput onih koji nas napadaju: dobri u ratovanju.

Kako su možda počeli gradovi/države

Negdje u prapovijesti, neki je plemenski vođa prekršio plemenski svjetonazor ili poludio (po definiciji svoga naroda).

Taj je plemenski vođa odlučio zanemariti tradiciju suradnje s obližnjim plemenima i umjesto toga počeo smišljati kako ih osvojiti i porobiti. Da bi privolio članove svoga plemena na suradnju s njim, možda se poslužio istim mamcem kao i Kolumbo: možda im je rekao da

mogu slobodno silovati žene iz drugih plemena koja osvoje, i to žene svih dobi, čak si i uzimati mlade djevojke i djevojčice za seksualne robinje. Ili je možda koristio Pizarrovu tehniku — koji je po dolasku u Ameriku naredio spaljivanje svih svojih brodova, kako nitko ne bi mogao dezertirati — što je osiguralo potpunu i apsolutnu dominaciju nad članovima svoga plemena.

Možda je taj prvi *wetiko* plemenski vođa sam pred sobom imao nekakvo objašnjenje ili opravdanje za svoje postupke — sušu ili podbacivanje usjeva na njegovu području ili glad svoga plemena. Ili je možda uvjerio svoj narod da mu se obratio bog i dao mu tu strašnu zapovijed.

Kakogod da je bilo, on i njegovo pleme napali su i pokorili susjedno pleme.

Tako su izumljeni ratovanje i genocid.

U postupku osvajanja susjednoga plemena te u istrebljenju ili porobljavanju njegovih pripadnika, otkrio je da uporaba sile protiv drugih izaziva strah i u njegovom narodu, koji se sad boji njegove spremnosti da uporabi silu. Kako su ga se bojali, njegovi su mu ljudi dali sve što je želio, učinili su sve što je zatražio od njih, bilo to ubijanje drugih, davanje dijela svojih prinosa ili djece za roblje ili vojnike.

Tako je izumljeno vodstvo utemeljeno na dominaciji i strahu.

Nasilno uzimanje dijela imutka i prinosa svakoga pripadnika plemena dodatno je uvećalo njegovu moć. Svoj je višak mogao podijeliti s onima koji mu bijahu najbliži, a oni su mu zauzvrat pomogli osigurati nastavak dominacije.

Tako su izumljeni bogatstvo i uporaba kapitala.

Gledao je žene, koje — zbog svoje sposobnosti donošenja novog života na svijet — u većini plemena drže visoke položaje, i shvatio da predstavljaju prijetnju njegovom novom dominacijskom stilu vodstva. Pokazao je na njihovu menstrualnu krv, koja se desecima tisuća godina koristila za blagoslov polja i u obrednim ceremonijama plodnost, i proglasio je "nečistom".

Istaknuo je bol koju mnoge žene osjećaju dok rađaju i ustvrdio da mu je bog rekao da je to kazna. Da su žene zle, priležnice manjih ili zlih bogova. Da imaju moć natjerati muškarce neka žude za njima, a budući da je jako dobro znao koliku sposobnost korupcije ima moć, donio je ukaz da žene moraju biti pod nadzorom, skrivene, a njihov društveni položaj sveden na muškarčevo vlasništvo. Kad bi podbacili usjevi ili bi netko umro od bolesti ili bi došlo do prirodne nepogode, za to su bivale optužene žene i njihove vradžbine.

Tako je izumljena patrijarhalna hijerarhija i seksualna dominacija.

Njegovi su ljudi gledali u noćno nebo i u prirodne sile — munje i potrese i šumske požare — i zaključili da tamo negdje postoji nekakva sila koja upravlja životima ljudi. Vođa je rekao svome narodu da ga je bog izabrao za svog glasnogovornika. Prizivao je i bajao sveta imena, a njegovi ratni uspjesi doživljavani su kao potvrda da ima blagoslov najmoćnijega od bogova. Zabranio je ljudima štovanje ijednoga boga osim onoga koji im se obraćao preko njega, a poslao je u svijet svoje izaslanike koji su ili propovijedanjem preobratali ili pobili ljude koji se nisu htjeli klanjati njegovom bogu. Oni koji su pristali na štovanje njegovog boga mogli su se pridružiti plemenu, ali samo ako bi se zakleli na poslušnost i njemu i bogu.

Tako je izumljeno eksploatacijsko i silom nametnuto propovijedanje.

Gledajući na druge ljude kao na stvari nad kojima treba vladati, nije mu bilo teško zakoračiti korak dalje pa i na cijelu prirodu gledati na isti način. Umjesto da nastavi s obnovivim ratarskim metodama koje su njegovu plemenu osigurale život i opstanak protekle desetke tisuća godina, odlučio je iz svoje zemlje izvući maksimum, bez obzira na posljedice. Kad je iscrpio sve izvore, trebali su mu tuđi, što mu sad — uz oruđa poput genocida i ropstva — više nije bilo problem. Ako bi se neka vrsta natjecala s njegovim plemenom za hranu — vukovi koji bi im jeli ovce ili glodavci koji su jeli biljke ili čak i kukci — činio je sve što je mogao da uništi te "neprijateljske" vrste.

I tako je izumljena poljoprivreda "spržene zemlje".

Plemenska povijest širom svijeta puna je priča o skupinama koje su poludjele na jedan od tih načina, uslijed gladi ili želje za vlašću, pa su pobile svoje susjede. Neka su plemena nadrasla uobičajenu veličinu, a imala su dobre izvore hrane pa je došlo do stvaranja hijerarhija bogatstva i moći. Druga su se počela baviti neodrživim ratarstvom pa su ili izumrli ili su morali odseliti na nova područja. Treći su vjerovali da su njihovi bogovi oni *pravi* bogovi, a da su svi drugi ili manje moćni ili posve lažni. Ali niti jedno od tih plemena nikad se nije uzdiglo do toga da osvoji poznati svijet.

To je zato što nikad prije u povijesti svi ti elementi nisu bili dostupni najednom mjestu. Da jesu, već bi se odavno pojavila civilizacija utemeljena na načelu dominacije.

Kao što je i bilo, prije sedam tisuća godina, kad je jedan čovjek postao prvi 'gospodar', prvi evanđelist, prvi neodrživi ratar, a uslijed činjenice da je skupio ono što plemena smatraju barem trima pojedinačnim tipovima ludila, postao je prvi osnivač grada/države.

Povijest daje naznake da je to mogao biti kralj Gilgameš na području plodnoga polumjeseca na Srednjem istoku. Ali vjerojatnije je daje Gilgameš bio samo potomak izumitelja naše kulture i da je tek doradio i izbrusio tu novu sintezu društvenih elemenata na takav način da se mogao uzdići do položaja koji mu je omogućio osvajanje i deforestaciju poznatoga svijeta te pisanje vlastite povijesti istoga.

Plemenski narodi s kojima su se Gilgameš i njegovi kulturni potomci sukobili nisu imali obrane, kako je njegov novi oblik društvene organizacije dotakao Sirijce, Grke, Rimljane, Hebreje, Arape, Vikinge, Turke, Hune, carske Europljane iz Britanije, Njemačke, Španjolske, Francuske, Portugala, Belgije i Nizozemske, "Amerikance" i "Australce" koji su došli iz Europe, Inke, Bantue, Zulue, Kineze, Japance, Koreance, Brahmine iz Indije i ostale, svaki je plemenski narod koji im je stajao na putu bivao osvojen i preobražen.

Mnoga plemena nisu imala središnju strukturu vlasti koja bi mogla organizirati otpor. Nisu imali specijalizaciju poslova koja bi omogućila proizvodnju oružja i osnivanje vojske. Nisu bili voljni uništiti svaku suparničku vrstu u svome okolišu da bi iz njega izvukli maksimum. Nisu imali vjerovanja da njihov bog želi da oni pobiju sve druge i da će ih blagosloviti srećom i obiljem ako to učine.

Bili su potpuno nepripremljeni. Pa su bježali i povlačili se u sve nepristupačnije i sve manje plodne dijelove zemlje, sve dok na kraju više nisu imali kamo pobjeći i gdje se sakriti.

Oni koji nisu bili pobijeni, bili su asimilirani.

Priča o plemenu Toradjas dobar je primjer i prilično tipičan. Nizozemci su "osvojili" otoke koji su danas poznati kao Sulawesi, na kojima ju u okrugu Poso živjelo brdsko pleme poznato kao Toradjasi. Uzgajali su vrstu riže koja raste na suhom tlu, lovili su, sakupljali plodove i živjeli plemenski. Njihova ekonomija nije poznavala novac niti druge oblike razmjene, osim društvene darežljivosti i obveze, a glad im je bila posve nepoznata pojava. Bili su zadovoljni svojim načinom života, kojim su živjeli tisuće godina prije no što je Nizozemsku pokorio 'dominator' iz Rima i nisu imali nikakva interesa sijati usjeve za izvoz u Nizozemsku ili raditi na plantažama kave u vlasništvu nizozemskih zemljoposjednika.

To Nizozemci pak nisu mogli dopustiti, jer primijetili su da je "pod takvim uvjetima razvoj i rast nemoguć" i da se pod hitno mora nešto učiniti, jer će u protivnom ti plemenski ljudi ostati "osuđeni na istu razinu primitivnog života".

I tako je 1892. nizozemski upravitelj poslao misionare neka unište plemensku kulturu. Taj se trud pokazao potpunim neuspjehom. Čak ni ponuda "besplatne naobrazbe i školovanja" za njihovu djecu nije uspjela uvjeriti Toradjase da bi trebali odustati od svoje vjere ili svog načina života. Jednostavno ih nije zanimala kupnja proizvoda iz nizozemskih trgovina, sadnja i berba na plantažama kave ili riže, ili obožavanje nizozemskoga boga. Ali bez jeftine radne snage lokalna nizozemska industrija nije bila onoliko profitabilna koliko je mogla biti.

Nakon trinaest godina uporna truda crkve, nizozemska se vlada odlučila za Plan B. Dovedi su vojsku i na silu preselili Toradjase s njihove zemlje na vrhu brda u doline. Muškarce su porobili i koristili za prisilni rad na gradnji cesta, a onda su zakonom nametnuli porez po glavi stanovnika, što je značilo da muškarci iz plemena Toradjas moraju raditi na plantažama da bi mogli platiti porez. Do 1910. svi su bili "preobraćani", slali su svoju djecu u misionarske škole, kupovali su zapadnjačku odjeću i pomagala, pušili duhan i pili alkohol te prihvatili kršćanstvo. Premda je smrtnost naglo porasla, a zdrav i bezbrižan život bio prisilno zamijenjen očajničkim siromaštvom, Toradjasi su sad — prema shvaćanju nizozemske vlade — bili "civilizirani".

Isti se scenarij odigrao doslovno na tisuće puta u Aziji, Africi, Australiji i — naravno — u obje Amerike. U nekim su slučajevima dobronamjerni donatori slali novac za "spas pogana" u udaljenim zemljama; to se i danas učestalo događa u prašumama Brazila i Jugoistočne Azije, gdje, na primjer, "civilizirani" interesi traže prirodne izvore prašume i jeftinu radnu snagu domorodaca.

Treća i konačna mogućnost koju imaju plemenski narodi jest otpor i borba. Ako ne mogu pobjeći i sakriti se, a ne žele biti asimilirani, moraju se boriti. To je posebno razorno, jer zahtijeva da prethodno usvoje kulturu svojih napadača. Organizacija učinkovite vojske zahtijeva hijerarhijsku strukturu, specijalizaciju poslova i vođe/gospodare. Izvori se bjesomučno troše, što dovodi do gubitka kvalitete življenja, a često uzrokuje glad i siromaštvo. U toj točki, čak i prije no što je ispaljen prvi hitac, Starija Kultura je već izgubila rat: postala je svoj neprijatelj.

Plemenske populacije

Kad pogledamo plemenske civilizacije nasuprot gradova/država, uočavamo zanimljiv uzorak. Dok, slično raku, populaciju gradova/država kroz povijest nikad nije moglo pod nadzorom držati ništa osim bolesti ili gladi, populacija plemena stabilna je tisućama godina. Učili su nas da je to zato što plemenski narodi imaju tako loše higijenske uvjete i nestalne izvore hrane da imaju visoku stopu smrtnosti među djecom i vrlo kratak životni vijek.

Nedavna otkrića pokazuju da nije tako.

U eri prije antibiotika, plemenski su narodi u prosjeku živjeli duže nego stanovnici gradova/država i imali su nižu stopu smrtnosti djece. Nadalje, proučavanja fosila plemenskih ljudi u usporedbi s fosilima ranih stanovnika gradova/država pokazuju da su plemenski ljudi imali manje zubnog karijesa, snažnije kosti i manje znakova degenerativnih bolesti. Mnogi su paleoantropolozi tijekom godina rataršku revoluciju i stvaranje gradova/država nazvali "katastrofom javnoga zdravstva".

Steven Mithen u svojoj knjizi *Prehistory of the Mind (Prapovijest uma, 1996)* iznosi da paleontološki i suvremeni zapisi jasno pokazuju da je "...početak ratarstva sa sobom donio silnu bujicu infekcija, pad kvalitete ishranjenosti i smanjenje životnoga vijeka". Zašto su onda ljudi razvili poljoprivredne zajednice? Mithen ističe da premda je ratarstvo dovelo do pada kvalitete života u ljudskim društvima, također je "određenim pojedincima omogućilo prisvajanje modi i društvene vlasti". Polazeći od Darwinove teorije prirodnog odabira, koja kaže da evolucija često djeluje u korist pojedinca, a ne skupine, "možemo zaista na ratarstvo gledati kao na još jednu strategiju pomoću koje neki pojedinci stječu i zadržavaju moć i vlast".

Ali kako plemena kontroliraju rast populacije?

Jedna od stvari koje navodi moderne ljude da povjeruju u iskorištavalačku priču da je dobro "spasiti" plemenske narode uništavanjem njihove kulture, jest pitanje populacije. Kako plemena kontroliraju prirast stanovništva, ako ne kanibalizmom, ubijanjem novorođenčadi, bolestima ili visokom stopom smrtnosti djece? Premda naša kultura pretpostavlja da su to njihove metode kontrole rađanja, nije tako. Zapravo, populacije u današnjim modernim

državama poput Meksika imaju više zaraznih bolesti, smrtnosti djece, samoubojstava, ubojstava, neishranjenosti i gladi nego ijedna poznata plemenska zajednica koju je ikad itko proučavao. A ipak, plemenska populacija ostaje stabilna kroz doslovno tisuće godina. Kako to postižu?

Nitko ne zna.

U *Victims of Progress (Žrtve napretka, 1990)* autor John Bodley ističe da "nam zapravo još uvijek nije poznat" mehanizam kako plemena drže prirast populacije pod nadzorom, ali da se definitivno ne radi niti o jednoj gore opisanoj metodi. Brojna iskapanja fosila plemenskih naroda još uvijek ne pokazuju raširenost čedomorstva ili makar samo više stope smrtnosti među djecom nego što su u današnjim modernim društvima. Jednostavno nisu imali problema s prevelikim rastom populacije, a nitko ne zna točno zašto.

Jedna teorija kaže da je plodnost funkcija dostupnosti izvora hrane. Premda nismo proučavali ljude u tom pogledu, znamo da se životinje (i divlje i one u kavezima) razmnožavaju točno do granice mogućnosti prehranjivanja dostupnim izvorima hrane — a onda prestaju (ribe u akvarijima čak zaustave rast tijela na veličinu koja najviše odgovara veličini akvarija. Nitko ne zna kako). Moguće je da postoje suptilni biološki i endokrini sustavi povratne sprege koji tijelu kažu kad nema dovoljno hrane ili životnog prostora. Kad se dosegnu granice izvora hrane, endokrini sustav dobije 'podatak' da je poželjno smanjiti broj ili pokretljivost spermija ili životni vijek jajne stanice ili čak smanjiti količinu hormona i feromona koji potiču želju za seksom.

Druga teorija kaže da bi to moglo biti povezano s tjelesnom aktivnošću. U studiji objavljenoj 1997. (Physician Assistant, ožujak 1997 vol 21, br. 3, str 129, "The Diagnosis and treatment of athletic amenorrhea " / Dijagnoza i liječenje atletske amenoreje) objavljeni su nalazi da 57% žena koje trče maraton ili utrke na duge staze pati od amenoreje to jest prestanka menstruacije, što znači i privremenu neplodnost.

Premda moderna medicina amenoreju smatra "bolešću" pekomjernog vježbanja i "liječi" je davanjem hormona, u prirodnom je okolišu amenoreja možda bila mehanizam održavanja ravnoteže plemenske populacije. Da je polovica žena na ovome planetu u bilo koje vrijeme u proteklih petsto godina naizmjenice bila neplodna (uslijed povećanja tjelesnih aktivnosti zbog potrage za hranom u 'gladna' vremena), možda ne bismo imali problem prenapučenosti koji danas imamo.

Slično tome, studija iz 1993. (Cancer Researcher Weekly, 25. listopada 1993, str 17, "Ovarian function and disease risk" / Rad jajnika i rizik od oboljenja, C. Le Vecchia) pokazuje da rizik i vjerojatnost oboljenja od raka dojke i jajnika rastu ako prva mjesečnica dođe rano (bavljenje sportom odgađa dolazak prve menstruacije u djevojčica), ako menopauza nastupi kasno i ako su menstruacije redovite. Što je urednija i češća menstruacija, to je tijelo češće izloženo hormonima koji mogu doprinijeti rastu i razvoju tih oblika raka. Tjelesno vrlo aktivne žene rjeđe imaju menstruacije, a stoga i manju izloženost estrogenu.

Treća teorija kaže da premda se po našim standardima plemenski narodi čine tehnološkim nezalicama, u stvarima koje imaju izravan utjecaj na njihove živote neusporedivo su razvijeniji od većine modernih naroda.

Na primjer, plemenski narodi su koristili penicilin tisućama godina prije njegova "otkrića" od strane naših znanstvenika prije II svjetskog rata. Jednu vrstu pacifičkog stabla koristili su u liječenju raka dojke pet tisuća godina prije otkrića taxola u tom drvetu 1990. Slično, za mnoge se biljke otkrilo da sadrže sastojke koji izravno utječu na estrogen ili druge hormonalne funkcije u muškaraca i žena. Takozvano *čedno drvo* (*Vitex angus-castus*), na primjer, koristilo se u Europi tisućama godina prije nego što su ga grčke "poganske" iscjeliteljice počele koristiti za smanjenje seksualnog nagona muškaraca tijekom gozbe u čast božice plodnosti, da je se ne bi uvrijedilo. Njegovo ime dolazi od riječi *hagnos* i *castus*, što su grčke riječi za čednost. Druge biljke, poput vratiča i rutvice, tako su učinkovita sredstva za izazivanje pobačaja — poput pilule tipa "jutro poslije" — da su se otvoreno tako opisivale u medicinskim priručnicima sve do početka 20. stoljeća. Znači da je moguće da su ljudi s tako naprednim znanjem i poznavanjem prirodne farmakologije (što je očito u svakoj proučavanoj plemenskoj zajednici) koristili to znanje u svrhu kontrole rađanja. Druge dvije varijable koje smanjuju stopu rasta populacije lako je uočiti u plemenskim zajednicama: dojenje i homoseksualnost. Među plemenskim je ženama uobičajeno dojiti djecu do starosti od tri ili pet godina. Tijekom tog perioda tijelo proizvodi hormone koji zaustavljaju menstruaciju i plodnost, pretpostavljam stoga da se žensko tijelo ne izloži prevelikom naporu kakav bi predstavljalo istodobno dojenje i rast drugog fetusa u maternici. Rezultat toga je učinkovita i posve prirodna kontracepcija.

Dok kulture koje ohrabruju velike obitelji — često zato da bi imale brojniju vojsku — obično razviju vjerske i kulturne zabrane homoseksualnosti, takvih tabua nema među plemenskim narodima koji nemaju potrebu stvarati više topovskog mesa. Kao što je dobro dokumentirano, homoseksualne su aktivnosti prihvaćene, čak i odobravane, u mnogim Starijim Kulturama.

Ako je 10% ili 20% ukupnog stanovništva uključeno u nerasplodne seksualne aktivnosti, to bi također imalo stabilizirajuć učinak na rast populacije.

Konačna teorija ističe da u većini plemenskih kultura žene drže položaje jednake muškarcima (možda imaju različite *uloge*, ali tu se ne radi o hijerarhijama). Stoga u takvim društvima žene imaju udjela u odlučivanju o svojim reproduktivnim procesima, kad će i kako imati seksualne odnose, kad će i kako koristiti kontracepciju i tako dalje. Kako su u proteklih pedeset godina u Europi i Americi žene dobivale sve više slobode, uslijedio je odgovarajući pad nataliteta, dok je nasuprot tome u katoličkim, muslimanskim i hinduističkim zemljama, gdje žene imaju nizak položaj i malo moći, prenapučenost dosegla eksplozivne razmjere. Neki to vide kao dokaz da sama struktura kulture može utjecati na njezinu sposobnost i mogućnost kontrole prirasta populacije. U plemenu Dane u Indoneziji, na primjer, većina žena odabire ne imati seksualne odnose pet godina nakon rođenja djeteta. Među tim ljudima, koji imaju visoku i složenu društvenu organizaciju koja omogućuje ženama nadzor nad vlastitom plodnošću, taj je sustav tijekom pet tisuća godina održavao broj pripadnika plemena održivim i stabilnim.

Kako god da to postižu, plemenske su populacije stabilne na način koji odražava dostupnost izvora u okolini. Kao zdravo tkivo u tijelu, uzimaju što im je potrebno i ništa više. To djeluje poput magije, samo što je to magija koja djeluje i kod svih drugih vrsta biljnoga i životinjskoga svijeta.

Populacija gradova/država u stalnom je porastu, uslijed stalnog iskorištavanja okoliša i osvajanja okolnih područja, što za posljedicu ima stalan rast populacije, preko svake mjere i granice, sve dok ne udare u iznenadan zid u obliku bolesti ili gladi. To se opetovano događalo

sve otkad je prvi grad/država u Mezopotamiji iskusio glad, nakon što su sječom šuma uništili vlastiti okoliš.

"Ali naše su nacije tako stabilne..."

Neki će čitatelji možda pokazati na neke europske države koje su stabilizirale populaciju — poput Norveške, Njemačke i Italije — kao iznimke od tog pravila. Premda je točno da su te i neke druge države uspjele zaustaviti stopu prirasta stanovništva (većinom kroz kontracepciju), još uvijek ne žive održivim načinom života.

Te nacije, kao i druge dominatorske Mlađe Kulture, troše daleko više izvora nego što ih proizvode. (Imajte na umu da crpljenje nafte ili rudarenje minerala koje potom potroše i zauvijek unište ne proizvodi *ništa*.) Premda je potrošnja energije po osobi u zapadnoj Europi niža nego u SAD, te nacije/države žive u relativnom miru i blagostanju samo zato što su sposobne iskorištavati pradačno sunčevo svjetlo, kojega će jednoga dana nestati. Nadalje, uživaju privremeni mir i blagostanje zato što i dalje uspijevaju uvjeriti vlade siromašnih zemalja da im zauzvrat za njihove proizvode daju jeftinu radnu snagu i dopuštenje za crpljenje ruda i fosilnih goriva iz tla pod nogama nekoć plemenskih naroda.

Iako su možda trenutačno stabilne, dugoročno gledano sve su vlade gradova/država urođeno nestabilne, zbog kulturoloških priča na kojima su utemeljene. Poput tumora ili Ponzijeve sheme, ovise o rastu: kad bruto državni proizvod ili neto državni proizvod tih nacija/država postane negativan, najčešće se urušavaju u anarhiju ili zarate sa susjedima.

To se događa zbog centralizacije elemenata o kojima ovisi život: hrane, energije, vode, higijene i zdravstva. Njihova priča kaže da je centralizacija dobra stvar, da su bogati i moćni dobrotvorni (barem dok sve radi kako treba) i da će uvijek negdje postojati neka daleka zemlja koja će im omogućiti jeftinu radnu snagu i prirodna blaga.

Neke države poput Norveške gotovo da uspijevaju postići stabilnost. Život je dobar, pismenost na visini, stopa zločina niska, siromaštvo rijetko. Ali bez nafte koju crpi iz Sjevernog mora, Norveška bi bila osiromašena.

Anarhija ili plemenstvo?

Zvuči kao da zagovaram 'raspuštanje' modernih gradova/država, ali nije tako.

Predaleko smo otišli da bi to bilo praktično, a iskustva komunizma pokazuju da u slučajevima kad 'dominatorska' kultura promijeni privredni ili politički sustav, prazninu popuni ono što je samo novi oblik dominacije. Ova knjiga nije poziv na revoluciju ili anarhiju.

Nadalje, ne sugeriram da plemenski način života predstavlja utopijski ideal.

Premda mnoga plemena imaju lagodne i ugodne živote, postoje i ona koja žive u teškim, brutalnim uvjetima, a životi su im ispunjeni strahom. Premda niti jedna prirodna sila u povijesti čovječanstva nije bila ravna okrutnosti, mučenjima i ubijanju od strane civiliziranih pripadnika gradova/država Mlađih Kultura, ipak su mnogi narodi živjeli teške živote šibani hirovima prirode (premda ih priroda *nikad* nije istrijebila).

Njihov način života je održiv, da, ali ne nužno i ugodan.

Ne sugeriram da moramo na to gledati kao na ili/ili situaciju: povratak plemenskom životu *ili* kraj onoga što nazivamo modernom civilizacijom.

Umjesto toga, kažem da se moramo probuditi u hladnu i jasnu stvarnost situacije koju smo stvorili u svijetu i sagledati razloge zašto je tako kako jest:

'Dominatorska' Mlada Kultura gradova/država sve na svijetu sagledava kao mogući izvor hrane ili materijala za sebe.

Rast će i trošiti sve dok više nema što trošiti, a onda će se naša kultura i naš ekosustav srušiti, ostavljajući za sobom milijarde gladnih ljudi, zagađeno tlo, zrak i vode i milijune mrtvih vrsta na svome putu.

» Usvajajući neke od učenja i svjetonazora naših predaka — koji su živjeli stabilno na ovome planetu najmanje 100 000 godina — možemo promijeniti smjer i stvoriti održivu budućnost za barem jedan dio ovog planeta.

Ali što je s Darwinom?

Nije li pobjednik u pravu?

Dio Ustava koji moć odluke o stupanju u rat daje Kongresu bio je, kako ja to shvaćam, diktiran sljedećim razlozima. Kraljevi su uvijek vodili svoje podanike u rat i osiromašivali ih, u većini slučajeva, ako ne uvijek, hineći da im je na umu samo dobrobit naroda. To je po našem mišljenju najveće ugnjetavanje od svih kraljevskih ugnjetavanja, stoga smo Ustav oblikovali tako da niti jedan čovjek sam nema tu moć da nam nametne takvo ugnjetavanje.

— Abraham Lincoln

Sastanak s iranskim ministrom vanjskih poslova prije Zaljevskoga rata omogućio nam je da dobijemo podršku Kongresa za nešto što je predsjednik naumio učiniti u svakom slučaju... Mislim da bismo to učinili i bez njihove podrške... čak da su izglasali protiv toga... Ne priznajem da moram imati odobrenje Kongresa.

— James Baker, bivši ministar unutrašnjih poslova, govoreći o početku Zaljevskoga rata

Jedan argument koji ljudi (a posebno voditelji TV emisija, primijetio sam) iznesu kad čuju zamisli ove knjige, jest: Ako je plemenski način života bio tako dobar, kako to da smo ih pokorili? Ne znači li "pobjednik" isto što i "nadmoćan"?

Lagani odgovor na to bio bi: "Je li Hitlerov način života bio nadmoćan francuskom ili poljskom?"

Klasična povijest europske okupacije obaju Amerika kaže da smo ili našli golema područja "nekorištena" tla za koje se neznalice divljaci nikad nisu domislili što bi s njim i kako ga iskoristiti, ili smo ih "pokorili" jer smo bili pametniji i civiliziraniji i imali smo tehnologije poput oružja koje su nam osigurale pobjedu.

Zapravo, ništa od toga nije istina, kao što se jasno može vidjeti iz desetaka ranih, tada suvremenih, povijesnih zapisa. Bila su najmanje dva propala pokušaja "osvajanja divljih područja" današnjih SAD koja su bila uspješno odbijena, prije no što su Puritanci napokon pustili korijenje 1620. Čak i s nadmoćnim oružjem, Europljani nisu imali vještine preživljavanja potrebne da bi se mogli ravnopravno nositi sa starosjedićkim plemenima. Nije naša nadmoć osigurala uspješnu kolonizaciju, nego je to učinila bolest, kao i u slučaju Inka. To je činjenica koja se neobično rado zaobilazi u udžbenicima povijesti, premda je dobro dokumentirana u sveučilišnim povijesnim knjigama koje ne moraju dobiti odobrenje državne vlasti u Texasu da bi se smjele prodavati školama.

Europljani poput kozičavog Georgea Washingtona stoljećima su bili izloženi malim boginjama, a oni koji su preživjeli epidemije imali su jaku genetičku otpornost na tu bolest.

Premda su ta bolest, kao i druge poput vodenih kozica, gripe, velikih boginja i hepatitisa bile česte među Europljanima, od njih je umirao samo malen broj ljudi.

Među starosjedilačkim narodima nije bilo tako. Kamo god su Europljani išli, umirale su stotine tisuća pa i milijuni domorodaca. (Procjene Williama McNeila kažu da je starosjedilaca po dolasku Europljana u ranim 1600-tim bilo oko 100 milijuna. Danas živi manje od milijun čistokrvnih potomaka tih ljudi.)

Godinama prije dolaska Puritanaca u Massachusetts, starosjedoci su trgovali s Nizozemcima, Francuzima, britanskim ribarima te putujućim obalnim trgovcima. Oni su među domorodačkim plemenima proširili zarazne bolesti — najvjerojatnije male boginje — tako sustavno (i, budimo poštenu, slučajno) da je u vrijeme dolaska Puritanaca 1620, prema zapisima britanskog očevica Roberta Cushmana, živo bilo tek manje od 5% starosjedilaca. Bila su izbrisana cijela sela, tlo prekriveno lubanjama i kostima, a rijetki preživjeli bježali su na zapad... sa sobom noseći i zarazu.

Činjenicu da je zaraza odnijela i izbrisala s lica zemlje 90 ili 95% ukupnog broja američkih domorodaca tadašnji je guverner Massachusettsa John Winthrop vidio kao "čudesan" božji znak. U pismu svom prijatelju u Englesku 1634. napisao je: "Što se urođenika iz ovih krajeva tiče, Bog ih je tako progonio da u krugu 500 kilometara gotovo da nijednoga više nema. Kad nam je Bog očistio teren, oni koji su još ostali u ovim krajevima, a njih nije više od 50, stavili su se pod našu zaštitu..."

Kako su tijekom sljedećeg desetljeća, kad su Europljani krenuli na zapad, počeli sukobi između njih i starosjedilaca, puritanski svećenik Increase Mather napisao je: "Bog je okončao stvar pogodivši Indijance malim boginjama. Nestali su cijeli gradovi, u nekima nijedna duša nije izbjegla uništenje." Na kraju su zaraze slijedile starosjedioce od Floride do Mainea, od Massachusettsa do Kalifornije, "pripremajući put" za kolonizaciju Amerike. Kako je puritanski pisac William Bradford 1632. napisao o problematičnom indijanskom selu: "...Bog je tako htio pa je udario Indijance tako smrtonosnom bolešću da ih je 950 od 1000 pomrlo, a mnogi leže mrtvi i trunu jer ih nema tko pokopati."

Kao što je Darwin 1839. napisao: "Kamogod Europljani kroče nogom, čini se da smrt slijedi."

Svejedno, Darwinova postavka o tome da "najjači opstaju" (koja također 'zaboravlja' epidemije) postala je okosnicom priča koje si pričamo o tome kako svijet funkcionira. Ali preživljavanje i opstanak u nedavnoj prošlosti ne osiguravaju preživljavanje u budućnosti.

Da biste to shvatili dovoljno je da pogledate tisuće vrsta koje su preživjele kroz cijelu povijest, a koje su bile uništene u ovome stoljeću. Da bismo predvidjeli što je potrebno za budućnost, ne možemo jednostavno samo pogledati unatrag — moramo pogledati naprijed.

Najveća vrijednost plemenskih društava jest suradnja. Prakticiraju je svakodnevno unutar svoga plemena. Pokazali su je i Europljanima, kad smo prvi put došli na američko tlo — pomogli su nam pri sadnji usjeva i omogućili da preživimo prve zime.

Irokezi su je pokazali Jamesu Madisonu kad su mu dopustili da bude prisutan na sastancima plemenskog savjeta, gdje je saznao o tisućljetnom Velikom Zakonu Povezivanja irokeške konfederacije, koji je postojao prije Kolumbova dolaska i koji je i dan danas na snazi među irokeškim plemenima. Madison je preuzeo njihovu zamisao vladajućeg sustava s unutrašnjim provjerkama, odvojenost sudskog i zakonodavnog tijela i izabrane predstavnike, te ih je prenio Benjaminu Franklinu i Thomasu Jeffersonu. Njih su trojica te zamisli potom *ugradili u Ustav Sjedinjenih Država*. Franklin, Jefferson i James Madison opširno su o tome pisali u svojim

zapisima, a Franklin je čak pozvao 42 člana irokeške konfederacije na prvi sastanak na temu ujedinjenja održan u Albaniju 1754, kad se raspravljalo o prvim pokušajima ostvarenja demokracije. Franklin je kasnije u govoru rekao: "Bilo bi neobično... da šest naroda neznalica-divljaka može osnovati takvu zajednicu i strukturirati je tako da opstane stoljećima te da se čini neraskidivom, a da tako nešto bude nepraktično za deset ili dvanaest engleskih kolonija."

Ali rani su kolonisti zaključili da o tome kako formirati vladu oni ipak znaju bolje i više nego Irokezi. Premda su napravili emulaciju dvokomorne vlade, osnovali vrhovni sud i jasno definirali granice moći središnje vlade, kolonisti su se ipak s nostalgijom sjećali monarhije. George Washington, koji je neuspješno tražio da mu se kao predsjedniku trebaju obraćati s "Vaša Visosti", bio je među onima koji su ustrajali na dodavanju glavnog izvršnog organa, zamjenskog kralja, u američki sustav vlasti.

A gotovo su se svi kolonisti složili da je irokeški sustav (pretežno muških) predstavnika koje izabiru *isključivo* plemenske žene (koje su i jedine imale pravo opozvati ih) sigurno velika pogreška. Kolonisti su to promijenili u odredbu da samo muškarci imaju pravo donositi te odluke.

Također su odlučili zanemariti irokeško pravilo koje vrijedi i danas, da sve "važne" odluke (poput sukoba, mijenjanja granica, promjene odnosa s drugim plemenom itd.) moraju na raspravu i konačno donošenje odluke pred cijelo biračko tijelo. Umjesto toga su stvorili sustav koji imamo sad, a u kojemu se takve odluke donose svakodnevno i bez dogovora s biračkim tijelom.

Za razliku od njih, temeljna vrijednost naše kulture nije suradnja nego moć. Moć bogova nad ljudima. Moć jedne skupine nad drugom, moć muškaraca nad ženama, moć nad imovinom (tko ima što i kome nije dopušteno to imati). Moć ljudi nad prirodnim svijetom. *Moć*.

Stoga ne iznenađuje da kultura koja iznad svega vrednuje moć istrebljuje kulturu kojoj je suradnja najveća vrijednost. Ali znaci li to da je kultura koja vrednuje moć bolja? Ili da će opstati zauvijek? Ili čak i samo to da će preživjeti barem toliko koliko su starije kooperativne kulture?

Možda neodarvinisti imaju pravo, možda kulture koje opstanu jesu nadmoćne. Ali borba za opstanak je saga kojoj se još piše završetak, a ljudska rasa je eksperiment čiji prvi rezultati pokazuju da su se kulture utemeljene na moći uvijek samouništile.

Sjetite se da je nakon desetaka tisuća godina relativno mirnog suživota mala skupina ezopotamaca ustala i odlučila vladati i dominirati nad svim ljudima i stvarima. Pobijedili su u ratovima i brojčano rasli, vjerovali da njihova sve veća brojnost dokazuje njihovu nadmoć, ispravnost i blagoslov civilizacije.

Ali onda su propali.

Iz pepela njihove obredne lomače, dok su njihova glad i bolesti i uništene zemlje tonuli u zaborav, druga je skupina odlučila okušati se u istome pa se pojavila još jedna civilizacija. I ona je propala. Pa još jedna i još jedna: Mezopotamija, stara Grčka, Rimljani, Huni, Otomansko carstvo, Inke, Azteci..

Hoće li današnja inkarnacija kulturnog, političkog i ekonomskog sustava čije je osnovno oruđe moć također propasti? Hoće li plemenski narodi jedini preživjeti?

Je li moguće da će krotki zaista naslijediti Zemlju?

Ako su znakovi koje vidimo oko sebe točni, možda su naši neodarvinisti odista u pravu... ali su krivu kulturu označili kao "nadmoćnu", barem kad se radi o sposobnosti dugoročnog preživljavanja.

III DIO

Što možemo učiniti?

Cijelo je čovječanstvo nekoć znalo kako živjeti u skladu s prirodom, kako živjeti održivim načinom života, a neki od nas to još uvijek znaju. Ali u nedavnoj se prošlosti, nakon više od pet tisuća naraštaja suradnje, u naš način života uvukla dominacija i proširila se svijetom kao gripa, zarazivši cijeli planet za samo pedeset naraštaja.

Moderne civilizacije došle su do toga da *iskreno vjeruju* da put u bolji život vodi kroz konzumerizam i uz uporabu lukavosti u svrhu manipulacije prirodom sebi u korist. Unatoč nevjerojatno očiglednim dokazima da nije tako, ti blizanci-izdanci Mlađe Kulture i dalje se uzdižu kao naše spasenje.

Na primjer, u listopadu 1997. američka drvna industrija je, zajedno s Newtom Gingrichem, objavila da će otvaranje državnih šuma (pogotovo na Aljasci) komercijalnoj sječi zapravo "pomoći rješavanju problema ispuštanja ugljika u atmosferu" jer će stabla biti prerađena u papir i drvenu građu, na taj način "stabilizirajući" ugljik. Očigledno, njihova razmišljanja nisu išla daleko, čak ni samo godinu dana u budućnost; papir i kuće ne udišu ugljični dioksid i ne izdišu kisik, ne stvaraju površinski sloj tla, niti stabiliziraju cikluse kruženja vode. Na oltaru kratkoročne dobiti, pred lažnim bogom konzumerizma, pljačkamo svijet, riskirajući budućnost naše djece, a čak ni najobrazovaniji ljudi ne shvaćaju kako se to ili zašto događa.

Ali čak i u trenutku kad smo suočeni s nevjerojatnim i sve bržim uništavanjem planeta pa i vlastite vrste (između ostalog i kroz zagađenje okoliša), postoji mogućnost promjene. David novoga načina života stoji pred Golijatom političara i korporacija, a mali kamen pradavnih priča Starijih Kultura možda će pogoditi u čelo Mlađe Kulture, izazvati koncentrične valove u tkanju stvarnosti na način koji će započeti rađanje novoga svijeta.

Veći dio ove knjige bavio se time koliko je gadno stanje stvari, kako bi moglo postati još gore (premda je, u usporedbi s nekim drugim knjigama, ova vrlo optimistična) i zašto smo došli do te točke u povijesti svijeta i ljudske rase. Morao je to biti veći dio knjige, jer se zapravo radi o priči koja se događa u rasponu od pet do deset tisuća godina. Da bismo popravili budućnost, prvo je moramo - jasno i opipljivo — razumjeti.

Krenimo sad u budućnost. Odgovori su toliko jednostavni i očigledni... čim prozremo laži i izobličenja prošlosti i naučimo ne obazirati se **na** stalni ritam kulture posvećene dominaciji i eksploataciji. Jasna pogleda i sluha, čistim nagonom koji nam govori što je djelotvorno i zašto, možemo nastaviti u svijet koji bi mogao biti — barem na nekim mjestima — mjesto nade za našu djecu.

Postoje točno određene stvari koje moraju biti učinjene — koje možete učiniti — koje možemo učiniti. Većinom su to male i jednostavne stvari i tiču se načina kako vidimo i čujemo i osjećamo. Neke su pak veće i dinamičnije.

Sve počinju s time da jedna osoba shvati kako stvari stoje, kako je došlo do toga da takvima budu — ali i da postoje alternative. U ovome trenutku, baš sad, ta osoba ste vi, a zatim to razumijevanje možete proslijediti drugima, oni trećima i tako dalje...

Treći dio pokazuje blistavu nadu u toplu i pozitivnu budućnost. Saznat ćete točno određene tehnike i upoznati potrebna oruđa, načine kako možete promijeniti svoj svijet i svijet oko sebe.

Glavne su teme podijeljene u sljedeće kategorije:

Preobrazimo sebe

- Postoji 'morfično' polje u kojemu smo svi povezani — polje koje je identificirao Rupert Sheldrake, a koje je Carl Jung nazivao 'kolektivnim nesvjesnim' — a u kojemu naša djela odjeknu u većem svijetu čim pojedinačno počnemo mijenjati način mišljenja i življenja.

Na taj način možemo pronaći nove "priče" i početi ih koristiti te promijeniti kako razmišljamo o tome što se u životu događa.

Najvažniji dio osobne preobrazbe — koji vodi planetarnoj preobrazbi i/ili postavljanju temelja za bolju budućnost — jest početi živjeti potpunim životom u kojem ćemo biti posve budni, primijećivati našu okolinu u svim njenim aspektima i biti svjesni božanskoga u svemu što nas okružuje.

Promijenimo tehnologiju

« Možemo već sad početi koristiti preostalu naftu za razvoj *sljedećeg* energetskog izvora.

Za planetarnu preobrazbu i u svrhu preživljavanja mogućih teških vremena, možemo naučiti postati neovisni o pomagalima s pogonom na naftu ili električnu energiju.

Možemo početi sa štednjom (ne u najuobičajenijem smislu), što će usporiti brzinu propadanja planeta.

Promijenimo mišljenje o znanosti, ali i način kako je koristimo

Najbolja vijest jest to da znanost — za koju se čini daje bila jedan od igrača u razaranju planeta — sad ne samo da nam govori nego nam i pokazuje da je doslovno *sve* međusobno povezano i svjesno te da naše misli i najsitnija djela zaista imaju značenje i utjecaj na sve ostalo.

Mnoge od tih stvari možemo naučiti jednostavnim usvajanjem mudrosti naših predaka

Oni su živjeli životom 'duhovne ekologije', svjesni svetosti svega što postoji.

Poučavali su i još poučavaju specifične načine buđenja u život.

Stvaranjem zajednica koje funkcioniraju možemo sagraditi blistavu budućnost

Tisuće ljudi okupljaju se u nove naraštaje "plemena" — male 'namjerne' zajednice u kojima se ljudi brinu jedni za druge i žive održivim načinom života.

Takve zajednice su svijetle točke u preobrazbi planeta i mjesta na kojima se često nađe i živi život nevjerojatno visoke kvalitete.

Jednom kad shvatite kako funkcioniraju, možete se povezati s takvim zajednicama ili i sami osnovati sličnu.

Svi mi vučemo podrijetlo od ljudi koji su živjeli u malim skupinama, brinuli se jedni za druge i svoje potrebe namirivali na način koji nije štetio njihovu okolišu. Mnogo toga moramo naučiti — ili, bolje rečeno, mnogo je toga čega se moramo prisjetiti.

Nova znanost

Isus je rekao: "Ja sam Svjetlo nad svjetlima. Ja sam Sve. Sve je proizišlo iz mene i Sve se u mene vratilo. Rascijepite drvo i unutra sam. Podignite kamen, i tamo ćete me naći."

— Evandjelje po Tomi, stih 77

(evandjelje po Tomi bilo je među drevnim zapisima pronađenim prvo u Egiptu 1897, a kasnije u Nag Hammadiju 1954, a vjeruje se da je pisano u vrijeme ~ ako ne i prije — evandjelja po Mateju, Marku, Luki i Ivanu)

Živimo živote koji su uvelike proizvod znanosti. Odbaciti to u cjelosti, uopće i misliti da možemo samo otići od toga i trenutno se vratiti plemenskom načinu života kakav se provodio prije mnogo stotina i tisuća godina čista je fantastika. Takvo što nije moguće, a vjerojatno ne bi bilo ni poželjno. Postoje neke — mnoge — dobrobiti koje nam tehnologija može ponuditi.

Umjesto takvog odricanja potrebno je započeti postupak drukčijeg shvaćanja znanosti.

Kako bismo trebali gledati na svijet ili čak i na cijeli svemir?

Naša Mlađa Kultura koristila je redukcionističku, atomističnu perspektivu Demokrita, Newtona, Descartesa i ostalih, da bi nam sugerirala da je svijet jednostavno stroj. Sačinjen od mnogo međusobno isprepletenih dijelova, zasigurno, ali ipak samo stroj. Svaki se dio može na kraju svesti na sastavne dijelove koji dalje više nisu rastavljivi, glasi ta priča, a ako se ti dijelovi pokvare, može ih se popraviti.

Kad mi se prošloga tjedna pokvario auto, odvezli smo ga mjesnome mehaničaru na zamjenu određenih dijelova. Rastavili su ga i ponovno sastavili, a danas idem po njega, očekujući da

radi jednako dobro kao i prije kvara. Možda će raditi i bolje, jer sigurno će provjeriti, očistiti, podesiti, i što već ne, i sve ostale dijelove.

Ali je li zaista tako i s prirodnim svijetom?

Kad pogledamo stvari u svijetu, ne nalazimo strojeve nego žive stvari. Drveće, cvijeće, kukce, sisavce, ljude. Kao i mnogi studenti moderne medicine i ja sam nekoć vjerovao da su sva ta bića strojolika, da ih možemo popraviti baš kao i automobile.

Kad mi je bilo 14 godina, tijekom ljetnih praznika na državnom sveučilištu u Michiganu slušao biokemiju. Moj laboratorijski kolega i ja odlučili smo se upustiti u ambiciozan projekt: ubiti i ponovno oživjeti stanicu.

Izabrali smo vodenu biljku sa stanicama tako velikim da im možeš jasno vidjeti jezgru, a zatim smo je iz nekoliko njih izdvojili. Potom smo u tu jezgru žive stanice ubrizgali smjesu koja će rastopiti DNK te stanice u slobodne nukleinske kiseline. Ubrizgali smo i drugu supstanciju koja je neutralizirala prvu, a zatim smo pokušali u istu tu jezgru ubrizgati DNK koju smo izvadili iz drugih stanica.

Naš je pokus bio uspješan samo u tome smislu da nas je naučio da se mrtvu stanicu ne može opet oživjeti.

Unatoč kreaciji dr. Frankensteina, postoji značajna razlika između strojeva i živih bića.

Zajednička im je složenost koja ih čini nečim što je više od zbroja svojih dijelova. Hrpa dijelova i sklopljeni automobil nisu ista stvar, premda se radi o posve istim dijelovima. Razlika je u organizaciji dijelova, u strukturi ili sustavnosti koja im je nametnuta.

Slično, i živa bića imaju strukturu koja je urođena njihovoj jedinstvenosti. Raskomadana krava, na primjer, neće mukati i hodati, premda su joj svi dijelovi na broju. Prije no što smo ih 'rastavili' bili su jedinstveno organizirani na poseban način koji im je davao 'kravoću'.

Razlika između živih stvari i stroja, dakle, nije strukturalna.

Razlika je u tome što stroj možemo zaustaviti, rastaviti, ponovno sastaviti i opet pokrenuti, a to ne vrijedi za biljke ili životinje. Živa bića ne možemo oživjeti nakon što smo zaustavili njihove životne procese. Siguran sam da ima onih koji će reći da je to samo zato što još nismo spoznali kako se to radi. Cijeli kriogenički pokret, na primjer, utemeljen je na vjeri da ćemo jednoga dana moći i znati kako ponovno aktivirati život koji je bio zaustavljen. Ali to je samo vjerovanje, ne postoje dokazi koji bi ga poduprli.

Oni dokazi koje imamo pokazuju da postoji temeljna razlika između osobe i mrtvaca. Ta je razlika vrlo, vrlo daleko od — recimo — auta koji radi i auta koji stoji parkiran na pločniku. To je zato što je stroj organiziran po određenom sustavu ili matrici. Biljka ili životinja organizirana je na sasvim tajanstven način koji možda nikada nećemo u potpunosti shvatiti, a kad umre iz nje odlazi, nestaje, nešto što je mnogo više od te organizacije.

Činjenicu da ne znamo kako su organizirana živa bića mnogi bi znanstvenici rado pomeli pod tepih. Moderna medicina pokušava svesti ljudsko tijelo i um na status stroja, a opetovano

otkriva da su daleko složeniji nego što smo si to ikad mogli zamisliti. Vrlo nepoznata među-igra između tijela i uma, kao samo jedan primjer, zbunjuje liječnike još od doba Hipokrata.

Znači, zaključili smo da postoji razlika između strojeva i živih bića: ove prve možemo rastaviti i opet sastaviti, dok ovi drugi vibriraju nekom nepoznatom esencijom zvanom "život", koja zauvijek nestaje ako ih pokušamo rastaviti.

To nas vraća na pitanje kako bismo trebali gledati na svijet i svemir u kojemu se taj svijet nalazi. Kad pogledamo prirodan svijet oko sebe, vidimo li strojeve? Jesu li stabla i biljke nežive strukture od minerala i energije? Jesu li životinje samo zbroj organa i dijelova? Jesu li krhki životni sustavi u oceanima i na kopnu i u atmosferi nešto što možemo zaustaviti i opet pokrenuti ubacivanjem potrebnih kemikalija i amino-kiselina?

Pogled iz prvog lica

Život na selu donosi zanimljive uvide.

Prošloga sam ljeta upoznao američku urođenicu i iscjeliteljicu. Rekla mi je da kad ode u šumu ili na livade ne vidi samo stabla, biljke i životinje, nego i njihove duše te da čuje i osjeća njihove svijesti. Stabla joj kažu o svojim životima, bolima i radostima, biljke joj kažu koje su ljekovite a koje otrovne za ljude. Životinje joj daju upute kako živjeti u skladu sa zemljom, a sama joj se zemlja obraća prepoznatljivo ženskim glasom.

"Tako su starosjedioci oduvijek doživljavali žive stvari na ovome svijetu," rekla mi je. "Vi bijelci ovamo ste došli slijepi — i još uvijek ste slijepi."

Isprva sam na njezine riječi primijenio atomistički pogled 'bijelog Europljanina'. Antropomorfizirala je, projicirala vlastite misli i želje na druga živa bića. Nije ih stvarno čula, nego je govorila u poredbama, premda je ona tvrdila da misli doslovno. Krivo je tumačila prirodne fenomene, misleći — na primjer — da joj drveće klima ili se naginje prema njoj, a zapravo je to bio vjetar; ili je pak ptičju urođenu teritorijalnost tumačila kao pokušaj osobne komunikacije.

A onda sam shvatio da radim baš ono što sam njoj pripisivao: projicirao sam vlastito gledište na njezine riječi. Kad zapadnjačka znanost gleda na drevne narode i započne ovakvu vrstu analize, to je jednaka projekcija, odraz sustava vjerovanja — to jest baš ono što pripisujemo njima.

Pa sam otišao u šumu u blizini svoje kuće u Vermontu.

"Ima li u vama svjesnoga života?" rekao sam tiho, gledajući javor i smreku. Blago su se njihali na vjetru u daljini je zapjevala ptica, a u nos mi je ulazio miris mokre zemlje.

Zapitao sam se hoće li mi cijela šuma odgovoriti s "Živi smo", ali umjesto toga sam dobio vrlo snažan osjećaj pojedinačnoga života od svakog oblika koji sam pogledao. Svako stablo, ptica ili vjeverica, tlo pod mojim nogama prepuno mikroorganizama, sve je imalo vlastitu

'živost'. Poput pojedinaca glazbenika u orkestru, svirali su u skladu da bi proizveli prekrasan zvuk.

Podigao sam ruke s dlanovima okrenutima gore, zamišljajući kako se moj život miješa sa životom šume koja me okruživala i bijah ispunjen uzbuđenjem dodira života Zemlje.

To je drukčija vrsta znanosti — znanost prvih ljudi koji su gledali život planeta. Kad mi je Jack Forbes, koji je prvi pisao o *wetiko*, rekao: "Urođenici ne vjeruju da samo ljudi mogu govoriti," osjetio sam trenutačnu povezanost s drevnim znanjem, nečim što je bilo skriveno ili izgubljeno tijekom naših pokušaja da sve na svijetu utrpamo u svoju zamisao o strojolikom sustavu. Baš kao što si naša Mlada Kultura nekoć nije mogla zamisliti da je svijet okrugao, jer se to nije uklapalo u tadašnje doživljavanje stvarnosti, tako smo i mi odbacili veliki dio drevnoga znanja, jer nam se ne uklapa u kartezijanski pogled na svijet.

Pokušajte to i sami. Spustite knjigu i iziđite van u prirodu, pokušajte komunicirati — osjetiti, razgovarati — s biljkama i životinjama oko sebe. Pronađite u sebi mjesto gdje još osjećate prisutnost života, mjesto iz kojega možete posegnuti prema drugom životu, svem životu. Iz toga mjesta u kojemu sav život doživljavate kao svet, možete potom početi razmišljati o drugim stvarima koje možete učiniti da biste stvorili održivu budućnost.

Fizičari ponovno otkrivaju svijest

Fizičari ističu da je fizika bila prva disciplina onoga što se naziva modernom znanostima. Dok je medicina još uvijek bila ispunjena konceptima zaposjednutosti tijela od strane duhova, a astronomiju se nije moglo razlučiti od astrologije, Aristotel je postavio temelje moderne fizike kad se zapitao kakva je konačna priroda stvarnosti. Stvari su sastavljene od manjih stvari koje su sastavljene od manjih stvari koje... sve dok ne dođete do najmanje stvari, a to je po Aristotelovu mišljenju bio atom.

Fizika je uvijek predvodila druge znanosti, jer sve druge znanosti bave se nekim aspektom "stvarnosti", dok se fizika usredotočila s pitanjem koje zadire u samu bit — što je zapravo *stvarnost*? Kemija je nezamisliva bez fizike, biologija je bez kemije nerazumljiva, medicina ili genetika ili agronomija nezamislive su bez biologije. Svaka se znanost na kraju ipak temelji na fizici.

Slično tome, jezgra znanstvenog modela i znanstvene metodologije izrasla je iz fizike. Fizika — proučavanje prirode stvarnosti — uvijek je bila predvodnica ostalih znanosti.

Sve dosad. Danas, čini se, sve ostale znanosti pokušavaju stići fiziku, dašćući i pušući, ili se tresu od straha pred implikacijama najnovijih fizikalnih otkrića. Dobre vijesti za nas su da fizikalna otkrića pokazuju da smo mnogo povezaniji s ostatkom svijeta nego što nam je naša kultura govorila.

Znanost je, u pravom smislu riječi, tek nedavno otkrila ono čemu su Stare Kulture oduvijek i cijelo vrijeme poučavale.

Uzmite, na primjer, obični elektron. Kad je bio otkriven smatralo ga se sićušnom česticom što kruži oko jezgre atoma, koja se pak sastoji od protona i neutrona. Činilo se da su putanje

elektrona oko atomske jezgre organizirane u ljuske, a najčešće ih se uspoređivalo s modelom sunčevog sustava s elektronima-planetima koji kruže oko jezgre-sunca.

Dokaz toga nađen je kad su deForest i ostali naučili kako zagrijati žicu ('katodu') da proizvedu oblak elektrona, a zatim su upotrijebili pozitivan električni naboj da ih oblikuju u snop (zraku) i u nešto ga upere. Treperavu sliku na ekranu vašeg televizora stvara snop elektrona/čestica koje udaraju u atome fosfora na unutrašnjoj strani ekrana, izazivajući njihov sjaj. To je katodna cijev.

Tada su jednog dana znanstvenici pokušali poslati snop elektrona kroz metalnu ploču s 2 proreza, postavljenu ispred stakla premazanog fosforom. Ono što se dogodilo šokiralo ih je, a svijet fizike preokrenulo na glavu.

Ako su elektroni čestice, snop se trebao rasipati kroz dva proreza i oblikovati dvije uredne ravne mrlje na fosforu, baš kao da se radi o brzim zrnima pijeska. Umjesto toga, elektroni su prešli iz čestica u valove, prošli kroz proreze na način kako bi prošla svjetlost ili zvuk, proizvedši uzorak preklapajućih kružnica, kao kad bacite dva kamenčića u vodu.

"To je nemoguće!" viknuo je znanstveni svijet... sve dok isti rezultat nije postignut desetak puta u desetak laboratorija na desetak različitih načina.

Ono što je još zanimljivije, daljnja su proučavanja pokazala da u slučaju kad mogu 'birati' hoće li se ponašati kao čestice ili kao valovi, elektroni uvijek odaberu biti valovi... osim ako ih netko ne gleda, u kom se slučaju odmah počnu ponašati kao čestice. Bez promatrača elektroni (i sve drugo, kako saznajemo) postoje samo kao matematička *mogućnost*, potencijal, baš kao što je kolut filma u vašem mjesnom kinu "potencijalna filmska stvarnost". Samo kad ih netko gleda — netko živ — elektroni iziđu iz svoje limenke s kolutom filma i na filmskom se platnu naše stvarnosti prikazuju kao čestice.

Što je na neki način slično priči o kralju Midi, koji je poželio da se sve što dotakne pretvori u zlato. Fizičari u današnje vrijeme vjeruju da se na sličan način sve što pogledamo pretvara u stvarnost (premda, za razliku od Midinog zlata, naša se 'stvarnost' čim skrenemo pogled opet rastapa u mogućnost). U jednoj od najboljih knjiga na tu temu, napisanoj za laike, *Hologramski svemir (The Holographic Universe)*, autor Michael Talbot citira fizičara Nicka Herberta i njegovu izjavu da ga je ta spoznaja natjerala da o svemu iza sebe misli kao o "radikalno neodređenoj kvantnoj juhi u neprestanom pokretu" koja se pretvara u fizičku stvarnost čim se on okrene i pogleda je, tako brzo da se to doima trenutačnim.

Ali odakle dolazi ta juha i od čega je sastavljena?

U drugom pokusu fizičari su otkrili da ako rascijepite atomsku česticu na dva dijela, te dvije polu-čestice odlete u prostor, okrećući se kao košarkaške lopte i krećući se u smjeru suprotnom od one druge. Ali kad su fizičari jednu od polu-čestica pustili kroz prorez koji bi joj promijenio smjer vrtnje, otkrili su da je i druga polovica čestice — koja je sad već bila kilometrima daleko — istoga trena promijenila smjer svoje vrtnje kako bi odgovarao onome druge polovice. Pokus je bio pažljivopostavljen i organiziran tako da se onemoguće svi izgledi komunikacije između dvije čestice.

I opet su znanstvenici zinuli u čudu. Druga čestica nije promijenila vrtnju nakon vremena koje bi bilo potrebno da informacija o promjeni stigne do nje čak i da je putovala brzinom svjetlosti — promijenila je smjer vrtnje brže od brzine svjetlosti: *istoga trenutka*.

Implikacije su bile od one vrste da vam se zavrti u glavi. Kad biste, recimo, željeli razgovarati s osobom koja se nalazi na planetu što kruži oko zvijezde udaljene pet milijuna godina svjetlosti odavde, i kad biste za to koristili svjetlosnu zraku, prošlo bi pet milijuna godina prije nego bi ta osoba dobila vašu poruku. Takva se komunikacija očigledno ne doima previše praktičnom, s obzirom na trajanje životnoga vijeka ljudi. Čak i da se radi o udaljenosti od samo pedeset godina svjetlosti, ne bi nam bilo od previše koristi.

Ali ako se negdje između ta dva planeta nalazi zvijezda koja ispušta čestice (kao što rade mnoge zvijezde, a pogotovo neutronske zvijezde), mogli bismo postići trenutačnu komunikaciju — kao da telefoniramo u drugi kraj grada (zapravo i brže, jer telefon još uvijek mora koristiti elektrone koji putuju brzinom neznatno manjom od brzine svjetlosti). Teoretski, trebali bismo samo modulirati (promijeniti vrtnju) snopa čestica koje nastaju rascijepom čestica unutar zvijezde, a osoba na drugome kraju tog golemog prostranstva istoga bi trenutka vidjela promjenu na česticama na svome kraju.

Naravno, isprva se to čini nemogućim. Jedan od Einsteinovih temeljnih principa — gregorijanska bajalica fizike — kaže da ništa ne može premašiti brzinu svjetlosti. Kad biste je poslali brzinom svjetlosti vašoj bi poruci trebalo pet milijuna godina da prijeđe udaljenost koju svjetlo prijeđe za pet milijuna godina. Albert Einstein je 1935. godine zajedno s još dvojicom kolega objavio znanstveni rad u kojem je bilo istaknuto da je unatoč tome što dokazi pokazuju da *se nešto očigledno kreće brzinama većim od brzine svjetlosti*, takvo kretanje prema matematičkim postavkama nemoguće. Paradoks. I tako su to nazvali (i još nazivaju) Einstein-Podolsky-Rosenovim paradoksom (EPR).

Danski fizičar Niels Bohr istaknuo je da Einstein, Podolsky i Rosen u svojim pretpostavkama o česticama koje se proučavaju čine osnovnu pogrešku. Pretpostavljali su, rekao je Bohr, da su čestice *stvari*, da su razdvojene jedne od drugih, da svaka postoji nezavisno. Sto ako su, upitao je Bohr, dvije čestice — premda razdvojene milijune kilometara — zapravo dio iste stvari, još uvijek samo dvije komponente izvorne rascijepljene čestice, i po njihovu shvaćanju uopće nisu razdvojene? A što ako to znači da stoga, budući da su obje dijelom jedne cjeline, kad utječemo na jednu istovremeno utječemo i na drugu?

Kako su ponovljeni eksperimenti pokazali da je Bohr vjerojatno imao pravo, njegovo tumačenje Einsteinove matematike i njegove napomene postale su poznate kao *Kopenhagensko tumačenje*, a fenomen koji je opisao kao fenomen non-lokaliteta. Sad ga mnogi smatraju temeljnim principom u kvantnoj fizici... premda implicira da su vrijeme i prostor mnogo drukčiji no što smo dosad o njima razmišljali. Više su zamisao u nekom univerzalnom umu nego fizička stvarnost u nekoj univerzalnoj stvarnosti.

Nedavno je Rupert Sheldrake istaknuo da se čini da se životinje često ponašaju u maniri non-lokaliteta. Kad je 30-tih godina dvadesetog stoljeća određen broj ptica u Engleskoj naučio kako otvarati čepove na bocama s mlijekom koje su mljekari ostavljali ispred kuća, odjednom su to znale ptice širom Europe. Brzina kojom se to znanje proširilo poništava mogućnost da je jedna ptica učila drugu... a Engleski kanal predstavljao je dodatnu barijeru, budući da se nije radilo o pticama selicama, nego ptičicama manjima od vrapca.

Nova fizika implicira da svijest priziva svemir u postojanje te da svijest nije ograničena na jedno mjesto.

Jedno od tumačenja je da je svemir napravljen od svijesti... i ničega drugog.

Taj fenomen trenutačnog dijeljenja udaljenog znanja, koji Sheldrake naziva *morfnom rezonancijom*, implicira da se i ljudi mogu ponašati analogno Einsteinovim i Bohrovim subatomske česticama. Kad dovoljan broj ljudi nauči nešto novo, odjednom dolazi do pomaka, rezonancije u ljudskom morfnom polju i svi znaju taj novi podatak. Postoje nebrojeni primjeri za to, od brzine kojom šale putuju zemljom do toga kako se kulture mijenjaju bez očite organizacije.

Mijenjate svijet svakoga dana

Prije trideset godina proveo sam nekoliko dana s izbjeglim Sufijem u San Franciscu. Opisao mi je svoje shvaćanje reinkarnacije, za koje mislim da je zanimljiva metaforična analogija tome kako morfnu rezonancija i non-lokalitet impliciraju da cijelo vrijeme mijenjamo svijet. Kad umremo, rekao je, naše se svijesti rastope u ono što je nazvao "kozmičkom juhom". Sve naše misli, snovi, strahovi, iskustva i sve — sve to ide u lonac, oblikujući "golemi kozmički gulaš, u kojem su svi izmiješani sa svima drugima". Kad se rodi novo dijete, rekao je, "kozmički kuhar" zagrabi u kozmički lonac i izvadi dovoljno juhe za napuniti ljudsko tijelo/dušu. To se ulijeva u novo ljudsko biće.

Bijaše to zanimljiva postavka, a ja zaista nemam nekakav čvrsti stav o vrijednosti te izjave, ali jako mi se sviđa značenje koje je on iz toga izvukao. "Budući da svi potječemo iz iste juhe," rekao je, "imamo obvezu učiniti tu juhu sretnijom, lakšom, ukusnijom. Svaka misao koju pomislimo i svako djelo koje počinimo na kraju završi u juhi i bit će uliveno u nekoga od naših potomaka. Što znači da su naša djela, naše misli, naše riječi, čak i one stvari koje nam se čine posve beznačajnima, itekako značajne i važne."

Gledajući Einsteinove, Bohrove i Sheldrakove radove, postavlja se pitanje: *Zašto čekati smrt da bismo dodali u juhu?*

Zapravo, svi dostupni dokazi, od fizike do psihologije do zdravoga razuma, kažu nam da naša djela sad, danas, *ovoga trenutka dok čitate ovu knjigu*, utječu na sve i svakoga u svemu stvorenome.

Practicirajte mala anonimna milosrdna djela

Gdje početi?

U govoru na gori Isus je istaknuo da bismo, kad činimo dobra djela, trebali to činiti bez znanja drugih. To je teško: morate stalno pratiti kad će se pojaviti prilika za takvo što.

Suočeni s golemošću problema ovoga svijeta, mnogi se ljudi osjećaju depresivno, preslabo i apatično. Često jednostavno odustanu.

Ali u malim milosrdnim djelima leži velika duhovna i kulturna moć. Takva djela odjeknu mnogo jače no što većina ljudi shvaća; ona započinju proces "morfne rezonancije" puštajući 'u zrak' — šireći zarazu unutar cijele kulture — milijune malih koraka koje ljudi širom svijeta moraju zakoračiti da bismo spasili svoj planet i svoju vrstu.

Vidjeli smo primjere za to, u tome kako se vicevi prošire po cijelome svijetu, kako se šire glasine, kako se dijeli svijest. Na nekoj razini svi *mi jesmo* povezani. Kad spasite život drugom živom biću — čak i crvu ili korovu — u zrak puštate spašavanje života. Mala milosrdna djela jedna su od duhovnih aktivnosti koje imaju najveću moć preobrazbe — vjerojatno su baš zato Isus i drugi učitelji i proroci prije njega stavljali toliki naglasak na njih.

Jedan pripovjedač i učitelj iz američkog plemena Cree rekao mi je: "Prema našoj tradiciji, od početka svijeta, svakog jutra kad sunce iziđe Stvoritelj nam daje četiri zadatka za taj dan. Prvo, moram naučiti barem jednu značajnu stvar. Drugo, moram drugoga naučiti barem jednu značajnu stvar. Treće, moram učiniti nešto za nekog drugog, a najbolje je ako ta osoba ni ne shvati da sam nešto za nju učinio. I četvrto, moram se prema svim oblicima života ponašati s poštovanjem. Čineći to, širim te stvari po cijelome svijetu."

Naprimjer, u većini dječjih sela *Salem* (zajednica za zlostavljanoj djecu, s čijim je osnivanjem počeo Gottfried Müller 1957.) u svijetu postoje konjušnice s konjima. Godinama sam znao za konje u Stadtsteinachu, njemačkom stožeru *Salema*: gledao sam dresuru, hranio ih, svake im večeri s Gottfriedom Müllerom, svojim mentorom, donosio jabuke. Ono što isprva nisam znao je odakle ti konji dolaze.

S vremenom je priča izišla na vidjelo, budući da Herr Müller ne govori često o dobrim djelima koja čini. Zatekao se na željezničkoj postaji kad je naišao vlak iz Čehoslovačke upućen u tvornicu konjskih kobasica u Njemačkoj. Ugledavši konje raspitao se bi li bilo moguće spasiti neke od njih. Tvornica kobasica pristala mu je prodati nekoliko njih i to su bili prvi konji u *Salemu*.

Često sam se pitao zašto konji u *Salemu* privlače toliku pozornost djece i posjetitelja. Sad mislim da je to usko povezano s tihim dobročinstvom Gottfrieda Müllera koji im je spasio živote.

U listopadu 1997. doručkovao sam u Stadtsteinachu s Herr Müllerom. Nepokolebljivi "nezavisni Kršćanin" (odbija pristupiti ijednoj organiziranoj vjeri), koji svejedno rado rabi kršćanske i židovske metafore, rekao mi je: "Znaš, na vagi dobra i zla, mnogo je moći i težine na strani boli i muke i zla u svijetu. Priča o Jobu govori koliko mnogo različitih moći zlo ima: započeti ratove, nanijeti bol, utjecati na ljude, čak i stvoriti stvari koje se doimaju kao čuda. Ali postoji jedna sposobnost koju Sotona nema. Koju imamo samo mi. I baš zato što nema tu sposobnost, čak i kad je koristimo u najmanjoj mjeri, ona ima golemu težinu i predstavlja velik uteg dobra na vagi svijeta."

"A koja je to sposobnost?"

"*Barmherzigkeit*, " rekao je. To je njemačka riječ koja znači mali čin milosrda počinjen iz suosjećaja. "A kao što je Isus rekao u svom govoru na gori, spominjući udovicu koja je dala novčić, često baš ta najmanja, najanonimnija djela stvore najveću grmljavinu u duhovnom svijetu."

Vaša djela, riječi, čak i misli imaju silan učinak u duhovnom i stvarnom svijetu, znali ostali ljudi *za* njih ili ne. Svatko je od nas poput minijaturnog odašiljača, koji u zrak oko sebe odašilje sve što u tom trenutku radi, govori i misli. Zato su samostani, *Salem* i utočišta u svijetu tako važni: oni su duhovni svjetionici koji u non-lokalitet, morfnu polje, odašilju duhovno svjetlo koje stvaraju.

Ma kako vam se golemima i nerješivima činili svjetski problemi, vaša djela *imaju* učinak, makar nitko ne znao da ste ih počinili. Na primjer, na Harvardu je pod nadzorom znanstvenika izveden pokus s utjecajem molitve u svrhu ubrzanja zacjeljivanja — pokazalo se da su molitve učinkovite čak i kad osobe za koje se moli ne znaju da se za njih moli, čak i kad se nalaze na drugome kraju svijeta.

Krenimo korak dalje od molitve — razmotrite kako biste snažno mogli utjecati i pomoći preobrazbi svijeta kad biste se izravno povezali s *izvorom* polja cijele stvarnosti.

Ponovno izravno spajanje s Bogom

Većina glavnih svjetskih religija iznikla je iz plemenskih korijena, a ta su plemena imala vlastita morfnu polja. Zidovi još uvijek govore o drevnih "dvanaest plemena", a Isus je rekao mnoge stvari koje su bile u proturječju s rimskim gradovima/državama njegova doba, ali imaju savršenog smisla ako se gleda kroz činjenicu da su ljudi njegova vremena odabirali živjeti plemenski ili u gradovima/državama. Ima još više smisla ako pogledamo kroz leću kvantne fizike. Slične korijene i učenja lako ćete pronaći u hinduizmu i budizmu.

Ali sekte koje su izrasle iz svih tih religija zagađene su i preuzete od strane hijerarhijskih vladajućih struktura gradova/država i njihovih 'dominatorskih' stavova.

Gottfried Müller mi je jednom rekao: "Trebamo novo kršćanstvo, jer tolike su crkve izgubljene. Više ne poučavaju *ono* što je Isus rekao, nego *o tome* što je rekao."

Ali kao što vam može reći svaki mistik ili osoba koja je doživjela pravo vjersko iskustvo, postoji jezgra istine, snage i ljepote i ljubavi u svim našim vjerskim tradicijama: smisao non-lokaliteta, koji budisti nazivaju 'iza onoga što je iza'. Mnogo je puta u prošlosti dotaknut, a neki koji su dotakli taj smisao ostavili su svoje zapise. Naša je svijest dio veće Svijesti koja prožima sav život i cijelu Kreaciju — ili ima sposobnost spojiti se s njom.

Ta inteligencija nije stvorila sve što postoji, ona *jest* sve što postoji.

Kao takva, nadilazi imena, obrede i dogme, preference. Ona jest. "*Ja sam ono što jesam,*" rečeno je Mojsiju. "Budi nepomičan i spoznaj Me."

Milijuni ljudi zaobišli su hijerarhije i izravno dotaknuli tog Boga koga je nemoguće imenovati, i/ravno su iskusili inteligenciju svemira, osjetili njegovu snagu i moć kao ljubav, što je za posljednicu imalo pogled na svijet kroz nove oči.

Rani kršćani doslovno su shvatili Isusove riječi, vjerojatno stoga što su imali izravno iskustvo Boga kojega je on opisivao. "Vi ste sinovi Božji." "Ovo što ja činim, i vi ćete." "Kraljevstvo nebesko je u vama." "Ne brinite za sutra." "Otpustite prošlost." "Molite u osami, ne javno."

"Ne zgrčite blaga, a ako ga imate, dajte ga drugima." "Ne pohranjujte zalihe hrane." "Dajte svakome tko od vas zatraži."

Legenda kaže da su gotovo svi njegovi izvorni apostoli završili na strašan način — bili skuhani u ulju, raspeti i obješeni naopako, živi oderani, bačeni lavovima — zato što su preuzeli njegov plemenski način života Starih Kultura. Bili su smatrani neprijateljima vladajućih struktura svoga vremena, djelomice zato što su odbili sudjelovati u iskorištavanju drugih: dijelili su s drugima sve što su imali, imali su malo novca ili neke druge robe za razmjenu, a očajnički su se trudili postići promjene unutar dominatorskih gradova/država u kojima su živjeli. Nikad nisu podlegli bolesnom razmišljanju 'dominatorske' kulture, nikad se nisu latili mačeva i kopanja ni krenuli u boj protiv svojih neprijatelja Rimljana. Nisu se svim silama pokušavali uspeti na hijerarhijskoj ljestvici politike i konzumerizma u kulturi koja ih je okruživala. Isus je bio jasan izazov hijerarhijskom, 'dominatorskom' mentalitetu koji smatra da je jedna osoba nadmoćna drugoj, kad je rekao: "Al' ne budi onaj kojega rabinom zovu," i "Nijednoga čovjeka ne zovi ocem svojim na zemlji," i "Niti se gospodarima ne nazivajte," i "Najveći među vama bit će vam slugom. Tko god se uzdizao bude, past će, tkogod ponizan bude, uzvišen će biti."

Tako sad doživljavamo da znanost dokazuje postojanje onoga čije je nekoć dokazivala nepostojanje: živuću prirodu svemira i međupove-zanost svih stvari. Pokazuje da samo odmakom od ometanja i upadica naše kulture čije su pogonsko gorivo korporacije, i posizanjem za božanskim u sebi i u prirodi, možemo pronaći snagu i svrhu i dublji smisao života. Iz toga mjesta, s tog prastarog stajališta, možemo vidjeti samu srž ludila *wetiko* 'dominatorskog' stila života, a kad dovoljno ljudi to shvati, napraviti ćemo zaokret na razornom putu kojim čovječanstvo sad korača.

Ali koliki broj ljudi treba to spoznati?

Nedavno sam dobio letak od organizacije koja sebe jednostavno naziva "Samo ljubav ostaje", na kojemu se tvrdi da je taj broj samo 80.000. Sugeriraju nam neka na sve negativne događaje — osobne ili globalne — reagiramo tako da u mislima ponavljamo "Samo ljubav ostaje". Kad sam upitao Victora Greya, autora knjiga *Web Without a Weaver (Mreža bez pletača)* i *The Laser of Intent (Laser namjere)* i člana te organizacije, kako su došli baš do toga broja, otpisao mi je: "Fizičari nam kažu da je, prema zakonima valne mehanike, jačina (bilo koje vrste) valova koji su međusobno u fazi jednaka kvadratu zbroja valova. Drugim riječima, dva združena vala su četiri puta jača od jednoga, deset valova su stotinu puta jači itd. Budući je misao energija, a sva se energija pojavljuje u valovima, vjerujemo da je 80.000 ljudi koji misle istu misao jednako moćno - u smislu stvaranja zajedničke stvarnosti - kao 6.400.000 (80.000 x 80.000 - 6.400.000), a toliko će nas biti krajem 20. stoljeća, u svojim kaotičnim pojedinačnim mislima. Stoga će za planetarnu promjenu stvarnosti biti dovoljno da 80.000 svi vjeruju u ljubav."

Bi li to moglo biti tako? Proučavanja ljudi koji se bave transcendentnom meditacijom opetovano su pokazala da stopa zločina u nekom gradu pada kad se prijede određena brojka ljudi koji meditiraju (najčešće se spominje sedam posto, premda neke skupine tvrde da je dovoljno čak i samo 1%).

Ali čak i da su Victor i njegova organizacija pogriješili u brojkama, još uvijek ima nade.

Zamisli su najsnažnija sila u ljudskome svijetu: sve što je čovjek ikad napravio proizišlo je iz zamisli. Naša kultura je zamisao — ideja o dominaciji — i može je se probuditi ili je navesti neka se sjeti zamisli o suradnji, zamisli koju su ljudi živjeli milijunima godina.

Znači, ako zamisli iz ove knjige svakoga mjeseca podijelite samo s jednom osobom, svijetom bi se mogla pronijeti brza "zaraza" takvim zamislama. Ako primjenite proračun za jednu osobu svakoga mjeseca, otkrit ćete da bi na takav način za manje od tri godine svaka živuća osoba na ovome planetu — preko šest milijarda ljudi — mogla čuti ovu poruku i osjetiti mogućnost boljeg života.

Ma o kojim se brojkama radilo, ljudsko međudjelovanje ima sinergistički učinak. Što je više ljudi koji razmišljaju ili vjeruju na određen način, to će drugima biti lakše razmišljati ili vjerovati isto. Sto se više dobrih djela čini, to će više ljudi osjetiti potrebu biti milosrdnima. Sto se više ljudi okrene potrazi za mirom i božanskošću, to će više mira i božanskoga biti nađeno.

Za promjenu svijeta trebaju nam nove priče

Istinu vam kalem, ako se ne promijenite i ne postanete kao mala djeca, nikad nećete ući u kraljevstvo nebesko. Stoga, tko ponizan je, kao ovo dijete, najveći je u mom kraljevstvu.

— Isus, kako ga citira Matej

Ima onih koji pokazuju na kristale metana na oceanskom dnu, na hladnu fuziju, na vodikov pogon kao na spas naše budućnosti. "Kad nafte ponestane, jednostavno ćemo pronaći neki drugi energetski izvor," kažu nam.

Možda imaju pravo.

Ali čak i da imaju, ta "rješenja" u najboljem slučaju samo odgađaju neizbježno, a u najgorem bi nas mogla odvesti u katastrofu. Razlog je tomu činjenica da se ona i dalje temelje na pričama/mitu koji kaže da je cilj čovječanstva dominirati i osvojiti Zemlju, da je potrošnja pozitivna vrijednost te da je rast stanovništva i potreban i poželjan.

Ma kako malo ili mnogo nafte imamo, te su 'dominatorske' priče Mlade Kulture ono što će nas dovesti pred isti zid pred kojim su se našli Sumerani, Grci, Rimljani i mnogi drugi koji su izbljedili u zaborav.

Čak i da je količina energije koju možemo izvući iz planeta bezgranična, postoje prostorna ograničenja — ne možemo povećati Zemlju, a ona može prehraniti i uzdržavati samo određen broj ljudi... a već smo se približili toj graničnoj vrijednosti, što je vidljivo po masovnom izumiranju drugih vrsta i sve većem zagađenju i trovanju okoliša. Čak i da koloniziramo Mjesec ili Mars, dok god se naša kultura temelji na ideji potrošnje, dominacije i neograničena rasta stanovništva, udarit ćemo u isti zid u koji su udarile sve dosadašnje Mlade Kulture.

Potreban je potpuno nov način života, a ako ga ne prihvatimo dobrovoljno, naša djeca ili mi morat ćemo ga prihvatiti silom, vjerojatno na vrlo bolan i težak način, jer će nas okolnosti prisiliti na to.

Kultura u koju smo se rodili, uloga koju u toj kulturi imamo, okolnosti našega rođenja i obiteljski uvjeti, naša rasa i spol, društveni status i imovno stanje: sve te stvari utječu na priče koje si pričamo, a koje definiraju i oblikuju naše iskustvo stvarnosti.

Zato što izniču iz misli, te su misli posve osobne i donekle se razlikuju od osobe do osobe. A tako su moćne, tako jake odrednice našeg iskustva života da nas mogu učiniti sretnima ili tužnima, snažnima ili slabima, bolesnima ili zdravima. One zaista mijenjaju način na koji naš mozak i živčani sustav rade iz trenutka u trenutak.

Razmotrite primjer dvoje ljudi koji se spremaju na veliki tobogan u zabavnom parku.

Bill gleda tobogan i kaže si da će biti baš zabavno. Njegova unutrašnja priča je da će zaokreti i usponi i spuštanja biti uzbudljivi, da će brzina i vjetar u lice biti izuzetan doživljaj i da će uživati. Zbog te unutrašnje priče, kad se Bill uspne na tobogan njegov će mozak proizvoditi endorfine i 'ugodne' neurokemikalije. Živčani sustav njegova tijela reagirat će na vožnju toboganom na zdrav i pozitivan način, a on će se nakon silaska s tobogana osjećati živo, sretno i opušteno, ushićeno kao trkač poslije utrke. Cjelokupni je učinak to da je njegov imunološki sustav pozitivno stimuliran, a tijelo i mozak zdraviji nego prije vožnje.

S druge strane, Sam gleda tobogan i vagončice koji se spuštaju niz velike strmine i oštro skreću na zavojima i kaže sam sebi da je to vrlo opasno. Neki su ljudi poginuli na takav način, kaže si u sebi, sjećajući se događaja od prije nekoliko godina kad je nekoliko vagončića iskočilo iz tračnica, a neki su pak doživjeli srčane ili moždane udare od prevelikog stresa. Sam sjeda u vagon, njegov mozak daje upute endokrinom sustavu neka počne s lučenjem kortizola, adrenalina i gomilu drugih hormona za situaciju tipa stres/borba/bijeg. Na kraju vožnje, Sam silazi nakon što je potrošio velik dio hranjivih tvari da bi se pozabavio stresom, krvni tlak i puls imaju previsoke vrijednosti, a naponi koje su podnijeli njegovo tijelo i živčani sustav ostavili su možda i trajne posljedice.

Koje li razlike između Samove i Billove priče vezane za istu vožnju na istom toboganu!

U većem svijetu, takvim smo kulturološkim pričama o tome što je stvarno, a što nestvarno okruženi od rođenja i vrlo rijetko dvojimo glede njihove istinitosti.

Na primjer, Europljani su u Sjevernoj Americi živjeli stoljećima prije nego što se velik broj ljudi ozbiljno zapitao o kulturološkoj priči koja je govorila da je dobro i pravedno imati robove. Na kraju krajeva, čak i Biblija odobrava ropstvo, a robovlasništvo seže unatrag sve do Gilgameša, najstarije kulture koja je imala velik utjecaj na moderne kulturološke priče.

Budući je veća američka kolonijalna 'normalna' kultura definirala Afrikance kao niža bića (očevi naše nacije su tijekom Ustavne konvencije na kojoj su države pokušavale odrediti broj zastupnika koje jedna država može poslati u Kongres, crnce definirali kao 3/5 ljudskoga bića), a ljudi poput Jeffersona, Washingtona i Madisona bili su rođeni u te kulturološke priče, vrlo se malo ljudi zapitalo o njihovoj vrijednosti. To je jednostavno bilo Kako Stvari Stoje, stvarnost toga vremena.

Dominantna priča može se promijeniti

Tada se mijenja i stvarnost

Prije dva naraštaja, veći dio kulture Sjedinjenih država segregaciju je smatrao normalnom. Priča koju si je kazivao bijeli dio stanovništva u pedesetima, četrdesetima i tridesetima (pa i ranije) govorila je da su crnci manje vrijedni od bijelaca te stoga moraju od njih biti odvojeni. Mnogi su si bijelci govorili da je takvo rasno odvajanje zapravo dobro za crnce, da to crncima više odgovara i da je u skladu s prirodnim zakonom i zakonima Biblije.

Priča o inferiornim crncima suočila se sa svojim prvim izazovom u SAD pedesetih, kad se pojavio pokret boraca za građanska prava i kad su tu priču izazvali ljudi poput Rose Parks i Martina Luthera Kinga, na takav način da je na kraju bijelcima postalo nemoguće nastaviti si je kazivati i vjerovati u nju. Kad je dovoljno velika skupina ljudi počela vjerovati u novu priču, naša je kultura doživjela "pomak" pa su prevladale priče o jednakosti i jednakim pravima bijelaca i crnaca.

Naravno, u takvim kulturološkim pomacima uvijek će biti i ostati onih koji će održavati plamen starih priča. U Njemačkoj još ima ljudi koji vjeruju da je Hitler imao pravo. U Americi još ima bijelaca koji zagovaraju segregaciju (među njima čak i malen broj crnaca!). Ali s obzirom na to da su ti ljudi ipak u manjini, takve se priče nazivaju podkulturama ili kultovima, a ljudima koji u njih vjeruju često se prikvače nazivi poput rasisti, segregacionisti ili Klanovci... dok su se 1935. ti isti ljudi nazivali "dobrim Amerikancima", a njihova su gledišta podupirali i vrlo utjecajni ljudi poput Charlesa Lindbergha (koji se javno divio Hitleru) i Henryja Forda (koji je izdavao otvoreno antisemitske novine).

Bit je u tome da je cjelokupno naše shvaćanje stvarnosti, metaforično tlo na kojemu stojimo, naši životni planovi i sidra, sazdano od priča i na pričama koje ne samo da se s vremenom *mog*u promijeniti, nego se zaista i mijenjaju.

U početku, kad su naše kulturološke priče počnu mijenjati, nositelji novih priča bivaju smatrani čudacima, okultistima. Hitleru su se 1930. smijali. Južnjački su guverneri 1960. na crne demonstrante uperili vodene topove i pustili policijske pse. Rimljani su rane Kršćane bacili lavovima. Britanski je tisak, a i veći dio američkog stanovništva prije Revolucionarnog rata, Jeffersona i Washingtona nazivao neprilagođenim nezadovoljnicima.

Ali priče se mijenjaju kad se dosegne kritična masa. Čarli Jung je nagađao da je to povezano s procesom koji uključuje kolektivnu podsvijest. Rupert Sheldrake (*znanstvenik i autor knjige "A New Science of Life: the Hypothesis of Morfic Resonance" - Nova znanost o životu: hipoteza o morfnoj rezonanciji*), 1995, kao i mnogih drugih izvrsnih knjiga koje navode na razmišljanje) to naziva morfnom rezonancijom. Richard Brodie u svojoj knjizi *Virus of the Mind (Virus uma, 1995)* te nove priče naziva *meme* i ističe da će te nove priče, ako budu dovoljno zarazne, na kraju zaraziti cijelu kulturu i postati dijelom zajedničkog pogleda na svijet svih pripadnika te kulture. Kao rezultat, zajedno s ljudima mijenja se cijela kultura.

Pogledajmo neke od novih-a-zapravo starih priča...

Dodir svetoga

A tad vidjeh da zida nikad nije bilo, da je "nečuveno" ovdje i ovo, ne nešto i negdje drugdje, da je "prinesena žrtva" ovdje i sada, uvijek i svugdje — "predana" biti ono što, u meni, Bog od Sebe daje Sebi.

- Dag Hammarskjöld (1905-1961), generalni sekretar UN-a 1953-1962

(izvadak iz njegova osobnog dnevnika iz 1954.)

Sjećam se ljeta kad mi je bilo pet godina. Moji su roditelji nedugo prije toga kupili mrežu za ležanje i objesili je u dvorištu iza kuće. Jednog sam sunčanog poslijepodneva ležao u njoj, nebo je bilo duboko plave boje, osjećao sam miris svježe pokošene trave, zgnječene ispod zelenog metalnog držača mreže. Kroz tanku majicu osjećao sam užad mreže na leđima i na golim nogama ispod kratkih hlača, čuo sam melodično pjevanje ptica u krošnjama. Jedna je ptica stalno ponavljala iste tri note, dok su ostale cvrkutale nasumične melodije.

Zurio sam u nebo, primjećujući točkice u vidnom polju i način kako bi poskočile kad sam pomaknuo oči, a onda se polako opet umirile kad bih se zagledao u neki oblak. Popuhivao je blag povjetarac, čuo sam ga kako šuška lišćem golemog javora desetak metara od mene; mreža se sasvim blago njihala, laganim utješnim ritmom uslijed kojega se činilo da se nebo sasvim malo ljulja.

Duboko sam udahnuo i primijetio da duboko disanje čini nebo još plavijim, a u nosnice mi je ušao miris rascvalih ruža i cvijeća posađenog duž staze, pomiješan s mirisom svježe opranog jastuka ispod moje glave. Ruke sam držao na truhu, prstiju isprepletenih, osjećajući toplinu sunca na rukama i licu.

Okrenuvši glavu ulijevo primijetio sam da sam tri metra od grma ružičastog i bijelog sljeza prekrivenog cvjetovima, visokog oko metar i pol. Debeli bijeli prašnici stršali su između voštanih šarenih latica, a pčele i bumbari lijeno su kružili od cvijeta do cvijeta prikupljajući pelud. Čuo sam njihov zuj, kao da pjevuše bez riječi od sreće što su pronašli pelud.

Dok sam gledao kako se boja na laticama prelijeva iz ružičaste u bijelu, primjećujući kako se pjev ptica mijenja pri okretu glave, osjećajući toplinu sunca na desnom obrazu, preplavio me osjećaj potpunog *sad*. Shvatio sam da su biljke žive, da su pčele žive, ptice i drveće, da sam ja živ. Zrak je bio kristalno čist i primijetio sam prazan prostor između sebe i cvijeća, udaljenost između mene i trave, susjedne kuće, stabla. Čak je i taj prazan prostor vibrirao životom.

"Opa," rekao sam tiho, a onda začuo zvuk vlastita glasa — bilo je to još jedno čudo koje me opet ostavilo bez daha.

Bio je to savršeno običan trenutak, a ipak ispunjen Duhom.

Dodir prisutnosti Života, u svom najjednostavnijem i najsloženijem obliku, jedan je od najsnažnijih oblika meditacije.

Einstein je pisao o tome da su prošlost i sadašnjost samo koncepti koje oblikujemo u svojim umovima, ali koji nemaju konačnu stvarnost. Jedino što postoji i jedino što se događa je vječno *sad* i to *sad* je jedino vrijeme koje postoji.

Einstein je također rekao da je o stvarima rijetko razmišljao intelektom, nego da je do svojih najvažnijih spoznaja došao u bljeskovima uvida, u trenucima intuitivnog *znanja*. U svom konceptu vremena i u opisima načina kako je do njih došao, Einstein je opisivao oblik meditacije.

Sagledavanje prošlosti

Ako pogledate unatrag na svoj život, unatrag na godine koje ste proživjeli na ovome planetu, godinu za godinom i desetljeće za desetljećem, vjerojatno ćete primijetiti golemo sivo more prisjećanja u kojemu pluta nekoliko kristalno jasnih trenutaka živih sjećanja.

Ta vremena kojih se tako jasno sjećamo često se čine nelogičnima: zašto cijeli život sa sobom nosim sjećanje na poslijepodne provedeno u mreži za ležanje u vrtu? Ili šetnju ulicom u New Yorku 1973? Ili sjedenje kraj jezera kad mi je bilo 16 godina, ili sat biologije u sedmom razredu koji mi je predavala gospođica Hemmer?

Što je to tako posebno u tim trenucima? Zašto su ta sjećanja toliko življa i jasnija od "zaista važnih" stvari, stvari koje sam *želio* zapamtiti — kao na primjer kako se rješavaju kvadratne jednadžbe, kako se zove novinar s kojim se moram naći za sat vremena ili kako doći do mjesta na kojemu trebam održati predavanje?

Ponekad stvari kojih se želimo sjećati imaju savršenog smisla: tko bi zaboravio svoje vjenčanje, rođenje svoga djeteta ili njegov prvi dan u školi?

Ali nelogična i razumna sjećanja imaju nešto zajedničko, a to nešto je u samoj srži meditativnog stanja: ja to zovem *prisutnošću*.

Ako promotrite ta sjećanja iz prošlosti — mala ili velika — otkrit ćete da im je zajedničko to da u trenutku koji vam se tako jasno urezao u sjećanje i u mozak *niste vodili razgovor u svojoj glavi*. Niste razmišljali ni brinuli ni maštali ni uspoređivali niti sudili: jednostavno ste *bili*.

Odložili ste priče u stranu i prepustili se iskustvu.

Dok sam ležao u mreži osjećajući sunce na koži, slušajući povjetarac i ptice, gledajući život u cvjetovima, bio sam tako šokiran životno-šću i stvarnošću i živošću svega da sam na trenutak prestao razmišljati o tome i jednostavno se prepustio osjećaju tog trenutka. Bio sam tamo, tada.

Taj osjećaj *prisutnosti* je u srži meditativnih i mističnih iskustava. To je vrijeme kad ne razmišljamo, kad umjesto toga jesmo, živi i svjesni.

Postići prisutnost

Različiti ljudi postižu to na različite načine, ali sve metode imaju učinak 'isključivanja' mehanizma razmišljanja, što omogućuje da se naša istinska svijest probudi, pogleda oko sebe i vidi i čuje i osjeti i okusi i omiriše svijet.

Sveti Ivan od Križa, naprimjer, do toga je došao vrlo teškim putem.

Rođen 1542. u Fontiverosu, gradiću u kastilijanskom dijelu Španjolske, kao sin siromašnog tkalca koji je bio prisiljen preobratiti se s židovske na rimokatoličku vjeru. Vrlo rano izgubivši oca, mali je Juan pomagao uzdržavati sebe i majku prošnjom i radeći s njom na tkalačkom stanu.

U dobi od oko dvadeset godina, pristupio je katoličkom karmelitskom redu i uzeo ime Juan de Santo Matias.

Ubrzo zatim upoznao je Teresu Avilsku, koja je pokušavala preobraziti karmelitski red, vodeći ga prema zavjetu siromaštva i milosrđa, dalje od pompe, glamura i moći Crkve. U to je vrijeme bila u pedesetima i 'unovačila' je tog mladića za pomoćnika u preoblikovanju njihova reda.

Zbog potpore Teresinim reformama, Crkva je uhitila Juana i godinu dana ga držala u ćeliji napravljenoj od starog ormara. Većinu je dana provodio u mraku, a nije se mogao ni uspraviti. Punih šest mjeseci nije mu bilo dopušteno priti se ni presvući odjeću, premda je bio pun buha i uši, a svakoga dana u tih prvih šest mjeseci bio je podvrgavan crkvenoj "kružnoj disciplini".

Izvukli bi ga iz njegova ormara i svukli mu halju. Na pod bi mu bacili korice kruha, šalicu vode, a povremeno srdelicu. Kad bi kleknuo jesti, skupina redovnika hodala bi u krug oko njega, parajući mu kožu i otvarajući mu rane po leđima udarcima kožnatih bičeva ili šiba. Toliko su mu puta ogulili kožu s leđa i ramena, povremeno mu slomivši rame ili rebra, da su ga osakatili do kraja života.

Nakon šest mjeseci takvog tretmana, smanjili su tjelesno mučenje na jednom tjedno, da ne bi umro od gubitka krvi. Novi čuvar sažalio se nad njim i dao mu je papir i pisalo te dopustio da vrata ormara budu odškrinuta dovoljno da unutra uđe tek toliko svjetla da Juan vidi pisati.

Tijekom toga vremena napisao je neka od svojih najdubljih i najznačajnijih djela, uključujući *Cantico Esperitual*, *Noche oscura* i *La fonte*.

Pročitajte ovu stancu iz njegove pjesme *Sin arrimo con arrimo* (Bez pomoći i s njom), o tome kako ga je u trenucima najveće tame dotakla božanska iskra:

Bez pomoći, i s njom

Bez svjetla i u mraku živeć'

Sve me obavija i prožima.

Duša mi je u nitima.

Iz svega, nešto raste

I vlastitim snagama uzdignuto biva

U život ekstaze i bogatstva.

Samo je Bog Koji Jest pomogao

Zato da mi da, bit će rečeno,

Ono što mi je najdragocjenije:

Da moja duša vidi sebe samu, čak i sad,

Bez pomoći, i s njom.

Ivan je svoje muke i bol iskoristio kao oruđe kojim je isključio razmišljanje. U tom tihom mjestu — o kojemu je opširno pisao u *Noći duše* — susreo je ljubav, svjetlo i prisutnost Boga. Bila je to njegova vrsta meditacije.

Kad shvaćamo da je to — pronalazak tog tihog mjesta unutra gdje razmišljanje završava a svijest počinje — najvažniji cilj i svrha meditacije, lakše je razumjeti i uporabiti različite oblike meditacije.

Zamalo svaka duhovna tradicija na Zemlji razvila je nekakav oblik meditacije, a svakoj je od njih cilj stići na isto mjesto. Budući da je svaka praksa ukorijenjena u kulturi i pretpostavkama i tradicijama određenog vremena i mjesta na svijetu, svaka od njih ima drukčiji 'okus' i energiju.

Premda će vam mnoge knjige i mnogi učitelji reći da je bit meditacije sniziti krvni tlak ili opustiti se ili poboljšati si zdravlje, to su samo popratne pojave. One se događaju, što pokazuju istraživanja za istraživanjima, a meditacija uistinu može biti moćno oruđe emocionalnog ili tjelesnog iscjeljenja... ali ne leži u tome njezina istinska vrijednost!

Stvarna moć meditacije — i istinski razlog za meditaciju — jest postati budan *u ovom trenutku*. A u tome mjestu, u tom ovdje-i-sad dodiru snage života — možemo pronaći sposobnost preobražaja sebe i drugih na način koji može i hoće preobraziti cijeli svijet.

Taj naoko vrlo osoban trud zapravo je među najvažnijim stvarima koje možemo učiniti da bismo spasili svijet, jer postajemo ukorijenjeni u sadašnjost, stječemo osobnu snagu stvaranja promjena. Također stječemo i isijavamo duhovnu snagu — čvrstoću i stvarnost duha za koju plemenski narodi znaju i koju koriste već tisućljećima.

Nevjerojatno je i čudesno misliti da je moguće promijeniti svijet mijenjajući sebe, mijenjajući način razmišljanja, mijenjajući kako živimo i doživljavamo svaki trenutak, ali to je srž i osnovna poruka svake religije u povijesti čovječanstva, od najdrevnijih i najprimitivnijih do najnovijih i najsuvremenijih.

Mijenjajući sebe, mijenjate i spašavate svijet.

A to počinje buđenjem u moć života u sadašnjem trenutku i pronalaženjem u njemu prisutnosti Stvoritelja i svega stvorenoga.

Naučimo biti svjesni

Milijuni ljudi dovoljno su budni za fizički rad. Samo jedan od milijun dovoljno je budan za učinkovit intelektualni rad, a samo jedan u stotinu milijuna za pjesničko ili božanska u životu. Biti budan znači biti živ.

Nikad dosad nisam upoznao čovjeka koji bi bio potpuno budan. Kako bih mu i mogao pogledati u lice?

- Henry David Thoreau, Walden

Većina nas hoda kroz svakodnevni život, vozeći ulicom ili sjedeći u uredu ili tumarajući po kući, u stanju isključenosti od prirodnoga svijeta koji nas okružuje. Razmišljamo o prošlosti i budućnosti, brinemo o nekom problemu ili zadatku, pripremamo se izbjeći izazove ili suočiti se s njima, obavljamo svakodnevne poslove. U određenom smislu, nismo živi: doživljaj živosti nije uobičajen dio naše svakodnevice.

Za mnoge ljude u modernim kulturama, stvarnost života i živost najočiglednije su kad se nađu u prirodi. Što je neobičniji i izuzetniji prizor (vodopad, planine, kanjoni, Šume, oceani), to je jači osjećaj duhovne stvarnosti.

Ali to je rijetko i tek povremeno iskustvo. Ne bi li bilo prekrasno kad bismo taj osjećaj začudnosti i divljenja i poštovanja i povezanosti osjetili kad god to poželimo?

Indijanci Kogi iz kolumbijskih planina Sierra Madre razvili su tehniku postizanja takvog stanja. Premda to nije ono što preporučam (nekoliko stranica dalje podijelit ću s vama opis manje drastične metode), pokazuje kulturološku vrijednost članova društva koji svoj duhovni rad vide kao stvaran i urođen, radije nego da o sebi razmišljaju kao o tumačima prirodnih zakona ili onima koji imaju moć nad svojim vjernicima. To je priča o tome kako je jedno pleme naučilo uvijek među sobom imati jednoga koji jasno vidi božanske posvuda oko sebe i u svakom trenutku.

Kogi svećenici svojim metodama čitanja poruka nesvjesnog saznaju kad se treba roditi 'Velika Duša' — osoba kojoj je sudbina biti svećenikom. Dijete se ubrzo nakon rođenja odnosi u duboku špilju, kamo ga svakih nekoliko sati majka dolazi hraniti i pobrinuti se za sve ostale njegove potrebe. Svjetla ima tek toliko da mu se oči mogu normalno razvijati, a zvukovi špilje omogućuju mu razvoj sluha. Kasnije brigu o njemu preuzima skupina svećenika zvana Mamas (*Mamas je njihova riječ, na jeziku Kogija, koja se primjenjuje za njihove svećenike i svećenstvo i nema nikakve povezanost s našom riječju "mama"*), koji mu počinju opisivati sve što će čuti, vidjeti, osjetiti kad napokon prvi put iziđe iz špilje i ugleda vanjski svijet.

Pričaju mu priče o Velikoj Majci, za koju vjeruju da je stvoriteljica Devet Svjetova. Pričaju mu kako je ogroman i bogat pojedinostima i prekrasan ovaj svijet na kojem živimo. Dječak, koji vidi samo polu-svjetlo i povremeno plamen svijeće, može samo zamišljati kako je 'tamo vani'. Pita se kako izgleda stablo ili planina, kako mahovina može rasti na kamenu, kako izgledaju te čarobne životinje koje lete kroz zrak i kako li je to osjetiti toplinu sunca Velike Majke na svojoj koži?

Kad se približi pubertetu, uz veliki ga obred izvode iz špilje i dopuštaju mu pogledati svijet, prvi put u životu.

Kojega li šoka! Kako začudno! Pogledaj svaku najsitniju pojedinost na onom listu — kako je Velika Majka to znala napraviti? Pogledaj planine u daljini — kako je moguće da nešto bude tako veliko? A tek drveće i ptice i cvijeće i životinje — dječak gleda oko sebe, sluša svijet, prvi put osjeća toplinu sunca na koži, a doživljaj poštovanja i divljenja i zahvalnosti tako je golem da dječaci obično padaju na koljena u šoku i začudnosti pred veličanstvenošću kreacije Velike Majke.

Ostatak svog života, svaki put kad otvori oči, dječak će iznova vidjeti djelo Stvoriteljice svijeta i svaki put će ga preplaviti radost i divljenje i poštovanje Njezina djela.

Zbog te jedinstvene perspektive i pogleda na svijet, on ima najvažniju ulogu u plemenu.

On je plemensko sjećanje na božanske, njihova poveznica s duhovnim svijetom, njihova savjest u rijetkim prigodama kad netko zastrani u aktivnosti koje bi mogle oštetiti prekrasno djelo Velike Majke.

Najbliže tome većina nas dođe gledajući u golemo prostranstvo noćnoga neba, ali ni to nije svakodnevno iskustvo većine ljudi na ovome planetu.

Sjećate li se kad ste, kao dijete, neke tople ili hladne večeri stajali vani, sami i zadivljeni, gledajući u dubine svemira i tisuće svjetlucahivih točkica? Svaka je od njih sunce, poput našega, a neke možda imaju planete koji se okreću oko njega. Njihova udaljenost od nas je nezamisliva, a tamo daleko iza najsitnije i najbliže točkice koju vidimo, najudaljenije zvijezde na našem nebu, nalaze se milijarde milijarda drugih.

Sjetite se na trenutak tog vremena, vidite što ste vidjeli, osjetite što ste tada osjetili, čujte što ste tada čuli.

Sad, dok završavate ovu rečenicu, podignite pogled s knjige i ogledajte se oko sebe.

Evo tajne koja je većinom poznata samo fizičarima i astronomima: upravo ste pogledali ostatke mrtve zvijezde.

Kad je naš svemir nastao, sav je prostor bio ispunjen subatomske česticama. Kroz gravitaciju i milijune godina, zgusnule su se u atome vodika, ispunjavajući prostor tim plinom. U to je vrijeme vodik bio jedini element koji je postojao.

Sila teža zbila je oblake vodika i natjerala ih da se uruše u sebe i postanu vrlo vrući. Ta je vrućina "zapalila" te oblake vatrom nuklearne fuzije — i zvijezde su bile rođene.

Duboko unutar srca jedne od tih ranih zvijezda, nuklearna fuzija izazvala je spajanje dva atoma vodika u atom helija, stvarajući drugi element i otpuštajući goleme količine toplote i svjetlosti nastale atomskom reakcijom. Tlak je bio tako velik da se proces nije zaustavio na tome. Atomi helija spojili su se u veće i teže atome, da bi na kraju svi elementi koje poznajemo iz periodičnog sustava ispunili jezgru te zvijezde — željezo, ugljik, zlato, bor, kisik, neon, argon, dušik, kalcij, kalij i deseci drugih.

Kako se taj postupak nastavljao, jezgra zvijezde postajala je sve teža i počela se hladiti, izazivajući pomak boje zvijezde prema crvenom, dok su se istodobno vanjski rubovi širili. To

je bio prvi korak prema smrti te daleke zvijezde, one ostatak čije plamene jezgre držite u ruci u obliku ove knjige.

Tijekom sljedećih nekoliko stotina milijuna godina, zvijezda je nastavila rasti kao balon sve dok nije dosegla kritičnu točku gdje se više nije mogla držati na okupu, a onda je eksplodirala, rigajući tvari stvorene u svojoj jezgri preko milijarda kilometara prostora i uništavajući gotovo sve u svojoj blizini. Taj se proces naziva 'supernova' i označava smrt zvijezde.

Odatle je došla sva materija našega svijeta (osim vodika) — bila je stvorena u srcu zvijezde.

I ne samo to, nego je ta zvijezda morala umrijeti da bi nas ti elementi dosegli.

Nakon što je zvijezda eksplodirala, nešto je od te materije koju je izbacila u svemir gravitacija zbilja u goleme gromade. Veće su postale ono što nazivamo planetima, počevši polagan postupak hlađenja (našoj je Zemlji trebalo oko četiri milijarde godina). Dok su letjele svemirom, većinu ih je zarobila gravitacija neke druge, još žive zvijezde, pa su počele svoj kružni put oko nje. Od svoga su novog sunca te gromade dobile toplinu, koja je pokrenula fotosintezu i dovela do života kakav vidimo oko sebe, kad su se elementi stvoreni u umiranju daleke zvijezde okupili u biljna i životinjska tkiva.

Sjećate li se divljenja i strahopoštovanja koje ste osjećali gledajući u noćno nebo? Sjećate li se kako su vam se čudesnima i dalekima činile te zvijezde i kako vam se fantastičnom činila mogućnost da jednu od njih jednoga dana vidite izbliza?

Sad se opet ogledajte oko sebe i shvatite da je sve što vidite napravljeno od materije nastale u jezgri zvijezde, a u trenutku njezine smrti bilo je izbačeno u crnilo svemira, da bi kasnije oblikovalo grudu koju nazivamo svojinu planetom i sve na njemu i u njemu.

Ne samo da je oko vas zvjezdana materija, nego ste to i vi. Nema niti jedne stanice u vašem tijelu koja nije sastavljena od elemenata stvorenih u srcu, a kasnije u smrti daleke i sad već umrle zvijezde.

Poput mladog Kogi svećenika koji pri prvom pogledu na svijet vidi dodir božanskoga, i vi to možete vidjeti — snagu i silu veću od ičega što si možemo zamisliti — ako se samo ogledate oko sebe, ako dotaknete stranice ove knjige (također napravljene od zvjezdane materije), ako osluhnete zvukove u svojoj sobi (koji su vibracije zvjezdane materije što se prenose kroz zrak od zvjezdane materije do vašeg bubnjića od zvjezdane materije).

Ako to budete činili nekoliko puta svakoga dana, otkrit ćete da će se vaše gledište, vaša perspektiva promijeniti.

To je još jedan korak prema otvaranju očiju. Ima ih još.

Pouka redovnika

Uporabili ste riječ "civilizacija", koja znači skup apstrakcija, simbola, konvencija. Iskustvo ima tendenciju biti posredno, osjećaji su prethodno probavljani i električni, zamisli postaju stvarnije od stvari.

- Jack Vance, The Gray Prince (Sivi princ)

Najbolji način da se promijeni svijet jest početi od sebe i vlastitog unutrašnjeg svijeta.

Na to me se podsjetilo u posve neočekivanom susretu, na neočekivanu mjestu, s rijetkom dušom koja je postala prijateljem koga duboko poštujem.

1985. godine bio sam gost-predavač na trodnevnoj konferenciji pod pokroviteljstvom American Expressa i KLM Airlinesa, a nakon predavanja na temu vještine komunikacije, nekoliko stotina sudionika i neki od predavača bili su pozvani na gala večeru na račun Nizozemskog turističkog odbora.

Kad sam ušao u veliku dvoranu ispunjenu okruglim stolovima za kojima je sjedilo dvjestotinjak ljudi, za jednim sam stolom u daljini uočio muškarca orijentalna izgleda, a pokraj njega prazno mjesto. Mahnuo mi je neka samo dođem, skočio na noge i predstavio se kao doktor George Than.

Bio je tridesetak centimetara niži od mene i tridesetak godina stariji, premda bih — da me itko pitao — tada procijenio da je u četrdesetima, a ne u šezdesetima, kao što je bio. Rekao mi je da je podrijetlom s Burme, a imao je široko lice i tamnu put kao i većina Burmežana. Govorio je i gestikulirao vrlo elegantno i svrhovito, poput nekog članakraljevske obitelji ili osobe s velikim iskustvom u diplomaciji. Njegova je crna kosa bila posuta s tek nekoliko sijedih, a činilo se da mu topao osmijeh nabire svaki mišić na licu.

Svidio mi se čim sam ga vidio, ali osjećao sam da tu ima nešto mnogo dublje. Bio je to čudan osjećaj, zapravo, kakav nemam često kad upoznam nekog novog. Osjećao sam se *uzemljenim*. Oko njega je bila aura prisutnosti, čvrstoće, osjećaj 'ovdje sam i sad' koji i danas sjećanje na njega čini živim i blistavim, dok mi je ostatak prostorije prigušen i pomalo nefokusiran.

Uz to što mi se odmah svidio, prožimao me osjećaj da ga odnekud poznajem. Bio sam tako siguran u to da sam ga pitao: "Gdje smo se mi već upoznali, George?"

Nasmijao se, pogledao me ravno u oči i rekao vrlo činjeničnim glasom: "Možda smo nekoć davno, davno zajedno bili redovnici."

Ostatak konferencije proveli smo više-manje zajedno, razgovarajući i razgledajući Amsterdam. Georgeova supruga Nancy bila turistička agentica, što je i bio razlog njegova dolaska na konferenciju. Inače je bio urolog u Salinasu, Kalifornija. Fakultet je završio nedugo nakon II svjetskog rata, dobio je dozvolu za obavljanje medicinske prakse u SAD. Ubrzo nakon toga njegov ga je šurjak — donedavno predsjednik Burme — povukao u burmansku diplomatsku službu.

"Jednoga sam se jutro probudio u Londonu," rekao mi je, "i shvatio da zaista ne želim biti diplomat. Želio sam se baviti medicinom. Pa sam otišao do svoga šurjaka i rekao mu da želim

van iz službe. Ali nije me pustio — rekao mi je da će me ako odem proglasiti nepoželjnom osobom i protjerati iz Burme, jer znao sam previše povjerljivih stvari. Pa sam otišao na Tajland i zaredio se u jednom samostanu."

George se pridružio samostanu Wat Sri Chong u Lampongu, na Tajlandu, i počeo proučavati *satti pattanu* ("budno promatranje" ili "osviještenu budnost") pod vodstvom učitelja Uwainga, nazvanoga po Bodaw Uwaingu, legendarnom liku tajlandskog budizma.

Susret s Georgeom bio mi je važan podsjetnik na to koliko je nužno potrebno biti budan i svjestan u svakom trenutku. George je svakodnevno prakticirao meditaciju koju je naučio u samostanu, a uz to je radio Tai Chi, što je oblik tjelesne meditacije.

Nekoliko godina kasnije, dva tjedna prije Georgeova 65. rođendana, nazvao sam ga i upitao kakvi su mu planovi za rođendan. "Nemam ih," rekao je, "ali volio bih otići nekamo i meditirati. Hoćeš li mi se pridružiti?"

Nazvao sam svog turističkog agenta i rezervirao si jeftin let za San Francisco, pokupio sam Georgea na njegov rođendan i zajedno smo se odvezli u Mount Tamalpais, kroz stabla eukaliptusa i crvene sekvoje, do mjesta koje gleda na Tihi Ocean. Tamo smo sjeli i meditirali *satti pattanu* i *vipassanu* dok je sunce tonulo u grimiz, pa u vatreno crveno i na kraju u ocean. Bio je to prekrasan dan.

U siječnju 1997. nazvao me prvi put nakon tri godine. "Imam rak gušterače i jetre," rekao je, "i ne da se ni operirati ni izliječiti. Ali imam 74 godine pa će možda napredovati sporo."

Novosti su me zatekle i odmah sam rezervirao let za San Francisco.

George je toga dana imao 'dobar dan', prema Nancvnim riječima. Mogao je ustati iz kreveta i hodati. Zapravo, samo što nije skakutao, tako mu je drago bilo što sam ga došao vidjeti. "Tako je lijepo da si tu!" nekoliko mi je puta rekao.

S obzirom na ozbiljnost situacije, u posjet su mu stigla i odrasla djeca iz Londona pa smo svi zajedno otišli na ručak u japanski restoran.

Pijuci zeleni čaj i srčuci *miso* za niskim stolicem u restoranu, upitao sam Georgea kako provodi vrijeme.

"Sve više vremena provodim u praznini," rekao je, smiješeći se.

"U praznini?"

"Obično kad meditiram usredotočim pozornost na sadašnji trenutak, na budno promatranje. Poznaješ li to mjesto?"

"Ovdje i sad," reko.

"Točno," rekao je. "Čim ti se pojavi misao—" pucnuo je prstima "— *puf!* nestalo je i već si iz sadašnjeg trenutka skočio u misao. Pa obično prakticiram *satti pattanu*, koja je budno promatranje — kad si prisutan, ali ne sudiš, ne razmišljaš o stvarima, nego samo jesi."

"Kako si to naučio?"

"U Wat Sri Chongu imao sam malu špilju u kojoj sam svakoga poslijepodneva sjedio. Moj mi je učitelj rekao neka jednostavno sjedim, budem tamo i brojim udisaje. Rekao je da nikad ne bih trebao nabrojati više od četiri daha, jer većina ljudi ne može zadržati pozornost ni toliko. Pa odbrojim četiri udisaja, a onda opet počinjem od jedan."

Rekao sam mu da su mene, kad sam učio Zazen meditaciju, učili neka brojim 10 udisaja. George samo što nije umro od smijeha.

"Ako si sposoban ostati sa svojim dahom punih deset udisaja, vrlo si blizu prosvjetljenju! Nikad ne bih početniku predložio tako dug vremenski period."

"Što se događalo kad si sjedio i brojio četiri udisaja?"

"Pa isprva su mi se, naravno, pojavljivale misli. Opet i ponovno. Razmišljao bih o ovome ili onome, špilji, samostanu, zemlji i vladi, o tome što sam ručao... o svemu i svačemu. A onda bih razmišljao o disanju i tijelu." Nasmiješio se. "To je teško izbjeći."

"A onda?"

"Napokon, nakon samo tjedan ili desetak dana, jednoga sam poslijepodneva otišao sjediti u špilju, a kad je gong označio 6 sati meni se činilo da sam unutra tek nekoliko minuta. Vrijeme je prošlo tako brzo, jer sam jednostavno bio, tamo i tada."

"Misliš li da vrijeme teče drukčije kad su ljudi u meditaciji?" upitao sam.

George je slegnuo ramenima. "Ne znam. Meni teče drukčije. Možda vrijeme uopće nije stvarno, možda je samo tvorevina našega uma, nešto što smo stvorili da bismo razlikovali ovo od onoga. Ali kad sjediš i potpuno si prisutan u *sad*, vrijeme ne postoji. Postoji samo *sad*."

"I to si prakticirao godinama?" upitao sam.

Mahnulo je štapićem prema meni.

"I još uvijek, više puta na dan. Ali sad sam već naučio taj osjećaj *sad i ovdje* pretočiti i u svakodnevni život, u svoj posao, u sve što radim. To je istinski smisao *sattipattane*, živjeti budno i svjesno. Sjedeći dio je samo meditacija, koju često nazivamo *vipassana*, ali onaj zaista silan dio jest *satti pattana*, odnosno život u stanju budnog promatranja. Kad jedeš, kad hodaš niz ulicu, kad obavljaš operaciju ili razgovaraš s nekim. Uvijek se promatraj. A onda promotri sebe dok se promatraš. I na kraju ćeš stići do toga mjesta."

"A što je s tom prazninom za koju si rekao da si sve više vremena u njoj?" upitao sam.

"Često kad meditiram sklopljenih očiju," rekao mi je, "skliznem u prazninu. To nije ne-mjesto, nego sve-mjesto, mjesto iz kojega je iznikao univerzum. A kad skliznem u to, postanem jedno sa svemirom. Čudesno je to iskustvo, a što sam bliže kraju života sve me više privlači." "Kako to postižeš? Kako bi početnik mogao ići prema tome?" George je slegnuo ramenima, ubacio komadić tofua u usta, zamišljeno ga žvačući trenutak ili dva, kao da je to najvažnija aktivnost u njegovu životu, a onda je odgovorio:

"Mislim da svatko treba koristiti ono što mu najbolje odgovara. Ako se radi o osobi koja se većinom oslanja na dodir, možda bi pomogla krunica ili bilo kakva brojanica. Ako je pak osoba sklona slušnim podražajima, možda bi pomogla mantra, poput Om ili Amen ili imena neke svete osobe koja im je bliska. Vizualni tipovi mogu si pokušati predočiti lik Krista ili vjerskog učitelja koji više nije živ."

"A svijeću?" upitao sam, sjetivši se učenja moga starog mentora Hamida Beya, koji je meditaciju učio u koptskom redu u Kairu.

Kimnuo je. "To bi odgovaralo vizualnim tipovima. To ili možda mandala. Najvažnije je da svaka osoba izabere ono što joj najviše odgovara, nešto s čim se osjeća ugodno, nešto što voli. Ljudi koji kažu da postoji samo jedan način, da svi to moraju raditi baš tako i nikako drukčije, ne uzimaju u obzir razlike među ljudima. Mnogi su putevi i mnoge metode."

"A što onda činiš sa zvukom, brojanicom ili vizualiziranom slikom?" upitao sam.

"Družiš se," rekao je. "Neki učitelji kažu da moraš sjediti uspravno, da kraljeznica mora biti ravna i takve stvari. Ali ja to ne mogu, jer me boli jetra, a stari ljudi poput mene često imaju artritis ili neke druge zdravstvene probleme koji im onemogućuju sjedenje u određenom položaju." Pomaknuo se u uspravan položaj i bolno se lecnuo. "To nije tako važno. Sad legnem na krevet, na leđa, i radim s brojanicom koju mi je moj učitelj dao prije pedeset godina. I odvede me na mjesto usredotočenosti, koncentracije, prisustnosti."

"Je li to različito od *satti pattane*? Čini mi se kao baš suprotno, kao neusredotočenost."

"Ne," rekao je George. "Prvo moraš naučiti usredotočiti se, pomoću zvuka, slike ili molitvene brojanice, kako god. Potom kad prakticiraš *satti pattanu* usredotočiš tu moć koncentracije na sadašnji trenutak. Znači, prvo se moraš naučiti usredotočiti."

"A praznina?"

"Pa," rekao je, blago se osmjehnuvši, "znalo mi se dogoditi da bih se potpuno usredotočio na zrnca brojanice, na zvuk, na sliku. Ali sad kao da ih zaobidem. Kao da odem iza — i dalje od 'iza'. A kad zakoračim u to mjesto, nađem se u praznini. Ne znam kako bih to drukčije opisao, mogu samo reći da je vrlo silno i prekrasno. Onda taj osjećaj ponesem sa sobom u svakodnevni život i to mi daje snagu."

Najbolji način da promijenimo svijet jest početi od sebe i svog *unutrašnjeg* svijeta. Pokušajte s meditacijom kakvu George opisuje.

Na primjer, većina ljudi vjeruje da ima 'iskustvo svijeta'. Vidimo što vidimo, čujemo što čujemo, osjećamo što osjećamo, okusimo i omirishemo što se da okusiti i omirisati. Ali zapravo tek vrlo malen broj ljudi može iskusiti istinsku osjetilnu stvarnost.

Umjesto toga, učitavamo osjetilna 'očitanja', a onda ih istog trenutka počnemo konceptualizirati, raspravljati sa sobom u vlastitoj glavi, kao što sam opisao u poglavlju "Kako stvaramo priče". Taj unutrašnji dijalog, sačinjen većinom od prosudbi, procjena, usporedbi i prispodoba, odmiče nas od osjetilne stvarnosti koja nas okružuje. A ipak, mi to smatramo stvarnošću. Nismo čak ni svjesni tog dodatnog koraka koji nešto — sve — mora prijeći da bi nam stiglo u misli.

Ako vam se to čini apstraktnim ili didaktičnim, isprobajte ovaj jednostavan pokus, podsjetnik na to ono što sam vas uputio da učinite prije nekoliko poglavlja — osluhnite buku u svojoj glavi.

Nakon što pročitate ovaj odlomak, odložite knjigu i ogledajte se oko sebe. Osluhnite što možete čuti, osjetite što osjećate na koži i u tijelu, a zatim pogledajte što vidite. I pokušajte ne razgovarati sa sobom o tome u vlastitoj glavi. Ako uspijete samo tri sekunde biti "šutke" u glavi i mislima, potpuno "ovdje" u osjetilnom svijetu oko sebe, postigli ste više nego većina početnika u meditaciji. Ako taj osjećaj čiste osjetilne svjesnosti možete zadržati na duže od minute ili dvije, postigli ste stanje uma o kakvome je pokojni kršćanski redovnik Thomas Merton često pisao i razmišljao.

Ono što se zapravo događa jest to da cijelo vrijeme treperimo između doživljavanja svijeta kroz osjetila i istovremenog raspravljanja sa sobom o tim osjetilnim podacima. Ta nas rasprava udaljuje od stvarnoga svijeta, od iskustva života i odvlači nas u vlastitu pojedinačnu svijest razmišljanja, prosuđivanja i uspoređivanja.

Na tom unutrašnjem mjestu u svijesti provodimo većinu života. A to kako reagiramo na svijet oko sebe — tojest tip unutrašnjeg dijaloga koji vodimo sa sobom — temelji se na pričama koje si pričamo o 'stvarnosti'. Ali isključivanjem žamora, prosudbi i procjena, možemo odbaciti priče i iskusiti trenutak *stvarnosti*, trenutak *svetoga sad*.

Pronađite put — kroz dodir, zvuk, sliku — koji vam odgovara i naučite iskusiti *sad*. Sjedite u tišini i jednostavno slušajte i gledajte i osjećajte, dopuštajući da unutrašnji žamor utihne, desetak ili dvadesetak minuta svakoga dana. Budući da smo vi i ja i sva ostala bića na ovome svijetu povezani, vaše će meditacije pozitivno djelovati na vas i vašu stvarnost te poslati pozitivne signale promjene kroz cijeli svijet...

Vratimo moć ženama

Sad smo već upoznali povijest žena od Rajskoga vrta do devetnaestog stoljeća, a još uvijek nismo čuli ništa osim zveckanja njihovih okova.

- Lady Jane Wilde (1821-1896)

Jedan moj prijatelj neuropsihijatar jednom se našalio i rekao: "Najopasnija droga na svijetu je testosteron (muški hormon koji se proizvodi u testisima, a čije se djelovanje povezuje s dlakavošću na licu, agresivnim ponašanjem i povećanjem mišićne mase)."

Povijest pokazuje da on ima pravo.

Iscrpne analize "prapovijesnih" kultura, kakve su provodili Riane Eisler i mnogi drugi, pokazuju da su u gotovo svim Starijim Kulturama žene i muškarci bili ravnopravni, dok su u nekoliko kultura čak žene bile dominantne. Jedna teorija tumačila je to činjenicom da žene donose novi život na svijet, a da su ljudi genetiku počeli razumijevati tek kad su s lovačko/skupljačkog načina života prešli na stočarsko/ratarski. Žene su bile dominantne, jer su imale nadzor nad samim životom, koji su stvarale u svojim tijelima.

Kad su tijekom ranih perioda stočarsko/ratarske kulture ljudi shvatili da i muškarci imaju ulogu u tome, neki su muškarci odlučili prisvojiti moć pa su promijenili spol dotad ženskim bogovima i počeli nadzirati plodnost žena na isti način kao i plodnost njiva ili stada ovaca. Muškarci su preuzeli vlast.

U isto vrijeme su u počecima Mladih Kultura počeli dominirati sljedeći uzorci ponašanja: agresivnost, natjecateljstvo, dominacija, ratovanje.

Kad su europski misionari početkom dvadesetog stoljeća učili aboridžinsku lovačko/skupljačku djecu igrati nogomet, mali Aboridžini su igrali sve dok se rezultat ne bi izjednačio — a onda bi u njihovim umovima igra bila gotova, što je strahovito zbunjivalo britanske misionare. Više od godinu dana pokušavali su uvjeriti djecu da igra *mora* imati pobjednika i gubitnika. Djeca su živjela u matrijarhalnom društvu čija je najveća vrijednost bila suradnja, a Englezi su došli iz patrijarhalnog društva koje vrednuje i cijeni dominaciju.

Irokezi su to shvatili prije više od tisuću godina: samo je ženama u plemenu dopušteno glasovati o većini stvari. Kao rezultat toga, odluke koje se tiču odnosa s drugim plemenima češće su donošene sa stajališta 'što će biti na dobrobit našoj djeci?' nego 'tko će pobijediti?' ili sa stajališta ponosa, moći ili osvajanja.

Slično tomu, na eksplozije populacije nailazimo u gotovo svakoj naciji na svijetu gdje su žene u podređenom položaju, gdje ih se tretira kao stoku ili svojinu, gdje su iskorištavane i pod nadzorom. U takvim zemljama muškarci su ti koji donose odluke, a jedna od najvećih muških vrijednosti je "imati mnogo sinova za najveću vojsku" (a još jedna česta je "Imati seksualne odnose s kim želiš i kad god želiš").

S druge strane, u zemljama gdje su žene na relativno jednakim položajima i imaju jednaku moć kao muškarci, stopa rađanja je niža, često se približava nuli, kao što je to postignuto u mnogim državama sjeverne Europe. U gotovo svakoj zemlji na svijetu vidimo oživotvorenje te jednadžbe u praksi: muška dominacija = eksplozivan rast stanovništva; relativna muško-ženska jednakost = broj stanovnika koji se može prehraniti.

Gledano s tog stajališta, mogli bismo reći da je pokret za prava žena uistinu pokret za prava *čovječanstva*.

Dakle, još jedno rješenje zbrke u kojoj smo se našli jest vratiti moć ženama na svim područjima, uključujući društveni, obiteljski, vjerski, vojni i poslovni svijet.

Tajna o "dovoljno"

Jer naučio sam, ma u kojem stanju da sam, biti zadovoljan.

Sv. Pavao, poslanica Filipejcima, 4:11

Prvo, istina.

Ako ste goli, gladni i promrzli te nekako dobijete sklonište, odjeću i hranu, osjećat ćete se bolje. Zadovoljenje tih potreba stvara kvalitativnu promjenu u životu, a čak bi se moglo reći da u neku ruku stvara i "sreću". Osjećate se udobno i sigurno. Vaše se unutrašnje stanje — stanje uma i emocionalno stanje zadovoljstva — popravilo kao rezultat tih vanjskih promjena i okolnosti koje se tiču vašeg tijela, kao posljedica toga da ste stekli neke stvari.

Nazovimo to točkom "dovoljnosti". Predstavlja točku u kojoj čovjek ima sigurnost, a život i egzistencija nisu mu ugroženi.

A sad laž odnosno mit.

"Ako te to malo stvari usrećilo, onda će te dvostruko toliko stvari dvostruko usrećiti, deset puta toliko stvari donijet će ti deset puta više sreće i tako dalje, do beskrajja."

Po toj logici bi nevjerojatno bogati ljudi poput Princa Charlesa ili Donalda Trumpa ili kralja Fahda živjeli u stanju potpunog blaženstva. "Pohlepa je dobra," često ponavljana mantra Reaganova doba, utjelovila je vjerski ili moralni način izražavanja toga mita. Više je bolje. Pobjednik je onaj tko umre s najviše igračaka.

Mnogi Amerikanci koji su preživjeli Veliku Depresiju shvatili su da je "više je bolje" samo mit.

Baka moje supruge, starica u devedesetim godinama, koja još uvijek živi skromno ali udobno, u to je vrijeme imala obiteljsku farmu i bila je sposobna prehraniti cijelu svoju obitelj uzgajajući hranu na svojoj zemlji, imala je drva za ogrjev i sama je tkala odjeću. Reciklaža nije bila pomodna stvar nego navika neophodna za preživljavanje. Sad, pod stare dane, baka ima dovoljno novca (zarađenog ulaganjima prihoda od prodaje farme) da bi mogla živjeti ekstravagantno, ali ona još uvijek svoje dvije haljine godišnje kupuje preko Searsovog kataloga, prikuplja kišnicu u kojoj pere svoju prekrasnu dugu kosu, piše pjesme i nalazi radost u pripremi hrane. Prozrela je mit i nastavlja živjeti mimo njega.

Neki su, naravno, iz Velike Depresije izišli s takvim ožiljcima da su otišli u suprotnom smjeru i posve prigrlili taj mit. Ekscesi Howarda Hugesasa, na primjer, postali su legendarni, kao i bolna stvarnost da mu gotovo neiscrpní izvori nikad nisu donijeli sreću.

Na sličan je način taj mit postao srž vjerovanja u kulturama Amerike, velikog dijela Europe i većine zemalja u razvoju. Reklamne poruke ohrabruju djecu i odrasle neka kupuju proizvode koji im zapravo ne trebaju, a poruka u podlozi jest da će kroz nabavu, posjedovanje i uporabu tih stvari steći sreću. Često je reklamna poruka "kupite ovo i bit ćete sretniji" tako otvorena da zatekne i uzdrma osobu senzibiliziranu na taj mit. Zaboravite "točku dovoljnosti", kažu prodavači: ovaj proizvod ili ova usluga baš je *ono* što će vam napokon donijeti ispunjenje.

Značenje imućnosti

Ali mi smo ljudi naše kulture — i oni koji osjećaju da je "dovoljno" skromna razina udobnosti i oni koji osjećaju glad za bogatstvom. Kao što je lako zaboraviti na zrak koji udišemo, tako je često lako zaboraviti da smo pripadnici kulture koja je jedinstvena i ima vlastite pretpostavke. Ta se Mlađa Kultura temelji na jednostavnoj ekonomiji — pro-izvedeš dobra ili usluge koje

imaju vrijednost drugima pa ih onda s tim drugima razmijeniš za dobra ili usluge koje ti želiš ili trebaš. Novac se pojavio kao sredstvo kojim se ta razmjena pojednostavila, ali to je temeljna jednadžba. Koncept bogatstva kao nečega mjerljivog dobrima ili novcem urođen je tim kulturama pa bismo u tome smislu mogli reći da su sve te različite kulture širom svijeta zapravo iste, tek varijacije na temu, različiti uzorci izvezeni na istom platnu.

Bogatstvo sigurnosti

I premda ih ima manje od jedan posto ukupnog stanovništva na planetu, što je rezultat petisućljetnog nemilosrdnog genocida koji su provodile naše Mlađe Kulture, na Zemlji još uvijek ima ljudi koji su pripadnici Starijih Kultura. Postoje i ljudi kojima je njihova Starija Kultura oduzeta tako nedavno — kao mnogim starosjedilačkim američkim plemenima — da je se još uvijek sjećaju, premda je više ne žive.

U tim Starijim Kulturama koncept "više je bolje" posve je nepoznat. Izjavu "pohlepa je dobra" smatrali bi izjavom poludjele osobe. Da jedna osoba jede dok pokraj nje druga gladije, oni drže opscenim činom.

Te vrijednosti i norme ponašanja potpuno su različite od onih koje vidimo u našem svijetu današnjice. Zašto?

Razlog je jednostavan: njihovo je bogatstvo *sigurnost*, a ne dobra ili usluge.

U Starijim Kulturama cilj cjelokupne zajednice je dovesti svaku osobu do "točke dostatnosti". Jednom kad se to postigne, ljudi su slobodni ići za vlastitim interesima i zadovoljstvima. Šamani istražuju stanja transa, grnčari peku još posuda, pripovjedači smišljaju nove priče, a roditelji uče djecu živjeti i igraju se s njima.

Ali nisu li siromašni poput crkvenih miševa?

Kako u Starijim Kulturama ljudi obično rade zajedno da bi stvorili dovoljno hrane, skloništa, odjeće i ostaloga potrebnog da se dosegne "točka dostatnosti", a kad se ona dosegne pozornost usmjeravaju na druge, više unutarnje ciljeve (kao na primjer, zabavu ili duhovnost), oni na nas iz Mlađih Kultura gledaju kao na siromašne.

Sjećam se nekoliko dana koje sam proveo s a starosjedilačkim sjevernoameričkim iscjeliteljem, koji me naučio jednom obredu za koji sam obećao da ga neću otkriti. Živio je u auto-kućici u pustinji, u rezervatu bogatom samo kaktusima i prašinom. Njegovom su autu, starom Chevyju iz 70-tih, nedostajali mnogi dijelovi karoserije, a on je svoje iscjeliteljske obrede razmjenjivao za hranu, benzin, odjeću i sve ostalo što mu je trebalo. Njegovi prihodi u novcu vjerojatno nisu premašivali 500 dolara godišnje, a kad biste zbrojili tržišnu vrijednost svega ostaloga što je dobivao za svoje usluge sigurno ne biste prešli vrijednost od 5000 dolara. Po svim mjerilima i standardima suvremene zapadnjačke kulture, bio je onoliko siromašan koliko je to u Amereici moguće, a da se ipak preživljava. A njegov je stil života gotovo identičan onome ostalih 200 ili 300 obitelji koje žive u krugu od tridesetak kilometara i koje su članovi njegova plemena: svi su oni "siromašni".

Ali imao je stvari koje većina ljudi koji žive u kućama od 200.000 dolara nemaju.

Da se razbolio, njegovi bi se suplenici brinuli za njega. Kad mu je trebala hrana ili odjeća, dali su mu je. Kad je bio u nevolji, bili su uz njega. Kad je njegovom jedinom djetetu nešto trebalo, nekako se uvijek stvorilo odnekud iz zajednice. Kad ostari, zna da će ga netko uzeti k sebi. Ako ostane bez doma, zna da će mu sagraditi ili naći drugi. Ma što da mu se dogodi, kao da se događa cijeloj zajednici.

Kad smo se bolje upoznali i kad sam upoznao i druge u njegovu 'malom gradu', otkrio sam da njegovo bogatstvo sigurnosti i potpora susjeda nisu jedinstveni, da ga nema samo on zato što je iscjelitelj. Isto je imala svaka osoba u tome "gradu", od tipa koji je povremeno radio kao tesar u pravom gradu, udaljenom gotovo dvjesto kilometara, do mjesnih pijanaca. Svi su imali sigurnost od kolijevke pa do groba, u onoj mjeri u kojoj je to njihova zajednica mogla priskrbiti.

Naše siromaštvo

Nakon povratka s prvog puta u New Mexico, večerao sam s prijateljem koji je uspješan odvjetnik u velikoj tvrtki u Atlanti.

"Što bi se dogodilo da izgubiš posao?" upitao sam ga.

Slegnuo je ramenima. "Vjerojatno bih našao drugi."

"A što da je situacija na tržištu loša? Da vlada recesija ili depresija? Ili što da si, recimo, posao izgubio zato što si napravio katastrofalnu pogrešku u nekom slučaju?"

Pogledao je u svoj tanjur sa špagetama s uznemirenim izrazom na licu, zureći u njih kao da se u njima vidi budućnost. "Ne znam," rekao je tiho. "Pretpostavljam da bih prvo izgubio kuću: otplate kredita, osiguranje i porezi prelaze dvije tisuće dolara mjesečno. A auto je daljnjih petsto dolara."

"A što da se razboliš?" upitao sam. "Da dobiješ neku ozbiljnu bolest?"

Podigao je pogled. "Misliš bez zdravstvenog osiguranja s posla?"

"Da."

"Umro bih," rekao je. "Imam kolegu koji većinu vremena provodi braneći osiguravajuća društva koja su to učinila ljudima koji su se razboljeli. Počnu pažljivo pregledavati upitnike ne bi li našli nešto što je osoba zaboravila spomenuti, poput neke predispozicije ili činjenice da ih je prije odbilo neko drugo osiguravajuće društvo. Ako pronađu što takvo, odbiju ih. Znam nekoliko ljudi koji su umrli, a koji bi danas bili živi da su imali novca za zdravstvenu skrb."

"A kad ostariš?"

"Imam mirovinski fond."

"Ali što ako ti ga tvrtka ukrade ili je sav vezan uz ulaganja i dionice, a burza doživi slom?"

Zatresao je glavom. "Onda bih živio na ulici ili u garaži svoje djece, uz pretpostavku da bi si to oni mogli priuštiti. Ne bi bilo lijepo."

Njegove su oči i glas, čak više nego riječi koje je izgovorio, odavali njegovu nesigurnost. Ako propadne njegov poslodavac, propast će i on. U to je vrijeme živio — baš kao i ja — na napetoj žici dugovanja i svakodnevnih zarada i nade da će vlada nekako uspjeti spasiti državnu financijsku kulu od karata, da se ne sruši kao toliko puta dosad u proteklih nekoliko stoljeća.

"Da možeš imati bilo što," zapitao sam, "što bi odabrao?"

"O, na to je lako odgovoriti," rekao je, smiješeći se. "Više vremena. Nema dovoljno sati u danu, a osjećam se kao da stalno trčim na beskonačnoj vrpci. Nikad nemam dovoljno vremena za klince, za ženu, za obitelj i prijatelje, čak ni za pročitati dobru knjigu. Tri večeri u tjednu donosim posao kući i znam da se taj broj mora povećati na pet ako jednoga dana namjeravam postati partner u firmi za koju radim. Možda čak i na svih sedam večeri. *Nemam vremena.*"

Moj prijatelj, okružen bogatstvom fizičkog i materijalnog, živeći u kući s elegantnim pokućstvom i skupim sagovima, vozeći novi Mercedes, odjeven u odijelo od 800 dolara, bio je do grla u siromaštvu jedinstvenom za Mlade Kulture: u siromaštvu duha, vremena, sigurnosti i potpore. Njegov život nije imao sigurne temelje, a činilo se da nema drugog smisla osim uspona u sljedeću platežnu skupinu i stjecanja dodatnih dobara.

Kao što mi je moj indijanski mentor rekao; "Ti misliš da si bogat, ali siromašniji si no što si to ikad možeš zamisliti."

Zato mi kao kultura moramo ponovno otkriti gdje je "točka dostatnosti", u materijalnom i duhovnom smislu, jer kad je čovjek pronade, postaje nemjerljivo bogatiji.

Poštujte druge kulture i zajednice

Ali istinu ti trebaš u dijelovima unutrašnjim i mudrost navest ćeš me u tajnosti razumjeti.

Psalam 51:6

U kontekstu mnogih "duginih" pokreta u SAD i drugdje koji govore o prihvaćanju drugih ljudi kao članova vlastite obitelji, ovo što slijedi moglo bi se činiti heretičkim, ali to mi zaista nije namjera:

U plemenskom životu kulturološke i rasne razlike između skupina smatraju se posve razumnim i prirodnim.

Mnogi su se glasovi, od crnih muslimana do autohtonih sjeverno-američkih plemena, podigli i rekli: "Ne želimo postati dijelom vaše kulture — želimo svoju, jedinstvenu kulturu." Najčešće se takvima prilijepi oznaka rasističkog, kulturističkog ili elitističkog pristupa.

Ali je li išta manje rasistički, kulturistički ili elitistički kad jedna kulturna skupina kaže drugoj; "Napustite svoje tradicije, pradavne i moderne, svoj jedinstveni jezik i vjeru, pa se pridružite našem društvu"? U mnogim je aspektima taj poziv na "uključivanje" u moderno društvo zapravo samo prijateljska maska navučena na iskrivljeno lice 'dominatorske' Mlade Kulture koja se već tako dugo tako zdušno trudi uništiti domoroce i njihove tradicije. To je oblik prisilnog kulturološkog propovijedanja.

Mnogi su ljudi potpuno nesvjesni toga, jer je to dijelom današnje dominantne kulturološke priče — tako je oduvijek bilo, barem koliko oni znaju. Ali primijetite da to u sebi sadrži poruku: "Rado ćemo napraviti mjesta za vas u našoj kulturi, jer naša je toliko bolja od vaše."

Premda je kulturna raznolikost tradicionalnom gradu/državi anatema, nužno je neophodna za preživljavanje plemenskog oblika života.

Gubitak raznolikosti u bilo kojem sustavu povećava njegovu ranjivost. Sume samo jedne vrste drveća često propadnu kao žrtve napada buba ili plijesni; jednovrsni nasadi preosjetljivi su na promjene u temperaturi ili vlažnosti zraka; mreže napajanja iz samo jednog izvora sruše se ako dođe do kvara u elektrani ili nekakvog nesretnog slučaja.

Slično tome, i u ljudskim društvima moramo širiti poruku da plemenski narodi imaju važnu ulogu u ljudskom ekosustavu. Nisu ovdje samo zato da "civiliziranim" stanovnicima gradova/država pokažu koje bi prašumske biljke možda mogle izliječiti rak: njihovo je postojanje nužno da bi se održala kulturološka i genetička raznolikost ljudske rase.

Plemenski narodi gotovo da nemaju nikakvu mogućnost obrane od grabežljive prirode gradova/država i njihovih "krivolovaca". Nemilosrdno ih istrebljuju širom planeta, a čak i one za čiju kožu više nisu raspisane nagrade i koji više nisu zakonski dopuštena lovina sad tjeraju u rezervate, hrane ih zapadnjačkom hranom, odjećom i "prilikom za zaradu". Mnogi od njih gube izvorne vještine, znanje i duhovnost, pod navalom modernog propovijedanja potrošačkog mentaliteta, televizije i organizirane vjere.

"Živi i pusti neka žive" izjava je plemenskih vrijednosti, a ne onih u gradovima/državama. Različita plemena imaju različite vrijednosti i stilove života, a neki su od njih potpuno drukčiji od naših. Izgledaju drukčije, ponašaju se drukčije, drukčije govore. Imaju drukčiju vjeru, jedu drukčiju hranu, stvaraju si drukčije nastambe i nose drukčiju odjeću.

S njihovog je gledišta to dobra stvar.

S drugog pak stajališta, onoga američke vlade, dobra stvar je regulacija domorodačkih sjeverno američkih vjera (najnedavnije miješanje države u vjerski život sjeverno američkih Indijanaca prošlo je čitanja u Kongresu i bilo izglasano u zakon koji je potpisao Jimmy Carter. Zakon o vjerskim slobodama Indijanaca iz 1978 ukinuo je dotadašnje odredbe koje su obrede znojenja i ples suncu proglašavale kažnjivim djelima, ali nije uklonio stisak državne šake oko vrata prvobitnih stanovnika Sjeverne Amerike, jer je davao na znanje da vjerski obredi starosjedilačkih američkih plemena i dalje spadaju pod nadzor američke vlade). Starosjedilačka sjevernoamerička plemena koja dijele "američke" vrijednosti i ovise o proizvodima velikih korporacija znat će cijeliti novac koji im nudimo za njihovu zemlju i mineralne rude pod njom. Lako ih je iskoristiti i njima manipulirati. Dajte im neka sagrađe kockarnicu, kažu iskorištavači, i usvojit će naše vrijednosti, pridružiti se našoj kulturi i prestat će nas gnjaviti.

Kad se radi o preživljavanju plemenskog načina života situacija ne izgleda dobro. Povijest *Biroa za indijanska pitanja* (Bureau of Indian Affairs, BIA) jasno pokazuje da BIA umjesto da pomaže očuvanju plemenskog identiteta i kulture, provodi asimilaciju plemena u našu kulturu, kako bismo ih mogli iskoristavati za radnu snagu ili im oduzeti zemlju. Čak i naoko dobrohotni programi BIA-e, poput indijanskih škola kao rezultat imaju uništenje njihove kulture.

Temeljna postavka plemenskog načina života jest poštovanje ostalih plemena. To ne znači da ih morate voljeti ili biti u prijateljskim odnosima s njima, ali poštujete njihovu jedinstvenost, njihove tradicije i njihovo pravo na vlastiti način života. I ne pokušavate ih preobratiti na svoj naš tip dominacije Mlađih Kultura, dominacija jednog naroda nad drugim, može prestati tek kad uvidimo da je pogrešno drugima nametati naš način života, naše proizvode, vjeru ili bilo što drugo *jednostavno zato što bismo time izrazili nepoštovanje njihovu načina života*.

Oscar Wilde je jednom primijetio: "Sve dok se na rat gleda kao na zlo, ljudi će biti njime opčinjeni. Tek kad ga se sagleda kao nešto vulgarno, prestat će biti popularan." Slično tome, tek kad uvidimo da su naši oblici privrednog i kulturnog imperijalizma u ime "slobodne trgovine" i "modernizacije" vulgarni i razorni za zdravlje ljudske zajednice, možda ćemo moći zaustaviti stalnu eksploataciju i razaranje izvora i naroda Trećega svijeta.

Trebala bi nam biti odbojna i sama zamisao da ikome išta namećemo. Drugi imaju pravo na svoju zemlju i svoj način života, ma kako nam se bizarnim ili neučinkovitim činio. A iz toga slijedi da i mi imamo pravo na svoj stil života, ma kako se on neobičnim činio drugima. Ali kad se jedna strana okrene dominaciji ili osvajanju ili prisilnom propovijedanju, prelazi granice dopustivosti.

Poštovanje sabata zemlje i Jubilej

Izraz "održiv rast" trenutačno je popularan među raznim skupinama, od onih za zaštitu okoliša do onih u velikim korporacijama. Rast je moguć dok se ima u što rasti i dok postoje izvori koji taj rast omogućuju. Ali što se događa kad dosegneмо granice onoga u što se raste? Kako je tada moguć rast?

Ekonomist Svjetske banke, Herman Daly, u svojoj je knjizi *Beyond Growth (1997)* detaljno i vrlo promišljeno proučio to pitanje. Istaknuo je sljedeće: kad nacije ili svjetsko stanovništvo dosegne točku "popunjenosti" svih mjesta u koja mogu rasti, a prirodnih izvora ponestane, "održivi rast" više nije moguć, a od najveće važnosti postaje *održiv* način života.

Premda su se mnoge civilizacije gradova/država u povijesti uništile, postoji barem jedna poznata koja je u svoj način života ugradila sustav pomoću kojega bismo mogli nadvladati neke od strukturalnih problema sadašnjeg modela gradova/država. Iako nitko više ne obožava bogove Sumerana, Grka ili Rimljana — njihove su civilizacije nestale — boga Hebreja još uvijek obožavaju, na ovaj ili onaj način, pripadnici tri najveće svjetske vjere. A baš su Hebreji, drevni Židovi, u svoj civilizacijski kod ugradili sklop provjera i ravnoteže.

Židovi su taj sustav nazvali Sabat i Jubilej. Većina ljudi zna za dan sabat — dan odmora. Ali u Starom zavjetu taj se koncept proteže mnogo dalje. Svake sedme godine odmor se daje i zemlji, a te se godine na tome tlu ne sije i ne sadi ništa. (U Izraelu to neki i dan danas praktici-

raju.) Time se tlu osiguravao odmor i obnova plodnosti, a ujedno se i postavio temelj "održivog" ratarstva već prije nekoliko tisuća godina.

Još jedan problem sa strukturom gradova/država jest suvišno gomilanje bogatstva među vladajućom ili trgovačkim klasama. Daly kaže da društvo postaje nestabilno kad razlika između imućnosti najbogatijih i najsiromašnijih društvenih slojeva dosegne vrijednosti između 10:1 i 20:1. Odnos 10:1 nalazimo i u američkim vojnim i u građanskim službama — general s najvišom plaćom u vojsci zarađuje otprilike deset puta više nego obični vojnici. Slično je i na sveučilištima, premda se tamo taj omjer često približava onome 20:1, ako pogledamo zaradu predsjednika sveučilišnog odbora i domara. Nakon što su na prijelazu stoljeća neki stekli nezamisliva bogatstva (a time i političku moć), američki je porezni sustav organiziran tako da se onemogućiti ponavljanje takve neravnoteže. Tijekom većine 20. stoljeća najviši porezni razred u SAD bio je oko 90%, što se pokazalo kao društveni stabilizator u mnogo područja, premda je ta stabilnost narušena u Reaganovoj eri, nakon koje su bogati postali još bogatiji, a siromašni daleko siromašniji (*kad je Ronald Reagan 1980. došao na vlast, najviši porezni razred u SAD bio je 70%, kao i u većini zapadnoeuropskih država. Kad je otišao, najviši je porezni razred bio 28%, što je donijelo golem priliv bogatstva najimućnijim Amerikancima te je istovremeno stvorilo manjak u državnom proračunu od 3000 milijarda dolara*).

Drevni su Hebreji imali sustav periodičkog obnavljanja društvene stabilnosti koji se nije svodio na povećanje poreza (što često samo ohrabruje neograničen rast vlade). Taj se sustav zvao 'Jubilej' i događao se u godini nakon svakog sedmog ciklusa od sedam godina, dakle svake pedesete godine. Tad su se opraštali svi dugovi, svim je robovima dana sloboda, a imutak se raspodijelio svima u jednakim dijelovima. Plodovi 49-godišnjeg ciklusa prikupljanja i rasta podijeljeni su među članovima zajednice, a rezultat je bila jedina stabilna društvena struktura grada/države koja datira iz doba Gilgameša i održala se sve do današnjega dana.

Postojali su i drugi levitski sustavi koji su zadržali ozračje plemenskog načina života u strukturi grada/države židovskoga naroda: kralj nije mogao akumulirati preveliko bogatstvo, udovice i siročad bili su briga cijele zajednice, zarada se mogla ostvariti samo radom, a ne na osnovu "kapitala" — naplata kamata bila je protuzakonita.

Premda nije vjerojatno da će naš svijet uskoro prihvatiti neki od tih sustava, ipak su fascinantant materijal za razmišljanje onima koji razmatraju stvaranje namjernih zajednica. Ti su sustavi preživjeli kušnju vremena, a možda predstavljaju korisno sjeme — ako naše društvo ikad stigne do točke raspada u kojoj će biti neophodna ozbiljna strukturalna rekonstrukcija.

Bogatstvo Starijih Kultura

U plemenskim društvima koncept bogatstva — kako ga mi poznajemo — praktički je nepoznat. Noć prije nego što sam napisao te riječi bio sam na pretpremijeri novog dokumentarca *Amazon Journal* (Dnevnik Amazone) Geoffreya O'Connora, a kasnije sam slušao njegov govor u knjižari u Santa Monici. U tom je dokumentarcu O'Connor prikazao mnoge dužnosnike brazilske vlade, rudare i ostale kako pokušavaju opravdati invaziju na amazonske prašume i zemlju Kayapo Indijanaca izgovorima da su Kayapi bili "primitivni" i

"siromašni". To je način razmišljanja koji, u osnovi, kaže: kad nekom narodu uzmemo zlato i vunu s njihove zemlje, a zauzvrat im damo hranu, oružje, televiziju i ostale stvari koje trebaju da bi "postali civilizirani", mi im zapravo *pomažemo*.

Budući da se naša civilizacija temelji na akumulaciji dobara (i novca, koji predstavlja mogućnost kupnje dobara), lako nam je pri pogledu na Kayape zaključiti da su siromašni.

Ipak, njihova plemenska privreda — barem prije dolaska bijelaca — imala je različite temelje od naše. Umjesto da imovno stanje određuje tko ima najviše stvari ili tko ima nadzor nad osnovnim životnim potrebama poput hrane, bogatstvo je bilo obilježje cijeloga plemena i njegove sposobnosti održavanja vlastitim sredstvima te prilika da se svakom članu plemena omogućiti da svakoga dana kroz iskustvo svijeta oko sebe osjedi dodir Stvoritelja. Uloga svakog pripadnika plemena jest osigurati dobrobit drugih. Umjesto gomilanja materijalnog bogatstva, pleme svojim članovima osigurava bogatstvo sigurnosti, skloništa, kao i kontekst za dodir sa svetošću svega.

Na prvi se pogled prosječnom Amerikancu ili stanovniku zapadne Europe sigurnost neće činiti kao nešto veliko i značajno, ali polovica svjetskog stanovništva, koja se iz petnih žila trudi preživjeti s 2 dolara na dan, itekako razumije značaj sigurnosti. Čak i Amerikanci iz srednje klase imaju podsvjesno shvaćanje istoga: žudimo za sigurnošću. Kao što je 1950. istaknuo Abraham Maslow, začetnik humanističke psihologije, sigurnost je osnovna ljudska potreba. Jednom kad je zadovoljena, ljudi će neminovno krenuti prema ostvarenju najveće ljudske potrebe, potrebe da se iskusi svetost, što je Abraham Maslow nazvao *samoostvarenjem*. Ali Maslow je također primijetio da većina ljudi u našem modernom svijetu živi u takvom vječnom stanju nesigurnosti da nikad ne dosegnu *samoostvarenje*, čak ni ne *posegnu* za njim.

To je stoga što u našoj Mlađoj Kulturi put do sigurnosti vodi preko stjecanja bogatstva, premda u svijetu Mlađih Kultura čak ni bogatstvo ne jamči sigurnost: zaista, nesigurni bogataši gotovo su klišeji. Mnogi pripadnici srednje klase uvečer liježu osjećajući nelagodnu struju podsvjesnoga straha da bi već sljedećega jutra njihov poslodavac mogao zaključiti da je vrijeme za smanjenje broja zaposlenih, ili da bi moglo doći do privrednog kolapsa, ili bi se neki član obitelji mogao razboljeti od ozbiljne bolesti i na taj način osiromašiti prvo kućni proračun, potom svu uštedevinu, da bi na kraju ostali bez načina života na koji su navikli. U pokušaju da si osiguraju sigurnost ili da pobjegnu od strahova, za sobom ostavljaju potragu za samoostvarenjem i postaju radoholičari, ovisnici o televiziji ili vjerski fanatici.

Ali pripadniku plemena Kayapo (naravno, prije dolaska bijelaca) ili nekog drugog plemena koje je izbjeglo zagađenje Mlađom Kulturom, uništenje ili asimilaciju, nesigurnost je nepoznat i nezamisliv pojam. Sigurnost od kolijevke pa do groba je "proizvod" plemena, to je sama srž razloga njihova postojanja. Oni jednostavno podrazumijevaju da sigurnost jedne osobe znači sigurnost cijeloga plemena, svakog pripadnika, mladog ili starog, zdravog ili bolesnog, snažnog ili nemoćnog. To je primarno "dobro", esencijalno "bogatstvo" naroda Starijih Kultura: sigurnost cijeloga života.

Ali sigurnost i kontekst koji ona stvara za svakodnevni dodir sa svetim, nevidljivi su. Kad osvajači iz Mlađe Kulture naiđu na plemena Starije Kulture, odmah primijete nedostatak materijalnih dobara te redom zaključite da je taj narod "siromašan" ili da "živi kao u kamenom dobu" ili da su "primitivni".

Zapravo, većina Starijih Kultura bogata je stvarima koje su neophodne za duhovno, mentalno, emocionalno pa čak i tjelesno zdravlje čovjeka, do te mjere da si to pripadnici Mlađih Kultura jedva mogu i zamisliti (*marksisti i komunisti pogriješili su u tome što su "bogatstvo" mjerili u materijalnim dobrima, uslugama i kapitalu, pa su to bile stvari nad kojima su pokušali ostvariti nadzor. Nisu shvatili da u Starijim Kulturama bogatstvo znači sigurnost i svakodnevni dodir sa svetim, što su osnovne ljudske potrebe. Te potrebe, pogotovu potrebu za dodirima sa svetošću, vrlo je teško zadovoljiti na razini cijele države/nacije. "Svakome prema potrebama, svatko prema svojim mogućnostima," vrlo je star koncept Starijih Kultura, ali komunisti su ga primijenili u kontekstu Mlađih Kultura pa je od samoga početka bio osuđen na propast. U pokušaju preraspodjele materijalnih dobara jednostavno su stvorili novu klasu dominatora Mlađe Kulture, novu klasu nadzornika nad bogatstvom: birokraciju*).

Dakle, evo još jednog načina da se ponovno stvori i sagradi zajednica koja se može sama održavati: neka primarna zadaća zajednice bude svim svojim građanima osigurati sigurnost i kontekst unutar kojega svakodnevno mogu dotaknuti svetost.

Baš kao što je većina plemenskih kultura činila preko 100.000 godina...

Odrecite se rata protiv svega što je živo

U vještini življenja čovjek ništa nije izumio, ali u vještini ubijanja nadmašuje Prirodu samu, te kroz kemiju i strojeve stvara sav pokolj kuge, pošasti i gladi.

-George Bernard Shaw (1856-1950)

Naša je dominatorska kultura umnogome kult smrti. Naše vođe, čini se, vole rat. Tu riječ koriste kad opisuju djela koja smatramo dobrima, kao na primjer "rat protiv siromaštva" ili "rat protiv nepismenosti" ili "rat protiv droge". Ironično, ali naš rat protiv kukaca zapravo nam je tijekom proteklih 40 godina donio povećanje gubitaka usjeva pred najezdama kukaca. Naš antibiotski rat protiv bakterija donio nam je nove i nevjerojatno zarazne oblike lako prenosivih, raširenih i sad smrtonosnih bakterija. A, naravno, ljudski ratovi izazvali su neopisive smrti i razaranja tijekom naraštaja i naraštaja od početka naše ratničke civilizacije od prije sedam tisuća godina.

Po mom mišljenju Oscar Wilde je imao apsolutno pravo: rat je vulgaran. Stalna glorifikacija tog ubijanja kroz nacionalizam i medije i dominantnu kulturu jamči nam samo još više boli i patnje u budućnosti. Mitovi o ratniku-heroju utkani su u industrijaliziranu kulturu na istoku i zapadu. Taj je mit omogućio Hitleru da dobije potporu svoga naroda kad je krenuo u napad na susjedne države. Taj je mit omogućio Toju istu stvar u ratu protiv Kine. Taj je kulturni mit osigurao da "pionire" koji su "osvojili zapad" Amerikanci (i drugi narodi) vide kao romantične figure.

Nemoguće je boriti se protiv rata: možemo ga samo sagledati u svojoj njegovoj vulgarnosti i izabrati, kao što su to činili Šošoni deset tisuća godina, odmak od takvog načina djelovanja.

Negdje u tijeku svoga razvoja u našoj je kulturi iznikla zamisao da sve na planetu postoji za nas i zbog nas. Nema veze što šume vrve drugim oblicima života, od sisavaca do gmazova do ptica do kukaca: svijet je bio stvoren za nas i mi ga smijemo razrušiti i pretvoriti njegovo tlo u oranice za proizvodnju ljudske hrane.

Taj je mit neraskidivo povezan s mitom o ratovanju.

Ako se neka druga ne-ljudska vrsta počne s nama natjecati za hranu ili prostor na kojemu je uzgajamo, mi je istrijebimo.

S druge strane ljudske kulture su narodi koji druge oblike života vide jednakopravnima, stvorenjima koja imaju isto pravo na Zemlju kao što ga imaju i ljudi. Kulture tih naroda obično su organizirane u plemenske/kooperativne zajednice o kakvima smo ranije govorili; jednako kao što surađuju s ostalim ljudima, tako surađuju i s prirodom. Premda će se možda natjecati s nekom drugom vrstom za hranu, nikad neće uništiti svoje suparnike. Kao što Daniel Quinn tako elegantno ističe u *Išmaelu*, koncept "možete se natjecati, ali ne smijete uništiti svoje suparnike" jedan je od temeljnih prirodnih zakona. Uz vrlo malo iznimaka, životinje i biljke se natječu za hranu i pristup sunčevoj svjetlosti, ali ne idu za tim da u procesu tog natjecanja potpuno unište drugu vrstu.

Taj koncept natjecanja — kao alternativa genocidnom ratovanju — ono je što je očajnički nužno utkati u tkanje naše kulture. To počinje kad se dosegne kritična masa pojedinaca koji shvaćaju i razumiju važnost tog koncepta i koji će tu priču podijeliti s ostalima. Kako počinjemo shvaćati i dijeliti i mijenjati se, tako započinjemo i proces preobrazbe čovječanstva i svijeta.

Možemo početi s malim stvarima — organskim uzgojem, na primjer, natječući se s kukcima i korovom za hranu, ali ne istrebljujući ih.

Možemo to činiti i u većem razmjeru, privredno: trgujući što je više moguće s mjesnim obrtnicima, gradeći osjećaj zajednice.

Slušao sam govor koji je Bill McKibben održao na Milbrook Collegeu u Vermontu; rekao je studentima da živi svoju filozofiju 'jednoga dućana': ne kupuje u trgovinama koje imaju cijeli lanac prodavaonica.

Koje li elegantne izjave odricanja privredne politike koja kaže "osvoji i ne uzimaj zarobljenike", progutaj malu trgovinu i uništi sve daljnje opcije njezina vlasnika, politike koja je uništila mnoge obiteljske obrte i lokalne ekonomije širom svijeta! Slijedim njegov primjer koliko mogu, preporučam vam da i vi razmislite o tome.

A na najvećoj razini, možemo se potruditi stvoriti kooperativne obrte i zajednice koje se temelje na tom principu, možemo pokušati 'pogurati' te zamisli u vlade, proširiti ih kroz pisanje i razgovore.

Pogledajmo u lice Boga

Nakon što iscrpate sve što postoji u politici, poslu, rasonodi i tako dalje — nakon što shvatite da ništa od toga ne može zadovoljiti onu konačnu potrebu — što ostaje ? Ostaje Priroda.

- Walt Whitman (1819-1892)

Jedno od prvih pravila plemenskog života jest ono koje kaže da ljudi ovise o svome okolišu. Kad su bili stvoreni gradovi/države, umjetni okoliš sastavljen od zgrada i ulica pomogao nam je da zaboravimo našu svetu povezanost sa Zemljom i svim živim stvorenjima. Učinilo nam se da naša snaga i izdržljivost proizlaze iz umjetnog okoliša grada pa su se i naša sveta mjesta preselila iz prirode u građevine koje su djelo čovjekovih ruku. Na kraju je naša duhovna 'odspojenost' od prirode postala tako duboka da su Mlade Kulture na prirodan svijet počele gledati kao na zao ili neznabožan. Stoljećima su Židovi, kršćani, muslimani, hindusi i druge Mlade Kulture i vjere proganjali i ubijali one koji su prakticirali vjerske obrede u prirodi.

Sad nas naša djela koja su razorna po okoliš dovode licem u lice s prirodnim svijetom koji smo tako dugo zanemarivali i prema kojemu smo se ponašali kao prema neprijatelju kojega valja pokoriti. Vrijeme je da sva ostala stvorenja na ovome svijetu prepoznamo kao jednake sebi. Ona su nam starija braća i sestre u povijesti Zemlje i neraskidivo su povezani s nama i s izvorom našega Života.

Moj mentor, Gottfried Muller, jednom me upitao: "Thomas, želiš li znati kako možeš pogledati u lice Boga?"

"Naravno!" odgovorio sam.

"Onda pogledaj u lice bilo kojeg drugog živog stvorenja," rekao je, "Tamo u očima psa ili mačke, u očima muhe ili ribe, u očima prijatelja ili neprijatelja, gledaš u lice Boga."

Jednom drugom prilikom rekao mi je: "Moj učitelj, Abram Poljak, često je znao reći da će ako blagosloviš jednu vlat trave, sve vlati trave blagosloviti tebe. Ako blagosloviš jedno stablo, sva će stabla tebe blagoslivljati. *Ali blagosloviti također znači zahvaliti i poštovati i voljeti, ne samo reći 'blagoslivljam te',*"

Nisu samo ljudske zajednice te koje imaju urođeno pravo na svoje jedinstveno postojanje: to pravo imaju svi i sve na Zemlji, prema prirodnom zakonu koji kaže da raznolikost i raznovrsnost jačaju živuće sustave. Na primjer, kad bi drvosječe stabla smatrali svetima, tad sječa prastarih šuma u golemim razmjerima i rašumljavanje bez mogućnosti obnove ne bi bilo "nažalost potrebno" nego bi se smatralo bogohulnom opscenošću.

Prvih 194.000 godina od 200.000 godina ljudske povijesti, ljudi su svijet i njegova živa stvorenja držali svetima, smatrali da imaju duše ili duh. Osoba koja je nanijela trajnu štetu tom svijetu bila je smatrana ludom i protjerana iz plemena. Pripadnici plemena držali su da takva osoba uništava svijet svoje djece i potomaka, što bijaše nezamisliv i neoprostiv čin.

Prastari su narodi razumjeli: kad udariš Majku (Zemlju), uzvratit će ti udarac. Neće se pokunjiti i mirno se prepustiti sudbini.

Smatra li svijet ljudski život vrijednijim od stabla ili lisice? "Voli" li šuma ljude više nego srne? Je li obilje života u oceanima posljedica naše prisutnosti? Je li planet zdraviji zato što smo ga naselili u proteklih 7000 godina od stvaranja prvih gradova/država?

Samo arogancija 'dominatorske' Mlade Kulture mogla je iznjedriti zamisao da je povijest ovoga planeta i ovoga svemira usmjerena samo prema našim životima i ničemu dalje od toga. To je samo ponavljanje iste stare doktrine: zato što smo bili sposobni učiniti/ukrasti/ubiti/osvojiti, neki je Bog bio na našoj strani i zapravo je očito čak i prije tog našeg čina odlučio da

tako treba biti. Umjesto toga moramo sav život sagledati kao svet, baš kao što su to činili naši daleki preci.

Tu zamisao možete podijeliti s drugima. Ispričate im, recite, iznesite mogućnost da svaki put kad gledaju u oči nekog živog stvorenja, zapravo gledaju u oči Stvoritelja. Kako začudna zamisao!

I kako snažna. Možda će to iskustvo promijeniti nečije shvaćanje života, možda će ta osoba odlučiti svoje novo gledanje na svijet podijeliti s još nekim. I tako počinje mijenjanje svijeta.

Nekim ljudima dodir svetoga ili mogućnost prisutnosti Boga u svakodnevnom životu nije dovoljno: oni moraju i *razumjeti*. Iz vlastitog iskustva znam da se osoba koja se oslanja na razum i intelekt mijenja iz korijena čim *shvati* da je način na koji su Starije Kulture gledale na svijet zapravo znanstveno opravdaniji od našega. Ta promjena počinje s našim razumijevanjem "kako stvari funkcioniraju". Iz tog shvaćanja, naša pretpostavka da je sve stvoreno dio nas i mi dio svega stvorenoga — iz čega proizlazi da je *sve* sveto i ima jednaku vrijednost — izrasta iz pretpostavke u činjenicu.

Promijenimo način korištenja tehnologije

Ne možemo varati na DNK. Ne možemo zaobići fotosintezu. Ne možemo reći: "Baš me briga za fitoplanktone." Svi ti sćušni mehanizmi daju preduvjete za život na našem planetu. Reći da nas nije briga, doslovno je isto što i reći "odabrali smo smrt".

- Barbara Ward (1914-1981), Tko govori u ime Zemlje ?

U prvim poglavljima ove knjige istaknuo sam da su naš stil života i — zaista — cijela naša moderna civilizacija mogući samo zato što vrlo brzo trošimo prastari i neobnovljivi izvor energije star 300 milijuna godina: pradaavno sunčevo svjetlo, najviše u obliku nafte, ali također ugljena i plina. Naveo sam brojke koje su pokazale da će se pri sadašnjoj stopi potrošnje taj izvor iscrpiti još za našeg životnog vijeka ili za života naše djece.

Ali stvarni ishod te situacije nije ni približno tako jednostavan. Nećemo se jednoga dana samo probuditi u svijet presušenih benzinskih crpki i prizemljenih zrakoplova.

Umjesto toga, kako će nafte bivati sve manje, tako će joj cijena rasti. Taj porast cijena utjecat će na cijene svega u čijoj se proizvodnji koristi nafta, bilo kao pogonsko gorivo za strojeve, bilo kao sastojak: od plastike do hrane koju jedemo (u čijoj su se proizvodnji koristili strojevi i koja se u prodavaonice doprema kamionima ili vlakovima). Kao i 1970.-tih, kad su cijene nafte nakratko skočile, doći će do privredne krize, povećat će se razlike između bogatih i siromašnih, a društveni poredak zemalja širom svijeta naći će se pod golemim stresom.

Nije nezamisliv povratak uvjeta kakvi su vladali za Velike depresije, a kako svijet sad ima tri puta više stanovnika nego 1930., situacija bi mogla biti samo još gora. Neki futuristi predviđaju 'naftne ratove' i globalne sukobe oko vlasništva nad energetske izvorima.

Kakve god bile pojedinosti učinka što će smanjenje količine nafte imati na svijet, jedno je sigurno: ljudi će biti prisiljeni koristiti manje nafte. Uslijed toga je predviđanje o "još 40

godina i gotovi smo" nerealistično. Umjesto toga, u sljedećih deset ili dvadeset godina kad naftna polja počnu presušivati i kad svjetske države počnu stvarati zalihe nafte koju još imaju, sve više cijene nafte prisilit će potrošače i nacije na način života koji je manje ovisan o nafti.

Koristimo naftu da je jednoga dana ne bismo trebali koristiti

Dok još imamo priliku, počnimo koristiti preostale energetske izvore za razvoj obnovljivih alternativa.

Trenutačno, nafta je pogon visoke peći industrije i vlade. Ali koristimo je na 'jednokratni' način — sagorimo je i to je to, izvora nema i nikad se neće obnoviti.

To je pogreška na koju je Dwight Eisenhower mislio kad je rekao da ulaganjem u izradu bojnih strojeva i oružja krademo od vlastite djece. Ako vlada iskoristi novac dobiven porezom za izradu metka (ili tenka ili projektila), rezultat te potrošnje jest *kratkoročna* stimulacija privrede. Netko će biti unajmljen za izradu tog metka, netko drugi je iskopao i istalio olovo i tako dalje.

Kratkoročno, to stimulira privredu, povećava zaposlenost i troši materijale iskopane, prerađene i proizvedene u industriji. Tu smo kratkoročnu ekonomsku dobit vidjeli tijekom II svjetskog rata, Korejskog rata, Vijetnamskog rata, a i u onim tisućama milijarda dolara koje su tijekom Reaganove vlade bile potrošene na program tzv. *Ratova zvijezda (Star Wars)*.

Ipak, problem je u tome da smo svaki put kad je novac bio potrošen, a poslovi obavljani, udarili u zid. Jedino za što se vojna oprema može uporabiti (gledano ekonomski, a ne politički) jest vlastito uništenje. Kad je metak ispaljen, nema ga više. Ne može se dalje iskoristiti barut koji ga je ispalio ili izobličeni komad metala koji je sad zakopan u nečijem tijelu. Kad uporabimo tenk ili projektil ili zrakoplov bombarder, nema sekundarne dobiti za privredu (naravno, postoji učinak koji proizvedu radnici trošeći plaću koju su zaradili radeći na izradi te bombe, ali to je zanemarivo u usporedbi s učinkom koji bi ta bomba imala na privredu kad bi sama bila "produktivna").

S druge strane, kad se isti taj novac i rad potroše na izradu kamiona tegljača, taj kamion sudjeluje u privredi do kraja svoga vijeka trajanja, potpomažući trgovinu i svakoga dana dodajući vrijednost lokalnoj privredi. To više nije jednokratna potrošnja, nego je postalo nešto što *surađuje s ostatkom sustava* u proizvodnji daljnje koristi.

Gradnja bombardera je jednokratna potrošnja, kao da smo novac bacili u jamu i zauvijek ga zakopali ; gradnja putničkog zrakoplova stvara privredno oruđe koje desetljećima osigurava zaposlenost i uslugu prijevoza tisućama ljudi.

Od posebne su važnosti proizvodi koji tijekom uporabe zarobljavaju svakodnevnu sunčevu svjetlost i preobražavaju je u oblik koji može zamijeniti fosilna goriva. Takvi proizvodi imaju koristan i produktivan život, a također smanjuju buduće potrebe za fosilnim gorivima.

Na njih bi se, kao takve, moglo gledati kao na sredstvo pomoću kojega stvaramo novu uštedevinu umjesto da trošimo staru. Solarne ploče, vjetrenjače, sustavi na vodeni pogon, sustavi za proizvodnju i pohranu vodika: svi oni predstavljaju načine kako se sadašnja količina nafte može uporabiti za ulaganje, a ne za potrošnju.

Ako počnemo mudro koristiti preostale nam izvore fosilnih goriva u svrhu pronalaska načina kako se osloboditi potrebe za njihovom uporabom za proizvodnju topline i električne energije, posljedice situacije "nema više nafte" mogle bi biti ublažene. Istodobno s razvojem i početkom korištenja novih načina dobivanja energije, smanjili bismo potrošnju nafte.

I dok se to na kraju mora dogoditi na globalnoj razini, već se počelo događati lokalno — u domovima i seoskim zajednicama širom svijeta.

Ovdje u Vermontu električna energija je prilično jeftina. Jedan kilovat stoji nas oko devet centa, što znači da 10 stovatih žarulja koje osvjetljavaju različite prostorije u kući na sat potroši manje od 10 centa. Ali to ne može trajati još dugo.

Živjeti "na mreži"

U SAD raste pokret ljudi koji sami proizvode struju. Započet je prije nekoliko desetljeća, većinom u zabačenim mjestima gdje je priključenje na mjesnu mrežu preskupo ili nepraktično. Tijekom proteklih dvadeset godina, uz razvoj učinkovitih i jeftinih sunčanih, vjetrenih i vodenih generatora koji su praktični za kućnu uporabu, taj se način života proširio i na ljude koji cijene svoju neovisnost, na one koji su zabrinuti za buduću dostupnost i pouzdanost opskrbe električnom energijom ili ih brinu ekološke posljedice masovne proizvodnje električne energije.

Sad je većini stanovnika predgrađa i sela u industrijaliziranom svijetu tehnološki moguće proizvoditi električnu energiju za uporabu u svome domu. Japanski Sanyo proizvodi krovne ploče i prozore koji su solarno-električni generatori, a u mnogim dijelovima svijeta moguće je preko vjetrenih generatora koristiti snagu vjetra za proizvodnju dovoljno energije. Cijena električne energije proizvedene preko solarnih ćelija pala je s \$30 po kilovat-satu iz 1975. na manje od 20 centa 1996., što je više nego stotruko smanjenje, a očekuje se da će se u slijedećih pet godina taj iznos smanjiti još deset puta. Baterije za pohranu i inverteri sve su jeftiniji, a ćelije na vodikov pogon (koje zasad koriste samo astronauti) itekako obećavaju, budući da se vodik vrlo lako dobiva propuštanjem električne struje kroz vodu.

Slično, mnoga bi domaćinstva mogla sama uzgajati hranu. Hektar plodne zemlje može godišnje dati 25 tona rajčica ili 20 tona krumpira. U mnogim dijelovima svijeta (pogotovo u malim gradovima u mnogim europskim državama) moderno je dvorišta pretvoriti u vrtove koji često igraju značajnu ulogu u prehrani obitelji. Mnogi Amerikanci još se sjećaju da je to bilo uobičajeno i u Americi u vrijeme Depresije pa sve do završetka II svjetskog rata (zvali su se "pobjedničkim vrtovima").

I sustavi pročišćavanja vode daleko su odmakli, s ručnim obratno-osmozim filterima koji omogućuju detoksifikaciju kišnice i vode gotovo bilo gdje.

Zamisao o odspajanju "s mreže" popularna je u zabačenijim područjima i među onima koji vladu doživljavaju kao zlonamjernu silu. Ali takav je način života u velikoj manjini.

Svejedno, decentralizacija proizvodnje energije, hrane i vode mogla bi biti jedan od načina kako možemo preživjeti nadolazeće promjene u dostupnosti nafte, a da ne padnemo u kaos i tragediju.

Taj pristup obećava jer prema istraživanjima koja je 1990. provela američka vlada, obnovivi izvori energije (sunce, vjetar, voda, biomasa) mogli bi nas opskrbljivati sa 70% količine energije potrebne ovoj državi. Na primjer, samo u Kaliforniji 15.000 vjetrenih generatora sad proizvodi dovoljno električne energije da se osvijetli San Francisco.

Ipak, vladine subvencije za proizvodnju energije najvećim su dijelom ograničene na velike kompanije čija se proizvodnja temelji na uporabi nafte ili ugljena, a koje imaju dovoljno dolara za donacije kampanjama koje se bore protiv donošenja drukčijih zakona. Zabrinut za buduće naraštaje i njihovu ovisnost o nafti koje je sve manje, Jimmy Carter je uveo subvencije za male proizvođače električne energije, što je dalo početni poticaj malom poduzetništvu, ali njih je pod golemim pritiskom velikih kompanija (financijera njegove kampanje) ukinuo Ronald Reagan, jednim od prvih zakona koje je donijela njegova vlada, čime je malu solarnu industriju sasjekao u korijenu. Svejedno, mali se dio te industrije uspio oporaviti, a ljudi sve više i sve češće eksperimentiraju s proizvodnjom solarne, vjetrene i hidroenergije na malo.

Premda se centralizacija na državnoj razini doima ekonomičnom, u konačnici ona to nije. Centralizirane, hijerarhijske strukture urođeno su manje stabilne nego one decentralizirane. Golemi sustavi donose golemu dobit onima koji ih nadziru, ali svojim krajnjim korisnicima nude samo trajnu ovisnost.

U priči koja podsjeća na to kako američke kompanije uzimaju prirodne izvore iz zemalja trećega svijeta, da bi im kasnije prodavale gotove proizvode napravljene od njih (time kontrolirajući poljoprivredu i istodobno uništavajući obiteljske farme), Mahatma Gandhi je za simbol svoga pokreta otpora Britancima uporabio slike jednostavne preslice kojom se vuna ili pamuk pretvaraju u pređu. U to su vrijeme Britanci naredili zatvaranje svih tvornica za proizvodnju odjeće u Indiji, a jeftini su indijski pamuk izvozili u Englesku, gdje su britanski radnici od njega proizvodili odjeću. Premda je to omogućilo zaposlenje mnogim Englezima — bilo je to vrlo popularno u unutrašnjosti Engleske, vrlo isplativo vlasnicima tvornica odjeće, a od političke koristi britanskoj vladi — osiromašilo je Indijce, koji su sad bili prisiljeni skupo plaćati tkaninu uvezenu iz Engleske, a koju su ranije vrlo jeftino i od vlastitog pamuka proizvodili sami.

Gandhi je tražio povratak lokalnoj privredi radije nego centralizaciju na državnoj razini, predlažući neka obitelji — ili na najkrajnjoj točki praktičnosti cijela sela — uzgajaju vlastiti pamuk, neka ga sami ispredu i istkaju te od njega šasiju odjeću. I sam je tako postupao, vlastitim rukama izrađujući odjeću za sebe, a uskoro je logo preslice postao moćnim simbolom promjene širom Indije, kao i neslužbenim znakom njegova pokreta za nezavisnost.

Gandhi je znao da su ljudi neovisniji i slobodniji ako sami proizvode hranu, toplinu i svjetlo. Što je još važnije, obično su i učinkovitiji u iskorištavanju svojih izvora, jer su vrlo dobro upoznati s njima i bliski su im. Gledajući vlastito svjetlo, jedući vlastitu hranu, osjećajući na koži toplinu koju su sami proizveli, izuzetno dobro shvaćaju njihovu važnost i ulogu u ljudskim životima, što je spoznaja koju većina ljudi koji žive "na mreži" nema. Baš zbog toga znanja postaju štedljiviji u korištenju izvora koje su dobili iz vlastitog okoliša.

Očuvanje

Kad smo se u svibnju 1997. preselili u Vermont, brzo smo otkrili jedan od jedinstvenih aspekata života u zabiti u podnožju planine: stalne nestanke električne energije.

Samo u prvih mjesec dana boravka u Vermontu, tri smo dana bili bez struje. Mještani kažu da obično nije tako, nego je te godine vrijeme bilo neuobičajeno loše, ali svejedno smo brzo naučili kako koristiti pomoćni genetaror ili kako osvijetliti kuću svijećama i petrolejkama, te shvatili vrijednost radija i računala koji rade i na baterije.

Što me dovelo do otkrića koliko sam rastrošan u potrošnji električne energije — a kako ju je relativno lako uštedjeti.

Budući da štednja smanjuje potrebu za proizvodnjom, dodatni joj je plus činjenica da čini život "izvan mreže" lakšim.

Uzmite, na primjer, rasvjetu. Tek u posljednjih stotinjak godina uobičajeno nam je da osvijetljena bude cijela prostorija. Prije smo se ograničavali na osvijetljavanje dijela u kojem smo se nalazili: uljanice za čitanje, voštane svijeće za razgovor. Ti su oblici rasvjete trošili neznatno malo goriva — manje od 10-vatne ili 20-vatne žarulje.

Slično, mnogi ljudi otkrivaju da je vrlo zadovoljavajuće živjeti učinkovito i uz maksimalnu iskoristivost. Vožnja biciklom umjesto autom, ponovna uporaba raznih oblika pakiranja hrane, recikliranje kućnog bio-otpada putem komposta, kupnja rabljene odjeće ili prepravak stare, izolacija kuće kako bismo trošili manje energije za zagrijavanje, redovito održavanje auta kako bismo iz njega izvukli 400.000 kilometara i još uvijek ga mogli koristiti. Štedljiv život donosi osjećaj postignuća, osjećaj neovisnosti. Zadnjih godina mnogi ženski časopisi propagiraju štedljivost kao 'moderan' način života.

Svejedno, mnogi ljudi imaju uporan glas u glavi, možda odjek iz Reaganove ere, koji govori da je dobrovoljno ustezanje od potrošnje, odricanje od rasta i natjecanja i stjecanja i dominacije, na neki način priznavanje neuspjeha.

Bi li moglo biti tako?

Baš naprotiv, to je čin samoodržanja i može se okvalificirati kao visoko uspješno ponašanje.

Isključite TV

Kad bismo mogli ušmrknuti ili progutati nešto što bi na pet ili šest sati svakoga dana eliminiralo našu usamljenost pojedinca, spojilo nas s našim bližnjima u blistavoj egzaltaciji privrženosti i omogućilo nam da život u svim njegovim aspektima vidimo ne samo kao vrijedan življenja nego kao božanski prekrasan i značajan, i kad bi ta rajska droga što mijenja svijet bila od takve vrste da se sljedećega jutra možemo probuditi bistre glave i neoštećena tijela — onda bi, čini mi se, svi naši problemi (a ne samo jedan mali problem otkrivanja novih zadovoljstava) bili riješeni u potpunosti, a Zemlja bi postala Raj.

- Aldous Huxley (1894-1963)

Traži se novo zadovoljstvo

Nešto je zaustavilo društveni razvoj našega društva, zamrznuvši većinu ljudi — gotovo cijelu modernu civilizaciju — u nezreloj, mlađoj fazi svjesnosti o životu. Čini se da je to korjenski uzrok zašto su ljudi današnjice sposobni i voljni uništiti vlastiti okoliš zbog kratkoročne dobiti *čak i kad većina ljudi zna da time uništavaju budućnost svoje djece i sebe samih.*

To je pitanje osjećaja povezanosti sa životom i pitanje zrelosti.

Provodeći vrijeme s domorodačkim američkim plemenima i plemenima u drugim dijelovima svijeta, otkrio sam ljude koji žive na način koji je *dnevno i kontinuirano značajan i smislen.* Bio je to nevjerovatan uvid, zapravo gotovo šok za mene, s obzirom da sam odrasao u kulturi koja mi je od najranijih dana govorila da je naš način života najbolji, najslobodniji i najsretniji.

Nakon dodira s ljudima iz Starijih Kultura postao sam uvjeren da je naš osjećaj duhovne 'odspojenosti' otpočeo s našim odspajanjem od prirode. (Jedna metafora za to je progon Adama i Eve iz Rajskoga vrta.) Kad smo odlučili odvojiti čovječanstvo od ostatka prirode, stvorili smo dubok i širok ponor. Kad smo odlučili da je *svijet tu zbog nas i za nas, a odvojen od nas* i da je *naša sveta dužnost nadzirati ga i dominirati njime*, izgubili smo dodir sa silom i duhom koji su nam dali život.

I tako sad imamo ljude koji su duhovno 'odspojeni', žive u kutijama i voze se u kutijama, možda jednom godišnje odu 'u prirodu' da bi dobili mali dodir nečega što je nekoć bilo svakodnevno iskustvo ljudskoga roda. Ti ljudi traže bijeg. Sjede u svojim kućama u gradovima i predgrađima i osjećaju se jedno, ne znajući zašto, utonuli u iskustvo tjeskobe i straha i boli koje ne mogu i ne uspijevaju ublažiti lijekovima, TV-om ili psihoterapijom, jer pogođeni su bolešću duše, a ne uma.

Postali su 'odspojeni'.

Ta je *odspojenost* uzrok zašto je dominantna svjetska kultura zapela u stadiju zakočena razvoja, zašto se više brine oko "ja" i "sad" nego oko očuvanja sutrašnjice, za razliku od Starijih Kultura čiji ljudi potpuno drukčije gledaju na cilj svakodnevnog života i na samo njegovo značenje.

Tijekom prelaska iz djetinjstva u odraslu dob ljudi prolaze mnoge faze. Bebe se rađaju potpuno okrenute sebi, nesvjesne ičega izvan vlastitog trenutačnog iskustva. U određenoj dobi postaju sve svjesnije svoje okoline i svoje uloge u toj okolini. U jednom trenutku bebe shvate da neke stvari mogu postojati premda su nevidljive, kao na primjer igračka ispod pokrivača ili roditelj izvan sobe. Djeca određene dobi postaju sposobna brinuti se o sebi umjesto da u svemu ovise o drugima (roditeljima). Tinejdžeri postaju svjesni društvene strukture među svojim vršnjacima, postaju sposobni preuzeti odgovornosti Čuvanja mlađe djece i tako dalje.

Dio procesa sazrijevanja je pomak s usredotočenosti na "ja" prema osjećaju "mi" — i odgovornosti za druge.

U Starijim Kulturama to nije bio nikakav problem: tradicije su stalno produbljivale i jačale povezanost pojedinca s okolišem i njegovu odgovornost prema zajednici i za nju.

Ali naša Mlađa Kultura tu nailazi na dva problema. Prvo, kad odlučimo za što smo odgovorni, često oko sebe ocrtamo malen krug i kažemo: "Odgovorani sam samo za ljude s kojima sam izravno u dodiru. Nitko drugi nije moja briga."

Takvo gledište često uključuje iznenađujuće djetinjasto vjerovanje da netko drugi negdje drugdje ("nevidljivi roditelji") vodi brigu o stvarima. "Netko je negdje odgovoran za planet — nisam ja." Kako postajemo zreliji, trebali bismo urasti u učinkovitiji pogled na svijet, ali dokazi govore da se u Mladim Kulturama takvo gledište obično ne stvara (nedavno me jedan radijski voditelj izazvao neka mu dam *"samo jedan jedini razlog zašto bi ga trebalo biti briga za to što na Haitiju ljudi umiru kao muhe"*).

Drugi je problem još gori: sve češće se događa da naša Mlađa Kultura zapne u nezavršenoj, nezreloj fazi razvoja, u fazi koja kaže "ja sam središte svemira, ja sam ono što je važno". U toj razvojnoj fazi u djetetovu umu nema ni traga razmišljanja o budućnosti, samo "daj mi sad".

Zašto se čini da naša kultura nazaduje i postaje sve nezrelija, umjesto da napreduje i postaje sve zrelija?

Primarni "nezreli" kulturni koncept — "vi ste najvažnija osoba na svijetu" — svakodnevno nam se izvikuje kroz TV, primarno sredstvo komunikacije u našoj kulturi. Stalna naglašavanja te nezrele poruke drže našu kulturu u stanju nezrelosti, poučavaju naše mlade nezrelosti i priječe nam put u rast i zrelost.

Razlog ustrajnosti i intenziteta tih poruka je jednostavan: kad se ljudi ponašaju kao djeca, želeći trenutno ispunjenje svake želje, idealni su potrošači.

Tek kad isključimo tu poruku možemo započeti put prema zrelosti — a to se u našoj kulturi rijetko događa.

Stvari koje nam privuku pogled, koje nam uđu u uho, stvari su koje nas uzbuđuju. To nije nikakvo iznenađenje, niti je oglašivač koji je to shvatio trebao biti posebno zlonamjerno. Ali kako je reklamna industrija postajala sve vještija, sve sposobnija, ljudi su pronašli sve više uzbuđenja i stimulacije u onome što su reklame nudile. "Gledajte što možete imati," kažu reklame. "Gledajte koliko vam život može biti bolji ili zabavniji."

I rođen je konzumerizam — zamisao da je kupnjom nečega moguće poboljšati život — a televizija ga je pretvorila u čudovište koje proždire kulturu. Savršeno djeluje za dobrobit korporacija i prodavača u "ja-orijentiranom-svijetu", ali potpuno skreće pozornost ljudske rase sa zrelijeg stava i potrebe da život učinimo boljim *za sve nas*.

Konzumerizam je u mnogome postao dominantna vjera moderne Mlade Kulture. Nadjačao je čak i crkve, pretvarajući njihove blagdane u potrošačke orgije, a u današnje vrijeme daleko veći broj ljudi sreću traži u kupnji novih stvari nego u obredima bilo koje organizirane religije.

I premda nisam protivnik sudjelovanja u modernoj trgovini, vidio sam promjene na bolje u odraslima i u djeci čim iz kuće odstrane TV. Dom postaje tiši, ljudi postanu "usidreniji" i stabilniji, počnu primjećivati stvarni svijet.

Isključite TV i umjesto toga sjedite u tišini deset ili petnaest minuta svakoga dana. Uzmite si još nekoliko minuta i prošetajte. Život će vam se promijeniti na bolje, a time ćete doprinijeti i iscjeljenju našeg planeta.

Plemena današnjice: namjerne zajednice

Bez zamisli pojedinca zajednica stagnira. Zamisli umiru bez razumijevanja zajednice.

- William James

U dominantnoj globalnoj kulturi izraz "plemenska organizacija" ima negativne konotacije. Knjige prošloga stoljeća (uključujući tekstove iz antropologije) i westerni snimani u Hollywoodu između 1930. i 1960. plemenski su način života karakterizirali kao nešto jedinstveno "primitivnim" narodima. Takve definicije izvedene su iz 'dominatorskog' gledišta gradova/država Mlađih Kultura, koji sve društvene sustave zamišlja kao hijerarhije autoriteta. Uz hijerarhiju imamo dobro/loše, bolje/ najviše, vladar/podređeni.

Održive plemenske kulture iz prošlosti nisu istrebljivale narode drukčije od sebe, niti su ih pokušavale učiniti "sličnijima sebi", nego su shvaćale i prihvaćale da različiti narodi imaju različite pretke, stilove života, vjeru i tradicije. U plemenskom svijetu, skupine ljudi mogu živjeti jedne blizu drugih, trgovati i surađivati, čak se povremeno i sukobiti, a ipak zadržati jedinstveni identitet. U današnje vrijeme potreban nam je način života koji priznaje ljudske razlike baš na takav način.

Da bi održala svoje 'plemenstvo', plemena zajednički pristanu odbaciti nezdravo ponašanje u kojem jedna skupina pokušava iskorištavati, porobiti, osvojiti ili ubiti drugu: jasno im je da takvo ponašanje donosi samo još više istoga i da će im se na kraju sve to vratiti. Plemena se općenito ponašaju kao da su u ovome životu i na ovome svijetu svi zajedno i baš iz toga razloga su se kroz povijest složili i u tome da će zadržati svoje jedinstvene osobnosti, koje zauzvrat osiguravaju ljudsku raznolikost.

Plemena i zajednice

Najtemeljnija plemenska jedinica je obitelj. Mnoga plemena u mjestima poput pustinje Kalahari sastavljena su od samo jedne proširene obitelji, koja broji desetak ili nešto više ljudi. U zapadnim društvima nailazimo na obitelji koje su se organizirale u nešto slično plemenima: U Americi su Kennedyjevi općepoznat primjer. Među njima postoji osjećaj "ovo smo mi". Kad Čovjek na svoju obitelj gleda kao na pleme, lakše je izgraditi vlastiti osjećaj identiteta, snagu, otpornost i životno važan osjećaj pripadnosti.

Mnogi su današnji ljudi izabrali žrtvovati obiteljsku kulturu (u kojoj je važno biti zajedno, izgraditi osjećaj zajedničkog iskustva) zbog kulture konzumerizma. Oženjeni parovi oboje rade kako bi si mogli priuštiti veću kuću ili noviji auto, premda bi manja kuća i stariji automobil roditeljima omogućili da više vremena provedu kod kuće s djecom ili jedno s drugim. Žrtvuju vrlo važne obiteljske obrede zbližavanja koji sežu u plemensko doba, obrede poput

zajedničkog objeda ili razgovora, i posvećuju sate i sate gledanju televizije koju financiraju korporacije i njihove promidžbene poruke.

Ipak, sve više ljudi u posljednje vrijeme odabire jednostavan život. Odabiru smanjiti količinu vremena provedenog u poslovnom svijetu kulture dominacije (i s njezinim primarnim promoterom: televizijom) i tu energiju usmjeriti u vlastitu obitelj, koja je — u vrlo doslovnom smislu riječi — njihovo pleme.

Moguće je napraviti odmak od ludila televizije/konzumerizma/masovnih medija i parole "još, još, još!" te promijeniti vlastitu svijest i ponašanje. Jedan način da se to postigne jest da se sve članove obitelji izravnije uključi u svakodnevne životne potrebe. To omogućuje ljudima da osjete i shvate povezanost između vlastitog truda i — na primjer — hrane koju jedu ili topline u kojoj uživaju.

Među svjesnim ljudima raste "pokret seobe" u mjesta gdje je oko kuće dovoljno zemlje za vrt u kojemu si mogu uzgajati hranu i dovoljno stabala za održivu stopu sječe za ogrjev. Moguće je pronaći vlastiti izvor vode, saznati kako proizvoditi električnu energiju, sagraditi podrum za skladištenje zimnice. Živeći manje štetno i s manje utjecaja na Zemlju, ljudi počinju birati život mjesnih obiteljskih plemena.

Namjerne zajednice

Sljedeći korak dalje od obiteljskih plemena su plemena koja povezuje zajednički interes.

Takva su plemena sastavljena od ljudi koji žive zajedno na određenom području, dijele zajedničke izvore hrane, surađuju u stvaranju izvora energije i mjesta za život. Primjere za takva plemena 'druge razine' nalazimo u životima američkih Indijanaca, kao i u pričama Europljana koji su se naselili na američkom zapadu. Stvorili su zajednice povezane željom za preživljavanjem i na taj su način postigli određenu sigurnost i stabilnost.

Uz brigu za preživljavanje, zajednica ima dva važna aspekta: sigurnost i ljudsko međudjelovanje. To su bili temelji zajednica otkad su prvi praljudi zapalili vatru (*fosilni nalazi pokazuju da je Homo erectus živio plemenski i koristio vatru prije nekoliko milijuna godina, a vatra se otada nadalje povezuje s predljudskim i ljudskim ostacima*) i okupili se oko nje u nadi da će čarobna toplina otjerati zle duhove, tigrove i medvjede.

Prije mnogo godina Sigmund Freud istaknuo je da se bilo koja skupina ljudi — bilo u tvrtki, zajednici ili čak i narodu — na kraju okupi u strukturu obiteljskoga tipa. Pojave se roditeljske figure, dođe do bratskih nesuglasica, a ljudi si u zajednici nalaze niše i uloge koje često odgovaraju onima koje su imali u vlastitoj obitelji: zločesto dijete, slatko malo, mali profesor, hranitelj, začetnik itd. Freud je nadalje pokazao kako je u situacijama kad su roditeljske figure nezdrave (kao što se dogodilo u Hitlerovoj Njemačkoj), nezdrava i čitava nacija, u ovom primjeru njemački narod (*zanimljivo je nagađati kakav je učinak imala televizija na stvaranje "nacionalnih" ili "globalnih" zajednica, koje stvaraju i vode korporacije i njihovi sponzori, a za vlastite interese. Proučavanja pokazuju da ljudi koji provode 4 do 5 sati dnevno pred televizorom postaju sve manje povezani sa svojim zajednicama. Taj su fenomen u Wall Street Journalu nazvali "smrću kuglačke lige", a natjecateljski karakter televizije vodi prema raspadu mnogih tradicionalnih dobrovoljnih društvenih organizacija*).

Shvaćajući da se to oponašanje obitelji događa u svim zajednicama, bez obzira na veličinu, važan prvi korak prema stvaranju zajednice jest stvaranje sigurne i funkcionalne strukture.

S takvom strukturom ljudi eksperimentiraju već stotinu tisuća godina ili čak i dulje. Ono što je iz toga evoluiralo kao najfunkcionalniji, najstabilniji i najodrživiji oblik ljudske organizacije jest decentralizirana, maloplemenska, demokratska zajednica jednakih, kakvu imaju Šošoni i drugi urođenici širom svijeta.

Pažljivim izborom vođa koji su pokazali svoju sposobnost skrbi za druge - to jest koji se mogu suzdržati da ne 'pušu u vlastiti rog' ili da ne budu sebični, a spremni su davati, davati i davati, ne dobivajući mnogo zauzvrat — plemenske zajednice tradicionalno su osiguravale i "roditeljski" model za zajednicu i osjećaj sigurnosti koji je ljudima potreban da bi si mogli dopustiti potpuno 'uranjanje' u zajednicu, bez oklijevanja ili straha.

Ti stariješine u samoj su jezgri zajednice: nositelji su njezine akumulirane mudrosti. Oni su vođe u određenim područjima, jer su u tim područjima pokazali stručnost ili iskustvo ili mudrost. Gubitkom naših starih (često u staračkim domovima), a pogotovu zamjenom međudjelovanja s njima televizijom koja živi od korporacijskih reklama, izgubili smo neprocjenjivu zalihu akumulirane mudrosti i lokalnoga znanja. Ali možemo je ponovno početi graditi stvaranjem zajednica na način koji cijeni mudrost iskustva.

"Vodstvo" plemenskih stariješina ne znači moć, kao u hijerarhijskim Mladim Kulturama: bliže je onome što bismo nazvali 'odgovornošću'. Bez takvih učinkovitih i brižnih vođa, ljudske zajednice neizbježno propadaju. Ako nema roditeljskih figura ili su nedostupne, nepristupačne, kritične, čak i sklone nasilju, zajednica često oboli poput stabla koje trune iznutra i koje se na kraju sruši.

Kad članovi zajednice osjećaju da je zajednica lažna, da postoji iz razloga koji nije sukladan njihovim potrebama (sa svrhom da im se nešto proda, da ih se nadzire ili na neki način iskoristi), zajednica opet propada. Članovi zajednice gube zanimanje za održavanje ulica čistima, za obnovu fasada itd. ili se počnu ponašati destruktivno. Nesretne rezultate takvih slučajeva vidimo u našim velikim gradovima, ali nailazimo na njih i u malim sredinama i zajednicama u kojima su tradicionalna međudjelovanja zamijenili sati sjedenja pred televizorom.

Svejedno, male zajednice postaju značajna pojava u svijetu. Sve je više i onih koji su se isključili s energetske mreže, a ti bi drugi mogli imati još veći učinak jer utjelovljuju i promiču vrijednost nezavisnosti i samostojnosti. Samim svojim postojanjem šalju tu zamisao u eter, u kolektivnu svijest, u ono što Rupert Sheldrake naziva morfičnim poljem. Postaju neovisni o modi korporativnih i političkih interesa koji su zauzeli uloge vladara, onih koji definiraju i odražavaju našu domina-torsku kulturu. Također su odvojeni od velikih gradova koji su najjasnija personifikacija duhovne 'odspojenosti' naše kulture gradova/država.

Neki ljudi kažu da su male plemenske zajednice loša stvar, jer se ponekad radi o kultovima. Kultovi su kradljivci duša, entiteti koji nadziru um i obeshrabruju pojedinačnu inicijativu te idu za tim da nadziru ne samo djela nego i misli svojih članova. U potpunosti se slažem da su takve skupine samo još jedan oblik dominacije i da ih treba zaobilaziti u širokom luku i izbjegavati pod svaku cijenu. Pametno je izbjegavati svaku osobu ili skupinu koja tvrdi da je put do božanskoga, spasenja, prosvjetljenja, sreće, slobode ili jasnoće dostupan isključivo

kroz njih. To je definicija kulta i postaje posebno očigledna kad se jedna osoba ili vođa organizacije ili zajednice proglasi "vratima do božanskosti".

Ali uz tu jednu iznimku, male nezavisne i samostojne zajednice imaju najveću sposobnost preživjeti normalne cikluse procvata-i-propasti kroz koje prolaze naša kultura i naša privreda, a još su veći izgledi da će preživjeti velike katastrofe koje nas možda čekaju kad počne nestajati nafta. Ruralne zajednice, od Mormona u Utahu do Amiša u Pennsylvaniji (bez obzira na njihovu vjersku filozofiju), preživjele su Depresiju, ratove, vremenske nepogode, privredne teškoće, a sve to zahvaljujući dijeljenju izvora i jedinstvenom, ujedinjenom nastupu.

Posjet "namjernoj zajednici"

Popularno je pogrdno govoriti o 'utopijskim zajednicama', pogotovo u znanstvenim radovima na temu očuvanja okoliša, ali takve zajednice imaju povijest uspješnosti i preživljavanja teških vremena. Od malih gradskih zajednica rane Amerike do komuna raštrkanih od Vermonta do Kalifornije do Balija, od izraelskih kibuca do domorodačkih društava, mala plemenski organizirana društva zaista funkcioniraju.

Jedna od modernih inačica takvih društava naziva se "namjerna zajednica". Često su organizirane kao male korporacije, gdje svi imaju udio u vlasništvu nad zemljom, ali obitelji su vlasnici kuća i zgrada natoj zajedničkoj zemlji. Ako netko želi otići, prodaje svoje 'dionice' i zgrade ostatku zajednice. Ako se netko želi pridružiti, mora proći provjeru i dobiti odobrenje cijele zajednice. *Imenik zajednica* navodi brojne takve zajednice širom svijeta, a sadrži i poglavlja s uputama kako osnovati takvu zajednicu.

U ljeto 1997, čitajući taj imenik, Louise i ja saznali smo da jedna takva zajednica postoji nedaleko od nas. Osnovali su je prije nekoliko desetljeća ljudi koji su željeli novi način života i koji su u tome i uspjeli. Stupili smo u vezu s njima i zamolili ih da nam dopuste posjet.

Quarry Hill je najstarija namjerna zajednica u Vermontu, a izvorno je zamišljena, prije pedeset godina, kao mjesto za odmor pisaca i umjetnika. Osnovali su je Irving i Barbara Fiske, a njihova zajednička vizija i misija je nenasilan odgoj djece. Šezdesete su donijele promjenu, a isto je donijela i Irvingova općinjenost radovima Williama Blakea i ostalih filozofa i mistika. Sad se tu na više od 100 hektara planinske zemlje čija ljepota oduzima dah nalazi 26 kuća, kao i privatna škola u kojoj se njihova vizija provodi u djelo. Louise i ja proveli smo jedan dan u Quarry Hillu, razgledavajući zemljište i kuće, upoznavajući ljude i saznajući njihove priče.

"Jedna od stvari koje najviše volim o ovome mjestu jest osjećaj sigurnosti," kaže Judy Geller, ravnateljica škole, koja u toj zajednici živi već 20 godina. "Ljudi su vrlo tolerantni. Ovdje možeš biti tko jesi. Prihvatljivo je i posve sigurno biti ono što jesi."

Premda je Quarry Hill najstarija, nije i jedina zajednica u Vermontu. Samo u toj ih je državi u *Imeniku* navedeno desetak, a u cijelim SAD preko 500, a urednik *Imenika* ističe da je nekoliko stotina zajednica zatražilo da ih se ne navede u popisu (pretpostavljam da su 'pune'), tako da ih zapravo ima oko tisuću.

Zajednice nisu iste, a većina ih ne funkcionira na principu komuna, to jest zajedničkog vlasništva nad jednim dijelom zemljišta. Temeljna struktura svih zajednica jest okupljanje skupine ljudi koji su izabrali živjeti zajedno iz određenog razloga. Ti razlozi idu od političkih ili ekoloških ili duhovnih ili glazbenih do zdravstvenih, obrazovnih itd.

Postoji mit da su suvremene namjerne zajednice zaostatak hipijevskog stila života iz 60-tih, te da su sve takve zajednice umrle s dolaskom Reaganomije i Vuppieja. Ali to je samo to: mit. Namjerne zajednice postoje otkad je čovjeka, a moje mi iskustvo kazuje da suvremene namjerne zajednice nemaju nikakve sličnosti s nekadašnjim hipijevskim utočištima.

Suvremena predgrađa ili — kad smo već kod toga — kvartovi u gradu, također su zajednice. Ljudi su odabrali tamo živjeti, obično iz razloga vezanih za kvalitetu života ili blizinu posla. Ali u takvim tipovima zajednica nema strukture koja određuje tko se može doseliti: ako imaš novca, možeš kupiti kuću.

S druge strane, u namjernim zajednicama, zajednički razlog (koji nadilazi jednostavan odabir mjesta života) obično je prvi filter koji osigurava da ulazak u zajednicu zatraže samo ljudi koji imaju zajedničke ciljeve. Dok je u suvremenim kvartovima ili stambenim zgradama moguće živjeti godinama, a da nikad ne podijeliš obrok sa svojim susjedima, takvo je nepovezano postojanje gotovo nezamislivo u namjernoj zajednici.

Loša strana tog postupka odobravanja pristupa novih članova jest to da zajednice lako postanu previše homogene. Čak i uz pretpostavku da nema problema s pojavama poput rasizma, jer su članovi zajednice dobronamjerni ljudi, među zajednicama još uvijek postoji sklonost nesvjesnom/nenamjernom odabiru istih radije nego različitih. U Quarry Hillu mi je nekoliko stanovnika istaknulo da im je raznolikost izuzetno važna i da je to jedna od stvari koja njihovu zajednicu čini tako jakom. Među stanovnicima ima bijelaca, crnaca, Amerikanaca, Nijemaca, čak i jedan Novozelandačin, a dobni raspon kreće se od 1 do preko 80 godina starosti. Bilo bi mudro da osnivači budućih zajednica imaju takve stvari na umu.

Namjerne zajednice obično izniknu iz jednoga od četiri korijena.

Genetika

To je osnova tradicionalne plemenske zajednice — svi su članovi proširene obitelji. To je temeljni tip zajednice kakvu nalazimo među domorodačkim narodima širom svijeta, a to je bila jezgra zajednice među ljudima i praljudima doslovno milijunima godina. I premda je takav tip zajednice vrlo uobičajen i čest među domorocima (na primjer, postoji više od 600 domorodačkih sjeverno američkih plemena), rijetko je temelj namjerne zajednice.

Ipak, ponekad se događa prirodno, tijekom vremena: zajednica Oneida u državi New York osnovana je 1848. i sad je nastanjuju četvrti i peti naraštaj, a u Quarry Hillu stanovnici uključuju djecu i unučad osnivača i prvih stanovnika.

Jedna od prednosti genetičke zajednice jest osjećaj kontinuiteta i povezanosti sa svojim precima, što vodi poštovanju prema starijima i mladima: stariji imaju znanja prošlosti, a mladi nose znanja budućnosti. Držao sam govor na konferenciji domorodačkih plemena pod pokroviteljstvom Sveučilišta Oklahoma (bio sam jedan od samo 5 ili 6 bijelaca među 400+ sudionika), a tijekom ceremonije otvorenja zatražili su blagoslov starješina. Na pozornicu se uspelo 44 sijedih muškaraca i žena, a jedan od njih poveo ih je u zajedničku molitvu na svom materinjem jeziku. Tad je iskazano poštovanje i zahvalnost čovjeku koji je doveo najviše starješina.

Tijekom te konferencije, svaka je osoba tijekom predstavljanja uz svoje ime uključila i plemenski identitet (a obično i svoje 'indijansko' ime na materinjem jeziku). Ti su identiteti stvarni i čvrsti i od velikog značenja za domorodačka plemena. Kiowa se ne bi predstavio kao Navajo ili Cree, ništa više nego što bi se medvjed u divljini pokušao ponašati kao jazavac. Zapravo, mnogi domorodački koncepti identiteta, svrhe i pozitivnog značaja "različitosti među ljudima" utemeljeni su na promatranju životinja u prirodi, načina njihove prilagodbe okolišu i različitih stilova života.

U modernoj Americi popularno je takav koncept nazvati rasističkim. Kad je Malcolm X govorio da bi ljudi afričkoga podrijetla trebali utemeljiti vlastiti osjećaj identiteta, vlastite obrede i kulturu, umjesto da jednostavno pokušavaju biti dijelom "bijeke kulture", mnogi su ga nazivali rasistom, bijelci i crnci podjednako. Slično, pripadnici bijelog separatističkog pokreta izraz "rasist" definiraju vjerovanjem da bi rase trebale živjeti odvojeno i ne miješati se. Razlog zašto je "rasist" negativan izraz i zašto je takva vrst odvajanja naroda često razorna u modernoj Americi, jest činjenica da je naša kultura u kojoj se to događa kultura dominacije.

U domorodačkim sjeverno američkim Starijim Kulturama (kulturama suradnje), savršeno je prihvatljivo (zapravo, poželjno) biti plemenski/genetički različit i zadržati taj odvojeni identitet, *jer ta razlika ne implicira nadmoć, podređenost ili moć... nego naglašava raznolikost*. S druge strane, rasisti naše suvremene kulture, koji dolaze sa stajališta Mlade Kulture i njezine devize "netko je na vrhu, drugi su na dnu", predstavljaju vrlo stvarnu etičku i kulturološku dilemu za one koji bi makar samo spomenuli temu genetičkog plemenstva. Starosjedilačko američko plemenstvo, (koje neki bijelci nazivaju rasizmom), za njih dobro funkcionira, jer u većini slučajeva polaze sa stajališta Starije Kulture i njezina pogleda na to što te plemenske/rasne/ancestralne razlike znače: različite vještine, nešto novo što može pridonijeti većoj kulturi i zamisao da ljudi različitih tradicija, različite vjere i načina života nisu nešto što je samo prihvatljivo, nego je i poželjno.

Naša Mlada Kultura je kultura koja upija, proždire sve što joj je na putu (kao što je to rekao Malcolm X) i izvlači korist iz svega i svakoga, ali ne za cijelu kulturu nego samo za one koji je drže pod nadzorom. To je razlog zašto je jedna od glavnih priča naše kulture ona koja kaže da je "ono što je različito od nas loše", ma kako naša kultura lijepo umatala tu priču u izraze poput "velikog lonca za taljenje" i "kulture duginih boja". Činjenica je da Amerika (i veliki dio ostatka svijeta) postaje ponovno podijeljena u plemena, ali većina tog ponovnog okretanja plemenstvu događa se uzduž rasnih linija i ima tragične posljedice.

Razlog za tu nefunkcionalnu, rascjepkanu i često nasilnu podjelu na plemena jest činjenica da je naša Mlada Kultura davno uništila plemena iz kojih su došli bijelci, crnci i ostale rase, pa ti ljudi više nemaju "polazišnu točku" s koje bi krenuli u ponovno stvaranje značajnih i konstruktivnih plemenskih obreda i ceremonija. Posljedice se najbolje vide među bandama (plemenima) u velikim gradovima, ali vidljive su u cjelokupnom društvu.

Na mnogim je mjestima jasno vidljivo da ljudi osjećaju potrebu za tim osjećajem "plemenskog" identiteta, recimo — po mome mišljenju — u New Ageu (pokretu Novog doba), koji je sastavljen gotovo isključivo od bijelaca koji su izgubili plemenske veze prije više tisuća godina, kad su Rimljani, Turci, Huni i ostali harali Europom i uništavali ili asimilirali plemenske narode. U paganizmu, wicci, animizmu i desecima manjih 'izdanaka', nailazimo na pokušaje (od otmjenih do smiješnih) oživljavanja drevnih obreda Druida, Kelta ili Nordijaca i drugih, te njihova uključenja u živote današnjih ne-plemenskih potomaka tih plemena. Problem je u tome što je uništenje tih plemena bilo tako potpuno (ranije sam spomenuo Cezarove progone i istrebljenje Kelta i Druida te tisućljeće prisilnog pokrštavanja plemenskih naroda po cijeloj Europi i drugdje), da je ostalo vrlo malo na čemu bi se moglo graditi. Nitko živ se više ne sjeća jezika Kelta, njihovih tradicija i običaja, njihovih mitova o postanku, njihovih svetinja i obreda. Povezanost je posve prekinuta, do te mjere da su čak i njihova sveta mjesta sustavno razarana.

Jedna od vrućih tema na konferenciji američkih starosjedilaca bilo je pitanje što bi trebali učiniti kad im se bijelci obrate tražeći odgovore na 'duhovna' pitanja. Sjedio sam na radionici gdje je to bila glavna tema: jedna je strana zastupala stajalište da "Indijanci imaju obvezu prema svijetu" i da trebaju dijeliti svoje znanje o tome kako organizirati učinkovite plemenske zajednice i o duhovnosti koja uključuje poštovanje Zemlje; druga je strana tvrdila da su ti "ubilački Anglosaksonci" jednom već dali sve od sebe "da nas istrijebe" i da bi se domorodački starosjedioci trebali distancirati od tih "poludjelih bijelaca" i "pustiti ih neka se međusobno poubijaju, kao što su pokušali ubiti nas."

Jedan je govornik u obranu stava da bi plemena trebala pomoći bijelcima i naučiti ih kako se stvaraju plemenske zajednice, rekao: "Među bijelcima samo još Židovi imaju kakav-takav osjećaj plemenske pripadnosti. Još uvijek imaju svoje plemenske običaje i svete predmete, još uvijek imaju osjećaj krvne povezanosti. Ostali su izgubljeni i zavidni zašto što su izgubili svoj plemenski identitet, zato ima toliko antisemitizma među bijelcima i crncima."

To je vrlo pojednostavljeno gledište, ali zanimljivo je razmotriti ga: ljudima trebaju plemenski obredi i osjećaj povezanosti s genetskim plemenskim korijenima. Plemena koja se temelje na starijoj kulturi suradnje, a ne hijerarhijskoj Mlađoj Kulturi dominacije (na primjer, trenutno ne postoji nikakav židovski papa ili kralj) imaju više izgleda da će preživjeti (čak i progone) bez posezanja za silom, nasiljem ili prijetnjama vječnim prokletstvom svih onih koji se s njima ne slažu.

Svejedno, šteta je učinjena. Ne znam ništa o plemenskim običajima svojih norveških i velških predaka (a ti su običaji stari i 20.000 godina), kao što ne znaju ni ljudi koji još uvijek žive u tim nekoć plemenskim zemljama. Kad bih poželio osnovati zajednicu i kad bih oglasio da tražim "Norvežane i Kelte", to bi bilo u najmanju ruku besmisleno, a u najgorem slučaju rasistički. Većina pripadnika naše Mlade Kulture koji bi željeli pokušati živjeti načinom života Starijih Kultura morat će se osloniti na druge tradicionalne načine stvaranja zajednica.

Karizmatično vodstvo i zajednička vizija

U povijesti, to je bila temeljna polazišna točka većine ne-genetičkih plemenskih namjernih zajednica: netko ima ono što drugi drže veličanstvenom zamisli, a uz to i karizmu i vještine

okupljanja ljudi oko sebe. Umnogome je začetak zajednice isti kao i začetak vjere: zapravo, mnoge suvremene vjere počele su kao zajednice okupljene oko snažnoga vođe (ili oko sjećanja na snažnoga vođu, uz snažnog suvremenog "drugoga vođu"). Premda sigurno postoje i vjere koje nisu počele na takav način, ne mogu se sjetiti nijedne — sve za koje znam, od velikih (židovstvo, budizam, islam, kršćanstvo itd.) do malih (mormoni, metodisti, sufisti) počele su na takav način. Baš kao što su mnoge vjere izbljebile, pogotovu divlji izdanci sekta glavnih vjera, tako su nestale i mnoge zajednice. Obično su razlozi isti: vođa odustane, odseli se ili umre. Čini se da su zajednice koje prežive taj prijelaz iz snažnoga vodstva u snažnu zajednicu one u kojima je vođa dopustio raspodjelu moći unutar zajednice i ostavio nasljeđe u obliku vizije koju ljudi dragovoljno i puni ushita nastavljaju nositi u budućnost.

Don Calhoun, suprug suosnivačice Quarry Hilla — Barbare Fiske, i njihov 'kućni' filozof, u svojoj je knjizi *Spirituality and Community (Duhovnost i zajednica, 1995)* na tu temu napisao:

Zajednice, baš poput intimnih veza, moraju riješiti problem očuvanja bliskosti i individualnosti. Jedna od opasnosti je da će indivisualisti-izbjeglice pred društvenim ugnjetavanjem koji bivaju privučeni u dragovoljne i namjerne zajednice toliko ustrajati na tome da 'ostanu svoji' i 'rade što ih je volja' da će zajednica krenuti na put prema anarhiji. Suprotna je opasnost to da će zajednica toliko ustrajati na potpunom uključenju u njezine ciljeve da će osobna individualnost prestati postojati.

Rješenje koje predlažu Don i mnogi drugi jest zajednička vizija, gdje je pojedinac istodobno veći i manji od zajednice, a oboje služe jedno drugome u organskoj ravnoteži koja promiče individualan rast, a istovremeno učvršćuje osjećaj zajedništva koji je temeljna i praiskon-ska ljudska potreba. Kao što je Don napisao:

Kako se, na kraju, mogu prijeći prepreke koje sam opisao i kako ostvariti duhovno zajedništvo? Mislim da je to unutar zajednica moguće samo kroz transcendentnu viziju, koja je osjećaj zakopan u svakoj osobi, a koji kaže da je svatko u zajednici dio svakog drugog — radilo se o imućnijima ili siromašnijima, inicira-nima ili neiniciranima, muškarcima ili ženama, heteroseksualcima ili homoseksualcima, crncima ili bijelcima, židovima ili nežidovima, djeci, tinejdžerima, odraslima ili starcima — i da su uz tu 'jednost' svi oni dio ostatka živog univerzuma i od njega neodvojivi. Ta vizija nije nešto što neka elita može monopolizirati, nego je nešto što je — kako to kvekeri kažu — "dio Boga u svakoj osobi". Samo tako zajednica može postati zajednicom, a njezini članovi shvatiti da spas leži u korištenju vlastite moći za spas ostatka svemira.

To ne mora značiti da zajednica mora biti duhovna ili vjerski usmjerena da bi bila uspješna. Zapravo, samo 35% zajednica navedenih u *Imeniku* su vjerske ili duhovne. Shodno tome, to ne znači niti da je potrebno hijerarhijsko vodstvo: samo 9% izjašnjavaju se kao zajednice u kojima vlada hijerarhija ili jednovlašće. Većina zajednica su demokratske. Ali zdrava zajednica je ona koja skrbi za pojedinca i obitelj: za mnoge je to samo po sebi definicija jedne važne vrste duhovnosti.

Životna misija ili djelo

Premda vam se to možda čini kao isto što i imati zajedničku viziju, zapravo ide korak dalje. Najuspješnije zajednice koje sam tijekom godina upoznao su one koje zajedničku viziju *provode u djelo*.

To ide od života posvećenog prosvjetljenju drugih (kao u meditacijskim zajednicama), do kršćanskog stila života kakav vidimo u komunalno organiziranim kršćanskim zajednicama (koje spadaju u skupinu koja najbrže raste), ali uključuje i zajednice organizirane oko određene misije, kao što je briga za zlostavljajuću djecu (kao što je *Salem*, zajednica koju smo osnovali 1978). Moje zapažanje jest da je rad izuzetno važan za zajednicu.

Rad u zajednici služi kao točka galvanizacije, kao zajednički trud koji provođenjem u djelo otjelovljuje viziju zajednice. To je svakodnevni podsjetnik, svakodnevni korak prema zajedničkom cilju zajednice (koji obično nije ostvariv u samo jednom životnom vijeku).

I u životu pojedinca postoje paralele s tim. Kad osoba nema osjećaj misije ili svrhe u svom poslu, život joj često klizi, bez kormila, prema tupom dvodimenzijском postojanju. Moguće je bijeg u droge, alkohol, televiziju, ponašanja poput seksualne ovisnosti ili kockanja. Osoba je izgubljena i čini joj se da je život bezukusan. Na kraju života ostaje samo žaljenje i praznina.

S druge strane, osobe koje imaju osjećaj misije u svome poslu sretnije su, motiviranije, produktivnije i vjerojatnije je da će ostati zdrave, fizički, emocionalno, psihološki i duhovno. Ta poveznica između posla i osjećaja misije ili svrhe dokumentirana je u desecima — možda stotinama — psiholoških studija i industrijskih analiza u posljednjih pedeset godina. To nam pokazuje jednu kardinalnu točku u tome kako stvoriti i održati uspješne zajednice.

Zajednička briga za opstanak

Kao što je opisano u ovoj knjizi, a i mnogim dugim knjigama, svijet i njegovi stanovnici suočeni su s vrlo ozbiljnim problemima. Početak 21. stoljeća nije prvi put da nam se to događa. Praktički od početka čovječanstva, a svakako u teškim vremenima, ljudi su se okupljali u zajednice da bi osigurali vlastito preživljavanje i opstanak svoje obitelji.

Povijest namjernih zajednica u SAD pokazuje: stvaranje zajednica bilo je na vrhuncu za vrijeme Velike depresije, tijekom depresije koja je uslijedila nakon Građanskog rata, tijekom 1960-tih kad su mnogi mladi smatrali da je njihova vlada poludjela poslavši više od 50.000 njih u smrt u Vijetnamu. Čini se da dolazi do novog vala osnivanja zajednica, najvjerojatnije uslijed zajedničkog shvaćanja da bi stvari mogle postati vrlo teške i da je kroz teška vremena lakše proći okupljanjem u zajednice nego sami.

Takve vrste zajednica, premda najčešće u teškim vremenima, često su i prve koje propadaju. Po završetku krize nestaje zajednička misija i svrha pa se članovi osipaju i na kraju se zajednica raspadne. Ako i prežive, često se pretvore u male gradove i na kraju izgube osjećaj zajedništva.

Louise i ja jednom smo posjetili jednu od čuvenih komuna iz 1960-tih, otkrivši da su zemljište i sve tvrtke nedavno privatizirane (zajedničko vlasništvo bilo je jedan od njihovih zaštitnih znakova), da se mnogi više ne drže vegetarijanske prehrane, te da većina ljudi slobod-

dno vrijeme provodi gledajući TV (što je prije bilo *verboten*). Pošli smo do amfiteatra u prirodi, poznatog po nedjeljnim jutarnjim okupljanjima i otkrili da smo jedini koji su se tog nedjeljnog jutra tamo pojavili. Gotovo sve aktivnosti zajednice — osim onih vezanih za upravljanje i godišnje zabave — potpuno su zamrle. U tom se smislu ta nekoć zdrava zajednica pretvorila u podskupinu ostarjelih hipija. Kad se zajednička vizija počela mrviti (kao rezultat krize vodstva) pojedinačni su interesi nadjačali sav osjećaj misije i svrhe pa se zajednica pretvorila u gradić. Doduše, moglo bi se reći da je u tom smislu njihova zajednica "uspješna", jer sad su zajednica "zajedničkog opstanka". Naša su zapažanja da je ta zajednica sad vrlo krhka, jer izgubila je vodstvo i osjećaj misije i svrhe.

To je opasnost 'uskakanja' u zajednicu, a da se prethodno ne prođe temeljna vježba određivanja vlastitih životnih ciljeva, misije i svrhe. To je opasnost s kojom su suočeni osnivači zajednice ako ne prođu kroz sličnu skupnu vježbu. Kad je misija članova zajednice osigurati si krov nad glavom, bolje bi im bilo da ostanu u kakvom predgrađu. S druge strane, njihov rad može biti od vrste koja mijenja svijet — ako dijele zajedničku viziju, ako je svakodnevno provode u djelo, ako se ljudi okupljaju u ime zajedničkih vrijednosti i svrhe.

Razmotrite koliko bi vam drukčiji život bio kad biste zajedno s desetak obitelji sličnih stavova i razmišljanja okupili sredstva i kupili dovoljno zemlje da na njoj možete uzgojiti veći dio hrane za sebe i imati dovoljno drva ili solarne energije za zagrijavanje domova.

Zamislite da usred svega toga još surađujete u nečemu što pridonosi ostvarenju zajedničke misije, pa makar to bilo i nešto tako malo kao što je jutarnja molitva, koja isijava snagu preobrazbe za cijeli planet, ili nešto tako veliko kao što je objavljivanje knjiga-vodiča koje bi drugima pomogle da pronađu put, ili otvaranje centra za pouku o prirodnim iscjeliteljskim metodama ili preživljavanju, ili bilo što drugo što je od važnosti i značaja.

Naravno, to nije ograničeno samo na ruralna područja. Pokret su-stanovanja jača u Americi i u Europi, gdje u gradovima veličine Berlina ili New Yorka skupine ljudi kupuju cijele gradske četvrti kako bi živjeli jedni blizu drugih, a često pretvaraju ravne krovove u vrtove ili male parkove. U manjim i srednjim gradovima to je još lakše postići, kao što pokazuje uspjeh zajednice Ten Stones pokraj Burlingtona u Vermontu.

Glavnu opasnost zajednicama predstavlja omča oko vrata koju hijerarhijski korporacijski modeli zapošljavanja zatežu oko vrata pojedinca. Toliko potpuno isišu životnu energiju ljudi u pothvatima koji su samo marginalno povezani s preživljavanjem ili zabavom da su ljudi na kraju dana iscrpljeni i sposobni samo za nekoliko sati gledanja TV-a i rušenje u krevet.

Dakle, primarni ključ uspješne dugoročne zajednice jest međupovezanost članova u svemu što se tiče opstanka ili preživljavanja. Možda svi žive i rade zajedno (poput cirkuskih zajednica ili zajednica za zlostavljanu djecu koje smo Louise i ja osnovali u New Hampshireu 1978); ili rade zajedno, a žive u odvojenim domovima/susjedstvima (kao što je slučaj s mnogim malim tvrtkama ili zadrugama); ili rade na način koji im međusobno osigurava dobra i usluge (kao u malim američkim gradovima od prije 100 i više godina).

Nije dovoljno živjeti jedni blizu drugih: kad je takav slučaj, umjesto zajednice/plemena/gradića dobijete "ogranak", bez obzira na to koliko su sličnih nazora ljudi koji su u to uključeni. Zajednica ne zahtijeva isključivo ruralna područja, može je se ostvariti i bez zemlje (kao što to Čine Romi širom svijeta), samo sa zajedničkom domovinom (židovska priča već tisućama godina) ili čak i u gradu ili predgrađu gdje svaka osoba ima zaseban

životni prostor prema vlastitu izboru (kao u zadrugama ili zajedničkim tvrtkama koje osiguravaju stanove za svoje članove/vlasnike).

Više nije nužno čak ni da članovi zajednice žive na istom kontinentu. Na primjer, ja vodim Forume na Internetu koji osiguravaju prihode meni i onima koji mi pomažu u tome, a također osiguravaju i mjesto sastajanja i zajedništva desecima tisuća ljudi iz cijeloga svijeta. "Mjesto" postojanja takvih zajednica u potpunosti je virtualno: ADD Forum i New Age Living Forum, na primjer, postoje samo kao elektronski impulsi na Internetu, a ipak imamo članove na šest kontinenata. Poznajemo se jako dobro, dijelimo radosti i tuge, oplakujemo članove koje odnesu nesretni slučajevi ili bolesti, slavimo s onima koji ostvare uspjeh u životu. Nekolicina se naših članova vjenčala nakon upoznavanja na mreži, a kad je jedan od naših najbližih prijatelja J. B. Whitwell nedavno umro od raka pluća, što je izazvalo međukontinentalni grč boli i tuge u našem cyber-svijetu.

Dakle, ključ zajednice je međuovisnost — ekonomska, egzistencijalna, emotivno/prijateljska potpora — a ne blizina. Kad se u sve to ipak doda i blizina, dobijate nešto nalik tradicionalnim plemenima, ali ono što pleme čini istinskim plemenom nije rasni identitet ili lokacija nego međuzavisnost njegovih pripadnika.

To se može ostvariti bilo gdje, u bilo kojem obliku.

Mnogi ljudi u današnje vrijeme već poduzimaju takve korake. Na njih gledam kao na najveću nadu za opstanak i prosvjetljenje ljudske rase, sad kad ulazimo u teška vremena i nestašice. Kad su dobro strukturirane, takve zajednice zadovoljavaju životno važne društvene i duhovne potrebe, a uz to i osiguravaju preživljavanje (hranu, sklonište, a ponekad i posao) svojim članovima.

Ponovno uvođenje obreda u svakodnevicu

Kultura bez pripovjedača na kraju će prestati biti kulturom,

- Ari Ma'ayan, duhovni učitelj, američki starosjedilac iz plemena Muskogee Creek

Jedna od najvažnijih izgubljenih "tajna" drevnih ljudi iz Starijih Kultura, jest kako izvesti obred ili ceremoniju. Na neki način i nije posve točno da smo to izgubili: umjesto toga, naše smo obrede iz stvari koje nas podsjećaju na svetost sveg života pretvorili u proslave konzumerizma, kao da je sam po sebi vjera. Naša je kultura iz svakodnevnog života odstranila sve sveto, a dani koji su nekoć bili svetkovine sad su samo praznici.

Nije čudo da je Thoreau napisao: "Većina ljudi živi životom tihog očaja." Zaista je tako, velikim dijelom stoga što je naša kultura život — taj veličanstven dar, tu čudesnu priliku da iskusimo svijet — ogoljela od njegove čudesnosti. Korporacije su čak otišle korak dalje: u većinu od 20.000 ili više TV reklama koje prosječni Amerikanac vidi svake godine, ugradili su poruku da je "cilj života kupovati"— više, bolje, novije, poboljšano da bi se ostvario viši društveni položaj. Gledano iz te perspektive, možemo reći da nismo živote učinili samo običnima, nego i jeftinima: većina ljudi danas polaže svoje nade, strahove i snove pred oltar konzumerizma (*naljepnica za auto često viđena na američkim cestama: "Pobjednik je onaj*

tko umre s najviše igračaka" vrlo je rječita objava te 'religije' konzumerizma). Nadaju se boljem autu, boje se gubitka posla, sanjaju o većoj kući.

Obredi ne nestaju, samo se mijenjaju

Shvaćali mi to ili ne, životi nam jesu ispunjeni obredima. Tu je obred ispijanja prve jutarnje kave, čitanja novina, vožnje na posao, odlaska na stanku za ručak, gledanja omiljenih TV emisija, odlaska na počinak. Za većinu ljudi to su 'nesvjesni' obredi. Činimo ih ne razmišljajući o njima, ne shvaćajući da su zauzeli velik dio naših života. Da su *postali* našim životima.

Pradavni narodi, kao i plemena koja žive još i danas, te obične obrede svakodnevnoga života najčešće koriste kao budnice, podsjetnike na postojanje izuzetne duhovne vitalnosti života. Ostatke toga imamo u obredu molitve zahvalnice prije jela, premda je taj obred u modernom društvu gotovo izgubljen. Dok smo se pripremali za određen obred, jedan mi je apaški starješina rekao da tijekom prikupljanja drva moram svaku grančicu pitati želi li postati dijelom vatre koja će zagrijavati kamenje za 'kolibu znoja' (vrstu saune). Dodao je da moram poslušati odgovor i ozbiljno ga shvatiti: one grane koje kažu "ne" moraju biti ostavljene u šumi. To nije bilo nešto što se primjenjuje samo u prikupljanju drva za obred znojenja; svaki čin, u svakom trenutku svakoga dana — rekao mi je — prilika je za komunikaciju s Velikim Duhom koji je prisutan u svemu stvorenome i koji nam se obraća kroz svijet oko nas.

Vjerujući da put prema sreći vodi kroz potrošnju i kupnju, toliko smo toga izgubili na oltaru konzumerizma. Dva tjedna prije pisanja ovog poglavlja održao sam predavanje i potpisivanje knjiga u jednoj knjižari na sjeveroistoku države. Tema predavanja bio je ADD (sindrom nedostatka pažnje), o kojemu sam pisao u šest svojih knjiga. Iznosio sam prijedloge i zamisli o tome kako se roditelji i djeca mogu nositi s ADD-om i ostalim takozvanim "smetnjama u učenju". Nakon govora sjedio sam za malim stolom i potpisivao knjige, kad mi je prišao par u ranim četrdesetima. On je na sebi imao poslovno odijelo, ona skupu i modernu haljinu. Objasnili su mi da su u knjižaru došli sa sastanka s jednim klijentom muževe tvrtke. Tad je žena, obraćajući se većinom meni, ali i tucetu drugih roditelja, rekla nešto što mi je izazvalo oštru bol u prsima.

"Znate kako većina ljudi ima vikendicu, brodić ili idu na krstarenja?" upitala je. Kimnuo sam, ne znajući što namjerava reći. Glas joj je imao ljutitu notu, bolnu ogorčenost osobe koja osjeća da joj je život podijelio loše karte. "Pa, Billy je naša vikendica, naš brodić, naše krstarenje," rekla je. "Billy ima ADD i nikako mu nije išlo u školi pa smo ga upisali u internat, odakle je pobjegao, ali policija ga je uspjela uhvatiti. U pritvoru se potukao sa zatvorskim čuvarem koji ga je pokušao napastovati pa su mu sad još prikvačili optužbu za napad. Tek mu je 16 godina, a već je maloljetni delinkvent. Advokatu smo platili 3000 dolara da uvjeri sud neka odbace optužbu pa je Billy sad u dječjoj psihijatrijskoj bolnici. Sve nas to košta više nego brodić ili vikendica, a ne vidim kraja tome. Do njegove 18-te bit ćemo bez prebita novčića."

U njezinu se glasu čula nehinjena bol i ljutnja, a iste sam osjećaje vidio u pogledu njezina supruga, koji je klimao u znak slaganja s njom, Vjerovali su da im je njihovo dijete oduzelo blagoslove koje im je obećalo ovo naše društvo. Ukrao im je priliku za sreću. Oduzeo im je ciljeve koje su se cijeloga života tako trudili postići.

U njihovu umu, najsvetiji i najznačajniji obredi života bijahu otići u vikendicu, provozati se čamcem po jezeru i jednom godišnje otići na krstarenje. Mogao sam ih samo pogledati i reći: "Nadam se da će vaš sin kroz to iskustvo proći bez trauma. Psihijatrijske bolnice znaju za djecu biti izuzetno bolna mjesta."

"Oh, *on* će se izvući," rekao je njegov otac. "On pred sobom ima cijeli život. Ali ne znam hoćemo li se mi izvući."

Ogledao sam se po skupini od desetak ili više parova roditelja koji su čekali da im potpišem knjigu — otprilike pola njih je klimalo glavama u znak slaganja. I oni su bili zabrinuti da će im "poremećaj" njihove djece oduzeti sreću koju im obećaje vjera konzumerizma.

Četiri dana prije nego što pišem ove riječi, bio sam u Njemačkoj sa svojim prijateljem i mentorom, Gottfriedom Mullerom. Šetali smo njegovom omiljenom stazom kroz šumu — koju on naziva svojim "proro-kovim putem" — a on mi je pokazao stablo što je raslo sa strme padine. Korijenje mu se omotalo oko stjenovite izbočine i preko nje, smeđe na pozadini od tamno sivog granita. "Pogledaj kako si je korijenje pronašlo put," rekao je. "U tome je život, inteligencija. Duh."

Dotaknuo je stablo i rekao: "Hvala ti za tvoj život, za to što si ovdje i što moj život činiš boljim."

I ja sam dotaknuo stablo i izgovorio tihu molitvu.

Nekoliko koraka dalje, zastao je i pokazao na stabla bez lišća (bila je rana zima) što su obrasla planinu s druge strane doline. Stotinjak metara ispod nas žuborila je rijeka Steinach. U zraku se osjećao miris snijega, a studen mi je škakljala nos. "Thomase, mi sve to vidimo," rekao mi je. "Čuješ rijeku, osjećaš studen zraka." Oči su mu zasuzile; imao je 84 godine i često je znao spomenuti da će uskoro 'krenuti dalje'. "Život je tako dragocjen i rijedak dar," rekao je. "Pomisli samo na sve ljude koji su nekoć bili živi, a danas više nisu. Što bi oni dali da mogu stajati ovdje i udisati ovaj zrak. Život je takav dar."

Za Gottfrieda Mullera, kao i za mnoge narode Starijih Kultura, obred šetnje kroz svakodnevni život ispunjen je podsjetnicima na svetost života. U tim trenucima shvaćamo — u potpunosti — sreću i ispunjenost značenjem koju nam naša potrošačko/korporacijska Mlađa Kultura obećava tisuću puta na dan, ali nikad nam to zapravo ne može dati.

Namjerni obredi

Uz "obične" svakodnevne obrede, imamo i svjesne i namjerne obrede. Takvi su, na primjer, vjenčanja, odlazak u crkvu ili sinagogu, obredi odrastanja itd.

Gotovo svako ljudsko društvo ima takve obrede, ceremonije koje označavaju ulazak u određeno životno razdoblje ili izlazak iz njega. Doduše, u modernom društvu ti su obredi nažalost također pretvoreni u "festival konzumerizma" pod vodstvom 'svećenika' u liku savjetnika za vjenčanja ili cijelih odjela u robnim kućama posvećenih isključivo Božićnim darovima ili unajmljenog Djeda Božićnjaka.

To je pogotovu razorno za našu djecu — obredi odrastanja vuku korijene iz najstarijih vremena ljudske povijesti, što jasno pokazuje njihovu važnost. Našoj su djeci ostali samo matura i odlazak u vojsku, a čak i oni više nisu nešto posebno. Djeca iz religioznih obitelji imaju krizmu, Bar ili Bat Mivcu, ali to su rijetki. U bezglavoj trci prema "boljem životu" koja je dovela do eksplozije obitelji s oba zaposlena roditelja i odbacivanja povijesnih kulturnih obreda, takvi su više iznimka nego pravilo.

A ipak, našoj su djeci potrebni obredi odrastanja: prema izvješću *Američkog zavoda za zdravstvenu statistiku*, između 1970. i 1990. podvostručio se broj samoubojstava među djecom dobi od 15 do 19 godina. Samoubojstva i ubojstva odnose trećinu života američkih tinejdžera.

Obredi su, na mnoge načine, važan dio ljepila koje drži na okupu drži kulturu, obitelj ili vezu. U modernom društvu svjedoci smo brzog nestajanja obreda i pretvaranja neobičnog u obično. Vođe nekih institucija osjećaju nelagodu pri samom spomenu obreda pa osjećaju potrebu maknuti ih iz svog života i života drugih, dugima se pak jednostavno žuri doći doma i gledati omiljenu TV seriju. Nakon što je pročitao prvu inačicu ovog poglavlja, jedan mi je prijatelj poslao e-mail u kojemu je primijetio:

Ironično je da sam baš večeras razmišljao o tome kako obredi (čak i oni crkveni) više nisu kao nekad. Večeras mi je kćer bila primljena u važnu organizaciju u svojoj školi. U vrijeme kad smo ti ja odrastali, učitelj bi se naširoko raspričao o ljudskim vrijednostima djece kojoj se toga dana odaje priznanje, ali večeras je govornik Četvrtinu vremena protratio na bockave primjedbe na račun toga da današnjim klincima "nisu sve na broju". Znam da to nije vrsta obreda o kojoj govoriš u knjizi, ali mislim da ipak postoji nešto zajedničko — opća sklonost neprepoznavanju onoga što je važno.

U svojoj knjizi *The Prophet's Way (Prorokov put)*, detaljno sam opisao dio obreda ulaska u pubertet jedne apaške djevojčice. To je obred star tisuće godina, a bilo je očigledno da je preobrazio tu djevojčicu. Slični su obredi dijelom svakog društva Starije Kulture koje sam proučavao.

Sudjelovao sam u mnogim obredima bubnjanja, razgovora u krugu, ceremonijama znojenja i mnogim drugim obredima sjevernoameričkih starosjedilaca, australskih Aboridžina i afričkih domorodaca na četiri kontinenta: svaki je od njih bio bogat značenjem i značajem, za samog

pojedince i za cijelu kulturu. Jedan od najčešćih obreda američkih starosjedilaca jest razgovor u krugu, gdje ljudi posjedaju u krug, a zatim se sveti predmet (štap, orlovo pero ili nešto treće) predaje od osobe do osobe. Govoriti smije samo osoba koja drži sveti predmet, a u većini plemena ostali sudionici iz poštovanja prema osobi koja govori čak spuštaju pogled i izbjegavaju gledati je u oči, kako bi se mogli bolje usredotočiti na njezine riječi. Predmet ide od osobe do osobe, nitko nikada ne prekida ili upada u riječ, niti komentira ili postavlja pitanja sve dok ne dođe red na njega. Ako se osoba slaže s govornikom, dopušteno je ispustiti tih zvuk, ali to je sve. Kad god netko dođe na red, prvo zahvali Stvoritelju za priliku da bude tamo, roditeljima što su mu dali život, svim nazočnima zato što su s njim podijelili svoje riječi i zato što slušaju njegove. Tek tad počne govoriti što mu je na umu. To je nevjerojatno iskustvo koje čovjeka duboko povezuje s ostalima, iskustvo koje vježba ne samo strpljenje nego i poštovanje.

Stari su narodi shvaćali važnost obreda i njima su ispunili živote. Bio je to način dovođenja predvidljivosti u svijet pun nesigurnosti, ali istodobno i način stalnog podsjećanja na prisutnost i svetost duha koji ispunjava svijet.

Dave deBronkart, jedan od urednika ove moje knjige, napomenuo je da su ga na vjeronauku prije obreda krizme učili da je "sakrament vanjski i vidljiv znak unutrašnje i duhovne uzvišenosti." Obredi nisu samo predstave, oni zaista mogu produbiti iskustvo. Dave je dodao: "Obredi i ceremonije su podijeljeno iskustvo koje postaje vibracija zajednička svima nama koji živimo u današnje vrijeme, a koja je u skladu s vibracijom naših predaka kroz sve naraštaje. Pretpostavljam da nije slučajnost da svaka ugnjetavalačka vlada koja želi uništiti neku kulturu prvo uništi njezine obrede i ceremonije... ali ako se ti obredi i dalje mogu izvoditi u tajnosti, kultura se obnavlja čim ugnjetači odu."

Ponovno uvođenje obreda

Možete u svoj život vratiti obrede i ceremonije — i odmah ćete primijetiti promjenu kvalitete života koja će biti izravna posljedica toga. Možete ih povremeno mijenjati, možete izmisliti vlastite obrede ili možete posuditi one starih naroda.

Na primjer, moja supruga i ja dan započnemo jutarnjom petminutnom meditacijom. Često prošećemo do malenog oltara što ga je u šumi nedaleko naše kuće sagradio Her Muller. Često izgovorimo zahvalu prije objeda ili posebnu molitvu prije čaše crvenog vina uz večeru petkom.

Održavamo jednu inačicu ceremonije sabata kojoj nas je poučio Herr Muller, a koju je on naučio od svog učitelja; subote ostavljamo slobodnima i taj dan provodimo opuštajući se, čitajući, razgovarajući ili u dugim šetnjama po šumi. Svakoga jutra, prvih petnaest minuta nakon buđenja, a prije ustajanja, jedno drugome posvećujemo posebnu pažnju, grleći se i razgovarajući o danu koji nas čeka, potvrđujući ljubav koju osjećamo jedno za drugo. Sve su to obredi koje smo namjerno i svjesno uključili u svoj život, a kroz koje dolazimo u dodir sa svetim.

S prijateljima povremeno eksperimentiramo s razgovorima u krugu i drugim obredima. Razmišljamo o tome da jednom tjedno pozovemo prijatelje na zajedničku meditaciju (ako mi to putovanja dopuste), kao što smo činili prije mnogo godina u Michiganu i New Hampshireu, i da u naše vrtlarenje i prikupljanje bilja unesemo tračak obreda.

I vi možete stvoriti vlastite obrede i ceremonije. Nakon nekoliko tjedana svjesnog i namjernog truda postat će prirodnim dijelom vašeg života, ali podsjetnici će ostati.

Kad živite u zajednici, lako ih je ugraditi u samu strukturu zajednice, što njihovo održavanje čini još lakšima, a umnogome im istodobno daje veći značaj i utjecaj. Jednom sam proveo sabbat u zajednici Hasida u Jeruzalemu: razina podrobnosti u obredima bila je veličanstvena i snažna. U prvim godinama nakon osnivanja dječjeg sela *Salem* u državi New England (prije nego što je socijalna radnica prigovorila da smo previše "vjerski orijentirani" pa smo prestali), djed Irving bi svakoga dana u devet ujutro i u tri popodne zazvonio zvonom i svi bi se odrasli (ponekad i neko dijete, ako bi htjelo) okupili u mojem uredu na petnaest minuta meditacije ili tihe molitve, svatko prema vlastitim željama. Zajednice organizirane oko određenih ciljeva pronalaze mnoge načine kako jednostavno i prirodno ugraditi obrede u svakodnevni život.

U tim obredima, u zahvali za jelo koje jedemo ili za šetnju po šumi — *ili čak niz gradsku ulicu, primjećujući travu, grmlje i stabla* — *obnavljamo* povezanost s davnim precima. Na taj način u današnjost i u budućnost dovodimo njihovu mudrost, njihov održiv način života, njihov svjetonazor... koji potom možemo podijeliti s drugima.

U tim bismo obredima mogli pronaći najveću priliku za preobrazbu naše Mlađe Kulture.

Imamo mnogo toga naučiti, a još se više toga sjetiti

Pradavni su narodi znali nešto što smo mi, čini se, zaboravili.

— Albert Einstein

Putovanje ove knjige započeli smo zaletom u gustu mračnu šumu. Saznali smo o situaciji u koju smo se doveli, o neizbježnim dokazima da nas i našu djecu čekaju izazovna vremena. Zaboravili smo kako živjeti 'unutar vlastitih mogućnosti' pa su nam životi postali duboko ovisni o pradavnom sunčevu svjetlu (i ostalim ograničenim izvorima) pohranjenom pod zemljom, a iscrpljene tih izvora je na obzoru. U tom postupku doslovno trošimo Zemlju i ubijamo druga živa bića.

Od tamo smo pogledali unatrag i saznali kako je došlo do toga da stvari postanu takve. Saznali smo o izuzetno važnosti priča koje si pričamo; dugu i obično časnu povijest održivog stila života naših predaka iz Starijih Kultura — koje najčešće nisu imale takav problem — i relativno nedavni pomak prema Mlađim Kulturama i *wetiko* gradovima/ državama.

Kad nafta presuši, neće biti ugodno. Od Sumera nadalje, svaki put kad je gradu/državi ponestalo goriva, stvari su postale ružne. Ali moguće je preživjeti, izdržati i 'pregurati' do novog života s druge strane, ma kakav bio. Zapravo, izgledno je da će se pojaviti novi izvori energije koji će nadomjestiti velik dio onoga što dobivamo iz nafte. Izazov, međutim, leži u tome da će nam to možda zapečatiti sudbinu brže nego što bi to postiglo presušenje nafte, ako se ti izvori energije budu koristili na način na koji to čine Mlađe Kulture — dakle način koji samo omogućuje daljnje povećanje broja ljudi koji će ratovati međusobno i sa samom prirodom, uništavajući sve više vrsta i oblika života.

Naši izvori energije nisu toliko bitni koliko naši životni stavovi, koji su uzemljeni u našoj kulturi. To je ono što moramo mijenjati — sad, pod hitno.

Dobra vijest je da ne moramo izmišljati nove kulture ili načine života. Imamo mnogo toga za naučiti, mnogočega se sjetiti — običaja naših predaka koji su živjeli održivim stilom života davno prije no što smo se mi rodili. Njihov je način života funkcionirao neovisno o dostupnosti energije, jer je njegova nasljeđena i urođena povezanost sa svim ostalim životom u taj način života usadila nevjerojatnu fleksibilnost. Ta nam je fleksibilnost još uvijek dostupna, čak ju je i moguće prilagoditi našem "modernom" svijetu.

Stotine tisuća godina ljudske povijesti proživjele je oko pet tisuća naraštaja. Kroz gotovo cijelu tu povijest većina naših predaka na sav je život i sve stvoreno gledala kao na nešto sveto, s poštovanjem. Tek smo u zadnjih nekoliko stotina naraštaja skrenuli s tog puta.

U vlastitim korijenima imate tisuće naraštaja predaka koji su živjeli održivim načinom života, dovoljno održivim da omoguće vaše rođenje. U sebi nosite DNK koja je potekla baš od tih ljudi.

Zamislite si lanac od 5000 majki koje su kroz tisućljeća dale život vašim precima, a na kraju i vama, lanac koji seže unatrag sve do plemenskog života i naprijed sve do vas.

Njihova sposobnost da poštuju sav život — da osjete prisutnost Boga, božanske inteligencije u svim živim bićima, čak i u navodno neživom svemiru — u vašim je genima nasljeđenim od predaka koliko i nagon za stvaranjem zajednica i suživotom u skladnoj suradnji. Antropološki nalazi pokazuju da je psiholog Abraham Maslow imao pravo kad je pretpostavio da su ljudi po prirodi dobri i da instinktivno traže božanskost, a da prestaju funkcionirati ako su odrasli u bolesnoj kulturi koja proizvodi nasilne i oštećene ljude.

Stotine tisuća godina ljudske povijesti — i današnji "primitivni" narodi koji još uvijek žive na Zemlji — govore nam da je "standardno prihvaćena predodžba" o tome da je "čovjek urođeno zao i dominantan" velika laž, bolest tipična za našu kulturu, i to bolest koja je relativno nedavna u povijesti ljudske rase. Jer baš suprotno, rođeni smo u usađenu spoznaju i divljenje i poštovanje božanskog u svemu stvorenome, a naši prvi i najtemeljniji nagoni su suosjećaj i ljubav.

Došavši do ovoga trenutka, kad se ogledate oko sebe i promatrate živući svijet koji vibrira životom, životnošću i energijom koju osjećate kako se slijeva iz stvorenoga u vaše srce, kao ljubav, vi se — u ovom trenutku — povezujete s tim pradavnim načinom života i njegovim svetim pogledom na svijet.

Iz te povezanosti, tog uzemljenog mjesta u svetom *ovdje i sad*, dotakli ste snagu života i preobrazili sebe, a time i one oko sebe. Oni će preobraziti one koje oni dotaknu, a kroz snagu polja života mi, zajedno, dotakli smo svakog čovjeka i svako živo biće na planetu. Kako mijenjate svoj pogled na svijet — i time počinjete činiti mala anonimna djela milosrđa i suosjećaja, te mijenjati svoj način života i potrošnje, prožimati svoje obrede duhovnošću — vaš će se život lako i prirodno promijeniti, donoseći vam novi način življenja kakav nam je neophodan u trenutku kad smo suočeni s posljednjim satima pradavnog sunčevog svjetla.

Kroz taj jednostavan, praktičan, svakodnevan proces počinjemo spašavati svijet.

POGOVOR

Upravo ste pročitali jednu od najvažnijih knjiga koje ćete u životu pročitati.

A činjenica da ste došli ovako daleko u ovoj izvanrednoj knjizi, znači da ste jedan ili jedna od Neophodnih. Vi ste ljudi koji će imati ključnu ulogu u su-stvaranju naše budućnosti na ovom planetu. Možda se niste zamišljali u toj ulozi, ali ako ste došli ovako daleko ona vam je dodijeljena.

Tako Život funkcionira. Tako funkcionira Univerzum. Tako Bog razgovara sa svima nama. Prvo smo suočeni s podacima — komunikacijom. Potom smo pozvani, navedeni ili osjećamo silnu potrebu upiti te podatke, primiti 'komunikaciju'. Napokon, donosimo odluku Tko Smo u odnosu na nju.

To je ono što činite u ovom trenutku. Odlučujete Tko Ste zapravo u odnosu na nevjerojatno važne informacije koje ste upravo upili. I sad ćete, ma što da odlučite, igrati ključnu ulogu u su-stvaranju budućnosti Zemlje.

Ako odlučite zanemariti te informacije, sudjelovat ćete u stvaranju jedne vrste budućnosti. Ako pak odlučite djelovati u skladu s njom, sudjelovat ćete u stvaranju druge vrste budućnosti. Sad više ne možete iskoračiti iz te uloge. Znete previše.

Kad sam prvi put pročitao ovu knjigu, znao sam da nikad više na svoj život neću gledati na isti način. Mogao sam sebe vidjeti kao dio problema ili dio rješenja, ali nikad se više nisam mogao vidjeti kao nekoga tko nema ništa s tim.

Negdje u sredini ove knjige možda ste si počeli govoriti: "Vidim problem. Shvaćam! Ali što mogu učiniti?" Nadam se da sad, nakon što ste pročitali knjigu, znate odgovor. Ali postoji još jedno pitanje koje bi svatko razuman trebao postaviti: "Može li to uspjeti?"

Ovdje sam da bih vam rekao da može. Ali mnogo će toga ovisiti — *sve* će ovisiti — o tome *vjerujete U* da može uspjeti, *znate li* da može i *namjeravate li* to provesti u djelo.

Nalazimo se u postupku onoga što Barbara Marx Hubbard zove "svjesnom evolucijom". Ponovno se stvaramo na ovome planetu sa svakom odlukom i svakim izborom u svakom Trenutku ovoga Sad, a činimo to — možda prvi put u ljudskoj povijesti (a pogotovu nakon čitanja ove knjige) potpuno svjesni toga što stvaramo i kako.

Svim vas srcem ohrabrujem da ne odložite ovu knjigu neodlučni. Thom Hartmann ovdje je izložio plan akcije. Dao vam je oruđa koja možete koristiti, počevši baš ovdje i baš sad, kojima možete pomoći u promjeni kolektivne svijesti i napisati novu "priču" koja će biti pogonsko gorivo stroja ljudskog iskustva.

Ako ne mislite da jedna osoba može učiniti mnogo — ili dovoljno da se osjeti razlika, molim vas da pročitate još jednu od Thomovih knjiga, *The Prophet's Way (Prorokov put)*.

Nabavite je sad. Pročitajte je odmah. Nadahnut će vas i ushitit će vas. Jer pokazat će vam, u stvarnom životu, što jedna osoba može učiniti i uzdići će vas do mjesta nove odlučnosti i prihvaćanja svoje uloge u stvaranju sutrašnjice.

A što se tiče ove knjige, citirajte je gdje god možete. Kupite deset primjeraka i darujte je drugima. Ne dopustite da se ovaj poziv na djelovanje ne čuje.

Možda se osjećate kao glas u divljini, ali vaš je glas taj koji čekamo. Vaš je glas od životne važnosti. Vi ste čimbenik koji određuje sve. Kritičnu masu dosegnut ćemo kad dosegnemo vas — i kad vi odaberete dosegnuti druge — s jednostavnom porukom ove knjige: Svi Smo Mi Jedno.

Dopustite nam da napokon djelujemo u interesu svih nas. Onda će Sunce sjati još jedan dan pa još jedan, a život neće samo ići dalje nego će postići svoj najviši izraz, svoju najveličanstveniju slavu, svoju najveću radost. Hoćemo li svojoj djeci dati taj dar?

Molim vas, recite 'da'.

- Neale Donald Walsch , *Ashland, Oregon*

PORUKA THOMA HARTMANNA

Tijekom godina predstavljanja ovog materijala i drugih mojih knjiga na tu temu, Louise i ja dobili smo mnoga pisma, pozive i e-poruke. Mnogi ljudi pišu i pitaju koja su nam najnovija razmišljanja, kamo idemo s tim zamislima i kako bi oni mogli aktivnije i izravnije sudjelovati u poboljšanju kvalitete svojih života i spašavanju planeta.

U odgovor na te upite, postavili smo web site i dali mogućnost odabira primanja e-mail newslettera. Posjetite nas na adresi www.lasthours.com.

Vaše ime i adresa neće biti prosljeđivani dalje, a naša je mailing lista strogo povjerljiva.

Hvala vam što ste pročitali ovu knjigu i sudjelovali u širenju njezine poruke, te pomogli iscjeljenju sveg života.